

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: 39 • BAHAR 2023 • SAYI: 107

Bahar ve Güz Dönemlerinde Yayınlanan Hakemli Dergi

- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığınca Bahar ve Güz dönemlerinde yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.
- Yayımlanan makale/yazıların yazarlarına telif ücreti, hakemlerine ise inceleme ücreti ödenir.
- Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez. Dergide yayımlanan makale/yazılardaki bilimsel içerik ve fikirlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Makale değerlendirme sürecinde dergide çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanılır.
- Dergi, Açık Erişim (Open Access) politikasını takip eder.
- Dergideki makaleler CC BY-NC 4.0 ile lisanslanır.
- Dergiye gönderilen makaleler intihal programından (<https://intihal.net/>) geçirilerek benzerlik oranı tespit edilir.
- Dergi, COPE tarafından açık erişimde yayımlanan kılavuzlar ve politikalar ile YÖK tarafından yayımlanan Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi doğrultusunda yayın yapar.
- Dergi Yayın İlkeleri, Yayın Politikası, Etik İlkeler ile Yazar ve Hakem Rehberlerine <https://atamdergi.gov.tr/> adresinden erişilebilir.
- *It is a peer reviewed journal published in spring and autumn, twice a year, by Atatürk Research Center.*
- *The official languages of the journal are Turkish and English. However, articles written in other languages, so long as the ratio of one-third in every issue is not exceeded, can be published pursuant to the decision of Board of Editors.*
- *Texts and photos sent for the journal are not returned. The authors are responsible for the scientific contents and ideas in the articles/texts published in the journal.*
- *Authors of the articles / texts published in the journal are paid a loyalty. Reviewers of the articles / texts published in the journal are paid a review fee.*
- *A double-blind peer-review system is used during the article evaluation process for the journal.*
- *The journal follows the Open Access policy.*
- *Articles in the journal are licensed under CC BY-NC 4.0.*
- *The similarity rate is determined by putting the articles sent for the journal through the plagiarism program (<https://intihal.net/>).*
- *The journal is published in accordance with the guidelines and policies published through open access by COPE and Scientific Research and Publication Ethics Directive for the Higher Education Institutions published by YÖK (the Council of Higher Education).*
- *Publication Principles for the Journal, Publication Policy, Ethical Principles, and Author and Referee Guides can be accessed at <https://atamdergi.gov.tr/>.*

ISSN :1011-727X e-ISSN: 267-5420

**ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI**

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
PRESIDENCY OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Journal of Atatürk Research Center

CİLT/VOLUME: XXXIX

BAHAR/SPRING: 2023

SAYI/ISSUE: 107

Bahar ve Güz Dönemlerinde Yayımlanan Hakemli Dergi
Peer Reviewed Journal Published in Spring and Autumn

Sahibi / Owner

Atatürk Araştırma Merkezi adına / *On behalf of the Presidency of Atatürk Research Center*

Prof. Dr. Yüksel ÖZGEN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı - Ankara/TÜRKİYE

Yazı İşleri Müdürü / Journal Administrator

Ömer ORHAN

Atatürk Araştırma Merkezi - Ankara/TÜRKİYE omerorhan@atam.gov.tr

Editör / Editör

Dr. Halit Aytuğ TOKUR

Atatürk Araştırma Merkezi - Ankara/TÜRKİYE h.tokur@atam.gov.tr

Editör Yardımcıları / Assistants of Editör

Orhan İSTANBUL

Atatürk Araştırma Merkezi - Ankara/TÜRKİYE oistanbul@atam.gov.tr

Aynur YAVUZ AKENGİN

Atatürk Araştırma Merkezi - Ankara/TÜRKİYE ayavuz@atam.gov.tr

İngilizce Tercüme Koordinatörü / Coordinator of Translation

Doç. Dr. Güner DOĞAN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Tercüme Koordinatörlüğü
Ankara/TÜRKİYE gdogan@ayk.gov.tr

İngilizce Terc. Koor. Yrd. / Assistant Coordinator of Translation

Murat SAYGIN

Atatürk Araştırma Merkezi - Ankara/TÜRKİYE m.saygin@atam.gov.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Yüksel ÖZGEN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı-Ankara/TÜRKİYE
yozgen@ayk.gov.tr

Doç. Dr. Güner DOĞAN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı-Ankara/TÜRKİYE
gdogan@ayk.gov.tr

Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN

Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarih Bölümü-Ankara/TÜRKİYE
ahmet.ozcan@kho.msu.edu.tr

Prof. Dr. Arshi KHAN

Aligarh Müslim Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi Bölümü-Aligarh/HİNDİSTAN arshikhan.ps@amu.ac.in

Prof. Dr. Ayten SEZER ARIĞ

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Ankara/TÜRKİYE aytens@hacettepe.edu.tr

Prof. Dr. Kerim ŞÜKÜROV

Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü-Bakı/AZERBAYCAN
shukurovkk@gmail.com

Prof. Dr. Mehmet HACİSALİHOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi
ve Uluslararası İlişkiler Bölümü-İstanbul/TÜRKİYE
mehmethacisalihoglu@gmail.com

Prof. Dr. Selma YEL

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü-
Ankara/TÜRKİYE selmayel@gazi.edu.tr

Prof. Dr. Sevtap DEMİRCİ

Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü-
İstanbul/TÜRKİYE sdemirci@boun.edu.tr

Prof. Dr. Stefano TRINCHESE

Chieti-Pescara "G. D'Annunzio" Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Piane,
Ortaçağ ve Modern Araştırmalar Bölümü-Chieti/İTALYA
stefano.trinchese@unich.it

Doç. Dr. Esra ÖZSÜER

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü-İstanbul/TÜRKİYE
esra.ozsuer@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-İstanbul/TÜRKİYE
ramazan.gullu@istanbul.edu.tr

HABERLEŞME / INFORMATION

Atatürk Araştırma Merkezi

Ziyabey Caddesi No: 19 06520 Balgat / ANKARA

Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27

e-mail: dergi@atam.gov.tr • web: http://www.atam.gov.tr

https://atamdergi.gov.tr & https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd

Basıldığı Yer: SARIYILDIZ OFSET LTD. ŞTİ - Tel: 0 312 395 99 95

Basım Tarihi: Mayıs 2023 - Ankara

DANIŐMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Arshi KHAN	Aligarh Muslim University-HİNDİSTAN
Prof. Dr. Cesar ROSS	Santiago Üniversitesi-ŐİLİ
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	Altınbaş Üniversitesi-İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Erden KAZHYBEK	KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Ewa SIEMIENIEC GOLAS	Jagiellonian University-POLONYA
Prof. Dr. Hacı Murad DONOGO	Dağistan-RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Halil BAL	İstanbul Üniversitesi-İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Husnija KAMBEROVİC	Saraybosna/BOSNA-HERSEK
Prof. Dr. Kerim ŞÜKÜROV	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi- Bakü/AZERBAYCAN
Prof. Dr. Mahmut Ali EL-DAVUD	Arap Tarihçiler Birliği Üyesi-IRAK
Prof. Dr. Mehmet TEMEL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla/TÜRKİYE
Prof. Dr. Muhammed ARNAUT	World of Islamic Science and Technology University Amman/ÜRDÜN
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ	Hacettepe Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Neğe ÖZDEN	Ankara Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Recep ŐKRİYEL	Novi Pazar Devlet Üniversitesi-SİRBİSTAN
Prof. Dr. Selami KILIÇ	Atatürk Üniversitesi-Erzurum/TÜRKİYE
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Stefano TRINCHESE	Univ. G.D'Annunzio Chieti Pescara-Roma/İTALYA
Prof. Dr. Uğur ÜNAL	Devlet Arşivleri Başkanlığı-Ankara/TÜRKİYE
Doç. Dr. Hasan CİCİOğLU	Netkent Üniversitesi-Gazimağusa/KKTC
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi- Bakü/AZERBAYCAN
Doç. Dr. Liliana Elena Boscan	Bucharest University-ROMANYA
Bedrettin KORO	Tarih Bilimleri Uzmanı-KOSOVA
Janos HOVARI	Budapeşte / MACARİSTAN

BU SAYININ HAKEMLERİ / ABRITRALS FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Belkis KONAN	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Bölümü Ankara/TÜRKİYE bkonan@ankara.edu.tr
Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOğAN	Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü İzmir/TÜRKİYE dilsen.inceerdogan@deu.edu.tr
Prof. Dr. Hakkı Zafer TOPRAK	Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü İstanbul/TÜRKİYE toprakz@boun.edu.tr
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN	Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü İzmir/TÜRKİYE mustafa.sahin@deu.edu.tr
Prof. Dr. Nuray EKŐİ	Özyeğin Üniversitesi Nişantepe Kampüsü Hukuk Fakültesi İstanbul/TÜRKİYE nurayeksi@gmail.com
Prof. Dr. Serap TABAK	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Manisa/TÜRKİYE bilge-358@hotmail.com

- Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler
Ankara/TÜRKİYE
t.soyalp@hbv.edu.tr
- Prof. Dr. Şaduman HALICI** Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Eskişehir/TÜRKİYE
shalici@anadolu.edu.tr
- Prof. Dr. Şerafettin Can ERDEM** Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Tarih Bölümü
İstanbul/TÜRKİYE
cerdem@marmara.edu.tr
- Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN** Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Ankara/TÜRKİYE
tfertan@ankara.edu.tr
- Prof. Dr. Umut KARABULUT** Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Tarih Bölümü
Denizli/TÜRKİYE
ukarabulut@pau.edu.tr
- Prof. Dr. Vahdettin ENGİN** Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Tarih Bölümü
İstanbul/TÜRKİYE
vahdettin.engin@marmara.edu.tr
- Doç. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN** Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
fsahin@aku.edu.tr
- Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU** Netkent Akdeniz Araştırma ve Bilim Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Lefkoşa/Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
- Doç. Dr. Murat KÖYLÜ** Çağ Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Hukuk Bölümü
Mersin/TÜRKİYE
muratkoylu@cag.edu.tr
- Doç. Dr. Sibel AKGÜN** Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölüm
Sakarya/TÜRKİYE
sgulcan@sakarya.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İ. Hakkı DEMİRCİOĞLU Ebru DEMİRCİOĞLU Onur GÜVEN K. Özgür KAYICI	Türk Jandarma Teşkilatı'nda Hukuk Eğitiminin Tarihsel Gelişimi <i>Historical Development of Legal Education in the Turkish Gendarmerie:</i> 1 DOI: 10.33419/aamd.1301721
Cengiz MUTLU	Başlangıcından Lozan Konferansı'na Türkiye'de Yabancılara Taşınmaz Satışı ve Karşılaşılan Sorunlar <i>Real Estate Sales to Foreigners and Problems Encountered in Türkiye in the Process Up to the Lausanne Conference.....</i> 39 DOI: 10.33419/aamd.1301600
Celil BOZKURT	Millî Mücadele Karşıtı Bir Devlet Adamı: Mehmet Ziver Bey ve Siyasi Faaliyetleri <i>A Statesman Against the National Struggle: Mehmet Ziver and His Political Activities.....</i> 79 DOI: 10.33419/aamd.1301523
Fahri YETİM	Millî Mücadele Döneminde İngiliz İşgali Sürecinde Eskişehir'de Asayiş Sorunları <i>Public Order in the Period of National Struggle During the British Occupation in Eskişehir.....</i> 105 DOI: 10.33419/aamd.1301295
Nadir YURTOĞLU	Atatürk Döneminde Türkiye'de Orman ve Ormancılık Politikası (1920-1938) <i>Forests and Forestry Policies in Türkiye in the Era of Atatürk (1920-1938).....</i> 125 DOI: 10.33419/aamd.1300709
Ahmet GÜLEN	1930 İstanbul Seçimleri <i>1930 Istanbul Municipal Elections.....</i> 177 DOI: 10.33419/aamd.1301518

İÇİNDEKİLER

Münevver KATA Azize UMMANEL	Kıbrıs Cumhuriyeti (1960-1963) Döneminde Kıbrıs Türk Basınında Atatürk <i>Atatürk in the Turkish Cypriot Press In the Period of Republic of Cyprus (1960-1963)</i> 211 DOI: 10.33419/aamd.1301345
	Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri..... 237
	<i>Publication Principles of the Journal of Atatürk Research Center</i> 243

TÜRK JANDARMA TEŞKİLATI'NDA HUKUK EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İSMAİL HAKKI DEMİRCİOĞLU* & EBRU DEMİRCİOĞLU** &
ONUR GÜVEN*** & KAAAN ÖZGÜR KAYICI****

*“Jandarma, her zaman yurt, ulus ve
Cumhuriyet’e bağlı, tevazu, fedakârlık ve
feragat örneği bir kanun ordusudur.”*

Mustafa Kemal Atatürk

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi'yle birlikte iç güvenlik alanında attığı adımlar jandarma ve polis gibi kolluk kuvvetlerinin ortaya çıkmasını sağladı. Zaman içerisinde kolluk kuvvetlerini teşkilatlandırma noktasında gerçekleştirilen reform hareketleri, kolluk eğitimini geliştirme amacını taşıyordu. Bu kapsamda XIX. yüzyılın başlarında Balkan coğrafyasında kurulan Jandarma Mektepleri, ilerleyen dönemlerde Anadolu'nun çeşitli noktalarına yayılarak nitelikli jandarma personeli yetiştirmek için çalışmalar yapmıştır.

Jandarma Teşkilatı'nın kuruluşu itibariyle devlet içerisinde düzeni ve asayişini sağlamak gibi üstlendiği bazı görevleri bulunmaktadır.

-
- * 1. Yazar: Prof. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Ankara/ TÜRKİYE demircioğlu61@yahoo.com
ORCID:0000-0002-8155-8617
- ** 2. Yazar: Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Trabzon/ TÜRKİYE isiginkizi@yahoo.com
ORCID:0000-0001-8675-5276
- *** 3. Yazar: Arş. Gör. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığı, Ankara/ TÜRKİYE guvenonur@gmail.com
ORCID:0000-0002-3640-2816
- **** 4. Yazar: Öğr. Gör., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Fakültesi Hukuk Bilimleri Bölüm Başkanlığı, Ankara/ TÜRKİYE kaan_kayici@hotmail.com
ORCID:0000-0001-5377-3670

Bu durumda Jandarma Okullarında yetişecek bir personelin kanun hükümlerini sahada tatbik edebilecek nitelikte hukuk bilgisine sahip olması gerekmektedir. Jandarma personeli edindiği hukuk bilgileri ölçüsünde çeşitli mülki, adli ve askeri görevler icra etmiştir. Personelin alacağı hukuk dersleri de bu noktada jandarma eğitiminin önemli bir merhalesini oluşturmaktadır.

Jandarma okullarında verilen örgün eğitimin her döneminde hukuk dersleri, eğitim müfredatında kendisine yer bulmuştur. Jandarma eğitiminde bu denli önemli rol oynayan hukuk derslerinin, bu okulların kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte nasıl bir değişim ve gelişim geçirdiğini irdelemek, nitelikli kolluk personeli yetiştirmede hukukun rolünü tarihsel bağlamda değerlendirmek açısından fayda sağlayacaktır. Makalede genel anlamda 1904 yılından günümüze kadar olan evrede jandarma subay ve astsubaylara verilen hukuk eğitiminin içeriği, yayımlanan müfredat programları kapsamında değerlendirilmesi, hukuk alanında okutulan ders kitapları, dönemin şartlarına göre jandarma eğitiminde yaşanan kırılma noktaları incelemeye tâbi tutulmuştur. Kullanılan kaynaklar çoğunlukla hukuk alanındaki ders müfredatlarından seçilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Jandarma Okullarının kuruluşundan günümüze jandarma subay ve astsubay eğitiminde okutulan hukuk derslerini değerlendirmektir. Makalede tarihsel yöntem kullanılmış; veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jandarma Teşkilatı, Kolluk Kuvveti, Kanun Ordusu, Hukuk, Müfredat Programları.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF LEGAL EDUCATION IN THE TURKISH GENDARMERIE

ABSTRACT

The Ottoman Empire's steps in internal security during the Tanzimat Era led to the emergence of law enforcement forces such as the gendarmerie and the police. In time the reform movements carried out to organise law enforcement forces aimed to improve law enforcement education. In this context, Gendarmerie Schools which were established in the Balkans at the beginning of the 19th century expanded to various locations of Anatolia in the following period and embarked on training qualified gendarmerie personnel.

As of its establishment, the Gendarmerie Organization has some duties, such as maintaining order and security within the state. In this sense, the person must be trained in the Gendarmerie Schools to have the legal knowledge, which gives them the ability to apply the provisions of the law in the field and gendarmerie personnel performed various civil, judicial, and military duties to the extent of their legal knowledge.

Law courses in Gendarmerie Schools have found a place in almost all education curricula. There is no doubt that it will be beneficial to evaluate the role of law courses in the historical context to educate qualified law enforcement personnel, examining how the law courses, which play such an essential role in the education of the gendarmerie, have undergone a change and development in the process from the establishment of the schools to the present day. In the study, the content of the legal education given to gendarmerie officers, non-commissioned officers, and privates from 1904 to the present, its evaluation within the scope of the published curriculum, the textbooks taught in the field of law, and the breaking points in the gendarmerie education according to the conditions of the period were examined in a general sense. The sources used are usually the curricula in the field of law. The aim of this study is to evaluate the law courses taught by gendarmerie officers and non-commissioned officers from the establishment of the Gendarmerie Schools to the present.

Keywords: An Army Of Law, Curriculum, Gendarmerie, Law, Law Enforcement.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla birlikte idarî, siyasî, sosyo-kültürel ve hukuk gibi çeşitli alanlarda değişim meydana gelir. Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerle temelleri atılan kanunların esasını; bireyin can güvenliği, mal ve namusunun korunması, asker alımının düzenlenmesi ve vergi değişiklikleri oluşturmaktadır. Bu çerçevede Müslim ve Gayrimüslim ayırt etmeksizin bütün Osmanlı toplumunun can ve mal güvenliği devlet garantisi altına alınmaktaydı. Tanzimat Dönemi'nde birçok alanda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminde de köklü değişiklikler yapıldı. Bu değişim ve dönüşümleri hukuk, adli yapılar ve kanunlar şeklinde ayırmak mümkündür.

Hukuksal reformlar ve kanunlaşma noktasında özellikle ceza, ticaret ve arazi kanunları Batı'ya dayandırılmıştır. Batı'da meydana gelen ekonomik temelli birçok alandaki gelişimin; Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki idarî sisteminde köklü değişimlerin önünü açtığı görülmektedir¹. Hukuk eğitiminin sağlam zemine oturtulması ve mekteplerin kurulması, çıkan kanunların ve yargıda atılan adımların adaletin ve düzenin sağlanmasında daha etkili olacağı açıktır. Bu kapsamda öncelikli olarak yükseköğrenim statüsünde Mekteb-i Sultani faaliyete geçti. İlgili eğitim kurumu bünyesinde Hukuk Mektep Nizamnamesi teşkil edildi ve hukuk eğitimi düzenli bir zemine oturtulmaya çalışıldı. Ardından 1878'de Mekteb-i Hukuk-ı Şahane eğitim ve öğretime başladı².

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde faaliyete geçen ve hukuk eğitiminin temeli olan Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Hukuk-ı Şahane, bu alandaki eğitimin önemli yapı taşlarındandır.³ Bu okullarda okutulan Batı ve İslâm hukuku esaslı müfredat, ilerleyen zamanlarda açılan mekteplerin ve hukuk eğitimi veren Jandarma Okullarındaki sisteminin temelidir.

Osmanlı Devleti içerisinde hukuk eğitimi orduya asker yetiştiren kurumlarda da görülmektedir. XIX. yüzyılda faaliyete geçen Mekteb-i Harbiye'nin müfredat programına bakıldığında meslekî kanunlar adı altında çeşitler dersler ve-

¹ Gürsoy Akça, Himmət Hülür, "Osmanlı Hukukunun Temelleri ve Tanzimat Dönemindeki Hukuksal Yeniliklerin Sosyo-Politik Dinamikleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 19, 2006, s.304.

² Nuran Koyuncu, "Hukuk Mektebinin Doğuşu", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C 16, S 3, 2012, ss.164-165.

³ Koyuncu, a.g.m., s.182.

rilmiştir. Bu derslerden ilki “Askeri Kânun ve Talimatnameler” adını taşımaktaydı⁴. 1846 yılında uygulanan müfredatta ise “Piyade Dâhiliye Kanunnâmesi” ve “Süvari Dâhiliye Kanunnâmesi” farklı dersler olarak müfredatta yer almışlardır. Bu derslerde piyade ve süvarilerin meslekî anlamda dayandığı kanunlar ve nizamlar işlenmekteydi. Ancak bu dönemde Harbiye’de okutulan derslerin çoğunluğu yabancı öğretmenler tarafından verildiği için eğitim bazı eksiklikler söz konusuydu. 1850 ve 1865 yıllarında mektebin farklı sınıflarında Süvari Hizmet-i Dâhiliye Kanunnâmesi ve Piyade Dâhiliye Kanunnâmesi adları ve benzer içerikleri dersler müfredatta yerini aldı⁵.

Mekteb-i Harbiye’de verilen dersler Jandarma Teşkilatı içinde önem arz ediyordu. Çünkü jandarma zabiti olarak yetişen personel Harbiye’den aldığı eğitimle teşkilat saflarına katılmaktaydı. Ayrıca Jandarma Okullarının faaliyete geçtiği dönemden itibaren verilen hukuk derslerinin isimleri ve içerikleri, Tanzimat ile açılan hukuk mekteplerindeki ve Harbiye’deki derslerle benzerlik göstermekteydi.

Tanzimat ile birlikte devlet eliyle garanti edilen can ve mal güvenliğini tesis etmek ve ülkedeki iç güvenliği sağlamak amacıyla kolluk kuvvetlerini daha verimli ve kurumsal hâle getirmek için çalışmalar başlatılır. Bu çerçevede modern bir jandarma teşkilatının kurulması için süreç içinde adımlar atılır. Jandarma Teşkilatı’nın kuruluş yılı 1839 olsa da jandarma eğitim kurumlarıyla ilgili uzun süre gelişme kaydedilmediği görülür. Ancak XIX. yüzyılın başlarında Balkan coğrafyasında patlak veren çete hareketleri ve asayişin bozulması, eğitilmiş ve modern jandarma personeline ihtiyaç duyulmasına yol açar. Neticede 1904’de öncelikle Balkanlarda, ilerleyen yıllarda ise İstanbul ve Anadolu’nun farklı noktalarında subay/zabit, astsubay/gedikli⁶ erbaş ve erlere yönelik Jandarma Okulları faaliyete geçmiştir⁷.

⁴ Mustafa Ergün, Tayyip Duman, “19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S 7, 1996, s.7.

⁵ Ergün,Duman, a.g.m., s.9.

⁶ “Gedikli” tabiri Osmanlı İmparatorluğu’nda Yeniçeriler arasında kıdemli olanları belirtmek için kullanılmıştır. Bu askerlikte kıdemli/eski kişiler diğer askerlerden ayrılmak için farklı bir kuşak sararlardı. İlerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti’nde “Küçük Zabit ve Gedikli Küçük Zabit” şeklinde orduda birtakım unvanlar kullanılmıştı. Cumhuriyet’ten sonra ise “Gedikli Erbaş” adıyla bugünkü astsubay rütbesinin karşılığı olarak kullanılmıştı. 1951 yılında çıkarılan bir kanunla “Gedikli Erbaş” rütbesi astsubay şeklinde değiştirilmiştir.

⁷ Hüseyin Cihan, **Kuruluşundan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Geçen Süreçte Jandarma Okulları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s.29.

Jandarma eğitim kurumlarında başta meslekî dersler olmak üzere hukuk, adli bilimler ve kültür dersleri (tarih ve coğrafya gibi) okutulmaktaydı. Hazırlanan müfredatlarda hukukla alakalı derslerin, okulların kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Okulların hukuk dersindeki hedefi jandarmanın aslı görevleri olan mülki, adli ve askeri konularda kanunların çizdiği sınırları ve hukuk normlarını bilen jandarma subay ve astsubay öğrencilerini nitelikli bir şekilde yetiştirmektir. Türk ceza hukuku ve idare hukuku gibi derslere müfredatta sıklıkla yer verilmesi Jandarma Teşkilatı'nın hukuk alanına verdiği önemi göstermektedir.

I. Jandarma Teşkilatı'nda Hukuk Eğitiminin Gerekliği

Osmanlı Devleti, XIX. ve XX. yüzyılın başlarında kamu düzeninin korunması, güvenliğin ve huzurun tesis edilmesi için hukuk alanında önemli adımlar attı. Tanzimat ve Islahat Fermanları'yla kamu düzeninin sağlanması devletin temel amaçlarından biri oldu. Kamu düzenini görevi ise genel anlamda jandarma ve polisten oluşan devletin kolluk gücü ile tedarik edilmeye çalışıldı. Kanun ordusu olarak tanımlanan jandarma, Osmanlı'dan günümüze özellikle kırsal kesimlerde asayiş ve güvenliği sağlamanın yanında devlet otoritesinin de güçlü bir sembolü olmuştur.

Osmanlı idaresi, jandarmanın kamu düzenini sağlamasındaki önemini kavramasına rağmen nitelikli jandarma personeli yetiştirmek için gerekli adımları ancak XX. yüzyılın başında atabilmiştir. Bu adımların atılmasında Batılı devletlerin ıslahat baskısı önemli faktörlerden birisi olmuştur. Osmanlı Devlet iradesi jandarma olacak kişilerin belirli donanımlara sahip olması gerektiğini düşünüyordu. Bu kapsamda temel askerî ve meslekî eğitim uygulanan müfredatın önemli bir bölümünü kapsamaktaydı. Meslekî dersler arasında hukuk dersleri de vardır. Hukuk dersleri; içeriğini oluşturan kanunlar, nizamnameler ve talimatnamelerle günümüzde dâhi jandarma eğitiminin bir parçasıdır. Kanun, jandarmanın görevini icra ederken rehber edindiği ve uymak zorunda olduğu bir araçtır. Bu çerçevede kanunun ne olduğunu, nasıl yapıldığını, nelerde ne şekilde tatbik edildiğini bilmek kritik bir önem arz eder⁸.

Jandarmanın esas vazifesi ve ortaya çıkış sebebi; jandarma için hazırlanan kanun ve nizamnamelerde açık bir şekilde ifade edilir. Buna göre jandarma, kanun ve nizam hükümlerinin icrasını temin etmek ve devlet idaresinin emir-

⁸ Şükrü Olçay, "Kanun, Jandarma, Halk", **Jandarma Karakol Dergisi**, S 19, 1940, s.28.

lerini yerine getirmekle sorumlu tutulur⁹. Bu sebeple jandarmanın her şeyden önce kendisine vazife veren, hükümlerinin icrasını sağlayacağı kanun ve nizamları layıkıyla öğrenip uygulaması gerekir. Bu hükümleri iyi bilmek jandarmanın vazifesini doğru yapmasını ve mesleğinin sınırlarını bilmesini sağlayacaktır¹⁰. Jandarmanın her işini, her hareketini ve müdahalesini yalnızca kanun, nizamlar ve bunlara dayanan hükümet emirlerine uygun olarak yapması gerekir. Jandarma personeli bu düsturla hareket ettiği zaman görevini en iyi şekilde yerine getirecektir.

Devlet idaresinin öncelikli görevi yurt çapında kanun hükümlerinin uygun bir şekilde yürütülmesidir. Ülkede hâkim olan unsur kanun ve kanuna dayalı devlet nizamlarıdır; onları iyi bilmek ve her şeyin üzerinde tutmak, her vazifede kanun hükümlerinden ayrılmamak ve zorlukları kanun hükümleri sınırlarında çözmek jandarmanın birinci görevidir¹¹. Jandarma hukuk eğitimi için yazılan bir ders kitabında “Jandarma umumî nizamı, emniyet ve asayiş korumaya, kanun ve nizamname ve talimatname hükümlerinin yapılmasını temine memur, müsellâh ve askerî bir inzibat kuvvetidir.” şeklinde yapılan tanımla jandarma ve hukuk eğitimi arasındaki bağ açıkça ortaya konmaktadır¹².

Jandarmanın temel görevleri arasında; kamu düzenini ve güvenliği korumak için önleyici tedbirler almak, devlet kanun ve nizamlarına aykırı fiil ve hareketlere müdahale etmek ve halkın kanuni yardım çağrılarına cevap vermek vardır. Ayrıca suç ve suçluyu tespit edip yakalamak ve adli makamlara teslim etmek de jandarmaya verilen görevler arasındadır. Bunun yanında jandarma teşkilatı kanunlara, nizamname ve talimatnamelere aykırı eylemleri engellemek için kanun koyucu tarafından görevlendirilmiştir¹³. Bu çerçevede jandarma mensuplarının yaptıkları işle ilgili olarak hukuk bilgi ve görgüsüne sahip olmaları gerekmektedir. Özellikle suça ilişkin deliller ile suçun failinin araştırılmasıyla ilgili konularda Ceza Muhakemesi Kanunu'nun çizdiği sınır-

⁹ Adnan Erginsoy, **Jandarma İçin İdari Kanun ve Nizamlar Bilgisi**, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1940, ss.3-4.

¹⁰ Erginsoy, **a.g.e.**, s.3.

¹¹ Erginsoy, **a.g.e.**, s.4.

¹² Hulusi Alpan, **Zabıta İlgilendiren Kanun, Nizamname, Talimatname ve Talimatları Bulmada Kılavuz**, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1937, s.4.

¹³ Alpan, **Zabıta İlgilendiren Kanun, Nizamname, Talimatname ve Talimatları Bulmada Kılavuz**, s.4.

lar doğrultusunda hareket etmektedir¹⁴. Bu çerçevede ülkemizde, asayiş ve güvenliği sağlamakla sorumlu olan jandarmaya, kuruluşundan itibaren ciddi bir hukuk eğitimi verildiği görülmektedir.

II. Jandarma Subay Eğitiminde Hukuk Dersleri

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Balkan coğrafyasında meydana gelen asayişsizlik ve isyan hareketlerini kontrol altına alarak devlet otoritesini tesis etmek amacıyla Osmanlı jandarma teşkilatı yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönem aralığında jandarma tipi kolluk güçleri, sadece Osmanlı Devleti'nde değil Avrupa'nın birçok bölgesinde modern devlet yapısının ortaya çıkması ve sonrasında yaşanan gelişmelerin merkezinde yer alan bir yapı olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Jandarma Teşkilatı, Tanzimat'la başlayan değişim sürecindeki bürokratik hamlelerin aslı unsurlarından birisini oluşturur.¹⁵.

Özellikle Batılı devletlerin teşvik ve önerisiyle yayımlanan reform programları ve tensik¹⁶ faaliyetleri Jandarma Okullarının temelini atılmasına zemin hazırladı¹⁷. Avrupa'dan getirilen subaylar, jandarmanın Batılı tarzda eğitilmesine yönelik danışmanlık faaliyetinde bulundular.¹⁸ Danışmanların önerileri çerçevesinde Balkanlar'da Batı tarzı jandarma eğitim kurumları açılmaya başlandı. Bu kapsamda 1904 yılında Selanik'te Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi açıldı. Daha sonra yine aynı tarihte Jandarma Efradı Cedide Mektebi kuruldu. Bu mektepler haricinde jandarma karakol kumandanı (bugünkü anlamda astsubay statüsünde) yetiştirmek için Eylül 1904'de

¹⁴ Önder Mutlu, **Kamu Düzeninin Sağlanmasında Jandarma-Polis İlişkileri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006, ss.32-35.

¹⁵ Nadir Özbek, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Jandarma", **Türkiye'de Ordu Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Ed. Evren Balta, İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.48.

¹⁶ Düzenleme, yenilik ve yenileşme anlamlarına gelmektedir.

¹⁷ İpek Yosmaoğlu, **Religion, Violence, and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia 1878–1908**, Cornell University Press, London 2014, s.36.

¹⁸ Makedonya bölgesi merkez olmak üzere meydana gelen jandarma tensik faaliyetinde farklı milletlere mensup subaylar görev almıştır. Bunlardan birisi de Makedonya'daki Osmanlı jandarmasının ıslahı kapsamında 1904 yılından itibaren bu coğrafyada görev yapan Fransız jandarma subayı Sarrou'dur. Onun yazdığı hatıratta Balkanlarda gerçekleşen bu yenileşme hareketinin ayrıntısını bulmak mümkündür. Bkz. Tekin Avaner, vd. "Sarrou'nun Hayatı, Çalışmaları, Hatıratı ve Bibliyografyasına Dair", **Türk Jandarmanında Reform Süreci: Yüzbaşı Sarrou'nun Hatıratını Anlamak**, Ed. Tekin Avaner, Turgut Atasoy, Gazi Kitabevi, Ankara 2021, ss.171-182.

Manastır'da ve Ekim 1904 tarihinde Üsküp'te Karakol Kumandanları Mektebi faaliyet geçti¹⁹.

Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi'nin subay sınıfı için hazırlanan müfredat programına bakıldığında mektepte iki ayrı program söz konusudur. Birinci program orduda subay olarak görev yapan ancak jandarmanya geçecek olanlar, ikinci program jandarma subayı olmak isteyen çavuşlar için planlanmıştır. Birinci programın eğitim süresi toplam 4 ay olup adaylara Hukuk ve nizamnamelerle ilgili toplam 3 dersin de içinde bulunduğu teorik ve uygulamalı bir müfredat uygulandı²⁰. Müfredattaki Hukuk dersleri; Adli Konular (muhakeme ve ceza usulü/ceza kanunu), Jandarma ve Polis Nizamnameleri ve Askeri İdare Nizamname (tabur kâtipliğine aday subaylar için) derslerinden oluşmaktaydı. Jandarma Nizamnamesi ve jandarmanın görevini yerine getirirken bilmesi gereken adli bilgilerle ilgili dersler Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi'ndeki subay sınıfı için de temel dersler arasında yer almaktaydı²¹.

Subay adayı olarak Selanik Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebine kabul edilen çavuşların eğitimi bir yıldır. Burada verilen hukuk ve nizamname dersleri Jandarma Nizamnamesi, Polis Nizamnamesi Askeri Ceza Kanunu ve Askeri Talimatname şeklindedir. Bu eğitim kurumunda toplamda 1 hukuk, 3 nizamname dersi vardır.²² Mektebin tüm programlarını başarıyla bitiren çavuşlar, teğmen rütbesiyle mezun olmaktadır. 1908 yılına kadar mezun vermiş olan mektebin nizamname dersinden öğretmen Yüzbaşı Haydar Bey, Ceza Kanunu dersinden ise Süvari Teğmen Rıfat Bey sorumluydu²³.

İzmir Jandarma Mektebi 1907 ile 1911 arasında faaliyet gösterdi. Bu Mektep, Selanik Jandarma Mekteplerinde olduğu gibi çeşitli sınıflara ayrılmıştı. Mektep zabıt/subay sınıfı ile karakol ve posta kumandanları sınıfı şeklinde iki sınıftan oluşmaktaydı. Subay sınıfına, çavuşluktan üst rütbeye yükselenler ka-

¹⁹ Erol Karıcı, “Üsküp Jandarma Karakol Kumandanları Mektebi (1904-1909)”, **Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma**, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s.128.

²⁰ Fatih Demirel, “Osmanlı Devleti'nde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepleri”, **Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma**, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s.189.

²¹ Demirel, a.g.m., ss.189-190.

²² Demirel, a.g.m., s.190.

²³ Demirel, a.g.m., ss.192-193.

bul edilmekteydi. Subay adaylarına 4 aylık eğitim sürecinde jandarma meslek derslerinin yanında Jandarma Nizamnamesi ile Amelî ve Muhtasar Hukuk ve Ceza adında toplam iki hukuk dersi de öğretilmekteydi²⁴.

İzmir Jandarma Mektebinde polis müdürü Mazhar Bey, tabip Binbaşı Haydar Bey, Rıza, Hamdi, Ömer ve Rahmi Beyler muallim olarak görev yapmıştı. Ayrıca mektep, 1907 yılında Selanik Jandarma Zabitan Kumandalığı'ndan okutulacak ders kitaplarını istemiş ve bu talebi kabul edilmiştir²⁵. Bu dönemde eğitim kadrosu, bütçe ve ders materyalleri tedarik etme gibi imkânlar kısıtlı olduğu için bazı jandarma mektepleri, bölge kumandanlıkları ve polisle eğitim alanında işbirliği yapmak durumundaydı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Selanik'teki Jandarma Zabıt Mektebi İstanbul'a taşındı. 1910 yılında Yıldız Sarayı'nda eğitim öğretime başlayan mektepte Adli Bilgiler isimli bir ders yer almaktadır²⁶.

Balkan Savaşları'nın ardından 1913 yılında jandarma eğitiminin düzenlenmesine yönelik Jandarma Zabıt Mektebi Nizamnamesi yayımlandı²⁷. Mektepte 6 ay ile 1 yıl arasında değişen sürede eğitime tabi tutulan jandarma subay öğrencilerine hem meslekî hem de genel kültür dersleri verildi. Yıldız Sarayı'nda 1918 yılına kadar eğitim devam etti. Burada hazırlanan müfredat programının içeriği, genel anlamda jandarma mesleği teorisi ve spor dersleri ağırlıklı olarak hazırlandı.

Yürürlüğe giren Jandarma Zabıt Mektebi Nizamnamesi ile subay eğitimi 5 kısma ayrıldı. Buradaki ders sayılarının önceki dönemlere göre arttığı görülmektedir. Programda yer alan hukuk ve nizamnamelerle ilgili dersler şöyledir²⁸:

²⁴ Biray Çakmak, "İzmir Jandarma Mektebi (1907-1911)", **Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma**, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s.161.

²⁵ Çakmak, a.g.m., s.162.

²⁶ Ahmet Çermeli, Halil Atabey, **Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi**, Cilt 1, Kozan Ofset, Ankara 2002, s.284.

²⁷ Çermeli, Atabey, a.g.e., ss.284-289.

²⁸ Çermeli, Atabey, a.g.e., s.285.

Tablo 1: 1913-1918 Yılları Arasında Jandarma Zabıt Mektebinde Okutulan Hukuk ve Nizamname Dersleri

1. ve 2. Kısım	3. ve 4. Kısım	5. Kısım
Jandarma Nizamnamesi	Jandarma Nizamnamesi	Jandarma Nizamnamesi
Hukuk İlmi	Muhtasar (kısa) Hukuk Bilgisi	Hukuk Usulü
Polis Nizamnamesi	Askeri Ceza Kanunu	Medeni ve Ticaret Kanunları
Askeri İdare Nizamnamesi		Askeri Ceza Kanunu
Askeri Ceza Kanunu		Askeri İdare Nizamnamesi

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere hukuk derslerinin sayısı artmıştır. Jandarma personelinin sahip olması gereken hukuki bilgiler ve yönetmelikler yoğun bir ders programıyla kısa sürede öğrencilere verildi. 1913 yılında uygulanmaya başlanan müfredat ile önceki dönemler kıyaslandığında ders sayısının fazla olduğu anlaşılmaktadır. Jandarma Okullarında uygulanan müfredatın dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte hazırlanmasına gayret edilmiştir. Balkan Savaşları'ndan çıkan Osmanlı Devleti, ülke içerisinde bozulan asayişin yeniden tesis edilmesi için birtakım önlemler alma yoluna gitti. Bu dönemde idari ve adli açıdan donanımlı jandarma personelinin yetişmesi önemliydi.

Müfredat programında verilen hukuk ve umumî kanunlar dersleri sivil öğretmenler tarafından; hıfzıssıhha ve ameli tıp gibi dersler süvari subaylar tarafından öğretilmekteydi. Bunların dışındaki dersler mektep kadrosundaki subay öğretmenler tarafından işlenirdi. Her bir ders için ne kadar süre ayrılacağı ve sınavların icrası mektep müdürü tarafından belirlenmekteydi²⁹.

1918 yılından itibaren Jandarma Zabıt Mektebinin çeşitli sebeplerden dolayı sürekli olarak yer değiştirdiği görülür. İstanbul'un işgal altında olduğu dönemde mektep farklı semtlere taşındı. 1921 yılında Ankara Etlik'e taşınan Zabıt Mektebi, 1922 senesinde mekân yetersizliğinden dolayı İzmit'e daha sonra 1924'te Konya'ya nakledildi³⁰. Bu evrede Jandarma Zabıt Mektebinin müfredat programıyla ilgili 1 Mayıs 1925 tarihinde Jandarma Evamir

²⁹ Halim Alyot, **Türkiye'de Zabıt**, Polis Akademisi Yayınları, Tıpkı Basım, Ankara 2008, s.462.

³⁰ Cihan, **a.g.t.**, ss.33-34.

Mecmuası'nda okutulacak dersler ilan edildi.

Jandarma Zabıt Mektebi'nin çeşitli kısımlarında ve Jandarma Zabitan Talimgâhlarında okutturulmak üzere heyet-i fenniye³¹ tarafından ders programı belirlendi³². Ders programı 3 kısım için oluşturulmuştu. Bu kısımlardan ilki Mekteb-i Harbiye'den mezun ve jandarma sınıfına alına subaylar içindir ve eğitim süresi 6 aydır. İkinci kısım İhtiyat Zabitanıyla Jandarma Küçük Zabıtlığından (astsubaylıktan geçenler anlamında) yetişecek personel içindir ve eğitim süresi 1 senedir. Üçüncü kısım ise hesap memurlarının eğitimi için olup eğitim süresi 1 yıldır³³. Bu kısımların aldığı hukuk, nizamname ve kanun dersleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: 1925 Yılından İtibaren Jandarma Zabıt Mektebinde Okutulan Hukuk ve Nizamname Dersleri

1. Kısım	2. Kısım	3. Kısım
Jandarma kanun ve talimatnameleri şerhi ve polis vezaifi ve tatbikatı	Jandarma kanun ve talimatnameleri şerhi ve polis vezaifi ve tatbikatı	Jandarma kanunun ve talimatnameleri şerhi (bu meyandaki teşkilat-ı mülkiye ve jandarma teşkilatı)
Nazariyat ve tatbikat-ı cezaiye ve usul-i muhakemat-ı cezaiye	Nazariyat ve tatbikat-ı cezaiye ve usul-i muhakemat-ı cezaiye.	Malumat-ı hukukiye ve kanuniye (hukuk-ı idare, usul-i muhakemat-ı hukukiye, ticaret-i berriye ve bahriye, sulh ve icra kanunları)
Mülkiye ceza kanunnamesi ve şerhi (jandarmanın bilmesi lazım gelen mebahis)	Hukuk-ı esasiye ve idare ve muhtasar hukuk-ı umumiye-i düvel	Muhasebe-i umumiye kanunu
	Mülki ve askeri ceza kanunnamesi şerhleri	Mülki ve askeri ceza kanunları (hesap memurlarını alakadar edecek mevad)

³¹ İlmi ve teknik kurul anlamına gelmektedir. <https://www.luggat.com> Erişim tarihi: 18.11.2022.

³² “Jandarma Efrâd ve Zabıt Mektepleri Ders Programı”, **Jandarma Evamir Mecmuası**, S 199, 1925, s.159.

³³ Jandarma Efrâd ve Zabıt Mektepleri Ders Programı”, ss.160-162.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Jandarma Zabıt Mektebi ders programında jandarma vazifesi ve mesleğini ilgilendiren kanunlar hakkında dersler bulunmaktadır. 1925 yılı itibariyle jandarma eğitiminde hukuk eğitiminin önemi teşkilat tarafından kavranmıştır; Özellikle ders sayısının artması ve ders içeriklerinin geliştirilmesi buna örnektir.

1930 yılında Konya Jandarma Zabıt Mektebi hukuk dersleri öğretmeni Kâtipzade İbrahim Nazif tarafından Zabıtaya Mahsus Hukuk Dersleri isimli bir kitap kaleme alınmıştır. Bu eserin hem Polis Mektebi hem de Jandarma Zabıt Mektebi tarafından ders kitabı olarak okutulduğu giriş kısmındaki bilgilerden anlaşılmaktadır³⁴. Kitabın içeriğinde hukuku esasiye, hukuku idare, hukuku aile, ceza kanunu, ceza muhakemeleri usulü kanunu ve ceza tatbikatı konuları yer almaktadır³⁵. Kitap, Dâhiliye Vekâleti'nin onayıyla yayımlanmıştır. İbrahim Nazif eserinin tüm zabıta personeli tarafından okunması gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca bu kitabın uzun bir süre jandarma eğitimindeki hukuk derslerine kaynaklık ettiği açıktır.

1930 yılına kadar Konya'da Jandarma Zabıt Mektebi eğitime devam etti. Bu yıl 1706 Sayılı Jandarma Kanunu'nun³⁶ yürürlüğe girmesiyle mektep kapatıldı³⁷. Bu kanunla birlikte eski kanun ve nizamlarla jandarmaya alınan subay kaynakları tamamen kalktı ve jandarma subay ihtiyacının sadece Harp Okulundan jandarma sınıfına ayrılan subaylardan karşılanacağı belirlendi³⁸. Harp Okulunu bitiren subayların meslekî eğitim ve öğretimini geliştirmek amacıyla yeni bir sınıf okulunun açılmasına karar verildi. Bu kapsamda Ankara'da Polis Enstitüsü ile ortak bir binada Jandarma Subay Okulu açılması planlandı.

1935 yılında Harp Okulu'ndan 29 teğmen ilk defa jandarma olarak kabul edildi. Bu teğmenler meslekî eğitimlerini Jandarma Genel Komutanlığı binasının üst katında tamamladılar. Jandarma Subay Okulunun esas açılışı ise 1 Ekim

³⁴ İbrahim Nazif, **Zabıtaya Mahsus Hukuk Dersleri**, Konya Vilayet Matbaası, Konya 1930, s.2.

³⁵ Nazif, **a.g.e.**, s.3.

³⁶ 1706 Sayılı Jandarma Kanunu, Jandarma Teşkilatı'na temel olan ve hazırlanan en geniş kapsamlı kanundur Adnan Erginsoy, **1706 sayılı Jandarma Kanununun Şerhi**, Jandarma Genel Komutanlığı, Ankara 1937 s.3.

³⁷ **Jandarma Genel Komutanlığı 50. Yıl Cumhuriyet Hizmetinde**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1975, s.95.

³⁸ **Jandarma Genel Komutanlığı 50. Yıl Cumhuriyet Hizmetinde**, s.95.

1937 tarihinde gerçekleşti³⁹. Bu okul; binası, müfredat programı, ders kitapları, eğitim kadrosu ve kolluk eğitimi noktasında jandarmanın önemli bir merhalesini oluşturur. 1937 yılında bilhassa ders kitapları noktasında Jandarma Teşkilatı içerisinde dikkate değer bir yayın faaliyeti gerçekleşti. Burada uygulanan müfredat ve verilen eğitim, sonraki dönemlerde uygulanacak programların da temelini oluşturmaktaydı. Jandarma Subay Okulunun açılmasıyla hukuk alanındaki ders sayısının da arttığı tespit edildi. 1937 yılı Subay Okulunda toplam 9 hukuk dersi ve 1 jandarma mevzuatıyla ilgili ders bulunmaktadır⁴⁰;

Tablo 3: 1937 Yılı Jandarma Subay Sınıf Okulu Hukuk Dersleri

Ceza Hukuku Dersleri ve Ders Öğretmenleri	İdare Hukuku ve Ders Öğretmenleri	Medeni Hukuk ve Ders Öğretmenleri	Mevzuat Dersi ve Ders Öğretmenleri
Ceza Hukuku/ Selâhi Yargı	Hukuk-ı İdare/ Ekrem Engin	Hukuk-ı Medeniye/ Kemal Ergin	Jandarma Teşkilat ve Vazifesi, Polis Teşkilat ve Vazifesi/Öğr. Bnb. Rifat Kemerdere
Türk Ceza Kanunu/ Selâhi Yargı	Hukuk-ı Düvel/ Profesör Nusret Bey		
Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu/ Selâhi Yargı	Hukuk-ı Esasiye/ Nazif Yazgan		
Askeri Ceza Kanunu/ Askeri Hâkim Hilmi Şipka			
Askeri Muhakeme Usulü Kanunu/Askeri Hâkim Hilmi Şipka			

³⁹ Süleyman Tekir, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)**, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s.384.

⁴⁰ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1937, ss.1-3.

Ayrıntılı müfredat programının yer aldığı kitapçık hem öğretmenlere hem de öğrencilere dönem sonu geri almak suretiyle dağıtıldı⁴¹. Müfredatta yer alan diğer derslere bakıldığında hukuk derslerinin çoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır. Hukukun dışında tarih, sağlık ve spor dersleri programda yer alır. Hukuk derslerine giren öğretmenlerin çoğu sivil kaynaklı olmakla birlikte askeri hâkim ve öğretmen subayların da derslere girdiği görülmektedir⁴². Jandarma Subay Okulunun eğitim süresi ise 10 aydır.

Hukuk alanındaki derslerin içeriğine bakıldığında Ceza Hukuku dersinde toplam 76 konu başlığı vardır. Genel anlamda ceza hukukunun tarifi, tarihçesi ve hukukun içerisinde ceza hukukunun yeri, suç ve suçla ilgili tanım ve kavramlar yer alır. Ayrıca suçun maddi unsurları, cezaların kanuni ve hukuki taksimi, mala karşı olan cezalar, cezayı ağırlaştıran ve hafifleten sebepler gibi konu başlıkları da mevcuttur⁴³.

Türk Ceza Kanunu dersinde ise 12 konu başlığı bulunur. Burada devlet kuvvetleri aleyhinde işlenen suçların neler olduğu, hürriyet aleyhindeki suçlar, devlet idaresine karşı işlenen suçlar, ammenin nizamı aleyhinde işlenen suçlar, umumi adaba ve ailenin nizamı aleyhindeki suçlar ve şahıslara karşı işlenen suçlar gibi konu başlıkları yer alır⁴⁴. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu dersinde toplamda 89 konu başlığı bulunur. Derste genel anlamda muhakeme usulüne göre vazifenin tanımı, muhakemelerin türleri, şahitlik, otopsi, zehirlenme, kalpazanlık suçları gibi konu başlıklarında öğrenciler bilgilendirilmek istenmiştir. Bunların dışında zaptın ne suretle yapılacağı, kefaletin türleri, meşhut suçun tarifi, zabıt varakası ve tanzimi, cezaların infazına dair kanuni hükümlerin ne olduğu gibi konular dersin içeriğini oluşturmaktadır⁴⁵.

Hukuk-ı Medeniye dersinde hukukun tarifi ve doğuşu, hukukun türleri, Türk Kanunu Medeniyesi, şahsiyetin hukuku, boşanma, aile, miras ve borçlar kanunu gibi hukukun temel konuları işlenir⁴⁶. Askeri Ceza Kanunu dersi; askeri ceza kanununun tarihi gelişimi, askeri mahkemeler, askeri muhakeme ve ceza kanunları, askeri ceza kanuna göre suçların taksimi, umumi ve askeri ceza ka-

⁴¹ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.1-2.

⁴² “Jandarma Okulu Subay Kısmı, İlk Devre Mezunları, Veda Töreni Münasebetiyle Fevkalade Nüsha”, **Jandarma Mecmuası**, S 49/50, 1937, ss.11-12.

⁴³ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.3-6.

⁴⁴ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.7-8.

⁴⁵ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.8-13.

⁴⁶ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.19-22.

nunlarına göre infaz şekilleri, herhangi bir suçundan dolayı yakalanacak jandarmanın nerede tutulacağı ve harp hükümleri gibi çeşitli konu başlıklarından meydana gelir⁴⁷. Seferberlik durumunda jandarmanın görevleri, firarilik ve disiplin cezaları gibi jandarmayı yakından alakadar eden konular ayrıntılarıyla ele alınmaktadır.

Hukuk-ı Esasiye isimli dersle ilgili toplamda 71 konu başlığı bulunmaktadır. Burada hukukun tarifi ve taksimi, İslâm hukukun esası, Türkiye’de parlamento tarihi, devletin teşkilatı siyasiyesi ve Cumhurbaşkanı’nın hukuki vaziyeti gibi konular işlenir⁴⁸. Hukuk-ı İdare dersi 90 konu başlığından oluşur. Bu derste genel anlamda idare hukukunun hukuk eğitimindeki yeri ve jandarmayı ilgilendiren kısmı izah edilir. Ayrıca idare tarihi, zabitanın tanımı, âdemi merkezîyet, idare-i örfiye kararnameleleri, Nüfus Kanunu, Pasaport Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Nahiye-Köy-Belediye İdareleri Kanunu, İş Kanunu, İskân Kanunu ve Tunceli Vilayeti’nin İdaresi Hakkındaki Kanun gibi çeşitli kanunlar bu dersin konularını oluşturur⁴⁹.

Askeri Muhakeme Usulü Kanunu dersinde askeri muhakemelerinin teşkilatı, askeri mahkemelerin görevleri, alay askeri mahkemeleri, celp, ihzar, tahkikat, tevkif, yakalama, temyiz ve itiraz, cezaların infazı konu başlıkları arasında yer alır⁵⁰. Hukuk-ı Düvel isimli derste hukuku düvelin konusu ve mahiyeti, hukuku amme, devletin şekli ve teşekkülü, devletler hukuku, Lozan ve Montrö’nün içeriği ve harp hukuku işlenen konular arasındadır⁵¹. Jandarma Teşkilat ve Vazifesi, Polis Teşkilat ve Vazifesi isimli derste jandarmanın tarifi, devlet ve millet için gerekliliği, jandarmanın tarihçesi ve jandarmanın teşkilat yapısı, Jandarma Okulları, jandarma müessesleleri, jandarma kanunu, jandarmanın görevleri, eşkıya takibi ve haber alma ile polis teşkilatı ve vazifesi gibi konular ayrıntılı olarak işlenmektedir⁵².

Yukarıdaki derslerde görüldüğü gibi jandarma subay adaylarına kapsamlı hukuk dersleri verilmektedir. Müfredat programı içerisinde hukuka bu kadar geniş ölçüde yer ayrılıp önem verilmesi; jandarmanın görev ve sorumluluklarını hukukun

⁴⁷ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.22-28.

⁴⁸ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.41-43.

⁴⁹ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.44-47.

⁵⁰ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.47-50.

⁵¹ **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.51-52.

⁵² **Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı**, ss.28-34.

çizdiği sınırlar çerçevesinde yerine getirmesinden kaynaklanmaktadır. Jandarma Subay Okulunun ilk devre mezuniyet töreninde dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşmada Kaya, jandarmanın hukukun ve kanunların yılmaz savunucusu olduğu üzerinde durmuştur⁵³:

“...memleket ve inkılâp kanunlarının en son müeyyidesi jandarmadır. Memleket hudut ve hukukunun korunması için jandarma müstesna bir yeredir. Memleket kanunlarını yapar, eğer jandarma bunları tatbik etmezse onlar kütüphanede çürümeye mahkûmdur. Jandarma, emniyetin muhafazasıdır. Jandarma kuvveti en çok verim veren, gelir getiren bir istihsal membadır...”

Jandarma Subay Okulu 1937-1938 eğitim devresinde Hukuk-ı Esasiye dersinin öğretmeni değişmiştir. Merkez Bankası Hukuk Müşaviri Osman Nuri Uman'ın bu derse girdiği görülmektedir. Derslere ihtiyaç dâhilinde okul dışından alanında uzmanı sivil kişiler gelmekteydi; özellikle bu durum hukuk derslerinde daha fazlaydı⁵⁴.

1938 yılında okul komutanlığında da değişiklik yaşanmış ve Jandarma Albay Hüsnü Tekşen göreve gelmiştir. Dönem sonunda Mareşal Fevzi Çakmak'ın katılımıyla bir mezuniyet töreni gerçekleşmiş ve bütün subay adayları okuldan başarıyla mezun olmuştur. 1939 ile 1941 yılları arasında geçen süreçte programdaki dersler ve öğretmenler hakkında Derviş Okçabol çeşitli bilgiler vermektedir. Buna göre müfredatta yer alan hukuk dersleri ve derse giren öğretmenler şu şekildedir⁵⁵:

- Hukuk Bilgisi/ Ziraat Bankası Hukuk Müşaviri Osman Bey
- İdare Hukuku ve İdari Kanunlar/ Dâhiliye V. Hukuk Müşaviri Ekrem Ergüven
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Askeri Ceza ve Muhakemeleri Usulü/ Saylav Selâhaddin Yargı
- Ceza Hukuku (Türk ve Askeri Ceza Kanunları)/ Askeri Hâkim Hilmi Şipka
- Jandarma Teşkilât ve Vezaifi/ Binbaşı Zeki Tavman

⁵³ Derviş Okçabol, **Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi**, Polis Akademisi Yayınları, Tıpkıbasım, Ankara, 2016, s.293.

⁵⁴ Okçabol, **a.g.e.**, s.279.

⁵⁵ Okçabol, **a.g.e.**, ss. 282-283.

Yukarıdaki derslerden anlaşılacağı üzere ilk yayımlanan müfredat programında bazı hukuk derslerinin kaldırıldığı, bazılarının ise birleştirildiği görülmektedir. Ayrıca mevzuat ve kolluk görevlerinin işlendiği dersten de polis kısmı kaldırılmıştır.

Jandarma Subay Okulu'nun faaliyete geçmesinden sonra hem ders kitabı hem de görev başındaki personele yardımcı olması amacıyla hazırlanan eserlerin sayısında artış söz konusudur. Derslerin içeriği göz önüne alındığında hukuk derslerinin fazlalığında dolayı hazırlanan eserler jandarmayı ilgilendiren kanun ve mevzuatlarla ilgiliydi. Askeri Adli Hâkim Hulisi Alpan'ın 1937 yılında hazırladığı Zabıtaı İlgilendiren Kanun, Nizamname, Talimatname ve Talimatları Bulmada Kılavuz isimli eseri jandarma için bir el kitabı formatında hazırlanmıştı⁵⁶. Kılavuz jandarmayı ilgilendiren mevzuatla ilgili her türlü maddeyi içeriyordu. Kılavuzun içeriği jandarma birimlerine ait kanun, nizamname ve talimatname bir araya toplanmış ve kanunlara zaman içerisinde eklenen ve değişen hususlar seri hâlinde sıralanmıştı. Ayrıca çalışmada kanunların kolayca bulunabilmesi için kılavuz anahtarı oluşturulmuştu⁵⁷.

18

Hulisi Alpan'ın kılavuzundan bir yıl sonra Dâhiliye Vekâleti tarafından Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi yayımlandı. Burada 1706 Sayılı Jandarma Kanunu ve ona ilişkin daha sonra eklenen kanun maddeleri tafsilatlı bir şekilde izah edildi⁵⁸. Eserde yer alan umumi hükümler kısmındaki esaslarda jandarmanın vazifesi açık bir şekilde belirtilmektedir⁵⁹;

“Türkiye Cumhuriyeti Jandarması umumî emniyet ve asayiş korumağa, kanun, nizamname ve talimatnameler hükümlerinin icrasını temine ve bunlara müstenid Hükûmet emirlerini ifaya ve en büyük idare memurlarının idarî vazife dolayısıyla verdikleri emirleri tatbik memur müsellâh ve askeri bir inzibat kuvvetidir.”

Kanunun birinci maddesinde de görüldüğü üzere kanunların icrasını temine memur olan jandarmanın bu görevi layıkıyla yerine getirebilmesindeki önemli araçlardan birisi personelin alacağı iyi bir hukuk eğitimidir. Bu kapsam-

⁵⁶ Alpan, **Zabıtaı İlgilendiren Kanun, Nizamname, Talimatname ve Talimatları Bulmada Kılavuz**, s.3.

⁵⁷ Alpan, **Zabıtaı İlgilendiren Kanun, Nizamname, Talimatname ve Talimatları Bulmada Kılavuz**, ss.3-4.

⁵⁸ **Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi**, Dâhiliye Vekâleti, Ankara 1938, s.1.

⁵⁹ **Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi**, s.2.

da yine Hulusi Alpan jandarmanın mülki, adli ve askeri ödev ve hizmetlerin kanun ve nizamla dayanılarak nasıl yapılacağı anlatmak amacıyla bir eser kaleme almıştır; Çalışmada idare rejiminin, kamu ve ceza hukukunun temel kavramları açıklanmaktadır⁶⁰.

Jandarma Subay Okulunda bir dönem okul komutanlığı yapan Hüsnü Tekşen'in Jandarma Teşkilat ve Vazifesi dersi için hazırladığı Jandarma Ameli Vazifelerinden Bazı Hadiseler eserinde kanuni sınırlılıklar çerçevesinde suçluların takibi, yakalanması ve sonrasındaki hadiseler, hapislane sevkiyle alakalı konular ve eşkıya takibi gibi başlıklar işlenmiştir. Ayrıca jandarma subayında bulunması gereken vasıflar konusu ve jandarma subay öğrencisine mesleğe atılınca karşılaşacağı zorluklarda yapması gerekenler ifade edilmiştir⁶¹. Kitabın döneminde yayımlanan diğer eserlerden farkı işlenen konuları örnek olaylarla açıklamasıdır; bu durum öğrencilerin konuları daha iyi anlamasına yardımcı olmaktadır⁶².

Hulusi Alpan, Ceza Hukuku (Türk ve Askeri Ceza Kanunları) ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu derslerine kaynaklık etmesi için Jandarmanın Tatbikatı Adli Dağarcığı isimli ders kitabı hazırlamıştır. Ayrıca bu eser öğrencilerin yanı sıra görevde bulunan personelin faydalanması amacıyla da yazmıştır.⁶³ Çalışmada genel anlamda ceza hukukunun tanımı, suçun tarifi ve çeşitleri, jandarmanın adli zabıta olarak görevleri, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile müdafaa hakkı gibi çeşitli konular ayrıntılarıyla ele alınmıştır⁶⁴.

Jandarma Subay Okulu faaliyete geçtiği dönemden itibaren öğrenci kaynağını Harp Okulundan jandarma sınıfına ayrılan subay adayları oluşturmaktaydı. 1945 yılında Harp Okulu ve sınıf okullarındaki öğretim hususlarının iyileştirilmesine yönelik emirname yayımlandı. Buna göre Harp Okulu iki sınıflı olarak eğitim görecektir ve işlenecek dersler askeri bilgilerin yanında genel ve teknik bilgilerden oluşacaktı⁶⁵. Mesleklere ayrılma, eğitimin sonunda yapılarak öğrenciler sınıf okullarına gönderilecekti. Sınıf okullarındaki eğitim ve

⁶⁰ Hulusi Alpan, **Zabıtanın Dağarcığı**, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1937, s.1.

⁶¹ Hüsnü Tekşen, **Jandarma Ameli Vazifelerinden Bazı Hadiseler**, Rıza Koşun Matbaası, İstanbul 1941, ss.1-3.

⁶² Tekşen, **a.g.e.**, s.1.

⁶³ Hulusi Alpan, **Jandarmanın Tatbikatı Adli Dağarcığı**, İdeal Basımevi, Ankara 1943, s.3.

⁶⁴ Alpan, **Jandarmanın Tatbikatı Adli Dağarcığı**, s.5.

⁶⁵ "Harp ve Sınıf Okulları Programları H.", **Jandarma Emirnamesi**, S 618, 1945, s.741.

öğretim iki yıldır. Jandarma sınıfına mensup subay öğrencileri de bu emirnameye tâbiydi. Jandarma subay öğrencileri okulun birinci sınıfında Askeri Ceza ve Hukuk dersi almaktaydı⁶⁶.

Harp Okulundan mezun olan jandarma subay adayları, Jandarma Subay Okulunda mesleki dersler ağırlıklı bir program görmekteydiler. 1945-1946 yılında Subay Okulunda verilen eğitimde meslek, hukuk, sağlık ve spor dersleri ağırlıklı bir program vardı. Buradaki hukuk dersleri şöyleydi; Ceza Muhakeme ve Askeri Muhakeme ve Usul Kanunları, Hukuk Bilgisi, İdare Hukuku ve İdari Kanunlar, Türk Ceza ve Askeri Ceza Kanunu, Jandarma Teşkilat ve Vazifeleri⁶⁷. 1945-46 yıllarındaki programda genel anlamda jandarma subay öğrencilerinin aldıkları ders sayısının azaldığı görülmektedir. Bu azalma hukuk derslerinde de kendisini gösterir. Önceki programda yer alan Hukuk-ı Medeniye, Hukuk-ı Esasiye ve Hukuk-ı Düvel gibi derslerin isimleri değiştirilmiş ve yeni eklenen derslerin konu başlıklarına orantılı bir şekilde dağıtılmıştır. Bu dönemde ayrıca farklı öğrenme alanlarına yönelik dersler eklenmiştir; Kriminalistik bu derslerden birisidir⁶⁸.

20

Jandarma subay okulu müfredat programında bir süre köklü değil kısmi değişiklikler gerçekleşti. 1963-1964 yılı eğitim döneminde Ceza Kanunları dersi kaldırılarak bunun yerine önceki dönemlerde yer alan Ceza Hukuku ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu gibi derslerin birleştirilmesiyle oluşan daha kapsayıcı bir ders eklendi⁶⁹.

1950 yılından itibaren Jandarma Subay Okulu, Jandarma Subay Tatbikat Okulu ismiyle faaliyetlerine devam etti. Subay Tatbikat Okuluyla ilgili olarak 1965 yılında hazırlanan talimat kitapçığı sayesinde verilen subay eğitiminin ayrıntılarına ulaşmak mümkündür. Bu okulda her yıl Harp Okulundan jandarma sınıfına ayrılan subay öğrencileri 11 aylık eğitim görmektedir. Okulun eğitim kadrosu muvazzaf jandarma subayı, öğretmen subay, üniversite ve yüksekokul mezunu sivil öğretmenlerden oluşur⁷⁰. Öğrencilere uygulanacak sınavlara dair usul ve esaslarda yazılı ve sözlü sınavların içerikleri belirlenir. Jandarma meslek dersleri yazılı ve sözlü, Kriminalistik ve Muharebe dersleri

⁶⁶ “Harp ve Sınıf Okulları Programları H.”, s.741.

⁶⁷ Çermeli, Atabey, **a.g.e.**, s.298.

⁶⁸ Çermeli, Atabey, **a.g.e.**, s.298.

⁶⁹ Çermeli, Atabey, **a.g.e.**, s.299.

⁷⁰ **Jandarma Genel Komutanlığı 50. Yıl Cumhuriyet Hizmetinde**, s.97.

yazılı ve uygulamalı ve hukuk derslerinin de içinde bulunduğu diğer dersler yazılı yapılıdır⁷¹.

Subay sınıfında⁷² okutulacak dersler askeri, mesleki ve hukuk dersleri olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Hukuk dersleri ve bir ders yılında okutulacak saat miktarları şöyledir⁷³:

- Türk Ceza ve Askeri Ceza Kanunu / 90
- Türk Ceza ve Askeri Ceza Usûl Kanunu / 90
- İdari Kanunlar ve Nizamlar / 90
- Hukuk Bilgisi / 60

Yukarıda görüldüğü üzere hukuk derslerinin sayısının toplamı 4'tür. Askeri ve mesleki derslere nazaran hukuk ders sayısının az olduğu görülmektedir. Hukuka giriş mahiyetindeki hukuk bilgisi dersi ve kanun dersleri müfredatta mevcuttu; Ders kitabı olarak ise okul öğretmenlerinin hazırladığı ders notları kullanılmaktaydı⁷⁴.

1977 yılında Ankara Anıttepe'den Güvercinlik Kışlası'na taşınan Subay Tatbikat Okulu, 1997 yılından sonra Beytepe'deki yerleşkesine taşındı. 1979-1980 eğitim dönemi için yayımlanan müfredat kitapçığındaki dersler farklı öğrenme alanlarına göre ayrılarak planlandı. Buna göre jandarma meslek derslerinin çoğunlukta olduğu programda hukuk ve kültür dersleri de mevcuttur. Hukuk derslerinin sayısı önceki müfredatlara göre daha azdır; Ceza Muhakemeleri Usul Hukuku, İdare Hukuku ve Ceza Hukuku isimlerinde toplam 3 ders bulunur⁷⁵.

1979 yılında Jandarma Okul Komutanlığı isminde subay ve astsubay sınıfları bir çatı altına alınarak faaliyetlerine devam etti. Bu dönemde Jandarma Genel Komutanlığı emriyle yeni müfredat göz önüne alınarak çeşitli ders kitaplarının oluşturulması talimatı Okul Komutanlığına verildi. Bu kapsamda 1982 yılın-

⁷¹ **Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı**, Jandarma Genel Komutanlığı Basımevi, Ankara 1965, s.16.

⁷² Burada subay sınıfı olarak belirtilmesinin sebebi söz konusu okulun Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları olarak faaliyet göstermesidir. Okul subay sınıfı ayrı astsubay sınıfı ayrı olarak eğitim vermektedir.

⁷³ **Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı**, s.22.

⁷⁴ **Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı**, s.23.

⁷⁵ Çermeli, Atabey, a.g.e., s.299.

da Okul Komutanlığı öğretmenlerinden J. Bnb. Erdoğan Ateşoğlu tarafından Jandarma Meslek Bilimi Ders Notu ismiyle bir kitap hazırlamıştır⁷⁶. Jandarmanın adli, idari ve askeri görevlerini ayrıntılarıyla izah edilen bu çalışmada askeri mahkemelerin yargılama usulü kanununa göre jandarmanın görevleri, askeri yasak bölgeler ve güvenlik bölgeleri kanunu göre jandarmanın ödevleri gibi konular işlenmektedir⁷⁷. Jandarma Meslek Bilimi ders kitabının subay sınıfında uzun bir süre okutulduğu bilinmekte; hem hukuk hem de jandarmanın vazifesi gibi derslere yardımcı olduğu görülmektedir.

1993-1994 eğitim-öğretim döneminde yukarıdaki hukuk derslerine ek olarak hukuk alanında yer alan İnsan Hakları dersinin müfredata eklendiği tespit edilmektedir. 2000-2001 döneminde kırk dört haftalık bir müfredat programı uygulamaya konuldu. Burada hukuk dersleri kapsamında 3 ders mevcuttur. Bunlar; Türk Ceza Hukuku, İdare Hukuku ve İdari Kanunlar ve Ceza Muhakemesi Usul Hukuku⁷⁸. Hukuk derslerinin genel anlamda 3 dersle sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca önceki dönemlerde bulunan jandarma mevzuatı ve vazifesine yönelik derslerin de bu programlarda yer aldığı görülmektedir; trafik mevzuatı gibi daha özel dersler de müfredatta yer alır.

Güvercinlik Kışlası'ndan Beytepe'ye taşınmasının ardından Jandarma Okulları Komutanlığı ismiyle bilinen Jandarma Subay Okulu 2016 yılını kadar faaliyetlerini sürdürdü. Bu evrede jandarma subayları, Harp Okulunda alınan dört yıllık eğitimin ardından üç buçuk aylık kıt'a stajı görmekteydiler. Ardından komanda eğitimine gönderilmiş olan piyadelerle birlikte altı ay Tuzla Piyade Okulunda eğitim aldıktan sonra Beytepe/Ankara'daki Jandarma Subay Okulunda on bir aylık eğitimden geçmişlerdir. Bu süreç içerisinde Jandarma Subay Okulunda verilen dersler yukarıda ifade edilen 2000-2001 yılı eğitim - öğretim dönemindeki derslerle benzerlik göstermektedir.

2016'da yürürlüğe giren 669 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında Jandarma Okulları Komutanlığı kapatılarak Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi kuruldu. Böylelikle jandarma subay eğitimi yeni bir kimlik kazandı. Jandarma Teşkilatı'nın subay kadrosu bu tarihten itibaren Harp Okulunda değil Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesin-

⁷⁶ Erdoğan Ateşoğlu, **Jandarma Meslek Bilim Ders Notu**, Jandarma Genel Komutanlığı Basımevi, Ankara 1982, s.1

⁷⁷ Ateşoğlu, **a.g.e.**, s.3.

⁷⁸ Çermeli, Atabey, **a.g.e.**, s.300.

de yetiştirilmeye başlandı. Burada verilen eğitim; modern kolluk eğitiminin gerekliliğine uygun, teknolojik gelişmeleri yakından takip eden ve ilerici bir yaklaşımın ürünüdür. Bu kapsamda kurulduğu günden bugüne hukuk eğitimine önem veren ve hazırlanan her müfredatta hukuk derslerine yer veren bir anlayışla program oluşturan Jandarma Teşkilatı, aynı önem ve hassasiyeti Güvenlik Bilimleri Fakültesi'nde de devam ettirdi. Fakülte müfredatında yer alan hukuk dersleri şöyledir;

- Hukuka Giriş/ 3 saat
- Anayasa Hukuku I-II/ 2 saat
- Ceza Hukuku Genel Hükümler/3 saat
- Ceza Hukuku Özel Hükümler / 3 saat,
- İdare Hukuku I-II/ 2 saat
- Disiplin Hukuku/ 2 saat
- Ceza Muhakemesi Hukuku I-II/ 3 saat,
- Demokrasi, İnsan Hakları ve Vatandaşlık/ 2 Saat

8 dönem boyunca toplamda 8 hukuk dersi müfredatta yer almaktadır. Diğer dönemlerle kıyaslandığında özellikle 3-4 arasında değişen ders sayısının bu evrede 8'e çıktığı görülür. Derslerde kullanılan materyaller ise genel anlamda ders öğretmenlerinin hazırladığı fasiküllerden oluşur. Bunun yanında Anayasa Hukuku, Ceza Muhakemesi Hukuku gibi bazı derslerde hukuk fakültelerinde okutulan ders kitaplarından ve akademi bünyesinde hazırlanmış kitaplardan da faydalanılmaktadır.

Neticede genel kolluk görevini yürüten jandarma personeli hukuk normlarını iyi bilmelidir. Çünkü kolluk personeli, kanunların kendisine verdiği görevleri ve bu görevleri yerine getirmek için kullanmak zorunda olduğu yetkileri gereği, kanunların çizdiği sınırlara hassasiyet göstermek durumundadır. Müfredat programı da bu doğrultuda hazırlanmış ve jandarma subayına verilmesi gereken hukuk dersleri üzerinde önemle durulmuştur.

III. Jandarma Astsubay Eğitiminde Hukuk Dersleri

1904 yılında Selanik'te açılan Jandarma Zâbitân ve Posta Kumandanları Mektebinin Posta Kumandanları sınıfı Osmanlı jandaromasında küçük zabıt (astsu-bay) yetiştiren ilk kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıfa jandarma

fertleri, onbaşı ve çavuşlar alındı. Bu mektebin eğitim süresi ise altı aydı. Posta Kumandanları sınıfına alınacak öğrencilerin okuma yazma bilmeleri zorunluymdu. Okuma yazma ve rakamları bilmeyen adaylara öncelikli olarak kısa sürede eğitim verilmiş ve ardından diğer meslekî dersler öğretilmişti⁷⁹.

Posta Kumandanları sınıfındaki adaylara, Jandarma Nizamnamesi, Jandarmasının Hususi Vazifeleri, Adli Konularda Malumat ve Askeri Ceza Kanunu gibi hukuk ve nizamname dersleri verildi. Yüzbaşı Haydar Bey ve Süvari Teğmen Rıfat Bey bu derslere giren öğretmen subaylardır. Bu mektebin adı ayrıca kaynaklarda Küçük Zabit Mektebi olarak geçmektedir⁸⁰.

1904 yılında faaliyete geçen bir başka mektep Üsküp Jandarma Karakol Kumandanları Mektebi'dir. Bu mektep 1909 yılına kadar öğrenci kabul etmiştir. Burada öğrencilere verilen dersler Selanik Posta Kumandanları Mektebi ile bire bir aynıydı⁸¹. Üsküp Karakol Kumandanları Mektebinde adaylara teorik bilgilerin yanında uygulamalı eğitim de verilmekteydi. Ayrıca adaylar haftada bir staj mahiyetinde devriye görevini yerine getirmekteydiler. Buradaki eğitimlerin büyük çoğunluğu uygulamalı eğitime dayanırdı. Mektepteki toplam eğitim 1 ile 4 ay arasında değişmekteydi. Neticede 1909 itibariyle 150'ye yakın karakol kumandanının mezun edildiği görülmektedir. Bu okulda verilen hukuk derslerine sırayla Müstantik Şükrü Bey, Ceza Mahkemesi üyelerinden olan Hasan Zeki Bey ve son olarak bir başka Ceza Mahkemesi üyesi Hento Efendi girmişti⁸².

Balkan coğrafyasında kurulan ve Jandarma Teşkilatı'nın küçük zabit ihtiyacını karşılamak için önemli bir hamle olan Posta ve Karakol Kumandanları Mektepleri, gerek kadro yapısı gerek eğitim faaliyetleri gerekse uyguladığı program dolayısıyla kendisinden sonra kurulacak olan mekteplerin temelini oluşturmuşlardır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bu mekteplerin sayısı Osmanlı Devleti içerisinde çoğalmıştı⁸³.

1913 yılına gelindiğinde farklı bir yapılanma içerisine giren Jandarma Mektepleri, Alay Mektepleri çatısı altında birleştirilerek eğitim faaliyetlerine devam etti. Bu mektepler Karakol Kumandaları ve Efrad-ı Cedide Mekteple-

⁷⁹ Demirel, a.g.m., s.191.

⁸⁰ Demirel, a.g.m., s.193.

⁸¹ Karıcı, a.g.m., s.129.

⁸² Karıcı, a.g.m., ss.131-134.

⁸³ Alyot, a.g.e., s.470.

rinden müteşekkildi. Bunlar ayrı birer sınıf olarak öğrenci kabul ettiler. Rüştiye mezunu olanlar ve okuma yazma bilenler Karakol Kumandaları sınıfına alınıyordu⁸⁴. 1918 yılında Alay Mekteplerinin öğretim programı kapsamında bir talimatname yayımlandı. Burada haftalık 21 saat ve 13 dersten oluşan bir program uygulanacağı ifade edilmektedir. Programa göre Jandarma Nizamnamesi dersi haftalık dört; Malumat-ı Hukukiye ve Kanuniye dersi haftalık üç saat işlenmekteydi. Programın uygulanması ise dört saat teorik ders, bir saat müzakere, iki veya üç saat talim olarak belirlendi. Jandarma Nizamnamesi dersi programdaki en fazla saat ayrılan dersti. Bu derste genel anlamda karakol kumandanlarının kollukla ilgili görevleri ve jandarmanın idari ve askeri görevleri ayrıntılı okutulmuştur. Hukuk dersinde jandarmanın bilmesi icap eden kanun, nizamname, talimatname ve emirler anlatılır, ceza kanunlarıyla ilgili bilgiler verilirdi⁸⁵.

Milli Mücadele sürecinde Jandarma Karakol Kumandanları Mektebinin faaliyetleri durduruldu. 1924 yılından itibaren başta İstanbul olmak üzere Çanakkale, Kayseri, Adana, İzmir, Giresun, Kars ve Diyarbakır'da Efrad-ı Cedide Alay Mektepleri içerisinde eğitim ve öğretime tekrardan başladı. Bunların dışında Bitlis, Bursa, Edirne, Ankara, Konya, Denizli, Maraş ve Sivas'ta kurulan mektepler ise sadece karakol komutanı yetiştirmek amacıyla eğitimlerini sürdürdü⁸⁶.

1925 yılında heyet-i fenniye tarafından kabul edilen Karakol Kumandanları sınıfına ait müfredat programı bulunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde Jandarma Okullarındaki müfredatların bütünüyle düzenlenmesinin gündeme gelmesi sonucu eğitim birliklerine tebliğ edilen yazıda; hem zabıt hem karakol kumandanları hem de Efrad-ı Cedide Mekteplerinde okutulacak derslerin belirli bir plan ve program çerçevesinde düzenlenmesi ve her okulda ortak bir müfredatın uygulanması bildirilmektedir⁸⁷. Buna göre söz konusu programda Jandarma Karakol Kumandanlarının Vezaiî ve Kitabet-i Meslekiye dersleri mevcuttu. Bu programda hukuk derslerinin olmadığı ancak mevzuat ve vazife

⁸⁴ İsmail Demircioğlu, Ebru Demircioğlu, İnanç Genç, "Jandarma Alay Mektepleri Öğretim Programı", **Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma**, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s.120.

⁸⁵ Demircioğlu, vd., a.g.m., ss.121-122.

⁸⁶ Cavit İpek, **Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1904-1909, 1912-1929) Jandarma'da Reform Hareketleri**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006, s.74.

⁸⁷ Jandarma Efrâd ve Zabıt Mektepleri Ders Programı", s.159.

dersleri aracılığıyla jandarmayı alakadar eden kanunların işlendiği tespit edilmektedir⁸⁸.

1930 yılında Umum Jandarma Kumandanlığınca küçük zabitlerin faydalanması amacıyla Karakol Kumandanlıklarına Jandarma'nın Kitabı isimli eserin temin edilip kullanılması noktasında uyarıda bulunuldu. Bu eserde devletin kuruluş kanunlarından jandarmaya ait ve jandarmanın tatbikle mükellef olduğu bütün kanunlar, nizamnameler ve talimatnameler yer almaktaydı⁸⁹. Eser, içeriği itibarıyla el kitabı hüviyeti taşıyordu. Kitabın önemi hakkında Miralay Nazmi Bey, küçük zabitlerin mutlaka ellerinden bırakmamalarını vurgulayarak; tekrar tekrar okumaları yönünde tavsiyede bulunmaktadır. Ayrıca eserin jandarma vazifesi üzerine odaklandığını, personele kanunlar çerçevesinde görev ve sorumlulukların öğretilmesine yardımcı olduğunu ve jandarmanın kanun dışı bir iş yapmasını engel olmak için hazırlandığını belirtmektedir⁹⁰. Jandarma'nın Kitabı isimli eserde genel anlamda kanunlar ve onların içerikleri, Umum Kumandalığı'nın yapısı ve teşkilat şeması ile talim ve terbiye programının ayrıntıları yer alır.

1931'de ilan edilen 1861 Sayılı Jandarma Efrad Kanunu'nuyla Karakol Kumandanları Mektebi kapatıldı. Bunun yerine 1932 yılında küçük zâbit yetiştirmek amacıyla yeni eğitim kurumları açıldı⁹¹. Bu kapsamda Ankara Ulus'ta Jandarma Meslek Mektebi faaliyete geçti. Bu mektepte, 1932-1933 yılında küçük zabit yetiştirilmesini sağlamak için gedikli sınıfı adında bir kısım oluşturularak eğitime başlandı. Ayrıca Jandarma Kanunu'na istinâden gedikli küçük zabitlere verilen eğitimin düzene oturtulması amacıyla farklı eğitim ve öğretim kuruluşları meydana getirildi.

Jandarma Kanunu ilaveten 1861 Sayılı Kanunu ile birlikte Jandarma Meslek Mektebi ve Gedikli Küçük Zabit Mektebi, küçük zabit yetiştirmek amacıyla faaliyetlerinin bir kısmını İstanbul Maltepe'de diğer kısmını Ankara Ulus'ta sürdürmekteydi. İlerleyen dönemde bu okullar Jandarma Gedikli Erbaş Okulu adı altında birleşerek Ankara'da eğitime devam etti⁹². 1932-1936 yılları arasında Gedikli Erbaş Okulundan mezun olan erbaşlar Ankara'da Jandarma Meslek Okulunda bir yıl eğitim gördükten sonra karakol komutanı olarak

⁸⁸ Jandarma Efrâd ve Zabit Mektepleri Ders Programı", s.160.

⁸⁹ **Jandarma'nın Kitabı**, Jandarma Matbaası, Ankara 1930, s.1.

⁹⁰ **Jandarma'nın Kitabı**, s.2.

⁹¹ Alyot, **a.g.e.**, s.470.

⁹² **Jandarma Genel Komutanlığı 50. Yıl Cumhuriyet Hizmetinde**, s.95.

çeşitli kıtalarda göreve başlamışlardır. Bu sistem, 1861 sayılı Efrâd Kanunu ile son bulmuş, 1936 yılında Gedikli Erbaş Okulu adıyla yeniden teşkil edilen eğitim kurumu, Jandarma Subay Okulu binasında faaliyete geçmiştir⁹³. Ankara'da faaliyete geçen Gedikli Erbaş Okulunu bitirip mezun olan öğrencilerden beklenen; jandarma karakol erine talim ve terbiye verebilmesi, harp veya asayişsizlik hâlinde sorumlu olduğu kuvvetleri usulüne uygun olarak sevk ve idare edebilmesi ve kendisine verilen herhangi bir vazifeyi başarıyla yerine getirebilmesidir. Ayrıca jandarma zâbit ve küçük zâbitlerinden istenilen, hükûmet otoritesini kıtada temsil edebilecek yeterliliği kazanmalarınıydı⁹⁴.

Jandarma Gedikli Erbaş Okulunda eğitim birinci ve ikinci sınıf şeklinde planlanmış olup her bir sınıfın eğitim süresi on aydır. Eğitim ekimde başlayıp temmuza son bulacak şekilde hazırlandı. Birinci sınıftaki dersler öğrencilere daha önce sabit jandarma birliklerinde almış oldukları eğitimin pekiştirilmesi ve bilgilerin arttırılmasına yöneliktir. Meslekî derslerin yanı sıra adayların genel kültür düzeyini yükseltebilecek bazı dersler de müfredata ilave edildi. Birinci sınıfta hukuk derslerine yer verilmediği görülmektedir⁹⁵. Çünkü bu sınıfın amacı temel genel kültür ve meslekî dersleri vermektir. İkinci sınıfın programında hukuk dersleri mevcuttur. Gedikli Erbaş Okulunun ikinci sınıf programındaki hukuk dersleri, derse giren öğretmenler ve ders saatleri aşağıdaki gibidir⁹⁶;

Tablo IV: 1936 Yılına Ait Gedikli Erbaş Okulu İkinci Sınıflar İçin Hazırlanan Müfredattaki Hukuk Dersleri

Ders Adı	Dersin Öğretmeni	Ders Saati
İdare Kanunu	J. Bnb. Adnan Erginsoy	3 saat (haftalık ders saati)
Jandarma ve Polis Teşkilat Kanunu	J. Bnb. Hakkı Göktürk	3 saat
Askeri Ceza Kanunu	Hâkim İrfan Baştüzün	2 saat
Ceza Hukuku	Askeri Hâkim J. Yzb. Hulusi Alpan	4 saat
Hukuk Bilgisi	Askeri Hâkim J. Bnb. Şükrü Olçay	2 saat

⁹³ Alyot, **a.g.e.**, ss.470-471.

⁹⁴ Tekir, **a.g.e.**, s.377.

⁹⁵ Hikmet Tongur, **Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi**, Polis Akademisi Yayınları, Tıpkı Basım, Ankara 2016, s.390.

⁹⁶ Okçabol, **a.g.e.**, s.278.

Yukarıdaki programda görüldüğü gibi hukuk derslerine toplam 5 saat ayrılmış; haftalık toplam 14 saat ders işlenmiştir. Diğer ders saatlerinin 19 saat olduğu göz önüne alındığında hukuk derslerine ayrılan sürenin payı büyüktü. Bu da tıpkı subay eğitiminde olduğu gibi gedikli erbaşlara verilen hukuk eğitimine de önem verildiğini göstermektedir.

1937-1938 Dönemi Gedikli Erbaş Okulunda 96 öğrenciye eğitim verildiği görülmektedir. 1938-1939 yılında ders içerikleri ve öğretmenlerinde bir değişiklik olmamıştır. Bu dönemde eğitim verilen öğrenci sayısı ise 110'dur⁹⁷. 1939 ders yılı Gedikli Erbaş Okulu ikinci sınıfında Jandarma Teşkilat ve Vezaifi (Ders öğretmeni J. Bnb. İsmail Hakkı), Hukuk Bilgisi (Şükrü Olçay), Ceza Hukuku ve Tatbikatı (Hulusi Alpan), İdari Kanunlar (Adnan Erginsoy) ve Askeri Ceza ve Muhakeme Usulü (As. Hak. İrfan Baştüzün) isimleri adı altında beş hukuk dersi mevcuttu. 1936 yılında uygulanan müfredattan sadece ders isimleri noktasında farklıklar gösterir. 1939 yılı Gedikli birinci sınıfında hukuk dersine rastlanılmamaktadır⁹⁸. 1939-1940 yılındaki müfredat programında bazı ders isimleri ve ders öğretmenlerinin değiştiği görülür. Ceza Hukuku ve Tatbikatı dersinin yerine Adli Bilgiler ve Tatbikatı dersi konuldu; Askeri Ceza ve Muhakeme Usulü dersinin ismi de Askeri Ceza olarak değiştirildi. Jandarma Teşkilat ve Vezaifi dersine ise tayin olan Bnb. İsmail Hakkı'nın yerine Fahri Ögünç görevlendirildi⁹⁹.

Jandarma Subay Okulunun açılması ile Gedikli Erbaş Okulu da hazırlanan yeni müfredat programlarıyla eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütmeye devam etti. Gedikli erbaşlar için bu yeni eğitim ve öğretim döneminde uygulanacak müfredat programı Jandarma Genel Komutanlığı tarafından hazırlanmaktaydı. 1937 yılında Gedikli Erbaş Okulunda askeri dersler alaylar tarafından verildi. Alaylar, Jandarma Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan müfredatlar ışığında kendi programlarını uyguladılar. Bazı alayların eğitim ve öğretim dönemlerinde ders kitapları ve notlarını kendileri hazırlayarak kullandıkları görülmektedir. Bunlardan birisi 1939 yılında Alay Heyet Talimiyesi tarafından Edirne Jandarma Alayı için hazırlanan Askerlik ve Jandarma Meslek Bilgisi ders kitabıdır. Bu kitapta toplam on üç ders yer alır. Kitap öğrencilerin işlediği ve bütün ders içeriklerinin yer aldığı bir yapıya sahipti. Askerlik ve Jandarma Meslek Bilgisi'nde genelde soru-cevap şeklinde açıklamalara yer verilmiştir. Ders içerikleri, gedikli erbaş adaylarının anlayabileceği seviyeye uygun olarak hazırlandı.

⁹⁷ Okçabol, **a.g.e.**, s.281.

⁹⁸ Okçabol, **a.g.e.**, s.283.

⁹⁹ Okçabol, **a.g.e.**, s.285.

Kitapta Askeri Ceza dersiyle alakalı konunun anlaşılması için 51 soru sorulmuş ve bunlara cevap aranmıştır. Kanunun tanımı, türleri, umumi ve hususi kanunların neler olduğu, sivil ve askeri şahısların hangi mahkemelerde yargılandığı, ceza tanımı ve askeri cezaların neler olduğu hususları üzerinde önemle durulmuştur¹⁰⁰. Kitapta ayrıca jandarmanın vazifesi başlığı altında jandarmayı ilgilendiren kanunlar ve bunların nasıl tatbik edileceği ile kanun maddelerinin içeriklerinden bahsedilmektedir¹⁰¹.

Jandarma Gedikli Erbaş Okulu ders öğretmenlerinden Hulusi Alpan ve Adnan Erginsoy hukuk dersleri için ders kitabı hazırlamışlardır. Adnan Erginsoy Jandarma İçin İdari Kanun ve Nizamlar Bilgisi adlı eserini, jandarmayı ilgilendiren kanun, talimatname ve nizamnameleri derli toplu bir şekilde ifade edebilmek için hazırladığını vurgular. Kanunlar arasında askeri, iktisadi, sıhhi ve mali kanunlar bulunmaktadır. İdari kanun ve nizamların çok olduğunu belirten Erginsoy, bunlar arasında jandarmanın görev ve sorumluluklarını açıklayan kanunların seçilerek öğrenciye ayrıntılarıyla anlatıldığı ifade etmektedir¹⁰². Hulusi Alpan'ın yazdığı Adli Bilgiler ve Tatbikatı isimli kitapta, Türk Ceza Kanunu ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda jandarmayı ilgilendiren kısımlar yer alır. Ayrıca Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi'nin adli ödevler kısmıyla İcra İflas Kanunu ve Meşhut Suçlar kanununun bazı maddeleri işlenmektedir. Yine kitabın son bölümünde adli tıp konusu yer almaktadır¹⁰³. Her iki kitap da basıldığı dönemden itibaren Gedikli Erbaş Okulunun temel ders materyalleri arasına girerek hukuk derslerinde uzun yıllar okutulmuştur.¹⁰⁴

Jandarma Gedikli Erbaş Okuluna öğrenci kaynağı oluşturmak amacıyla 13 Haziran 1945 tarihinde Jandarma Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu kurulmuş olup okul 1 Ekim 1945'te faaliyete geçmiştir. Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokuluna alınacak öğrencilere en az ortaokul mezuniyet derecesine sahip olmaları şartı koyulmuştur¹⁰⁵. Okulun eğitim süresi ise üç yıldır. Buradaki öğrencilerin seviyesi ilkökul ve ortaokul düzeyinde olduğu için Fizik, Kimya, Tarih ve Türkçe gibi temel dersler verilmiştir. Meslekî ders anlamında sade-

¹⁰⁰ Alay Hey'et Talimiyesi, **Askerlik ve Jandarma Meslek Bilgisi**, İl Basımevi, Edirne 1939, ss.12-13.

¹⁰¹ Alay Hey'et Talimiyesi, **a.g.e.**, ss.62-66.

¹⁰² Erginsoy, **a.g.e.**, s.3.

¹⁰³ Hulusi Alpan, **Adli Bilgiler ve Tatbikatı**, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1940, s.3.

¹⁰⁴ Erginsoy, **a.g.e.**, s.4; Alpan, **Adli Bilgiler ve Tatbikatı**, ss.3-5.

¹⁰⁵ Cihan, **a.g.t.**, ss.60-63.

ce Askerlik dersi vardır¹⁰⁶. Hazırlama okulunun faaliyetleri 1953 yılına kadar sürmüştür.

1950'den sonra faaliyete geçen Subay Tatbikat Okulundan bir süre sonra Astsubay¹⁰⁷ Okullar Komutanlığı da Jandarma Teşkilatı'na astsubay yetiştirmek için faaliyete geçti. 9 Temmuz 1953 tarihli Jandarma Subay ve Astsubay Okulları Yönergesi'ne göre astsubay sınıfı için yeni bir müfredat programı tespit edildi¹⁰⁸.

1965 yılında Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Talimatnamesi gereğince okulun eğitim ve öğretim programlarında tekrar değişikliğe gidildi. Astsubay adaylarına 1966'ya kadar iki yıl, 1970 yılında kadar üç yıl süreli eğitim verilmekteydi. Ayrıca bu okul 1970'de Güvercinlik/Ankara'da bulunan yerleşkeye taşındı¹⁰⁹. 1965 yılında hazırlanan müfredata göre astsubay öğrencileri dört farklı hukuk dersi işliyordu. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹¹⁰;

Tablo V: 1965 Yılı Jandarma Astsubay Okulu Sınıflarında Okutulan Hukuk Dersleri

Dersin Adı	1. Sınıf/ Haftalık Ders saati	2. Sınıf/ Haftalık Ders saati	Astsb. Ttb. Sınıfı/Haftalık Ders saati
Türk Ceza ve Askeri Ceza Kanunları	1	1	1
Türk Ceza ve Askeri Ceza Yargılama Usulü Kanunları	-	1	3
İdari Kanun ve Nizamlar	1	1	4
Hukuk Başlangıcı	-	1	-

¹⁰⁶ Alyot, **a.g.e.**, s.476.

¹⁰⁷ Gedikli erbaş unvanı Jandarma Erat Kanunun da geçen şu ifade ile kaldırılmış ve yerine astsubay kullanılmaya başlanmıştı; "02/07/1951 tarih ve 5802 sayılı Kanunun geçici 1 inci maddesi ile "Gedikli Erbaş" adı "Astsubay", "Başgedikli" adı "Kıdemli Başçavuş" olarak değiştirilmiştir." Bk. Jandarma Eratı Kanunu, S 1860, 1931.

¹⁰⁸ **Jandarma Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulları Komutanlığı Tarihçesi**, Beytepe Jandarma Okullar Komutanlığı, Ankara, Ek-2.

¹⁰⁹ Çermeli, Atabey, **a.g.e.**, s.307.

¹¹⁰ **Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı**, s.31.

Tüm hukuk dersleri için yazılı sınav yapılmaktaydı. Derslerden geçmek için öğrencilerin en az 10 üzerinden 5 veya 6 (orta düzey) puan alması gerekiyordu. Hukuk dersleri için derse giren öğretmenlerin çoğunluğu komutanlıkta bulunan öğretmen subaylardan oluşmakla birlikte az da olsa Ankara'da bulunan hukuk fakültelerinden öğretmenler getirilmekteydi¹¹¹.

1972 yılında astsubay okulunun adı Jandarma Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulları Komutanlığı olarak değiştirildi. Hazırlama Okulunun eğitim süresinin, ortaokula dayalı olarak üç yıl süreli olmasına karar verildi. Ancak bu okulu bitiren adaylar, Jandarma Astsubay Sınıf Okulunda sivil kaynaklardan alınan yeni öğrencilerle birlikte bir yıl daha eğitim gördüler ve böylece toplam dört yıllık bir eğitim sürecinden geçtiler¹¹². 1972 yılında 1. 2. ve 3. sınıflar için hazırlanan müfredatta sosyal, fen ve meslekî derslerin ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. Tıpkı Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulunda olduğu gibi bu eğitimde temel genel kültür ve genel yetenek eğitimini kapsadığı için hukuk gibi meslekî ağırlıklı dersler yerine tarih, coğrafya ve matematik dersleri programda yer almaktaydı¹¹³. 1976-1977 Astsubay Sınıf Okulunun programı incelendiğinde hukuk ve jandarma meslek dersleri dikkat çekmektedir. Bu programda yer alan hukuk dersleri; Ceza Kanunları (haftalık 7 saat), Hukuk Başlangıcı (4 saat) ve İdari Kanunlar ve İdare Hukuku (5 saat) şeklindedir. Önceki programlardan farklı olarak hukuk derslerinin haftalık saatinde artış görülmektedir.

Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulları, 1979 yılında Jandarma Subay Tatbikat Okulu ile birleşerek Jandarma Okul Komutanlığı adını aldı. Bir müddet bu şekilde varlığını sürdüren Astsubay Okulu, 1990 yılında Jandarma Astsubay Öğrenci Tabur Komutanlığı adı altında faaliyetlerine devam etti. 1999'da Güvercinlik'te bulunan Jandarma Astsubay Sınıf Okulu Beytepe'ye taşındı. Burada astsubay sınıfı için bir müfredat programı oluşturuldu. Bu programda toplam 23 ders bulunmakta olup bunların beşi hukuk dersleridir. Dersler İç Hizmet ve Askeri Ceza Kanunu, Türk Ceza Kanunu, İdare Hukuku, İnsan Hakları ve Ceza Muhakemesi Usul Hukuku şeklindeydi¹¹⁴.

¹¹¹ Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı, s.32.

¹¹² Jandarma Genel Komutanlığı 50. Yıl Cumhuriyet Hizmetinde, s.107.

¹¹³ Jandarma Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulları Komutanlığı Tarihçesi, Ek-2, Ek-5.

¹¹⁴ Çermeli, Atabey, a.g.e., s.311.

2003-2004 eğitim ve öğretim döneminde iki yıl süreyle Jandarma Astsubay Meslek Yüksek Okulu astsubay yetiştirmek üzere görevini sürdürdü. Bununla birlikte eğitim süresi bir yıl olan Jandarma Astsubay Temel Kursu fakülte ve yüksekokulundan temin ettiği öğrenci kadrosuyla eğitim faaliyetini yürütmekteydi¹¹⁵.

31 Temmuz 2016 tarihinde bugünkü adıyla Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi faaliyete geçti. Bu kapsamda astsubaylar, Astsubay Eğitim Merkezi ve Meslek Yüksek Okulu bünyesinde yetiştirilmeye başlandı. 2020 yılında ise Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi bünyesinde açılan Jandarma Astsubay Meslek Yüksekokulu (JAMYO), jandarma astsubaylarını yetiştiren 2 yıllık bir eğitim kurumu olarak varlığına devam etmektedir. Ayrıca Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi'ne bağlı olarak Bursa Işıklar Meslek Yüksek Okulu, astsubay yetiştirmek üzere 2018'de eğitime başlamıştır. JAMYO için hazırlanan müfredatta hukuk dersleri şu şekildedir:

- Hukuka Giriş/ 4 saat
- Anayasa Hukuku/ 2 saat
- Disiplin Hukuku/ 3 saat
- İdare Hukuku/ 3 saat
- Ceza Muhakemesi Hukuku/ 3 saat
- İnsan Hakları /2 saat
- Yargı Kararları ve İncelemeleri/ 2 saat
- Türk Ceza Hukuku Genel -Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler /3 saat

JAMYO eğitiminde 4 dönemde toplamda 8 hukuk dersi bulunmaktadır. Önceki dönemlerde 4-5 olan hukuk derslerinin bu evrede arttığı görülür. Modern kolluk anlayışında hukuk eğitiminin önemini kavrayan Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, hazırladığı programları da bu kapsamda şekillendirmektedir.

Geçmişten günümüze jandarma astsubay adaylarına verilen hukuk eğitiminin bir bütünlük arz ettiğini ve hazırlama okulları haricinde her eğitim döneminde programda yer aldığı görülmektedir. Müfredatlarda sadece isim ve ders sayılarının değiştiği, ancak hukuk eğitiminin tıpkı subaylarda olduğu gibi astsubaylar için de önem teşkil ettiği tespit edilmiştir.

¹¹⁵ Çermeli, Atabey, a.g.e., ss.310-311.

SONUÇ

XX. yüzyılın başlarında jandarmanın yeniden teşkilatlandırılması gündeme getirilerek Batılı güçlerin teşvikiyle köklü bir yenileşme hareketi içerisine girmiştir. Bu kapsamda jandarma personelinin nitelikli olarak yetiştirilmesi için modern eğitim kurumlarına gereksinim duyulmuş ve 1904 yılında ilk Jandarma Mektepleri faaliyete geçmiştir. Mektepler her düzeyde jandarma personeli yetiştiren eğitim kurumları olarak karşımıza çıkarken; gerek eğitmen kadrosu gerekse de müfredat noktasında kendisinden sonra gelen Jandarma Okullarının da temellerini oluşturmuşlardır.

Subay, astsubay ve er fark etmeden her bir jandarma personelinin yetişmesine önem veren Osmanlı idaresi, onların kolluk anlayışına uygun şekilde eğitilmeleri için gerekli olan plan ve programı tatbik etme gayreti içine girmiştir. Jandarma için oluşturulan müfredat içerisinde hukuk eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Programlar öğrenim alanları noktasında sınıflandırılarak incelendiğinde meslekî, askerî ve sağlık derslerinin yanında hukuk dersleri de ön plana çıkmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte Osmanlı Devleti'nden miras alınan Jandarma Teşkilatı, yapılan kanunlar ve çeşitli düzenlemelerle modern bir anlayışa kavuşturulmak istenmiştir. Bu dönemde Jandarma Okullarında özellikle hukuk alanında verilen ders sayısının ve ders saatlerinin arttığı tespit edilmektedir. Nitekim yapılan yayınlar ve çıkarılan ders kitaplarında; jandarma personelinin görevini doğru, adaletli ve devletin çıkarlarını koruyacak şekilde yapabilmesi için kanunları iyi bilmesi gerekliliği önemle vurgulanmıştır.. Bu kapsamda subay ve astsubaylara yönelik müfredatların önemli bir kısmını hukuk ve jandarmanın vazifesini içeren derslerin oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir.

Jandarma subay eğitiminde hukuk derslerinin başlangıcı Jandarma Okullarının açıldığı döneme kadar uzanmaktadır. Subay adaylarına verilen hukuk dersleri incelendiğinde bu dersleri anayasa hukuku, idare hukuku ve ceza hukuku alanlarında toplayabiliriz. Bu alanların yanı sıra müfredatlarda jandarma mevzuatına dayalı olarak teşkilatı ilgilendiren kanun, nizamname ve talimatnamelere yer verilmiştir. Astsubay eğitiminde kullanılan müfredatlarda hukuk derslerinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Özellikle ceza hukuku, kamu hukuku, medeni hukuk ve mevzuatı ilgilendiren başlıklar jandarma astsubay eğitiminin temel taşlarıydı.

Neticede Ceza Hukuku, Ceza Muhakemeleri Usulü Hukuku ve Askeri Ceza Hukuku gibi derslerin Jandarma Okullarının kurulduğu dönemden günümüze kadar geçen süreçte farklı isimler ve farklı içeriklerle müfredatta olduğu tespit edilmektedir. Hukuk derslerinin sayısı dönemlere göre değişmekle beraber her programda kendisine yer bulduğunu söylemek mümkündür. Hukuk eğitiminin jandarmanın geçmişinden günümüze kadar bir bütünlük arz ettiği açıktır. Kanunları öğrenmek ve bunları sahada tatbik etmekle yükümlü olan jandarmanın hukukla bütünleşmesini sağlamak için hukuk derslerinin, jandarma personeli eğitim sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Plagiarism Detection

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Ethical Statement

Yazar Katkıları İHD (%35)
Author Contributions ED (%30)
OG (%20)
KÖK (%15)

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.
Open Access License | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Akça, Gürsoy, Hülür, Himmet, “Osmanlı Hukukunun Temelleri ve Tanzimat Dönemindeki Hukuksal Yeniliklerin Sosyo-Politik Dinamikleri”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 19, 2006, ss.295-321.

Alay Hey'et Talimiyesi, **Askerlik ve Jandarma Meslek Bilgisi**, İl Basımevi, Edirne 1939.

Alpan, Hulusi, **Zabıtaı İlgilendiren Kanun, Nizamname, Talimatname ve Talimatları Bulmada Kılavuz**, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1937.

Alpan, Hulusi, **Adli Bilgiler ve Tatbikatı**, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1940.

Alpan, Hulusi, **Jandarmanın Tatbikatı Adli Dağarcığı**, İdeal Basımevi, Ankara 1943.

Alpan, Hulusi, **Zabitanın Dağarcığı**, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1937.

Alyot, Halim, **Türkiye'de Zabıta**, Polis Akademisi Yayınları, Tıpkı Basım, Ankara 2008.

Ateşoğlu, Erdoğan, **Jandarma Meslek Bilim Ders Notu**, Jandarma Genel Komutanlığı Basımevi, Ankara 1982.

Avaner, Tekin, vd. “Sarrou'nun Hayatı, Çalışmaları, Hatıratı ve Bibliyografyasına Dair”, **Türk Jandarmasında Reform Süreci: Yüzbaşı Sarrou'nun Hatıratını Anlamak**, Ed. Tekin Avaner, Turgut Atasoy, Gazi Kitabevi, Ankara 2021, ss.167-191.

Cihan, Hüseyin, **Kuruluşundan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Geçen Süreçte Jandarma Okulları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015.

Çakmak, Biray, “İzmir Jandarma Mektebi (1907-1911)”, **Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma**, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018, ss.147-168.

Çermeli, Ahmet, Halil Atabey, **Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi**, Cilt 1, Kozan Ofset, Ankara 2002.

Demircioğlu, İsmail, Ebru Demircioğlu, İnanç Genç, “Jandarma Alay Mektepleri Öğretim Programı”, **Miras ve Değişim: Osmanlı'dan**

Cumhuriyet’e Jandarma, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018, ss.117-125.

Demirel, Fatih, “Osmanlı Devleti’nde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepleri”, **Miras ve Değişim: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma**, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018, ss.185-204.

Erginsoy, Adnan, **Jandarma İçin İdari Kanun ve Nizamlar Bilgisi**, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1940.

Erginsoy, Adnan, **1706 sayılı Jandarma Kanununun Şerhi**, Jandarma Genel Komutanlığı, Ankara 1937.

Ergün, Mustafa, Duman, Tayyip, “19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S 7, 1996, ss.494-511.

<https://www.luggat.com> Erişim tarihi: 18.11.2022.

“Harp ve Sınıf Okulları Programları H.”, **Jandarma Emirnamesi**, S 618, 1945, ss.741-743.

İpek, Cavit, **Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1904-1909, 1912-1929) Jandarma’da Reform Hareketleri**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006.

“Jandarma Okulu Subay Kısmı, İlk Devre Mezunları, Veda Töreni Münasebetiyle Fevkalade Nüsha”, **Jandarma Mecmuası**, S 49/50, 1937, ss.10-37.

Jandarma Efrâd ve Zabıt Mektepleri Ders Programı”, **Jandarma Evamir Mecmuası**, S 199, 1925, ss.156-159.

Jandarma Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulları Komutanlığı Tarihçesi, Beytepe Jandarma Okullar Komutanlığı, Ankara.

Jandarma Eratı Kanunu, S 1860, 1931.

Jandarma Genel Komutanlığı 50. Yıl Cumhuriyet Hizmetinde, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1975.

Jandarma Okulu Subay Kısmı Müfredat Programı, Jandarma Genel Komutanlığı Matbaası, Ankara 1937.

Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulları Komutanlığı Talimatı, Jandarma Genel Komutanlığı Basımevi, Ankara 1965.

Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi, Dâhiliye Vekâleti, Ankara 1938.

Jandarma'nın Kitabı, Jandarma Matbaası, Ankara 1930.

Karcı, Erol, “Üsküp Jandarma Karakol Kumandanları Mektebi (1904-1909)”, **Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma**, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Berikan Yayınevi, Ankara 2018, ss.127-146.

Koyuncu, Nuran, “Hukuk Mektebinin Doğuşu”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 16, S 3, 2012, ss.163-183.

Mutlu, Önder, **Kamu Düzeninin Sağlanmasında Jandarma-Polis İlişkileri**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006.

Nazif, İbrahim, **Zabıtaya Mahsus Hukuk Dersleri**, Konya Vilayet Matbaası, Konya 1930.

Okçabol, Derviş, **Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi**, Polis Akademisi Yayınları, Tıpkıbasım, Ankara, 2016.

Olcay, Şükrü, “Kanun, Jandarma, Halk”, **Jandarma Karakol Dergisi**, S 19, 1940, ss.28-33.

Tekir, Süleyman, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)**, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.

Özbek, Nadir, “Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Jandarma”, **Türkiye'de Ordu Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Ed. Evren Balta, İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, ss.47-78.

Tekşen, Hüsnü, **Jandarma Amelî Vazifelerinden Bazı Hadiseler**, Rıza Koşun Matbaası, İstanbul 1941.

Tongur, Hikmet, **Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi**, Polis Akademisi Yayınları, Tıpkı Basım, Ankara 2016.

Yosmaoğlu, İpek, **Religion, Violence, and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia 1878–1908**, Cornell University Press, London 2014.

BAŞLANGICINDAN LOZAN KONFERANSI'NA TÜRKİYE'DE YABANCILARA TAŞINMAZ SATIŞI VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

CENGİZ MUTLU*

ÖZ

1867 yılından önce Osmanlı Devleti'nde yabancılara gayrimenkul iktisabı yasaktı. Bu tarihten itibaren devlet, Safer Kanunu ile yabancılara gayrimenkul iktisabını legal hâle getirirken iktisabı belli şartlara bağlamıştı. Böyle bir kanunun çıkartılmasında Kırım Savaşı sonrası alınan dış borçlar ve kapitülasyonlar etkili olmuştur. Yabancıların taşınmaz iktisabı Osmanlı kanunları uygulanması karara bağlanırken, bu unsurun Hicaz'da taşınmaz edinmesinin önü kapatılmıştı. Ayrıca Osmanlı uyuğunda iken sonradan yabancı bir devletin uyuğuna geçenlerin taşınmaz alması da yasaklanmıştı. Daha evvel gerçek kişilere tanınan taşınmaz edinme hakkı 1913'te yabancı tüzel kişilere de teşmil edilmiştir. Yabancıların, bu kanunla elde ettiği kazanımlarla ilgili haklar Birinci Dünya Savaşı'na dek devam etmiştir. 1914'te eski antlaşmalara ait hükümlerle birlikte kapitülasyonların lağvedilmesi yabancılara tanınan tüm ayrıcalıkları ortadan kaldırmıştır. Mütareke ile birlikte Yunanlara taşınmaz satışı özellikle Batı Anadolu'nun bazı vilayetlerinde yüzde doksanlara varmıştır. Müslüman emlakının yabancıların eline geçmemesini temin için ortaya atılan birtakım öneriler ise sonuçsuz kalmıştı. Her gün binlerce lira kıymette Müslüman emlakının yabancıların eline geçişi Türk kamuoyunda tepkileri beraberinde getirmişti. Türk basınında Müslüman emlak sahiplerinin müşkülât ve zaruretler karşısında himaye edilmesi gündeme gelse de etkili bir tedbir alınamamıştır. Tüm tedbirler, millî basın vasıtasıyla Müslüman emlak sahiplerine yönelik iyi müşteriler bulmaları hususundaki nasihatlerinden öteye

* Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Karasu Meslek Yüksekokulu Otel, Lokanta ve İkrâm Hizmetleri Bölümü, Sakarya/TÜRKİYE, cengizmutlu@subu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1192- 8528

gidememişti. Satışların bir hayli artması üzerine İstanbul Hükûmeti bazı tedbirlere başvurmak zorunda kalsa da bundan da bir sonuç çıkmamıştır. Lozan Antlaşması'nda ise İtilaf Devletleri vatandaşlarının Türkiye'de taşınmaz edinmesi kabul edilirken buna karşın bu devletler de Türk vatandaşlarına taşınmaz edinme hakkı tanımıştır. Bu çalışmada başlangıcından Lozan Konferansı'na kadar Türk devletinin egemenlik sorunlarından biri olan yabancılara gayrimenkul satışı belgelerle ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Çalışmamızda veri analiziyle, doküman analizi yöntem olarak kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu, İstanbul, Lozan Antlaşması, Millî Mücadele, Taşınmaz Satışı, Yabancılar.

REAL ESTATE SALES TO FOREIGNERS AND PROBLEMS ENCOUNTERED IN TÜRKİYE IN THE PROCESS UP TO THE LAUSANNE CONFERENCE

ABSTRACT

Real estate sales to foreigners were prohibited in the Ottoman Empire before 1867. From this date the state legalized the acquisition of real estate for foreigners but bound the acquisition to certain conditions. It was the pressure that led the state to enact such a law, which was the return of foreign debts and capitulations received after the Crimean War. Rights related to the gains that foreigners gained with this law continued until the First World War. In 1914, the abolition of capitulations with the provisions of the old treaties eliminated all privileges granted to foreigners. With the armistice, the sale of real estate to the Greeks reached ninety percent, especially in some provinces of Western Anatolia. Some suggestions put forward to ensure that Muslim real estate must not fall into the hands of foreigners were inconclusive. Everyday Muslim real estate, worth thousands of liras, was passed into the hands of foreigners which caused reactions from the Turkish public. Although the Turkish press brought to the agenda to protect Muslim property owners who encountered difficulties and necessities, no effective measures could be taken. None the measures could go beyond the advice of Muslim real estate owners to find good customers. Although the İstanbul Government had to resort to some measures after the sales increased considerably, it didn't yield any results. In the treaty of Lausanne, while it was accepted that the citizens of the Entente States could acquire real estate in Turkey, these states also gave Turkish citizens the right to acquire real estate. In this study, the sale of real estate to foreigners, which is one of the sovereignty problems of the Turkish state from the beginning to the Lausanne Conference, will be tried to be revealed with documents.

Keywords: Foreigners, Istanbul, National Struggle, Sale of Property, Treaty of Lausanne, West Anatolia.

GİRİŞ

İslam hukukuna göre, bir İslam ülkesinde Müslümanlarla zimmi¹ denilen gayrimüslim tebaa bulunurdu. Bunlardan başka dârülharp olarak anılan Hristiyan ülkelerinden eman ile İslam ülkesine girmiş, müstemen² adını ve hukukunu elde eden gayrimüslimler vardı. Bu cümleden olarak müstemenler Müslümanlarla barış içinde İslam memleketlerinde geçici bir zaman için oturan gayrimüslim yabancıları. Müstemenlere birtakım haklar tanınmakla beraber toprak mülkiyeti elde edemezlerdi. İslam fihına göre, toprak mülkiyetini elde etmek o toprakta ikameti ihtiyar etmek demektir. Müstemenin ise İslam tabiiyetine geçmedikçe İslam memleketlerinde ikametince cevaz verilmezdi. Belirlenen süre dolunca ya memleketi terke yahut zimmeti ihtiyara yani seçime mecbur olurdu. Zira toprak satın almakla onunla bağıllık tesis edileceğinden o toprakta ikameti ihtiyar etmek demektir. Bu yüzden yabancılar doğrudan doğruya gayrimenkul tasarrufuna imkân bulamamışlardı. Ancak muvazaa ile gayrimenkulü bir zimminin üzerinde göstermek suretiyle satın alıyorlar, sonra da o zimmiyi gayrimenkulün kıymeti nispetinde borçlandırarak bir senet düzenliyorlardı³.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, klasik çağ olarak tabir edilen dönemde yabancıların arazi edinmelerine kesinlikle müsaade edilmemiştir. Fakat gerileme dönemi ile birlikte değişen dünya siyasi dengelerinin etkisiyle kimi düzenlemelere gidilmiştir. Bu durum, 7 Safer 1284 (M. 10 Haziran 1867) tarihli nizamnâmeyle⁴ muayyen bir yasal zemine oturmuştur. Bununla beraber

¹ Müslüman ahit ve emanına girmiş yahut başka bir ifade ile İslam hükümetinin usulü dairesinde tabiiyetini kabul etmiş olan gayrimüslim yerinde kullanılır bir tabirdir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü**, III, MEB, İstanbul 1993, s.663.

² Osmanlı Devleti ile sulh hâlinde bulunan ve ahitlere müsteniden memleket içinde yaşayan ecnebler hakkında kullanılır bir tabirdir. Başka bir tabirle Osmanlı ülkesinde oturmalarına müsaade olunan yabancı devlet tebaasıdır. Bk. Pakalın, **a.g.e.**, II, s.631.

³ Nebahat Tezören, "Türkiye'de Ecneblerin Mülk Edinmeleri", **IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 10-14 Kasım 1948**, Ankara 1949, s.354-362. *Times*'a göre, 1856 Islahat Fermanı ve yapılan düzenlemelerle Osmanlı Devleti'ndeki tüm unsurlar ve yabancılar gayrimenkul edinimi hakkı kazanmıştı. Bk. **Times**, 3 March 1856.

⁴ **Düştur**, Birinci Tertip, III, s.230. Kanundan yararlanma hakkı, ilgili kanuna eklenen 9 Haziran 1868 tarihli protokolü imzalayan devlet vatandaşlarına tanınmıştır. Buna göre protokolü onaylayan yabancı devletin vatandaşı, Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmeye hak sahibi olmuştu. Taşınmaz edinimi hususunda yabancı uyruklu kişilerle Osmanlı tebaasının eşit hâle gelmesiyle yabancılar için "tebaaya temsil sistemi" kabul edilmiştir.

yabancıların, özellikle imparatorluk tebaası gayrimüslimler ile bazı Müslümanları kullanarak usulsüzlüklere başvurmaları, bu tarihten önce de arazi almayı başarmaları da izahtan varesteydi. İmparatorluk idarecilerinin Safer Kanunu'ndan önce yabancıların bu şekilde elde ettikleri emlak veya arazilerin bir an evvel Osmanlı tebaasına mensup kişilerin eline geçmesi için çaba sarf ettikleri görülmüştür. Öyle ki nizamnâmenin ilanını bu maksatla yapılmış birtakım yasal düzenlemeler izlemiştir⁵. Elbette nizamname bazı tahditleri de içermekteydi. Bu cümleden olarak yabancılar sadece Hicaz vilayeti dışında kalan tüm imparatorluk topraklarındaki köy ve şehirlerde mülkiyet hakkına sahip olabileceklerdi. Kanun doğuştan Osmanlı tebaası, sonradan tabiiyet de-

Bk. Sezen Üçüncü, **Yabancı Uyruklu Gerçek Kişilerin Satın Alma Yoluyla Türkiye'de Taşınmaz Mülkiyeti Edinimi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s.41.

- ⁵ Murat Alandağlı, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Yabancılar Toprak Satışlarında Belirlediği Kırmızı Çizgiler", **XVII. Türk Tarih Kongresi, 15-17 Eylül 2014**, Ankara (IV. Cilt-II. Kısım), s.457-458. Zamanla yabancıların özellikle taşrada konsoloslukları vesilesiyle sahte ilmühaberlerle arazi ve emlak edinme gayretlerindeki artışa şahit olunmuştur. Nitekim Şûra-yı Devlet'in yabancılar arazi ve emlak alım satımında ilmühaberlerin mahalli idarecilerce sıkı kontrol edilmesi yönündeki kararı aslında bu duruma karşı alınmış bir önlem mahiyetindeydi. Bk. aynı bildiri, s.459. Kırım Harbi ve sonrasındaki finansal açıklar gitgide devleti borç sarmalına sürüklediği gibi, hâlihazırdaki durum Avrupalı yatırımcıları cesaretlendirerek onları yeni tavizler istemeye teşvik ediyordu. Sözelimi, birçok siyasi girişimin ardından yabancıların 1867'de Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak satın alma hakkı elde etmeleri, onlara sadece Osmanlı topraklarına yerleşme ve yatırım yapma yollarını açmıyor, aynı zamanda çökmekteki imparatorluğu "yarı sömürge" hâline getirme fırsatını veriyordu. Bk. Bige Sükan, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yabancı Sermaye Anlayışı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 54, Bahar 2014, s.199. 10 Haziran 1867 tarihli kanuna göre yabancı emlakla ilgili hususlar ve Osmanlı Devleti tebaasının mükellef olduğu şartları ifaya dair dava vukuunda doğrudan doğruya Osmanlı mahkemelerine müracaat edilmesi mecbur tutulmuştu. Taşınmazlara ait konular için kusurlu yabancı emlakta tayin edilecek vasilerin geçerli kanunlar dairesinde ancak şeri mahkemelere başvurmaları karar altına alınmıştı. Kusurlu gayrimüslim yabancılar için bağlı oldukları konsolosluklar tarafından tanzim edilen vasiyetnameye istinaden taşınmazın terki hakkında müracaat edecek vasilerin sıfat vesayetlerinin tanınması gerekli görülmüştür. Bunların da ait oldukları merci olan şeri mahkemelere müracaatla, usulünce vesayeti elde etmeleri gerekmektedir. Kusurlu Müslümanların yabancılar ait taşınmaz mallarına ait hususlarda ise konsoloslukların esasen vasi tayinine bir çeşit yetkileri olmadığından bu çeşit kusurluların vasileri tarafından ibraz olunan vasiyetnamelerin dahi şeri mahkemelerden sadır olmadığı takdirde kabul olunmaması kararına varılmıştı. Ancak şeri mahkemelerden tanzim edilmiş vasiyet hüccetlerinin geçerli olacağı belirlendiğinden, aksi hâlde müracaatları reddedilecekti. Bk. **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**, BEO (Babıalı Evrak Odası), 4611/345753, lef 2.

ğiştiren kişileri arazi iktisabından mahrum bırakmaktaydı. Fakat sonradan 6 Mart 1883'te yapılan düzenlemeyle bu tabiiyet değiştirme devletin müsaadesiyle olmuşsa gerçek kişinin haklarının saklı kaldığı koşulu getirilmişti⁶.

İmparatorluğun çöküş döneminde gayrimüslimlerin yabancı devlet uyruğuna geçerek kapitülasyonlardan yararlanma arayışı, Osmanlı Devleti'nde uyruklu konusunu ciddi bir hukuki düzene bağlama gereksinimini doğurmuştur. Bu gereksinimin bir sonucu olarak 1869 yılında Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi yayımlanmıştır. Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, Osmanlı uyrukluğunun kazanılmasında kan bağı ilkesini benimsemiştir. Kanunnamenin dokuzuncu maddesi ise Osmanlı ülkesinde ikamet eden herkesi Osmanlı uyruğu sayarak yabancı uyruklu ileri sürülmesinin önüne geçme amacı taşımaktaydı. Yabancı bir devletin uyruğu olduğunu iddia edenler bunu kanıtlamak durumundaydı⁷. Osmanlı Devleti, tabiiyet değiştiren kişilerin mallarıyla ilgili birtakım düzenlemelere gitmişti. Yabancı devlet vatandaşlığına geçenlerin, tabiiyet değiştirdikleri tarihten itibaren yabancı muamelesi göreceği ve yaptıkları muamelelerinin yok sayılacağı 1869 Tabiiyet Kanunu'nda belirtilmişti. Yani bu kişilerin malları üzerinde satış, devir ve kiralama gibi yaptıkları işlemler kabul edilmeyecekti. Ayrıca bu şekilde tabiiyet değiştirenlerin Osmanlı ülke-

⁶ Nedjib H. Chiha (Çev. Halil Cin), "Osmanlı Devleti'nde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımında Yabancıların Hukuki Durumu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C 24, S 1, 1967, s.248. Yabancılar tasarruf-ı emlak hukukunun verilmesine ve bu münasebetle antlaşmanın tadili için Fransa elçisinin muvafakatinin aranmasının hata olduğuna dair Avrupa'da bir risale neşredilmişti. Bu muvafakat devletin ve şarkta bulunan Fransızların çıkarlarına aykırı olduğu gibi, şark ahalisinin menfaatlerine de tamamen aykırıydı. Bk. **Hürriyet**, 10 Temmuz 1868. Kanun hakkında mütalaalarına devam eden *Hürriyet*, daha sonraki nüshalarından birinde kanunu, "Bu tasarrufun Türkçesi, biz idare-i hazıra sayesinde ticaretimizi, sanatımızı ecnebilere verip birer çürük ahşap kulübeye başımızı sokmuş, seyirci gibi kalmış idik. Şimdi bu kulübelerimizi dahi onlara verip hane bir düş olarak Anadolu yakasına hicret edeceğiz demektir" şeklinde eleştirmektedir. **Hürriyet**, 16 Kasım 1868. Yabancılar toprak satışının başladığı yıllarda *Times*, Bosna Hersek'le ilgili 1852 tarihli eski bir konsolosluk raporuna atıf yapmıştır. *Times*'a göre, Hristiyanlar kanunların kendilerine tanıdığı haklarla arazi sahibi olabilmekteyse de arazilerin elde edilmesi bir hayli güçtü. Bir Hristiyan toprak satın alabilmekte, fakat yerel mahkemeler bu konu hakkında belirsiz bir karar verirse mülkü boşaltmakla mükellefi. Eski arazi sahibinin tam bir satış hakkı yoktu. Üstelik hayvan otlatma yerleri satılamamaktayken, tapu transferleri kusurlu kabul edilmekteydi. Davalarla Hristiyanların mülklerine el konulabilmekteydi. *Times*, mahkemeler vasıtasıyla Müslümanların mallarını ellerinde bulundurmamak istemelerini doğal karşılarken, bu tür bir sistemin sadece fermanlarla ortadan kaldırılamayacağını ileri sürmekteydi. Bk. **Times**, 11 February 1876.

⁷ Ezgi Güzel Polat, "Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı", *Ankara Barosu Dergisi*, S 3, 2011, s.135.

sinde taşınmaz edinme hakkı yok sayılacak, devlet içerisindeki akrabalarıyla miras ilişkileri de bitecekti. Mevcut malları ise -miri ve vakıf arazileri hariç olmak üzere- yine memleket içerisindeki yakınları arasında paylaşılacaktı. Zamanla yabancı devlet vatandaşı olmak için başvuran gayrimüslim sayısındaki artış, devletin suiistimallerin önüne geçmek için başvurduğu Tabiiyet Kanunu'nun işlemediğini göstermiştir. Nitekim tabiiyet değiştirenlerin sayısındaki artış Batı Anadolu kıyılarında yaşayan Rumların Yunan tabiiyetine geçme konusundaki isteklerinde kendini göstermişti⁸. Osmanlı Devleti'nin, belirlediği kıstasları sağlayarak vatandaşlık değiştiren kişilerin taşınmazlarıyla alakalı müdahalesi söz konusu olamadığı için, yabancı ülke tabiiyetine geçen kişilerin Osmanlı topraklarındaki mallarını istedikleri gibi tasarruf hakları devam etmiştir. Nitekim tabiiyet sahibi ülkenin, Osmanlı Devleti'nde yaşayan vatandaşları adına birtakım tasarruflarda bulunduğu, hatta bu mülklere gerektiğinde el koyduğu görülmüştür⁹.

⁸ Firdes Temizgüney, **Emval-i Metruke Meselesi (Ermenilerden Kalan Mallar)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014, s.104, 107.

⁹ Temizgüney, **a.g.t.**, s.105. Buna benzer bir örnek daha evvel Edirne'de yaşayan Tinos Adalı Yorgi Kangavi isimli kişinin ölümüyle gündeme gelmişti. Yunan vatandaşlığındaki kişinin vefatıyla Osmanlı topraklarındaki mallarına Yunan konsolosluğunca el konulmuştur. Ayrıca geçtiği Amerikan vatandaşlığıyla gelen yabancı statüsüyle tüm haklardan yararlanan Ermenilerin mallarıyla ilgili Babıali'nin herhangi bir yaptırımında bulunmadığı tespit edilmişti. Bu Ermenilerin mallarının korunup gözetilmesini yöredeki konsolos ve misyonerlerin sağladıkları görülmüştür. Bk. Temizgüney, **a.g.t.**, s.108. Babıali, Amerikan misyonerlerinin İstanbul'da toprak satın alarak kolej kurmasına engel olmak istemişti. Sahibinin bir Osmanlı Ermeni'si olduğu bir arazi satışa çıkarılmıştı. Fakat arazinin ABD misyonerlerce satın alınıp kız koleji olarak kullanılması için herhangi bir kanun yoktu. Amerikalı misyoner Marry Mills Patrick arsayı alabilmek için tek bir çıkış yolu bulmuştu. O da şahıs adına satın almayı. Paranın tamamı peşin ödenerek sahibinden bir çeşit ruhsat sayılan şahsi bir tapu senedi ele geçirilmişti. Yalnız bu senedi Osmanlı hükümeti onaylamazsa yasal bir zilyetlik sağlamayacaktı. Fakat arazi için yasal bir belge elde edilmesi sürecinde süreç Sultan Abdülhamit'e takılmıştı. Sultan, arazinin yabancı bir alıcıya devredilmesini kesinkes reddetmişti. Bunun üzerine kolej misyonerleri meseleyi uluslararası bir mesele hâline getirmeye karar verdiler. Fakat misyonerler Washington'dan beklemedikleri ilgiyi görememişlerdi. Bununla beraber yılmayan misyonerler avukatları Dr. Peet'e vekâlet vermişti. Dr. Peet, Jön Türklerin iktidara geldiğini duyar duymaz soluğu Hazine-i Evrak'taki arkadaşının yanında almıştı. İkisi hemen Arnavutköy arazisi için bir tapu senedi çıkarmayı başarmıştır. Durup dinlenmeden tüm resmî belgelerin tamamlanmasının ardından Dr. Peet "Arazi bizimdir" şeklinde bir telgraf çekmiştir. Bk. Mary Mills Patrick, **Son Sultanların İstanbul'unda**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, s.203, 211.

Nizamnamenin ilanına rağmen Babıali, güvenlik sebebiyle bazı bölgelerde yabancıların arazi edinmesine sınırlama getirmişti. Nitekim 22 Mart 1913'te Avrupa tarafında Tarabya'dan Terkos'a, Anadolu tarafında ise Beykoz'dan Şile'ye kadarki kısımların boğazı takip eden arazi olduğu bildirilmiştir¹⁰.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti yabancıların taşınmaz edinimi hususuna bazı düzenlemeler getirmişti. Nitekim 22 Mart 1915'te Medine'den gelen haberler üzerine Dâhiliye Nezareti buraya yolladığı emirle, "Tabiiyet-i ecnebiye şaiyası olan bilcümle eşhasın şimdilik emval-i gayrimenkule iştirâ ve teferruğ etmelerine müsaade olunmamasını" isteyerek yabancılara taşınmaz satışını yasaklamıştı¹¹. Dâhiliye Nezaretinden Halep valiliğine 13 Ağustos 1915'te gönderilen Ermeni emval-i metrukesi ile ilgili yazıda, satma ve devir gibi işlemlere kesinlikle izin verilmemesi istenirken yabancılara arazi ve emlak satışının yasaklandığı bildirilmekteydi¹². 23 Şubat 1915'te Osmanlı ülkesinde bulunan yabancıların hukuk ve vazifeleri hakkında bir kanun yayımlanmıştır. Kanunun dördüncü maddesi yabancıların taşınmazlarla alakalı devir, ipotek, satış, vergi gibi işlemler için Osmanlı kanunlarına tabi olmalarını şart koşuyordu. Ayrıca taşınmazla alakalı herhangi bir sorun ortaya çıktığı takdirde hem davacı hem davalı Osmanlı mahkemelerine gitmekle mükellef tutulmuştur¹³. Bu teamülle Babıali, Batılı devletlerin içişlerine müdahalesini engellemek istemişse de mütareke yıllarında durum tersine dönecekti.

¹⁰ Murat Alandağlı, "Üsküdar ve Havalisi'nde Yabancıların Mülk Edinme Gayretleri (XIX. yy sonları XX.yy. Başları)", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 11-13 Kasım 2016 Bildiriler I**, İstanbul 2017, s.544. 7 Safer 1284 tarihli nizamname uyarınca, Osmanlı topraklarında taşınmaz alıp-satma hakkına sahip olan devletlerden biri de İtalya'ydı. Trablusgarp Savaşı'nda İtalya'nın Osmanlı Devleti'yle akdettiği tüm antlaşmalar geçersiz sayılmıştır. Nitekim İtalya'nın savaş ilanı olan 29 Eylül 1911'den itibaren İtalyan vatandaşlarının Osmanlı topraklarında mülk alım-satımı yasaklanmıştır. Bununla beraber Babıali'nin direkt İtalyan vatandaşlarının taşınmazlarına el koyması söz konusu olmadı. Fakat İtalyan saldırıları karşısında Osmanlı Devleti, sınır dışı etmeye başladığı İtalyan tebaanın vergi borçlarını ödemiş olanların borçlarına mukabil, bu gibilerin emlak ve arazilerine el koyarak bunları satışa çıkarmıştır. Bk. İbrahim Berci, **Osmanlı Devleti'nin Muhasım Devlet Politikası: Trablusgarp Savaşı ve Aydın Vilayeti İtalyanları**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2020, s.137-138.

¹¹ **BOA**, DH. ŞFR, 54/204.

¹² **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918**, Cilt VIII, Genelkurmay Askerî Tarih Arşivi Yayınları, Ankara 2008, s.14.

¹³ Belkıs Konan, "1915 Tarihli "Memâlik-i Osmaniye'de Bulunan Ecanibin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun-ı Muvakkata Göre Yabancıların Osmanlı Devleti'nde Hukuki Durumunun Değerlendirilmesi", **Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri I**, Ed. Fethi Gedikli, 21-22 Aralık İstanbul 2012, s.235.

Mütareke Dönemi

I. İstanbul'da İtilaf Devletleri Komiserliklerinin Kendi Vatandaşlarına Dönük Faaliyetleri

Babiali, savaşa girdiğinde yayınladığı bir genelge ile İtilaf Devlet tebaasının bankalardaki her türlü hesap ve malvarlıklarını bloke etmişti. Aynı uygulamayı İtilaf Devletleri de kendi topraklarındaki Osmanlı malvarlıkları için yapmıştır. İstanbul'daki İtilaf yüksek komiserleri, 26 Kasım 1918'de İstanbul hükûmetine ayrı ayrı gönderdikleri notalarla, Türkiye ile savaşan ülke vatandaşlarının malları hakkında alınan blokajın kaldırılmasını istemişlerdi. Notalar üzerine İstanbul hükûmeti, İtilaf Devletleri vatandaşlarının mal ve emlakı üzerindeki bloke kararını kaldırmıştır. Müttelikler ise Osmanlı Devleti ve tebaası hakkında alınan bloke kararına dönük bir adım atmamıştır¹⁴. İşgal yıllarında Müslümanlar tapu, kadastro belgelerine sahipken bile gayrimüslim ve müttelik müddeilerin ifadeleriyle -hiçbir belgeye başvurmaksızın- Müslümanların taşınmazlarına el konulmaya başlanmıştı. Elleri kanıt veya belge bulunmayan müddeiler genelde belgelerinin kaybolduğunu veya Osmanlı kayıtlarının tahrip edildiğini söylemekteydiler. İtilaf temsilcileri de tahkikat yapmadan müddeiler lehine karar vermekteydi¹⁵.

İtilaf Devletleri zabıtası Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki anlaşmazlıklarda genelde Hristiyanlar lehine harekete geçmekte ve emlak işlerine de müdahale etmekteydi. Beyoğlu'nda Mekteb-i Sultani bitişiğinde emlak-ı hakaniye ait dükkân 1 Mart 1918 tarihinden itibaren bir sene müddetle Yunan tebaasından Eczacı Haralombidis'e kiralanmıştı. Sürenin dolmasıyla dükkânın yeniden müzayede yoluyla kiralanması için gazetelere ilan yoluna

¹⁴ Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.138. İşgal İstanbul'unda Fransız Yüksek Komiseri, İstanbul'daki Fransız taşınmazlarını ziyaret etmek ve geri almak için aralarında bir avukatın da olduğu bir komisyon kurmuştu. Fransızların bu yaklaşım tarzının amaçlarına ulaşmada faydalı olduğunu gören İngiliz Yüksek Komiserliği de Fransızları örnek alarak bu tarz, müttelikler arası statüsü bile olmayan bir komisyon kurdu. İngiliz ve Fransızlar, vatandaşlarının talepleri yönünde tahkikatı yaptıktan sonra Osmanlı temsilcisini formalite icabı komisyonlara davet ediyorlardı. Herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın iddia sahiplerinin taleplerini değerlendiren komisyonlar rapor düzenlemekteydi. Böylece müttelik tebaa haklı haksız ayırt edilmeden hedefine ulaşıyordu. Bk. Bozkurt, **a.g.t.**, s.137.

¹⁵ Bozkurt, **a.g.t.**, s.210.

gidilmişti. Sonuçta Hamdi Efendi namındaki bir Osmanlı vatandaşı dükkânı kiralamaya hak kazanmıştır. Üstelik Hamdi Efendi, Haralombidis'ten dükkândan vazgeçtiği hususundaki teyit belgesini de almıştı. Fakat sonra Haralombidis dükkânı tahliyeye gitmeyip ve üstüne üstlük kiralama bedeli bile vermeyeceğini beyan etmişti. Bunun üzerine mahkemeye verilen Haralombidis'e dükkânın tahliyesi için ihbarname gönderilmişti. Kendisinin Yunan Devleti tebaası olduğunu bildirmesi üzerine Adliye Nezaretinin ilgili yazısı beklenmişti. İtilaf Devletleri tebaasının sahip olduğu imtiyazlardan Haralombidis'in istifadeye hakkının olmadığı ortaya çıkmasıyla icra memurları dükkâna gitmişti. Bu defa da icra memurları, Fransız polis memurlarından olduğunu söyleyen bir kişi tarafından engellenmiştir¹⁶. Bunun üzerine İtilaf mümessilleri nezdinde buna benzer meselelerde İtilaf zabıtasının müdahalede bulunmaması için teşebbüslerde bulunulması yoluna gidilmiştir¹⁷.

Uluslararası İtilaf zabıta heyeti 26 Şubat 1920 tarihinde yayımladığı talimatı kaldırarak yeni bir talimat neşretme ihtiyacı hissetmişti. Talimat, Türkiye'de taşınmaz sahibi olan müttefik devletler tebaasının emlakla alakalı her türlü meselede Osmanlı tebaası gibi muamele göreceğini içermekteydi. Talimata göre İtilaf tebaası Osmanlı tebaasından tahsil edilmekte olan belediye rüsumu da dahil, taşınmaz hakkındaki tüm rüsumun ödenmesiyle mükellef olup yalnız temettüden muaf olacaktı. Taşınmaz vergisinin ödenmesi savaştan önce dahi mevcut olduğundan hiçbir suretle kesilmeksizin devam edecekti. Yangından sonra yeniden inşa edilen veya ciddi tamirat gören her bina, yeni bina olarak kabul edilecek olup buna göre belediye rüsumuna tabi olacaktı¹⁸.

İşgal yıllarının sonuna kadar müttefiklerce hukuksuz olarak el konulan emlak ve emtia karşılığında, İtilaf Devletleri tebaası dışında hiç kimseye ödeme yapılmamıştı. Hatta İtilaf Devletleri vatandaşlarına yapılan ödemeler Osmanlı hükûmetinden tahsil edilmek üzere işgal masraflarına dâhil edilmişti. Ankara hükûmeti İstanbul'a gönderdiği temsilcilerinden, işgal yönetimi tarafından el konulan taşınmaz ve emtia hakkında gerekli tedbirlerin alınma-

¹⁶ BOA, BEO, 4596/344690, lef 2.

¹⁷ BOA, BEO, 4596/344690, lef 1.

¹⁸ İkdâm, 28 Nisan 1920.

sını istemiştir¹⁹. Görüldüğü gibi Mütareke Dönemi'nde İtilaf Devletleri'nce hukuksuzluk adeta hukuk hâline getirilmiştir.

II. Tarafsız Devlet Vatandaşlarının Durumu

Tarafsız devlet vatandaşlarının gayrimenkul alım satımlarında bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Nitekim İsviçreli Osmanlı topraklarından taşınmaz satın alımında engellerle karşılaşmıştı. Osmanlı topraklarında taşınmazlara temellük hakkı Osmanlı tebaasına has olup yabancı tebaa, teamül üzere tabi oldukları devletlerle Osmanlı Devleti arasında bu hususta bir anlaşma akdedilmedikçe tasarruf hakkından istifade edemiyordu. Bu yüzden İsviçre hükûmetinin 1284 tarihli kanuna imza koymasına müsaade edilmemişti. Ayrıca İsviçre hükûmeti Osmanlı Devleti ile antlaşma dışı kaldığından İsviçreli Türkiye'de taşınmaz satın alımından mahrum edilmişlerdi. İsviçre, Osmanlı Devleti ile bir antlaşma akdetmemesinden dolayı, İsviçre sefarethane ve konsoloslukları emrindekiler haricindeki kimseye taşınmaz alım satım hakkı tanınmamıştı. 21 Mayıs 1917'de bir nota teatisi ile bir antlaşma husule gelecek İsviçre tebaasının bu hususta hukuki mukaveleler hükümlerinden faydalanması düşünülmüştü. Antlaşma, mütarekeden sonra altı ay veya beyanla 21 Mayıs 1917 tarihinden itibaren iki sene zarfında sonlandırılmadığı takdirde, taraflardan her biri adı geçen antlaşmanın mevcudiyetini ilan etmek hakkına haiz olacağını içermektedir. Antlaşmaya göre İsviçre tebaası ikamet hakkındaki Türk-Alman mukavelesinden istifade etmek hakkına sahip olup adı geçen mukavelenin ikinci maddesine nazaran İsviçreli Osmanlı topraklarında taşınmaz tasarrufu hususunda “en ziyade müsaadeye mazhar millet²⁰” mua-

¹⁹ Bozkurt, **a.g.t.**, s.923. İngiliz fevkalade komiserliği savaş esnasında bazı şahıslara yönelik uygulanan zararların mümkün mertebe tanzimine yönelik Osmanlı hükûmetine çağrı yapmıştır. Osmanlı hükûmeti de talepleri yerine getirebilmek için emval-i metruke kanununu çıkarmıştır. Bk. **BOA**, BEO, 4703/352690 lef 7. İngiltere Fevkalade Komiserliği'nden 18 Aralık 1919 tarihinde Hariciye Nezareti'ne bu konuda takrir gelmiştir. Takirde savaş esnasında Osmanlı topraklarında Hristiyan cemaatler hakkında vukua gelen sözde hukuksuzlukları imkân ölçüsünde çözmek için mütarekenin akdinden itibaren Osmanlı kabineleri tarafından verilen teminatlar hatırlatılmıştır. Hiçbir davanın emval-i metruke kanunundan daha önemli olamayacağını hatırlatıldığı takdirde ikinci kişilere intikal eden Hristiyan malların asli sahiplerine iadesinin lüzumlu olduğu, Osmanlı memurlarının bu tarz malların iadesi sürecini kuvveden fiile çıkarmak hususunda az da olsa meyil göstermiş oldukları da itiraf edilmekteydi. Bk. **BOA**, BEO, 4703/352690 lef 5.

²⁰ Bunun amacı uluslararası alanda devletlerin birbirlerine uyguladıkları teamüller arasındaki farklılıkları kaldırarak herkesin benzer şartlarda aynı muameleden faydalanmasını sağlamaktır.

melesine tabi olmuştu. Osmanlı ile barış durumundaki devletlere mensup yabancılar Osmanlı topraklarında taşınmaz tasarrufu hakkına sahip buldukları için İsviçre tebaasına da aynı haklar verilmiştir. Daha sonra İsviçre hükûmeti Bern sefaretine gönderdiği 15 Mayıs 1920 tarihli notada, 1917 antlaşmasına atıf yaparak İsviçre tebaasının Alman ve Hollanda siyasi memurları tarafından himaye edilmeleri gerektiğini öne sürmüştür. Mütarekeden sonra Almanya'nın Osmanlı'daki durumu zayıfladığından adı geçen antlaşmanın zayi olduğu ileri sürülmüştü. Bu cümleden olarak İsviçre, ikamet hakkındaki Türk-Alman mukavelesinin içeriğindeki en ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesinden istifade hakkının devam etmesi gerektiğini savunarak İsviçrelilerin taşınmaz satın almalarına engel olunmamasını istemişti. Fakat Türk kanunlarına göre artık İsviçrelilerin taşınmaz satın alması, devri ve borç vermesi mümkün değildi. Daha evvel Türkiye'den taşınmaz satın alanlara nasıl muamele yapılacağı sorulması üzerine Babialı Hukuk Müşavirliğinin görüşü istenmiştir. 20 Eylül 1920'de müşavirlik, daha evvel taşınmaz satın alan İsviçrelilerin taşınmazlarda tasarrufa devam etmelerinde bir sakınca görmemiştir. Müşavirliğe göre taşınmazlar, yalnız Osmanlı tebaasına ve Osmanlı topraklarında emlak istimlak hakkına sahip olan yabancı tebaaya satılabilirlerdi. Ayrıca müşavirlik Osmanlı kanunlarına göre İsviçre tebaasından emlak sahibi olanların vefatı hâlinde müteveffanın varisi İsviçreli bile olsa emlakın intikal edebileceğine karar vermişti²¹.

III. Yabancı Tebaanın Alım Satımını Yapacakları Gayri Menkullerin Devir İlmühaberleri

Yabancı taşınmazlarının alım satımında kapitülasyonların ilgası sebebiyle Defterihakani idarelerince yapılmakta olan muamelelerin icrası hakkında nasıl hareket edileceği üzerine Hariciye Nezaretinden Defterihakani emanetine bir yazı gelmiştir. İlk olarak yabancılardan, satın alacakları mirî arazi üzerinde inşa edecekleri binaların kilise ve mektep şekline dönüştürülmeyeceğine dair olan taahhüt senetlerinin alınmasından vazgeçilmişti. Osmanlı topraklarında nüfus ve tasarruf muamelesinin düzenlenebilmesi için yabancılardan talep edilen vesikalarda, vatandaşlık ve hüviyetlerinin isim ve şöhretleriyle beyan ve tasdiki gerekiyordu. Sadece konsoloslarca bilinen, beyan ve tasdike muhtaç olan bu gibi hususların, -eskiden olduğu gibi- yine konsoloslar tarafından tanzimiyle beraber, merkez ve vilayetlerde görevli memurlarca tasdik edilme-

²¹ BOA, Hariciye İrade Dahiliye (HR.İD), 835/77.

sinin uygun olacağı kararına varılmıştı. Fakat konsolosların muamelesini icra ettirecekleri taşınmazın yeri ve sınırlarının tespiti için Osmanlı tebaasının bulunduğu mahalle veya karyedeki muhtarlarından bir belge alıp ibraz etmeleri mecburiyeti getirilmiştir. Kapitülasyonların ilgası üzerine artık hükmü kalmayan taahhüt senedinin aranılmamasına karar verilmişti. Osmanlı topraklarında istimlak hakkı veren 10 Haziran 1867 tarihli kanunun ikinci maddesine göre; şehirlerin içinde ve dışında emlaka sahip olan yabancılar emlaklarına ait tüm hususlarda Osmanlı Devleti tebaasının mükellef oldukları şartları ifaya mecbur olacaklardı. Elbette bu mecburiyetin meşru neticesi olmak üzere emlakın tasarrufu, intikali, bırakılması ve rehin verilmesi hakkında hâlen geçerli kanun ve nizamlarla belediye kanunları geçerli olacaktı. Yabancıların mensup oldukları sefarethane veya konsoloslardan bu konuda ilmühaber almaları gerekip gerekmediğine dair kanunda açıklık olmadığından, mevzubahis olan ikametgâh belgelerinde Osmanlı topraklarında nüfus muameleleri düzenleninceye kadar tanzim şeklinde tadilat icrası gerektiği kararlaştırılmıştı. Yabancı sefaret ve konsolosluklarca tanzim edilecek ilmühaberlerde şahsın konsolosun bağlı olduğu devlet tebaasından olduğunun teyidi gerekiyordu. Ayrıca veraset muamelatında, yalnız akrabasının isim ve şöhretleriyle yakınlıklarının tayin ve tasdiki elzemdi. Yabancı konsoloslarca düzenlenecek ilmühaberlerde ise şöyle bir yol izlenecekti. Gayrimenkullerin bulunduğu yerde alım satım yapmak isteyenler bağlı bulunduğu konsolostan ilmühaber alacak, gittiği yerdeki imam veya muhtar tarafından elindeki vesika tetkik edilecek ve muhtarlardan mühürlü ilmühaber alacaktı. Miras bırakılan mallara ise hiçbir şekilde konsolos ve sefarethaneler müdahale edemeyecekti²².

Osmanlı topraklarında yabancı tebaanın taşınmaz alım satımında ibrazı gereken ilmühaberlerin sureti, mahalline verilmesi ve yabancı tebaadan kusurlu olanların tasarruf muameleleri için tabi oldukları devletin memurlarından alınmış olan izin vesikalarının kabulü sorunu gündeme gelmişti. 17 Ocak 1920 tarihli meclis-i vükela tezkeresinde bu hususta daha evvel geçerli olan usul ve muamelenin sulhun akdine kadar uygulanması belirtilmiştir. Bu esasa binaen taşınmaza ait ilmühaberlerin tanzimiyle mükellef olan memurlar bu tarz ilmühaberlerin yabancılara ait olanlarını dahi tanzime yetkiliydi. Bu konuda yegâne istisna yabancıların hüviyetlerine dair olan muameleyle ilgiliydi. Osmanlı topraklarında oturan yabancıların hüviyetleri Osmanlı memurlarınca tahkik edilemeyeceğinden onların hüviyetine dair olan muamelatın mensup

²² BOA, BEO, 4611/345753, lef 6.

olduğu devletin memurları tarafından yerine getirilmesi icap ediyordu. Yabancı memurlardan bu konuda sadece alakalı olanların yabancı olarak kayıtlı olup olmadığı ve hayatta bulunup bulunmadığı, vefat etmişse akrabaları hakkında ilmühaber vermeleri gerekmekteydi. Bu bilgi ise yabancı memurların kendi defterlerinden kolaylıkla edinilebilirdi. Hukuk açısından işin mahiyeti bu merkezde olup Meclis-i Vükelada bu konuda alınan karar savaştan evvel geçerli olan uygulamaydı. Sonradan yabancıların Osmanlı tebaasının haklarına tecavüz ettiği, taşınmazın mevkii, çeşidi hakkında -mülk, emiriye, vakıf gibi- bilgi aldıkları ve yabancı memurlara ölçsüz salahiyyet verildiği ortaya çıkmıştı. Barış imzalandığında yabancılara dönük esasen savaştan önce dahi haksız olan şeklin mi, yoksa hâlihazırda tatbik edilmekte olan usulün mü uygulanacağı muammaydı. Umumi şartlar tayin edilinceye kadar hâlihazırdaki durumun uygulanmasına devam edilmesi gerektiği layıkıyla anlaşılmadığından gereğinin yapılması sadrazamlık makamına bırakılmıştı²³. Daha sonra konu Heyet-i Vükelaya gelmiştir. Bu gibi yabancıların mensubu olduğu devletin memurlarından hüviyet ilmühaberleri alındıktan sonra muamele görmeleri uygun görülmüştü. Ayrıca taşınmaz işlerinin hâlihazırdaki usulü hakkında hâlen geçerli olan usule göre mahalle ve karyeden malumat alınmasının Maliye Nezaretinin uhdesinde olduğu kararına varılmıştı²⁴.

Osmanlı topraklarında yabancı tebaanın alım satım yapacakları taşınmazların devir muamelesi hakkında İngiltere, Fransa, İtalya fevkalade komiserleri tarafından 18 Temmuz 1920 tarihinde müşterek bir nota verilmişti. Gayrimenkul mallara ait tasarruf muamelelerinde devredenlerin veya yeni sahiplerin hüviyet-sıfatlarını, hayat-mematlarını, taleplerini de içeren işlemlerin karye veya mahallinden alacakları ilmühaberler üzerine icra edileceği 1266 tarihli tapu nizamnamesine dayanmaktaydı. I. Dünya Savaşı'ndan evvel taşrada yabancı konsolosluğu olmayan mahallerde gerek yerli gerekse yabancılar bu ilmühaberleri mahalle veya karyeden almaktaydı. Yabancı konsoloslukları olan mahallerde ise Osmanlılar yine mahallelerinden, yabancılar ise konsolosluklarından alırlardı. Konsolosluklara vuku bulan müracaat yabancıların tabiiyetlerini tasdik ettirmek maksadıylaydı. Çünkü 1284 tarihli nizamnameye göre Osmanlı topraklarındaki taşınmazların tasarruf hakkından istifadeye onay verilen yabancılar bu hususta Osmanlı tebaasına uygulanan esaslara tabiydi. Yeni düzenlemeye göre konsoloslardan ilmühaber alınmakla beraber bunun mahal-

²³ BOA, BEO, 4623/346686, lef 2.

²⁴ BOA, BEO, 4623/346686, lef 1; BOA, Şurâ-yı Devlet (ŞD), 2843/55.

le veya karyeden alınacak ilmühabere bağlanmasına zaten karar verilmişti. Konsoloslarca verilen ilmühaberler, emlakın durumu ve hâlihazırdaki sınırı hakkındaki gerekli bilgiyi içermeyeceği için hâlihazırdaki durum yabancıların lehinde ise de fevkalade komiserlerin ısrarına dayanarak eski duruma dönülüp dönülmemesi gerektiğinin meclis-i vükelaya arz edilmesine karar verilmişti²⁵. İşgal yıllarında bu tür sorunların aşılmasında hiç kuşkusuz İtilaf Devletleri komiserliklerinin ağırlığı hissedilmiştir.

IV.1. İstanbul'da Yabancılar Gayrimenkul Satışı

Birinci Dünya Savaşı'nın son senesinde memleketin her yerinde görülen yokluk ve fakirlik elbette mütareke yıllarında ağırlığını daha da hissettirmişti. Nitekim bu durum hatıratlarda sıklıkla yer bulabilmekteydi. Damar Arıkoğlu vahim manzarayı, "Memleket çok perişan bir hâle gelmişti. Açlık, sefalet, maneviyat bozukluğu, fırınların önünde mahşeri kalabalık vesika ile verilen çamur gibi ekmeği almak için millet birbirine giriyor, ele geçiremeyenlerin feryadı, açlıktan bayılanlar tabi bir hâle geliyordu. Ekmek dilenenlerin had ve hesabı yoktu. Sokaklar aç ve sefillerin evi olmuştu²⁶" şeklinde betimlemekteydi. Çaresiz kalan halk için tek çıkar yol sahibi olduğu gayrimenkulleri satmaktan ibaretti.

1920 Şubat ayına gelindiğinde İstanbul'da ayda bir milyon liraya yaklaşan kıymette İslam emlakının Hristiyanlar eline geçmekte olduğu basına yansımıştı. 1920 Aralık ayı zarfında İstanbul'da 13 milyon kuruşluk emlak Müslümanlar tarafından satın alınırken buna karşı 19 milyon kuruşluk emlak da Hristiyanlara satılmıştır²⁷.

²⁵ BOA, BEO, 4611/345753, lef 7.

²⁶ Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul 1961, s.69. Millî Mücadele Dönemi'nin önemli gazetecilerinde Necmettin Sadak Bey, açlık ve sefaletin erkek çocuklarını cinayet ve hırsızlığa, kızları ise fuhuşa sevk ettiğine vurgu yapmaktaydı. Nitekim bu duruma örnek olarak sokaklardan toplanan kızlar arasında dokuz yaşında bir kız çocuğunun frengili çıkmasından hareketle sosyal manada kelimenin tam manasıyla bir çöktüş yaşandığına dikkati çekerek bu duruma mâni olmak için birtakım cemiyetlerin kurulduğundan bahsetmekteydi. Bk. Mustafa Özyürek, **Millî Mücadele Dönemi Yazılarıyla Necmettin Sadık Sadak**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2020, s.230-231.

²⁷ **İkdam**, 16 Şubat 1920. Millî Mücadele yıllarında Adana-Mersin gibi illeri işgal eden Fransızlar bu şehirlere yaşayan Türkleri kaçırmak için uyguladıkları terörü arttırmışlardı. Damar Arıkoğlu bu durumu, "her gün ölüm tehlikesi şayiaları, katliam havadisleri yaydılar, bir taraftan da işkence ve zulmü arttırdılar. Yavaş yavaş şehri terk eden Türk aileleri Temmuz 1920'de tamamen umumi hicrete başladı..." sözleriyle betimlemekteydi. Bk.

Dönemin padişahı Vahidettin, mütarekeden beri Müslümanların elinden çıkan emlak ve arazinin ve taşınmazların hangi oranlara vardığını merak etmiştir. Bu husustaki irade-i seniyyelerini Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabeti bir tezkire ile Defterihakani emanetinden sormuştur. Defterihakanice tanzim edilen cetvel Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabeti vasıtasıyla padişaha sunulmuştur²⁸.

1921 Ağustos ayında tanzim edilen emlak alım satım istatistikî bilgileri değerlendirildiğinde Müslüman emlakından pek çoğunun yabancıların eline geçtiği görülmüştür. Son ay zarfında 821.436 liralık alım satım muamelesi olmuş, bunun 289.044 lirasını İslamlar arasında icra edilen alım satım muamelesi teşkil etmişti. 379.966 liralığı ise Hristiyanlar arasında gerçekleşmişti. Müslümanların diğer unsurlardan satın aldıkları emlakın toplam kıymeti 33.909 lira olduğu hâlde İslamların diğer unsurlara sattıkları emlak miktarının toplam kıymeti 118.467 liraya ulaşmaktaydı. Bu verilere göre 84.508 liradan fazla Müslüman emlakı diğer unsurların eline geçmiştir. Bu son ay zarfında Müslümanların elinden çıkan emlakın değeri geçen seneki Temmuz ayındakinden 43.967 lira daha fazla olmuştur²⁹.

Arıkoğlu, a.g.e., s.162. Millî Mücadele başladığında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının dikkat çekmek istediği konulardan biri de yabancılarla arazi satışıydı. Nitekim bu konuda Sivas Kongresi'nde Maraş ve Antep bölgelerine yönelik bazı kararlar alınmıştı: "Göç yasaktır. Arazi ve emlak ancak Türklere satılacaktır ve yabancılarla Hristiyanların araziye sahip olmalarına meydan verilmeyecektir. Halk arasında gayet samimi bir birlik ve beraberlik kurulmasına çalışılacak, herkes birbirine ve millî maksatlar uğruna mal ve beden bakımından yardım etmekle görevli tutulacaktır... Türk olmayan elemanlar hakkında sıkı bir boykot tatbik olunarak alışveriş Türkler arasında yapılacaktır..." Bk. **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi**, Genelkurmay Askerî Tarih Arşivi Yayınları, Ankara 2009, s.76.

²⁸ **Tanin**, 3 Ağustos 1921. İşgal yıllarında Osmanlı maliye memurları yabancıardan vergi tahsilatında bir hayli sıkıntıyla karşılaşmıştır. Nitekim İstanbul ve civarında yabancı tebaanın emlak ve müsakkafat vergilerinden borçlu oldukları meblağların tahsili için memurlar tarafından yapılan teşebbüsler sonuçsuz kalmıştı. Yabancı tebaanın borçlarını ödemekten kaçındıkları görülmüştür. Bazı mahallerde tahsilata giden memurların kaba muameleye maruz kalmıştı. Bu hâlde mahal vermemek üzere tahsilata girişileceği sırada Hükümetin irtibat komiserlikleri vasıtasıyla İtilaf Devletleri subaylarının yardımlarına ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştı. Özellikle Beyoğlu'ndaki vergi tahsilatı hakkında maliye müfettişliğince hazırlanan raporda, maliye memurlarının yaptıkları müracaatların kabul edilmediği ortaya çıkmıştı. Nitekim Galatasaray şubesinin müracaat ettiği İtalyan ve Fransız komiserliklerinden birincisi, muvafakat cevabını vermişse de Fransız komiserliğinden herhangi bir cevap alınamamıştır. Bk. **BOA**, BEO, 4661/349575 lef 2.

²⁹ **İkdam**, 13 Eylül 1921. İstanbul'da en karlı işlerden biri de emlak alım satımı olmuştu. Nitekim İstanbul merkez ve kasabalarında taşınmazlar edinerek bunları tanzim ve imar ettikten sonra alım satım yapmak üzere Dominion Emlak Şirket-i Osmaniyesi adıyla Dava

İstanbul'da yabacılara devri öngörülen yerlerden biri de Taksim kışlası ve talimgâh civarıydı. Daha evvel Fransız sermayesiyle kurulmuş olan ve “İstanbul Emlak Şirket-i Osmaniyesi” unvanlı şirkete satılan Taksim kışlası ve Talimhane meydanının evvelce akdedilen mukaveleyi tamamlamak üzere, şirketle teatisi icap eden yeni mukavelenin düzenlenmesi işi Maliye Vekili Tevfik Biren'e havale edilmiştir. 23 Ağustos 1922 tarihli mukavelenin yenilenmesindeki maksat, evvelce şirkete satılan bu yerlerin müstemilatından olup evkafa ait yerlerin yine evkafa iadesi ve diğer pürüzlerin giderilmesi idi³⁰.

Müslüman emlakının yabancıların eline geçmemesini temin için memurların ortaya attığı birtakım öneriler sonuçsuz kalmıştır. Ülkenin içindeki iktisadi buhran ve bilhassa mütarekeden beri Osmanlı'nın geçirdiği birçok müşkülât arasında Müslümanların düçar olduğu acıklı durum fazlasıyla İstanbul'daki Türk ve Müslüman mevcudiyeti rencide etmekteydi. Bu iktisadi felaket Türk milleti için onarılması güç zararlara sebep olmuştur. Nitekim Defterihakani istatistikleri, Emniyet Sandığı, Emval-i Eytam İdaresi gibi ikraz müesseselerinin ilanları her ay, her gün binlerce lira kıymette Müslüman emlakının yabancıların eline geçtiğini göstermekteydi. Buna karşı gerek Defterihakani idarelerinde ve gerek ikraz sandıklarında bir tedbir alınamamaktaydı. Tüm yapılabilen millî basın vasıtasıyla Müslüman emlak sahiplerine yönelik iyi müşteriler bulmaları yönündeki nasihatlerden öteye gidememişti. İleri gazetesine göre İslam emlakının yabancıların eline geçmesiyle ortaya çıkan büyük mahzurlar düşünülmeli ve bu hususta alınması gerekli tedbirler değerlendirilmeliydi. Ayrıca İleri, Müslüman emlak sahiplerinin müşkülât ve zaruretler karşısında himaye edilmesini gerek hükûmet gerekse millî müesseselerce farz telakki etmiştir. Bu konuda İstanbul vilayetindeki vatanperver memurlar sadaret makamına bir dilekçe vermişlerdi³¹.

İşgal yıllarında yabancı tebaadan bazı kişilerin Osmanlı sıfatıyla emlak tasarruf ettikleri görülmüştür. Bazı şahısların da Osmanlı tebaasından oldukları hâlde Osmanlı sıfatıyla emlak tasarruf ettikleri, sonradan resmî nüfus sicillerini inkârla ecnebilik iddiasında buldukları anlaşılmıştır. Emlak muameleleriyle alakalı Osmanlı tebaasından iseler Osmanlı tezkerelerinin, yabancı teba-

Vekili Apekyan Efendi ve arkadaşları tarafından bir şirket teşkil isteği Dâhiliye Nezaretine ulaştırılmıştır. Bk. BOA, BEO, 4697/352215.

³⁰ **Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları**, Haz. Fatma Rezan Hürmen, Pınar Yayınları, İstanbul 2006, s.499-500.

³¹ **İleri**, 29 Nisan 1922.

adan iseler tabiiyetleri hakkında İstanbul'da Tabiiyet Müdüriyetinden tetkik edilmeleri gerekiyordu. Vilayet ile müstakil livalarda nüfus müdüriyetince tasdiklenen vesikalarının incelenmesi elzemdi. Osmanlı olanların işaret ettikleri mahalle ve sokak numaralarının, yabancı olanların ise tasdik edilen vesikalarının cins ve çeşidiyle ait olduğu daire, tasdik tarihi, numara devir veya intikal ilmühaberlerine katılması, yanlışlık veya suiistimale meydan verilmemesi açısından önemliydi. Osmanlı tezkeresi ile tasdik edilen tabiiyet vesikalarının mal kalemlerince de tetkik edilmesinin Osmanlı Devleti'nin menfaati nazarından uygun olacağı kararına varılmıştı³².

İşgal yıllarında İstanbul'da taşınır veya taşınmaz malların rehin alınabilmesi için bankalar kurulması yoluna gidilmişti. Merkezi İstanbul'da olmak üzere taşınırın rehini mukabilinde borç vermek üzere "emval-i menkule ikrazat bankası" adı altında tüccardan ve Osmanlı tebaası Mösyö Hazifon tarafından bir banka tesis ve teşkiline dair, 3 Aralık 1919 tarihli tezkere Şûra-yı Devlete havale edilmiştir. Her çeşit taşınmazın rehin olarak alıkonulmasına mukabil ahaliye borç vermek üzere "Osmanlı terhinat bankası" ve "Osmanlı iane sandıkları" unvanıyla şirketler teşkili hakkında daha evvel verilen dilekçelerin Şûra-yı Devletçe incelenmesiyle kanuni mevzuatın bu gibi şirketlerin tesisine müsait olmadığı sonucuna varılmıştı. Yapılan araştırmada bu tarz şirketlerin hükümetlerin denetimi ve nezareti altındaki müesseselere münhasır kılındığı ortaya çıkmıştı. Ayrıca Osmanlı'da "şefkat sandığı" adı altında bu tarz bir müessese teşkili için Şehremanetince tanzim edilen nizamname layihası incelendiğinden aynı mahiyette bulunan "emval-i menkule ikrazat bankasının" teşkilinin uygun olmadığı Maliye ve Nafia Nezaretlerince bildirilmiştir³³. İstanbul'un egemenliğinin tartışıldığı mütareke döneminde Osmanlı payitahtında arazilerin hızla yabancıların eline geçmesi elbette bir güvenlik sorunu idi.

IV.2. Standart Petrol Şirketinin Beykoz'daki Faaliyetleri

Standart Petrol Şirketi, 1910 yılından itibaren Sadarete gaz deposu açmak için birçok defa ruhsat istemiş, fakat Babıali adı geçen şirketi yabancı bir şirket olmasından dolayı tehdit unsuru olarak görüp izin vermemiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Gebze ve Şile yörelerinde Amerikan Standart Petrol

³² BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH.İ.UM), 7-7/1-5, lef 3.

³³ BOA, BEO, 4615/346053 lef 1.

Şirketinin arazi alarak İstanbul genelinde depolarını yaygınlaştırmak istediği müşahede edilmiştir. Beykoz Çubuklu'da arazi almak isteyen Standart Petrol Şirketine Babıali izin vermemiştir. Fransızlara ait ipek fabrikası ve arazisini satın almak isteyen şirket, vilayete başvurmuştur. Fakat vilayetin Amerikan şirketine yine izin vermemesi sebebiyle sekiz dönüm arazi, 1913 tarihinde Alman vatandaşlarından birine satılarak adı geçen şirket bölgeyi terk etmiştir³⁴.

Mütareke ile birlikte Beykoz'da yeniden bir hareketlenme yaşanmıştır. İstanbul'daki bazı Amerikan şirketlerinin daha evvel kiraladıkları yerleri satın almak için teşebbüse geçtikleri haber alınmıştır. Nitekim Hazine-i Hassa Müdüriyetine Oskar Kangil imzasıyla bir dilekçe verilmiştir. Dilekçede, Beykoz Serviburun'da yerleşik Amerikan Gazyağı Şirketinin kullandığı emlak-ı hakaniyeden olan yer ile şirkete ait arazi civarındaki diğer yerlerin şirket adına istimlak edilmesi için harekete geçilmiştir³⁵. Serviburun'da Standart Petrol Şirketinin emlak-ı hakaniyeden kiralayıp kullandığı on dönümden fazla arazi bulunmaktaydı. Bu araziye bitişik emlak-ı kadime-i hakaniyeden başka bir arazi daha vardı. 18 Aralık 1920'de şirkete terki istenilen 33 dönümlü beraber toplamda 43 dönümden fazla arazinin devri için padişah müsaadesinin sorulmasına dair hazine-i hassaya bir tezkere gelmiştir. Emlak-ı hakaniyenin elden çıkarılmasına dair özel nizamname hükümlerine göre gerekli muamelenin icra edilmesi için padişah iradesi gerekiyordu. Maliye Nezareti ve Hazine-i Hassa Müdüriyetine tebligat yapılarak adı geçen nizamname hükümlerine göre gereğinin yapılması istenilmiştir³⁶. Meclis-i Mahsus-ı Vükelada Beykoz Serviburun'daki emlak-ı hakaniye ait 43 dönümden fazla arazinin, özel nizamname hükümlerine göre teşkil edilen heyet tarafından takdir olunan 16.750 lira bedel karşılığında Amerikan Standart Petrol Şirketine satılması kararlaştırılmıştır³⁷.

30 Ocak 1922 tarihinde Standart Petrol şirketinin Harem İskeleyi'nde satın aldığı bir miktar arazi üzerinde gaz depoları inşasına başladığı ve tapuda gösterilen arazi hududunu genişleterek Selimiye Kışlasına ait olan araziye tecavüz ettiği haber alınmıştır. Bu inşaat hakkında açılan dava incelenirken tecavüz edilen arazinin mirî emlaktan olduğu ve İstanbul Emlak Müdüriye-

³⁴ BOA, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH.KMS), 63/51, lef 14; Büşra Karataşer, "Babıali'nin Amerikan Petrol Şirketi Standart Oil'e Bakışı", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C 13, S 2, Kış 2018, s.356.

³⁵ BOA, BEO, 4666/349920.

³⁶ BOA, BEO, 4668/350066, lef 1.

³⁷ BOA, BEO, 4669/350157; BOA, Meclis-i Vükela (MV), 252/172.

tince adı geçen şirkete bırakılmak üzere bulunduğu haber alınmıştı. Tarihî ve maddi olarak değeri bir hayli büyük olan kışlanın gelecekte bir kazaya maruz kalabileceği izahtan varesteydi. Ayrıca tecavüz edilen arazinin kışlanın müştemilatından olduğu ortaya çıkmıştı. Mahkemenin devam ettiği o tarihlerde emlak müdüriyetince askerî makamların mütalaası alınmaksızın düşüncesizce hareket edilmesi kabul edilemezdi. Emlak-ı emiriyenin dahlinin geçerli olamayacağı bu durumun gelecekte getireceği mahsurlar ise ortadaydı. Devir muamelesi icra edilsin edilmesin Maliye Nezaretinden yapılan işlemin hemen iptali istenilmiştir³⁸.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde arazi satışı ve kiralanması için Amerikan şirketinin Babıali'ye başvuruları tehdit unsuru olabileceği gerekçesiyle reddedilmişti. Fakat mütareke döneminde gerek İstanbul hükûmetinin içinde bulunduğu mali kriz, gerekse bazı devlet adamlarının basiretsizliği sonucu İstanbul'daki devlete ait toprakların bir kısmının Amerikan şirketinin eline geçmesine engele olunamamıştır.

V. Aydın Vilayetinde Taşınmaz Satışı

Aydın vilayetinde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vilayet genelindeki çiftlik sahipleri arasında yoğun bir mülkiyet ve tasarruf mücadelesi görülmüştür. Mücadelenin bir kısmı yerel ayan ve ağalar arasındayken diğeri bunlarla Levanten ya da yabancı tebaadan olanlar arasında yaşanmıştı. Tüm kesimlerle mücadele etmek zorunda kalan merkezi yönetim, yöredeki temsilcileri vasıtasıyla kanun ve nizamın gereğini yapmaya çalışıyordu³⁹.

³⁸ BOA, BEO, 4704/352783, lef 2.

³⁹ Aysun Sarıbey Haykıran, **Aydın Vilayetinde Çiftlikler (1839-1918)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2013, s.40. Batı Anadolu Kuvayımillîye komutanlarından Albay M. Şefik Aker Rumların Edremit'e geliş öyküleri hakkında yöredeki yaşlılardan dinlediklerini hatıralarına şöyle aktarmıştır. "Sivastopol Savaşı'na kadar Ezine'de bir tek Rum, bir Ermeni ve hatta Yahudi yoktu ve memleketimizde rakı, sarhoşluk nedir kimse bilmezdi ve buralara ayak basmazlardı. Bu savaştan sonra bilmem ne oldu. Evvela üç Rum geldi. Hükûmet bunları çok himaye etti. Bunların arkasından Rumlar geldikçe geldi, yerleşti. Ben delikanlı idim. İhtiyarlar bu Rumların gelip yerleşmesini tehlikeli görüyorlardı. Şikâyet ediyorlardı. Fakat Hükûmet bu Hristiyanları sıkı himaye ediyordu. Bu sebepten hiç kimse ileri gidemiyordu. Rumlar çoğaldıktan sonra memleketimize rakı, sarhoşluk girdi. Sarhoşluk yüzünden vuruşmalar, olaylar aldı yürüdü. Nihayet bugün gördüğümüz hâli buldu... Ağa bittabi Tanzimatçılıktan haberdar olamazdı. Memleketin ihtiyar Türkleri cehaletlerine rağmen Rumların gelmesini tehlikeli gördükleri hâlde, Tanzimat-ı Hayriyeyi koyup uygulayan

İngiltere'nin İzmir Konsolosu Blunt'ın 28 Temmuz 1860'da Londra'ya gönderdiği rapor, ilginç bir gerçeği gün yüzüne çıkarmaktaydı. Konsolosun gözlemlerine göre, mecburi askerlik sebebiyle yöredeki Türklerin mal varlıkları elden çıkmakta, nüfusları sürekli azalırken Hristiyanlar ise artmakta, toprakları işlenemediğinden dolayı sürekli verimsizleşmekteydi. Askerden evvel köylerinde işiyle gücüyle meşgul olan Müslüman erkekler, askerliğin bitiminde çok farklı bir durumla karşılaşmaktaydı. Müslümanların fakruza-ruetten ellerindeki arazileri Ermeni ve Rumlara satmaya başlaması İzmir'de toprak sahibi Türk sayısını bir hayli azaltmıştı. Ticaretle uğraşanların çoğu Hristiyan'dı. Blunt, İzmir ve çevresindeki Hristiyanlar lehindeki bu olumlu tablonun sebebini Hristiyanların askere gitmemesine bağlamaktaydı⁴⁰. Batı Anadolu'da feodal toprakların el değiştirecek özel mülk hâline gelmesini sağlayan en önemli faktör kırsal kesimdeki nüfus azalmasıydı. Kırsal nüfusun XIX. yüzyılın sonunda azalması yabancı gözlemcilerin de dikkatini çekmiş ve bu olgunun başlıca sorumlusu olarak Yemen savaşları gösterilmiştir. Nitekim seferberlik zamanında imparatorluğun en kalabalık nüfuslu bölgelerinden olan Aydın vilayeti cepheye bir hayli asker göndermiştir. Örneğin vilayetin 1853 Kırım Savaşı'na gönderdiği 45.000 askerin çok azı geri dönebilmişti. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ne yine vilayet 100.000 asker yolladı. 1885'te Selanik'e gönderilen 90.079 askerin 15.734'ü geri dönebilmişti. Yine Girit ve Yemen'e gönderilen 27.934 askerin 23.704'ü cephede kalmıştı. Yunan savaşına gidenlerle birlikte elli yılda Batı Anadolu'nun savaş meydanlarındaki

bilgili aydın siyasilerimiz bu tehlikeyi takdir edememeleri şayan-ı hayrettir. Hacı Arif Ağa'ya bu soruları sorduğumuz zaman yalnız Ezine kasabasında 380 hane Rum, 70 hane Ermeni, 30 hane Musevi mevcuttu. Rumlar adalardan, Yanya'dan, Yunan'dan gelmiş, Tanzimatçılığın himayesi altında gittikçe artmaya devam etmiş bulunuyordu... Sivastopol Savaşı zamanında Edremit'te Midillili yalnız iki Rum varmış, birisi bilmem hangi ağaların, beylerin hizmetkârları imiş. Fakat 1909 senesinde Edremit'te bin beş yüz haneyi müteceviz Rum mevcuttu. Bunlarda Tanzimatçılığın himayesi sayesinde Midilli ve sair yerlerden gelip yerleşmişlerdi" Şefik Aker yaşlıların verdiği bilgilerden yola çıkarak yöredeki Rum nüfus artışını Tanzimat ve onu ilan edenlere bağlamıştır. Bk. Albay M. Şefik (Aker), **İstiklâl Harbinde 57'nci Tümen ve Aydın Millî Cidali**, Cilt I, İstanbul 1937, s.65-68.

⁴⁰ Ufuk Gülsoy, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg Yayınları, İstanbul 2000, s.179. İttihatçı aynı zamanda Osmanlı parlamentosunda mebus ve bakanlık yapan Besarya Efendi'ye göre Türk köylüleri İzmir hariç çok fakirdi. Bu durumdan kurtulmak için hiçbir çaba göstermiyorlardı. En çok asker Türk köylülerinden çıktığı için bu durum imparatorluktaki köylülerin daha da fakirleşmesini doğurduğu gibi, nüfusun da erimesine sebep olmuştu. Üstelik ölüm oranı doğum oranından yüksekti. Bk. **Sıradışı Bir İttihatçı Besarya Efendi'nin Hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları**, Der. Nevzat Artuç, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s.205.

zayıyatı 200.000 kişiden az değildi⁴¹. Ebettteki bu durum tarımsal üretimin düşmesini ve toprakların el değiştirmesini beraberinde getirmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'da büyük çiftliklerin bir kısmı el değiştirmeye başlamıştı. Söke'de Kelebiç çiftliği örneğinde görüldüğü gibi 1857-1890 arasında arazileri işleten Müslüman aile, yanında Hristiyan kiracı ve ortakçılar çalıştırmaktaydı. Topraktaki işlerine devam eden Hristiyanlar herhangi bir toprak talebinde bulunmayı akıllarından bile geçirmemekteydi. Fakat yabancıların yardımıyla 1899'a gelindiğinde bu arazinin en güzel yerleri Hristiyanların eline geçmeye başlamıştı. Piriyen harabesi kazı müdürü Mösyö Theodor Wiegand bu araziye satın almış, ardından satın aldığı arazilerden 5.000 dönümünü buradaki Hristiyanlara vermişti. Böylece Hristiyanların elindeki toprak 50.000 dönüme ulaşmıştı. Burada yapılmak istenen Osmanlı arşiv belgelerine göre yakın olan adalardaki Hristiyanları birleştirerek nüfus çoğunluğu yaratmaktı. Adalardan gelen Rum eşkiya bölgeye zarar verirken yerli Rumlar ise Yunan emellerine hizmet etmekteydi. Bu yüzden bölgede Müslüman nüfusun hiçbir şekilde çoğalmasına izin verilmiyordu⁴². Artan asiye vakalarıyla Müslümanların kıyı şeridini terk etmeye başlaması ve buraları Rumların doldurması devleti özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda güvenlik ve Millî Mücadele yıllarında ise egemenlik sorunuyla karşı karşıya getirecekti.

Batı Anadolu kıyıları, daha XIX. yüzyılın başlarından itibaren Avrupalı tüccarların dikkatini çekmeye başlamıştı. Özellikle İzmir ve civarından yaklaşık iki buçuk-üç milyon dönüm toprak satın alan İngiliz sermayesini Ermeni, Rum, Yahudi sermayesi izlemiştir. Tanzimat reformlarının yabancılarla arazi mülkiyeti elde etme hakkını vermesinden sonraki yıllarda, özellikle adalardan gelen Rumların ve Anadolu içindeki Ermenilerin Batı Anadolu'da hızla toprak edinmeye başladığına şahit olunmuştu⁴³. Aydın demiryolunun yapılmaya

⁴¹ Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Bilim Yayınları, İstanbul 1974, s.95-96.

⁴² Olcay Pullukçuolu Yapucu, **Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, Dar, Kültürel Durum)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2006, s.139-140. I. Dünya Savaşı yıllarında Aydın Vilayeti dâhilinde Rumlara ait 169 adet çiftlik vardı. Bu çiftliklerden 81 tanesi 1.000 dönümden büyük iken, geriye kalan 88 çiftlik 1.000 dönümden daha küçüktü. Çiftliklerin toplamının 542.978 dönüm olup değerleri ise 26.525.700 kuruştı. Bk. Aysun Sarıbey Haykıran, **a.g.t.**, s.79.

⁴³ Muttalip Şimşek, **20. yüzyılın başlarında Aydın ve Mentese Sancaklarında Gayrimüslimlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumu (1900-1925)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013, s.176. İzmir-Aydın demiryolu hattı köy ve kasabalardaki neredeyse

başlanmasıyla daha evvel müteredit olan İngilizlerin büyük bir hevesle toprak satın almaya başladıkları görülmüştür. Burada İngilizleri toprak alımına iten demiryolunun tarım ve ticareti geliştireceği ve kâr oranını arttıracığıydı. İngilizleri toprak alımına iten bir diğer etken ise toprak fiyatlarının çok düşük olmasının yansira tarlaları demiryoluna yakın olan bazı köylülerin “bu yeni icat” karşısında tarlalarını çok düşük fiyatlarla satmalarıydı. 1867 yasasıyla arazi satışlarının hızlandığı İzmir’de tarım arazilerinin en az üçte biri İngilizlerin tapulu malı hâline geldi. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından İzmir yakınlarında tarıma elverişli bütün toprakların 41 İngiliz tüccarın eline geçtiği müşahede edilmiştir. Hollanda, İsveç, Fransız tüccarların da toprak satın alma istekleri dönemin gazetelerinde sıkça gözlemlenmiştir. İngilizlerin Batı Anadolu’da satın aldığı toprakların alanının bir başka veriye göre 2.400.000 ile 2.800.000 dönüm arasında olduğu görülürken buna Rum, Ermeni ve Yahudilerin eline geçen topraklar da eklendiğinde toplamın beş ile altı milyon dönüm arasında olduğu tahmin edilmekteydi⁴⁴.

XX. yüzyılın başlarında yalnız Aydın vilayeti dâhilinde Rumların 169 çiftliği vardı. Bu çiftliklerin genişliği 542.978 dönüme, kıymeti ise 36.535.700 kuruşa ulaşıyordu. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen başında Rumlara ait; Aydın kazasında 96.587 dönüm genişliğinde dört çiftlik, 26.039 dönüm bağ, bahçe ve zeytinlik, Söke kazasında 60.543 dönüm genişliğinde iki çiftlik ile 8.191 dönüm büyüklüğünde diğer tarım alanları; Çine kazasında 188 dönüm büyük-

tüm bakkallar Rumların elindeydi. Rum bakkallar I. Dünya Savaşı ve işgal yıllarında Yunanistan’a casusluk yapmıştır. Rumlara ait bakkallardan alışveriş yapmak zorunda olan ekonomik durumu kötü Türkler, paraları olmadığından ihtiyaçları için tarladan alacakları mahsulü karşılık göstermekteydiler. Çiftçiye borç veren Rumlar paralarını alamayınca da Türklerin çiftliklerini almaktaydılar. Bk. Nurdoğan Taçalan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998, s.52-53.

⁴⁴ Kurmuş, **a.g.e.**, s.100-103. 1860’da İzmir İngiliz konsoloslu, Sir Henry Bulwer’e şu raporu yollamıştı. “Bölgenin genel durumu gün geçtikçe iyileşmekte ama bu iyileşmeden yararlananlar aslında Türkleri soyup soğana çeviren Hristiyanlar. Gülhane Hatt-ı Şerifi ile Hristiyanlar tarımla ilgilenmeye başladı ve yeni gelenlerle beraber sayıları bir hayli arttı. Askerden dönen Türkler köylerini, kentlerini tanıyamayacak kadar değişmiş bulmaya başladılar. Her yerde Türklerin yerini Hristiyanlar alıyordu. Eskiden olduğu gibi tarlalarını işlemek isteyen Türkler, hemen Hristiyan bir tefecinin pençesine düşüyor ve eninde sonunda toprağını satmak zorunda bırakılıyor. Talihlerini başka yerde denemek isteyenlerin toprakları ise gene Ermeni, Rum ve Frenkler tarafından yok değerine satın alınıyor. Bu yolla toprak sahibi olan Frenkler arasında içeride büyük çiftlikler satın alan yedi İngiliz vatandaşı da var. İzmir yakınlarındaki bütün topraklar yabancıların eline geçtiği gibi daha uzaklardaki köylerde de Türkler topraklarını yabancılara satıyorlar...” Bk. Kurmuş, **a.g.e.**, s.100.

lüğünde bir çiftlik; Bozdoğan kazasında 2.318 dönüm genişliğinde tarım arazisi; Nazilli’de 7883 dönüm genişliğinde bağ, bahçe, zeytinlik ve diğer tarım alanları vardı. Yine Rumlara ait Muğla kazasında 2.057 dönüm genişliğinde iki çiftlik, Milas kazasında 133.255 dönüm genişliğinde beş çiftlik, Bodrum kazasında 1.927 dönüm genişliğinde bağ, bahçe ve zeytinlik, Datça’da 9 bin dönüm genişliğinde 28 ayrı çiftlik mevcuttu. Marmaris ve Köyceğiz’de ise Rumlara ait herhangi bir çiftlik kaydı bulunmamakla birlikte emlak ve arazi kaydı vardı. Rumların yanında Musevilerin de mülkiyetinde bulunan araziler mevcuttu. Ancak hiçbir zaman her iki sancakta diğer gayrimüslimlerin sahip olduğu arazi oranı, Rumların sahip olduğu orana ulaşmamıştır⁴⁵.

İşgal yıllarında Aydın vilayetinde taşınmaz satışı bir hayli artmıştı. Nitekim 24 Eylül 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, terk edilen taşınmazların % 90’ının Yunan tebaası tarafından satın alındığı bildirilmekteydi. Hâlihazırdaki durum sebebiyle bu cereyan dikkat çektiğinden Defterihakanı müdüriyeti yetkilileri uyarılmıştı. Beklenildiği gibi herkesin taşınmaz terki hususunda temkinli bir hareket tarzı takındıkları görülmüştü. Buna rağmen Yunanların bilakis mal edinmeğe devam etmeleri dikkat çektiğinden vilayet, bir tedbir alınması gerektiği takdirde neler yapılması gerektiğini Dâhiliye Nezaretinden sorma ihtiyacı duymuştu. Vilayetin bu minvaldeki yazısından anlaşıldığına göre Yunan tebaasının ve Yunanlara mensup unsurların taşınmaz edinişi hususundaki emelleri; öncelikle memleketin servetini ellerine geçirmek, sonrasında vilayetin Yunanistan’a ilhakı gündeme geldiğinde hâlihazırdaki durumdan siyaseten istifade etmekten ibaretti. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında barış antlaşması imzalanmamış olmasından ötürü Osmanlı topraklarında İtilaf Devletleri tebaasına taşınmaz verilmemesi hakkında daha önce bir karar alınmıştı. Daha açık bir ifadeyle Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarında muhasım devletler tebaasının emlak alım satımına yasak getirilmişti. Sonrasında Meclis-i Mahsus-ı Vükelaca belirlenen sınırlarla beraber iptal edilmiş olan kararın tekrar muteber olması gerekli görülmüştü. Aydın vilayetinin gönderdiği yazıya karşı, Yunanistan’da bulunan İslam ahalinin öncelikli olarak taşınmaz hususundaki hukuki tasarrufları konusunda birtakım tahditlere tabi tutuldukları müşahede edilmiştir. Karara mukabele-i bilmisil olarak sadece Yunanlar hakkında ilgili kanunun lağvıyla bunlara taşınmaz satılmaması için gereğinin yapılmasına karar verilmişti. Fakat bunun kuvveden fiile çıkmasının İtilaf Devletleri’nin şikâyetlerine sebep olacağı ortadaydı. Bu

⁴⁵ Şimşek, a.g.t., s.177-178.

yolda bir tedbir alınması ve onda ısrar edilmek istenildiği takdirde ne gibi mahzurlar doğuracağına hesaba katılması gerekiyordu. Bir de Aydın vilayetinde sakin Yunanlarla Rumların bölgedeki taşınmazların büyük kısmına sahip olmaları memleketin mukadderatının tayin olunacağı o günlerde kamuoyu nezdinde kötü tesire sebep olacağı aşikârdı. Bu yüzden yöredeki Müslüman ahalinin munasip surette vatani hislerinin tahrik edilerek söz konusu cereyanın önüne manevi bir set çekilmesi gerekli görülmüştür⁴⁶.

Mütarekede İzmir'deki Kuvayimillîye hareketine katılan Celal Bayar işgal yıllarında bölgedeki durumu şu şekilde betimlemekteydi: “Yaşama standartlarımız genel olarak azınlıklara, memleketimize yerleşmiş kapitülasyonlar yüzünden imtiyazlı bir sınıf teşkil eden ecnebilere nispetle düşüktü. Öz vatanımızda sömürge ekonomisi içindeydik. Ecnebilere, azınlıklar bankaları, fabrikaları iç ve dış ticaretle rolleriyle üstün kazanç sağlıyorlardı. İktisadi alanda, para piyasası, finansa hâkim durumdaydılar. Bu arada Yunanların birkaç bankası vardı. Bunlar özellikle sahil ilçelerinde normal kredi muamelesinden ziyade siyasi bir gayenin peşindeydiler. Vadesi gelip borç ödenemeyince mal daha elverişli şartlarla Rumlara aktarma edilirdi... memleketimizin en verimli parçaları Yunanistan'a kayıyordu...”⁴⁷.

İslam ahalinin ekserisinin tasarrufu altındaki emlakı elden çıkarmalarının başlıca sebebi hiç şüphesiz zaruretlerden kaynaklanmaktaydı. Rumların bu tarz teşebbüsleri ortadayken İslam ahalinin büyük kısmının mutasarrıf oldukları emlakı elden çıkarmalarının zaruret olduğu durumlarda, bu gibilere ilk olarak mahallî hükûmetçe munasip suretle lazım gelen öğütlerin verilmesi gerekli görülmüştü. İkinci olarak Babıali, ihtiyaç sahiplerine Ziraat Bankası şubelerinin kredi vererek onların yaşam şartlarının iyileştirilmesine yardımcı ol-

⁴⁶ BOA, BEO, 4598/344817, lef 2; BOA, Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO), 215/78.

⁴⁷ Celal Bayar, **Ben de Yazdım Millî Mücadeleye Giriş**, Cilt 5, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s.90-91. Aydın vilayetinde Müslüman olmayan gruplar işgal yıllarının öncesinde sosyo-ekonomik yapının önemli figürlerindendi. Buna rağmen bu gruplar istisnalar hariç, istatistiklere göre Türk ve Müslüman unsurun etkisini tam olarak kıramamıştı. Nazilli kazası hariç hiçbir yerde gayrimüslimler sosyo-ekonomik yapının kontrolünü ele geçirememiştir. Nazilli ile ilgili 1913-14 yıllarına ait kayıtlar incelendiğinde özellikle bütün iş kollarında azınlıkların Türklere göre daha fazla ekonomik güce sahip olduğu tespit edilmiştir. Daha açık bir ifade ile 1913'te Nazilli'de 44 yabancı iş yerine karşılık 28 Türk işyeri ve iş adamı vardı. Bk. Hakkı Gürkan Ganız, **Millî Mücadele Başlarında Aydın Sancağı (1919-1920)**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.37.

masını elzem görmüştür. Yunanlar ve Rumların emlak tasarrufuna verdikleri önem ilk gelen rakamlarla zaten ortadaydı. Vükelada ayrıca, halkın basiret ve nazar-ı dikkatinin satışların siyasi sonuçlarına odaklanması için mütarekeden beri devredilen taşınmazların miktarını içeren bir istatistik cetveli tanzim ve neşrine karar verilmiştir⁴⁸.

İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince vatana yapılan saldırıyı kınamak için aralarında belediye reisleri, müftüler ve ahalinin de katıldığı ve İtilaf Devletleri temsilcilerine bir kararname verilmek üzere bir kongre tertiplenmiştir. Yukarıdaki emlak oranı ile ilgili belgeye karşıt olarak yazılan kongre kararlarından üçüncü madde dikkat çekicidir. “Zirde vazü’l-imza sunuf-ı ahali muhahaslarının doğrudan doğruya mümessili buldukları vilayet ve sancaklardan mürekkep Anadolu sevhil-i garbiyesinin vaziyet-i hazırasına gelince; bu kıtada %80 nispetinde ekseriyet-i azimeyi haiz olan Türk ahalinin aksam-ı saire-i memlekete nazaran kesafeti, emlak ve araziye % 95 nispetinde sahip olması; Türk unsurunun müstahsil olarak anasır-ı sairenin ancak mübadeleci vaziyetinde bulunmaları...”⁴⁹. Müslümanların sahip olduğu taşınmaz oranını yüksek gösterme gayreti hiç kuşkusuz barış görüşmelerinin yapıldığı o günlerde yöreyi sahiplenme girişimine en güzel örneklerden biriydi.

⁴⁸ **BOA**, MV, 217/84; **BOA**, BEO, 4622/346576, lef 2. 1908 yılında Aydın kazasında ziraata ayrılan arazinin genişliği 730.700 dönümdü. Gayrimüslimlerin tarım için kullandığı arazinin genişliği ise 122.626 (%16,7) dönüm idi. Bk. Şimşek, **a.g.t.**, s.177.

⁴⁹ Zeki Arıkan, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s.228-229. Batı Anadolu’da bir İyonya Devleti kurma tasarısı İzmir’in işgaliyle gündeme gelmişti. İşgalden birkaç gün önce Batılı tarihçilerden Charles Vellay, 10 Mayıs 1919’da eski İyonya Devleti’nin yeniden kurulması gerektiği yönünde bir açıklama yapmıştı. İzmir’de Yunan Yüksek Komiseri Sterghiades 5 Ağustos 1920’de Sevr’den beş gün önce İzmir için muhtariyet isterken bazı Yunan gazeteleri de buna çanak tutmuştu. İyonya Devleti tasarısı öncelikle İzmir ve civarını içine almakta sonrasında ise Yunan işgali altındaki Bursa ve Marmara kıyılarına kadar genişletilmesi öngörülmekteydi. İşgal yıllarında binlerce Rum, Yunan ordusunda savaştığı için Yunan ordusunun olası bir yenilgisi hâlinde bile yerli Rumlar İyonya Devleti’ni kendileri için bir melce olarak görmüştür. Bk. Arıkan, **a.g.e.**, s.144-145. Mütarekede Yunanistan işgal ettiği bölgelerde Türk nüfusunu azaltmaya çalışırken Rum nüfusu ise adalardan ve Kafkasya’dan getirttiği Rum muhacirlerle artırma çabasına girişmişti. Daha evvelden tasarlanan bu plan, demografik yapının Yunanların lehine olduğunu göstermeye ve Megali İdea doğrultusunda Batı Anadolu’yu Yunanistan’a ilhak etme çabasının bir sonucuydu. Bk. Serdar Sarısır, **Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)**, IQ Yayınları, İstanbul 2006, s.171. İşgal yıllarında Yunanistan; Rumları İstanbul, Marmara kıyıları ve Karadeniz’e doğru göç ettirmekte Türkleri ise başka yerlere göçe zorlamaktaydı. Bu bölgelerde de suni çoğunluk sağlayarak Paris Barış Konferansı’nda avantaj sağlama gayretindeydi. Bk. Hülya Toker, **Mütareke Döneminde İstanbul Rumları**, Genelkurmay Askerî Tarih Arşiv Yayınları, Ankara 2006, s.91-93.

VI. Yunan Hükümetinin Faaliyetleri

Yunanistan işgal ettiği yerlerde kendi kanunlarını istediği şekilde uygulamıştır. Osmanlı topraklarındaki tüm akar, mesken, arazilerin tasarruf hakkını içeren senetler sadece Defterihakani Nezareti tarafından verilmekteydi. Tasarruf olunmayan akar ve emlakın kullanımında bazı aksiliklerin olacağı mevcut Osmanlı kanunları ile sabitti. Bu durum “Akar ve emlakın tasarrufu sahih ve nafız olamayacağı geçerli kanunlar ve şeriyenin cümle ahkâmından bulunmuş, ecnebiler arasında bile emlak ve akarla alakalı dava ortaya çıkarsa bu hususta konsoloslar ve kañçılıyaların hak ve müdahaleleri olamayacağı” şeklinde eski kanunların özel maddelerinde vardı. Balkan Savaşları'nın ardından Türkiye'deki Yunan kañçılıyalarında kâtib-i'adl namıyla açılan yeni kalem vardı. Bu kalem, Yunanistan'a terk edilen yerlerdeki ahalden olup Türkiye'de ikamet eden ve Yunan işgalindeki eyaletlerde emlak ve mallarını satmak isteyen şahısların özellikle de İslamların vekâletnamelerini tanzim ve tasdik etmekle mükellefti. Adı geçen şahısların mütarekenin ardından vazifelerini genişlettikleri müşahede edilmişti. Daha açık bir ifadeyle bu kaleme mensup kişilerin görevlerini suiistimal ederek tabiiyetleri şüpheli, Hariciye Nezaretince tabiiyetleri tasdik edilmeyen Rum ve Yunan tebaasının, emlak muamelesinin tasdikini mübeyyin senetlerin tanzimiyle iştigal ettikleri ortaya çıkmıştı. Osmanlı tabiiyetine sahip olup bir bahane ile Yunanlı iddiasında bulunmayan Rumlar hakkında aynı muamelenin geçerli olabilmesi için patrikhanelerde dahi adı geçen mukavele dairelerinin birer şubelerinin olduğu haber alınmıştır. Buradan hareketle Yunan sefarethanenin emriyle kañçılıyaya, patrikhane ve metropolitliklerde tanzim edilen emlak senetleri Yunan kanunlarına göre icra edilmekteydi. Bu cümleden olarak Türkiye'deki kanunlar memlekette geçersiz kabul edildiği gibi, devlet hazinesi de alım satım muamelelerinden dolayı kanunen alınan aidatlardan mahrum bırakılmaktaydı. Rumlar ve Yunanlar arasında gayrimüslimlerin elindeki emlak ve akara ait tapu senetlerinin hakiki sahiplerinin isimleri Defterihakanice saklı iken, alım satım neticesinde yeni sahipler hakkında alakadar makamın bilgisi bulunmadığından gelecekte birçok sıkıntının ortaya çıkacağı tahmin edilmekteydi⁵⁰.

İşgal yıllarında Ayasofya'nın Yunanlarca kiliseye çevrileceğine dair haberler ayyuka çıkmıştı. Nitekim İstanbul Rumları da büyük meblağlar ödeyerek Aya-

⁵⁰ BOA, DH.KMS, 49-2/63, lef 3.

sofya çevresinde bulunan emlak ve araziyi satın almaya başlamışlar⁵¹, Atina Bankası ise İstanbul'daki Türklerin mallarını satın almak isteyen Rumlara kredi açmıştı⁵². 28 Mayıs 1919'da Meclis-i Vükela bu satışların önlenmesi amacıyla bir komisyon teşkiline karar vermişti. Bu komisyon emlakını elden çıkarmak isteyenlere Evkaf Nezareti tarafından ödeme yapılmasını sağlayacaktı⁵³. Bu kararın alınmasındaki en önemli etken hiç kuşkusuz Rumların Ayasofya'yı yeniden kiliseye çevirme istekleriydi. Nitekim işgal yıllarında Ayasofya'nın tekrar Hristiyanlığa kazandırılması için tesis edilen kurtuluş komitesi, Avrupa başkentlerinde mitingler tertiplemiştir. Ayrıca Avrupa'da dönemin bazı siyasileri ve din adamları da verdikleri beyanatlarla Ayasofya'nın kiliseye tahvilini savunmuşlardı⁵⁴.

Mütarekede bir başka sorun da firar edip dönenlerin durumuydu. Daha evvel Yunanistan'a firar edip dönen şahısların taşınmazlarını gerek asaleten gerek vekâleten rehinle devredenler vardı. Babıali bu gibilerin her ne surette olursa olsun tasarruf muamelesinde bulunmalarının meni hakkındaki bir karar almıştı. Fiili durumun devamına lüzum görülüp görülmeyeceği 9 Ekim 1920 tarihli tezkireyle sorulmuştu. Karası sancağı Defterihakani memurluğu Dâhiliye Nezaretine, dönen bu insanların uhdelerindeki taşınmazların devir muamelesinin icrasını ısrarla talep ettiklerini bildirmekte ve alınacak kararın süratlendirilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştı⁵⁵.

Bandırma'daki Yunan işgal kumandanlığı 23 Nisan 1921'de yayımladığı bir emirle taşınmazların alınıp satılmasını, intikal ve miras bırakılmalarını, resmî makamlara verilecek dilekçeleri dahi yasaklamıştır. Bu emre itaat etmeyenlerin Divan-ı Harbe gönderilmek suretiyle beş yıl hapis cezasına çarptırılacağı ilan edilmiştir. Karacabey'de yaşayan ahalinin taşınmazlar üzerinde bir davaları olması durumunda Yunan kumandanlığına başvurularının gerektiğinin belirtildiği emirde, ayrıca emrin Yunan işgaline uğrayan tüm topraklarda uy-

⁵¹ Toker, **a.g.e.**, s.98.

⁵² Mehmet Temel, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.151. I. Dünya Savaşı yıllarında ülke ekonomisi harap bir duruma gelmiş, enflasyon korkunç boyutlara tırmanmıştı. Nitekim 1914-1920 arası temel ihtiyaç maddelerinin fiyatı %1.350 artmıştır. Bk. aynı eser, s.28.

⁵³ **BOA**, MV, 215/137, 27.

⁵⁴ Toker, **a.g.e.**, s.98-99.

⁵⁵ **BOA**, BEO, 4661/349536, lef 2.

gulanacağı vurgulanmıştır. Bunun üzerine Dâhiliye Nezaretince gerekli makamlar nezdinde teşebbüse girişilmiştir⁵⁶.

Karacabey ve Kirmasti Yunan işgal kumandanlığının resmî ilanı ile emlak alım satımının men edilmesiyle mültezimlerin taşınmazlar üzerindeki kanuni haciz işlemlerine devam edilememiştir. Bu durum hazinenin sürüncemeye uğramasına sebebiyet vereceğinden, Bursa Duyûn-u Umûmiye Baş Müdüriyeti söz konusu Yunan işgal kumandanlığının kararının kaldırılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Yunan işgal kumandanlığınca alınan karar 24 Nisan 1921 tarihinden itibaren ilga olunabilmiştir⁵⁷.

Tüm bunlar olurken Babıali'ye gelen haberlerde, Yunan hükûmetinin işgal ettiği yeni arazilerde mütemekkin Osmanlı tebaası ve Yunanistan'da bulunan Müslümanlara ait taşınmazlara el koyduğu ve kayıtların bir kısmını ortadan kaldırdığı yer almaktaydı⁵⁸. Babıali tarafından, Yunanistan'da bulunan İslam ahalinin taşınmazlarına dair cereyan etmekte olduğu bildirilen muamelenin sadece Osmanlı tebaasından olan Müslümanlara mı, yoksa bütün Müslümanlar hakkında mı icra olunduğunun delillerle ortaya konulmasına ve hukuk müşavirlerinin mütalaaları da alındıktan sonra gereğinin Meclis-i Vükelaca yapılmasına karar verilmişti⁵⁹. Yunanistan'ın hukuk tanımaz faaliyetleri Büyük Taarruz'a kadar devam etmiştir.

VII. Lozan Konferansı Sırasında Tartışmalar

7 Aralık 1922'de yabancılara uygulanacak rejim komisyonunun birinci alt komisyon başkanınca, Türk temsilci heyetine kendi aralarında değerlendirme yapılmaları için bir tasarı sunulmuştur. Tasarı, Türkiye'de müttefik devletler uyruklarının her çeşit taşınır ve taşınmaz mal edinip, bunları mülkiyetinde tutmaya ve başkasına devire haklarının olacağını, özellikle malların değiş-tokuş, bağış, vasiyet ya da başka her türlü kullanılabilmesini, malları miras, bağış veya vasiyet yoluyla da edinebilmelerini içermekteydi. Tasarıda yabancılara dönük Türk uyruklarına tanınan her çeşit ticaret, meslekle uğraşabilmeleri yer almaktaydı. Ayrıca tasarı Türk uyruklarının uymak zorunda olduklarını-

⁵⁶ BOA, BEO, 4696/352166; BOA, BEO, 4682/351111.

⁵⁷ BOA, BEO, 4696/352166, lef 6, 7. Yunan işgalinde bulunan yerlerdeki gayrimenkul mallara ait davaların nizamiye mahkemelerinde görülmesi için Bandırma işgal kumandanlığı tarafından teşebbüse geçilmiştir. Bk. BOA, BEO, 4682/351130.

⁵⁸ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 215/78, lef 2.

⁵⁹ BOA, BEO, 4622/346576, lef 1.

dan başka daha ağır bir vergi veya kısıtlamanın yabancılara uygulanmamasını kapsamaktaydı⁶⁰. 9 Aralık 1922’de Türk temsilci heyeti adına Veli Bey karşı tasarı sunmuştur. Türk tasarısında; Türkiye’de müttefik devletler uyruklarının kişileri ve malları bakımından devletler hukuku uyarınca işlem göreceklere, söz konusu uyrukların malları ve çıkarları bakımından, tam ve sürekli bir korumadan yararlanacakları, Türkiye’ye giriş ve yerleşme bakımından özgür olacakları, Türkiye’de oturabilecekleri, Türk uyruklarına uygulanmayan herhangi bir verginin onlara da uygulanmayacağı taahhüt edilmişti. Bununla beraber Türkiye dışarıdan yapılacak göçü düzenleme hakkını saklı tutacaktı. Ayrıca Türkiye’de müttefik devletler uyruklarının her çeşit taşınır ve taşınmaz mal edinmeye, bunları mülkiyetlerinde tutmaya ve başkasına geçirmeye hakları olacaktı. Müttefik tebaa özellikle bu malları miras, satış, değiş-tokuş, bağış, vasiyet veya başka şekilde kullanabileceği gibi bağış veya vasiyet yoluyla da edinebilecekti. Müttefik devletler uyrukları devlet için veya yalnız Türk uyruklar için saklı tutulmuş olanlar dışında, ülkenin kanunlarına ve hukuk kurallarına uygun olarak her çeşit ticaret, meslek, endüstri işleriyle uğraşabilecekler, kamu hukuku ve yararına bir neden olmadıkça ve bu durumda kendilerine adaletli ve önceden bir zarar verilmedikçe söz konusu uyrukların malları kamulaştırılmayacak ya da mallardan yararlanma hakları geçici bile olsa yoksun bırakılmayacaktı. Tasarıda ayrıca taşınmaz mallara ilişkin konularda miras veya varis sıfatına ilişkin olan ve miras hakkıyla mirasın bölüşülmesine ilişkin her türlü konular, yalnız bu malların bulunduğu ülkenin mahkemeleri ya da öteki yetkili makamlarca, bu ülkenin kanunları uyarınca karara bağlanması yer almıştı. Son olarak bu hükümlerin mütekabiliyet esasına bağlı olduğu da vurgulanmıştı⁶¹.

Komisyon oturumlarında köylerde taşınmaz edinimi de mevzubahis olmuştu. Sir Horace Rumbold, Türk temsilci heyetinin müttefik uyruklarını antlaşmaların yabancılara savaştan elli yıl önce tanımış olduğu köylerde taşınmaz edinimi hakkında yoksun kılmak yolunu aradığını ve ancak müttefiklerin baskısı sonucunda uzun süre bir hak olarak kabul edilen bir şeyi lütuf olarak bağışlamaya katlandıklarını beyan etmişti⁶². 9 Aralık 1922’de buna karşılık Türk temsilci heyeti köylerdeki taşınmaz mal ediniminin sadece Türk uyruklarının

⁶⁰ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Birinci Takım, Cilt II, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971, s.41.

⁶¹ Meray, **a.g.e.**, s.43-45, 91.

⁶² Meray, **a.g.e.**, s.20.

hakkı olacağını beyan etmişti⁶³. Oturum Başkanı Rumbold, İngiltere'de eski düşman devletlerin uyruklarının köylerde taşınmaz mal edinimi hakkının beş yıl süreyle kaldırıldığını, bu hakka başka bir kısıtlama getirilmemiş olduğunu ve Türk tasarısının İngiliz yasalarından katı olduğunu söylemişti. Veli Bey ise tekliflerinin devletler hukuku ilkelerine dayandığını ve buna örnek olarak da 1879 tarihli Romanya kanunu ile 1884'e kadar yürürlükteki İngiliz ve Norveç yasalarını vermişti. Bunun ardından Türk ve İngiliz delegeler arasında; orman ve çağlayanlara verilen imtiyazlar konusunda ABD'nin bazı eyaletleri ile Norveç, Romanya dışında hiçbir yerde, yabancıların köylerde taşınmaz edinmelerine ilişkin kısıtlamalar bulunmadığını ispatlamaya yönelik bir tartışma yaşanmıştır. Rumbold, bu konuda Türk tarafının mütekabiliyet ilkesini kabul etmesinde direnmiştir⁶⁴. Daha sonra Türk tarafı tutumunda yumuşamaya gitmiştir. 11 Aralık'ta Veli Bey, gerçek kişilerin köylerde taşınmaz mal edinimi hakkına ilişkin çekince öne sürdüklerini fakat Türk tarafının iyi niyetle geleceğe yürümek istediğini göstermek adına bu kısıtlamadan vazgeçebileceğini ve köylerde taşınmaz mal edinimi hakkı konusunda yabancıların Türk uyruklularla bir tutulabileceği açıklamasını yapmıştı. Oturum başkanı Rumbold, müttefikler adına Türk tarafının bildirisini memnuniyetle karşıladığını belirtmesi üzerine Veli Bey, tüzel kişiler için sorunun çok başka koşullar altında ortaya çıktığını öne sürmüştü. Bu noktada Türk millî kanunlarına uyulması gerektiğinin altını çizen Veli Bey, bir şirketin taşınmaz edinmek istemesi hâlinde Türk uyruğuna geçmesinin lüzumuna dikkatleri çekmişti. İngiliz heyetinin Türkiye'de önemli işleri olan bir ortaklığın taşınmaz mallara sahip olmasının elzem olduğunu ileri sürmesi üzerine Veli Bey, bu nokta üzerinde Türk temsilci heyetinin görüşünü açıklama hakkını saklı tuttuğunu, Türkiye'nin yabancı ortaklıkların işlemlerini mümkün olduğu kadar kolaylaştırmaya çalışacağını ve Türkiye'ye güvenliği için vazgeçilmez tedbirleri sağlama olanağının tanınması gerektiğini söylemişti⁶⁵.

⁶³ Meray, **a.g.e.**, s.43.

⁶⁴ Meray, **a.g.e.**, s.94.

⁶⁵ Meray, **a.g.e.**, s.100-101. Lozan Konferansı'ndan sonra yabancıların Türkiye'deki köylerde taşınmaz edinimine yasak getirilmiştir. Nitekim 18 Mart 1924 ve 442 sayılı Köy Kanununun 87. maddesiyle, Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetinde bulunmayan gerek şahıslar, gerek şahıs hükmünde bulunan cemiyet ve şirketlerin köylerde arazi ve emlak almaları yasaklanmıştır. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın ortak bir notayla bu yasayı protesto etmesi üzerine Ankara hükümeti, 26 Eylül 1926 tarihli kararname ile yabancı devlet uyruklarından köylerde oturma ve taşınmaz edinmek isteyenlere engel olunmamasını istemişti. Fakat Lozan'ın oturma ile ilgili sözleşmesi yedi yıllık bir süre ile sınırlı olduğundan, sürenin sonunda oturma izni

Lozan müzakerelerinin nihai safhası olan 24 Temmuz 1923 tarihindeki yerleşme şartlarına ilişkin; Türkiye’de öteki bağıtlı devletlerin uyruklarına, kişileri ve malları bakımından ortak devletler hukukunca kabul ve işlem görecekları kaidesi getirilmiştir. Ayrıca bağıtlı devletlerde kurulu olan şirketlerin Türkiye’de yerleşebilecekleri, ülke kanun ve yönetmeliklerine uymak şartıyla her çeşit taşınır mal edinmeğe, bunları mülkiyetlerinde tutmağa veya başkalarına geçirmeye hakları olacaktı. Üstelik ortaklığın işleyebilmesi için gerekli taşınmaz mallar bakımından aynı hükümler uygulanacaktı. Bununla beraber taşınmaz mal edinimi şirketin kuruluş amacı olmayacaktı⁶⁶. Türk tarafı Lozan Konferansı’nda elinden geldiğince yabancıların taşınmaz edinimini kısıtlamaya çabalasa da nihai barış uğruna bazı tavizler vermek zorunda kalmıştır.

biteceği için ilgili yasa maddesi yürürlüğe girecekti. Ankara hükümetinin yegâne amacı yabancıların Anadolu’da toprak edinmelerinin önüne geçebilmektir. Ankara Hükümeti 27 Mayıs 1927’de yayımladığı mukabele-i bilmisil yasasına göre, sınırları içinde kalan Türk uyrukluların topraklarına tahdit koyan devletlere karşı bu devletlerin uyruklarının Türkiye’deki topraklarına tahdit koymaya karar vermiştir. Bk. Muzaffer İlhan Erdost, “Osmanlı’dan Günümüze Yabancılara Taşınmaz Satışı Yasalaşma Süreçleri ve Sonuçları”, **Mülkiye Dergisi**, C XXXIII, S 262, s.67-68.

⁶⁶ Meray, **a.g.e.**, II. Takım, Cilt II, s.72-73.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ortalarına dek yabancıların taşınmaz edinimine müsaade edilmemişti. Fakat devlet içerisinde bulunduğu iç ve dış galelerin etkisiyle bu ilkesinden taviz vermek durumunda kalmıştır. 1867 tarihli kanunla yabancılara dönük taşınmaz satışında düzenlemeye gidilirken bu tarihten önce de yabancıların arazi alımı konusunda ilerleme kaydettikleri müşahede edilmişti. Kutsal topraklar olması hasebiyle Hicaz vilayeti veya stratejik alanlar hariç imparatorluğun tüm topraklarında arazi alımı serbest bırakılmıştır. Fakat Babıali, yabancılara yönelik elden geldiğince bazı kriterler getirerek satışlara engel olmaya çalışmışsa da, bir kısım yabancı tebaa sahte vesikalarla imparatorluk topraklarında arazi alımına devam etmişti. Yabancıların arazi satın alması onlara sadece imparatorluk topraklarına yerleşme ve yatırım yapma yollarını açmamış, kanımızca bu durum onlara çöküş sürecindeki bir imparatorluğu yarı sömürge hâline getirme imkânını da vermiştir. Diğer taraftan Osmanlı tebaası bazı kişilerin kapitülasyonlardan faydalanabilmek için tabiiyet değiştirdiklerinin görülmesi üzerine Babıali'nin aldığı tedbirlerin etkili olmaması, devletin içerisinde olduğu aciziyeti göstermektedir. Bu durum devletin millî güvenlik sorununu teşkil etmiştir. Sonradan tabiiyet sahibi ülkenin, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan vatandaşları adına birtakım tasarruflarda bulunduğu, hatta bu mallara gerektiğinde el koyduğunun görülmesi bizce devletin egemenliğini ihlale dönük faaliyetlerden başka bir şey değildi. Babıali, Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin malları üzerinde de yaptırım hakkını kaybetmişti. Nitekim tabiiyet değiştiren Ermenilerin konsolos ve misyonerler vasıtasıyla mallarının idaresini yürütmeleri devletin Batılılar karşısındaki çıkmazlarından biriydi. Birinci Dünya Savaşı'nda Babıali, yabancılara taşınmaz satışını yasaklasa da Mütareke Dönemi'nde bazı Müslümanların emlaklarına el konulmaya başlanması işgaller karşısında İstanbul hükümetinin elinin kolunun bağlı olduğuna en iyi örneklerden biridir. Bize göre devletin içerisinde bulunduğu maddi müzayaka ve yokluktan dolayı Müslümanlar ellerindeki yegâne varlık olan taşınmazlarını satmaya başlamıştı. Taşınmaz satışları payitahtta olduğu gibi özellikle Rum unsurun diğer bölgelere nazaran daha yoğun olduğu Batı Anadolu'da bir hayli artmıştır. Yunanistan tarafından kurulması planlanan otonom devlet söylentilerinin ayyuka çıktığı bir dönemde, Batı Anadolu'da arazi satışlarının artması son derece düşündürücüdür. Diğer taraftan bir kısım Osmanlı gayrimüsliminin çıkar uğruna resmî hüviyetini inkârla ecnebilik iddiası ise onların devletin geleceğinde yerlerinin olmadığını en önemli işaretlerinden biriydi. Müslümanların taşınmaz-

larını satmalarında, uzun yıllar süren askerlik hizmetinde nüfuslarının erimesi ve fakirleşmeleri, buna karşı gayrimüslimlerin ticaretle zenginleşerek sayılarının artmasını en önemli etmen olarak görüyoruz. Arazi satışlarını, İstanbul hükûmetinin nasihatler vererek veya Ziraat Bankasının açtığı kredilerle engel olma çabasının bir sonuç vermediği ortadadır. Lozan Konferansı'nda ise Türk tarafı mütakabiliyet esasını dikkate almak suretiyle Türkiye'de toprak satışına izin vermek zorunda kalmıştır.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)*

Etik Beyan
Ethical Statement Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Alandağlı, Murat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Yabancılara Toprak Satışlarında Belirlediği Kırmızı Çizgiler”, **XVII. Türk Tarih Kongresi, 15-17 Eylül 2014**, Ankara 2015.

Alandağlı, Murat, “Üsküdar ve Havalisi’nde Yabancıların Mülk Edinme Gayretleri (XIX. yy sonları XX.yy. Başları)”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, 11-13 Kasım 2016 Bildiriler I**, İstanbul 2017.

Albay M. Şefik Aker, **İstiklâl Harbinde 57’nci Tümen ve Aydın Millî Cidali**, Cilt I, İstanbul 1937.

Arıkan, Zeki, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.

Arıkoğlu, Damar, **Hatıralarım**, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul 1961.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, Cilt VIII, Genelkurmay Askerî Tarih Arşivi Yayınları, Ankara 2008.

Bayar, Celâl, **Ben de Yazdım Millî Mücadeleye Giriş**, Cilt 5, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

Berci, İbrahim, **Osmanlı Devleti’nin Muhasım Devlet Politikası: Trablusgarp Savaşı ve Aydın Vilayeti İtalyanları**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2020.

Bozkurt, Abdurrahman, **İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

Bürokrat Tevfik Biren’in II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, Haz. Fatma Rezan Hürmen, Pınar Yayınları, İstanbul 2006.

Chiha, Nedjib H. (Çev. Halil Cin), “Osmanlı Devleti’nde Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımında Yabancıların Hukuki Durumu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 24, S 1, 1967.

Düstur, Birinci Tertip, III, s.230.

Ganiz, Hakkı Gürkan, **Millî Mücadele Başlarında Aydın Sancağı (1919-1920)**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2009.

Gülsoy, Ufuk, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg Yayınları, İstanbul 2000.

Güzel Polat, Ezgi, “Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı”, **Ankara Barosu Dergisi**, S 3, 2011.

Hürriyet, 10 Temmuz 1868.

Hürriyet, 16 Kasım 1868.

İkdam, 16 Şubat 1920.

İkdam, 28 Nisan 1920.

İkdam, 13 Eylül 1921.

İleri, 29 Nisan 1922.

Karataşer, Büşra, “Babıali’nin Amerikan Petrol Şirketi Standart Oil’e Bakışı”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C 13, S 2, Kış 2018.

Konan, Belkıs, “1915 Tarihli “Memâlik-i Osmaniye’de Bulunan Ecanibin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat’a Göre Yabancıların Osmanlı Devleti’nde Hukuki Durumunun Değerlendirilmesi”, **Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri I, 21-22 Aralık İstanbul 2012**, Ed. Fethi Gedikli, İstanbul 2014.

Kurmuş, Orhan, **Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi**, Bilim Yayınları, İstanbul 1974.

Meray, Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Birinci Takım, Cilt I, II, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.

Özyürek, Mustafa, **Millî Mücadele Dönemi Yazılarıyla Necmettin Sadık Sadak**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2020.

Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü**, II, III, MEB, İstanbul 1993.

Patrick, Mary Mills, **Son Sultanların İstanbul’unda**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.

Pullukçuolu Yapucu, Olcay, **Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, Dar, Kültürel Durum)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2006.

Sarıbey Haykırın, Aysun, **Aydın Vilayetinde Çiftlikler (1839-1918)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2013.

SARISIR, Serdar, **Demografik Oyun Sürgün (1919-1923)**, IQ Yayınları, İstanbul 2006.

Sıradışı Bir İttihatçı Besarya Efendi'nin Hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları, Der. Nevzat Artuç, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.

Sükan, Bige, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Yabancı Sermaye Anlayışı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 54, Bahar 2014.

Şimşek, Muttalip, **20. Yüzyılın Başlarında Aydın ve Menteşe Sancaklarında Gayr-i Müslimlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumu (1900-1925)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013.

Taçalan, Nurdoğan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.

Tanin, 3 Ağustos 1921.

Temel, Mehmet, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Temizgüney, Firdes, **Emval-i Metruke Meselesi (Ermenilerden Kalan Mallar)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014.

Tezören, Nebahat, "Türkiye'de Ecnebilerin Mülk Edinmeleri", **IV. Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948 Ankara**, Ankara 1949, s.354-362.

Times, 3 March 1856.

Times, 11 February 1876.

Toker, Hülya, **Mütareke Döneminde İstanbul Rumları**, Genelkurmay Askerî Tarih Arşivi Yayınları, Ankara 2006.

Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi, Genelkurmay Askerî Tarih Arşivi Yayınları, Ankara 2009.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), BOA, BEO (Babialı Evrak Odası);

- BOA**, BEO, 4596/344690, lef 1.
BOA, BEO, 4596/344690, lef 2.
BOA, BEO, 4598/344817, lef 2.
BOA, BEO, 4611/345753, lef 2.
BOA, BEO, 4611/345753, lef 6.
BOA, BEO, 4611/345753, lef 7.
BOA, BEO, 4615/346053 lef 1.
BOA, BEO, 4622/346576, lef 1.
BOA, BEO, 4622/346576, lef 2.
BOA, BEO, 4623/346686, lef 1.
BOA, BEO, 4623/346686, lef 2.
BOA, BEO, 4661/349536, lef 2.
BOA, BEO, 4661/349575 lef 2.
BOA, BEO, 4666/349920.
BOA, BEO, 4668/350066, lef 1.
BOA, BEO, 4669/350157.
BOA, BEO, 4682/351111.
BOA, BEO, 4682/351130.
BOA, BEO, 4696/352166, lef 6, 7.
BOA, BEO, 4696/352166.
BOA, BEO, 4697/352215.
BOA, BEO, 4703/352690 lef 7.
BOA, BEO, 4704/352783, lef 2.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), ŞD (Şurâ-yı Devlet), 2843/55.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR.İD (Hariciye İrade Dahiliye), 835/77.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM (Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye), 7-7/1-5, lef 3.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH.KMS (Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus);

BOA, DH.KMS, 63/51.

BOA, DH.KMS, 49-2/63, lef 3.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR.HMŞ.İŞO (Hukuk Müşavirliği İstişare Odası),

BOA, HR.HMŞ.İŞO, 215/78, lef 2.

BOA, HR.HMŞ.İŞO, 215/78.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MV (Meclis-i Vükela);

BOA, MV, 252/172.

BOA, MV, 215/137, 27.

BOA, MV, 217/84.

Üçüncü, Sezen, **Yabancı Uyruklu Gerçek Kişilerin Satın Alma Yoluyla Türkiye'de Taşınmaz Mülkiyeti Edinimi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

MİLLÎ MÜCADELE KARŞITI BİR DEVLET ADAMI: MEHMET ZİVER BEY VE SİYASİ FAALİYETLERİ

CELİL BOZKURT*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde maarif nazırlığı yapan Mehmet Ziver Bey, Mütareke Döneminde Üsküdar Mutasarrıflığı ile Bursa Valiliği yapmıştır. Fanatik bir Hürriyet ve İtilaf taraftarı olan Ziver Bey, görev süresince tam bir Millî Mücadele karşıtı olarak dikkat çekmiştir. Mülkiye kökenli olmamasının getirdiği liyakatsizlik ve İtilaf Devletleri ile yaptığı işbirliği, Ziver Bey'in birçok olumsuz vakada yer almasına neden olmuştur. Ziver Bey, Üsküdar Mutasarrıflığı döneminde, Üsküdar ve çevresinde hüküm süren asayişsizliğin temel sorumlusu olarak görülmüştür. Ziver Bey'in, bölgede hâkim olan Rum çetelerine karşı gösterdiği zafiyet ve Kuva-yı Millîye sempatzımanı olduğu gerekçesiyle Jandarma teşkilatına olan güvensizliği, sorumluluk sahasında birçok istenmeyen vakanın çıkmasına neden olmuştur. Ziver Bey, Millî Mücadele karşıtı faaliyetlerine Bursa Valiliği döneminde de devam etmiş, Bursa'da Yunan İşgal Komutanlığı'yla işbirliği içinde Kuva-yı Millîye taraftarlarının tasfiye edilmesinde etkin rol oynamıştır. Ayrıca Bursa'da Saltanata bağlılık mitinginin toplanmasını organize etmiş, bu sırada Bursa ulema ve eşrafının hazırladığı Kuva-yı Millîye karşıtı beyannameye de öncülük etmiştir. Millî Mücadele karşıtı faaliyetleriyle Türk kamuoyunda infial uyandıran Ziver Bey, Yüzellilikler Listesine alınmak istenmişse de kontenjanın dolması nedeniyle kayıt dışı kalmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Üsküdar Mutasarrıfı ve Bursa Valisi Ziver Bey'in Millî Mücadele'de oynadığı rolü ortaya koymaktır. Bu bağlamda ilk olarak bir eğitimci olan Ziver Bey'in devlet memuriyetinde geçen

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Düzce/TÜRKİYE, c.bozkurt2000@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-6103-1642

faaliyetleri ele alınmıştır. Akabinde Mehmet Ziver Bey'in Mütareke Dönemindeki faaliyetleri, özellikle de Üsküdar Mutasarrıflığı ile Bursa Valiliği Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak değerlendirilmiştir. Makalenin son kısmında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Yüzellilikler ile ilgili yapılan tartışmalar ve Ziver Bey hakkındaki iddialara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Mehmet Ziver Bey, Üsküdar, Kuva-yı Millîye, Yüzellilikler.

A STATESMAN AGAINST THE NATIONAL STRUGGLE: MEHMET ZİVER AND HIS POLITICAL ACTIVITIES

ABSTRACT

Mehmet Ziver Bey, who was the minister of education in different regions of the Ottoman Empire, served as the Governor of Üsküdar and Bursa Governor during the Armistice Period. Ziver Bey, a fanatical supporter of the Liberty and Entente Party, drew attention as a complete opponent of the National Struggle during his tenure. The incompetence of not having a property background and his cooperation with the Entente States caused Ziver Bey to take part in many negative cases. Ziver Bey was seen as the main responsible for the disorder prevailing in Üsküdar and its environs during the Üsküdar Governorate. Ziver Bey's weakness against the Greek gangs that dominate the region and his distrust of the Gendarmerie on the grounds that he was a sympathizer of the Kuva-yı Millîye led to many undesirable cases in his area of responsibility. Ziver Bey continued his activities against the National Struggle during the Governorship of Bursa and played an active role in the elimination of Kuva-yı Millîye supporters in cooperation with the Greek Occupation Command in Bursa. He also organized the meeting of the loyalty to the Sultanate meeting in Bursa, while he also pioneered the declaration against the Kuva-yı Millîye prepared by the Bursa ulema and gentry. Ziver, who aroused indignation in the Turkish public with his activities against the National Struggle, was not registered because the quota was full, even though he was wanted to be included in the 150 personae non gratae.

The purpose of this study is to reveal the role of Üsküdar Governor and Bursa Governor Ziver Bey in the National Struggle. In this context, the activities of Ziver Bey, an educator, in the civil service were discussed first. Subsequently, Mehmet Ziver Bey's activities during the Armistice Period, especially the Üsküdar Mutasarrıflık and the Bursa Governorship, were evaluated based on Ottoman archival documents. In the last part of the article, the discussions held in the Turkish Grand National Assembly about 150 personae non gratae and the allegations put forward about Ziver Bey are explained.

Keywords: Bursa, Mehmet Ziver Bey, National Forces, Üsküdar, 150 Personae Non Gratae.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra savaş suçlusu olarak görülen İttihat ve Terakki Partisi, 1 Kasım 1918'de İstanbul'da son kongresini topladı. Kongrenin 3. günü İttihatçı liderlerin yurt dışına firar etmesinin anlaşılması üzerine 5 Kasım 1918'de parti, tarihe karıştı. Partinin bazı üyeleri, sonradan Teceddüt Fırkası¹ altında yeniden örgütlendiyse de çok etkili olmadı. İttihatçılar, 1919'da İstanbul'da kurulan bir divan-ı harpte savaş suçlusu ilan edildi. Bir süre Bekirağa Bölüğünde tutuklu kalan bazı İttihatçılar, sonradan Malta Adası'na sürgün edildi. İttihatçıların siyasal hayattan çekilmesiyle birlikte onların bıraktığı boşluğu Hürriyet ve İtilaf Partisi doldurmaya başladı².

Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları, Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinde devletin kritik makamlarını işgal etmeye başladı. Bunlar, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da örgütlediği Millî Mücadele ile başlayan İstanbul-Ankara anlaşmazlığında önemli roller üstlendiler. Hürriyet ve İtilafçılara göre, İttihat ve Terakki'nin sorumluluğunda Birinci Dünya Savaşı'na giren ve mağlup olarak işgale uğrayan devletin kurtuluşu ancak Saltanat hukukuna tam bağlılık ve işgalci güçlerle her konuda anlaşmayla mümkün olabilirdi. İtilafçılar, Kuva-yı Millîye hareketini Saltanat otoritesine karşı yeni İttihatçı bir isyan hareketi olarak görüyordu. Devletin ve milletin selameti için Kuva-yı Millîye ile her bakımdan mücadele edilmesi gerektiğini savunan İtilafçılar, gerektiğinde İtilaf Devletleri ve onun jandarmalığını yapan Yunanlarla işbirliği yapılabileceğine inanıyordu³.

Hürriyet ve İtilaf Partisinin Millî Mücadele'de adından söz ettiren mensuplarından birisi de eğitimci devlet adamı Mehmed Ziver Bey'di. Önce Üsküdar Mutasarrıfı ve sonrasında Yunan işgalinde Bursa Valisi olarak görev yapan Ziver Bey, kamuoyunda Millî Mücadele aleyhtarı kararlarıyla dikkat çekti. Millî Mücadele'nin üzerinden yüz yıl geçmesine rağmen Ziver Bey'in siyasal faaliyetleri bir bütünlük içinde incelenmiş değildir. Genellikle hatırat türü eserlerde Ziver Bey'le ilgili yazılanlar, bölük pörçük bilgilerden ibarettir.

¹ Teceddüt Fırkası, 11 Kasım 1918 tarihinde kuruldu. Fırkanın reisi Hüseyin Hüsnü Paşa (Ayandan), ikinci reisleri de İsmail Canpolat (İstanbul mebusu) ve M. Şemsettin Günaltay'dı. Faaliyetleri Mütareke dönemiyle sınırlı kalan fırka, başarılı olmadı. Fırka, Damat Ferit Paşa Kabinesi tarafından 5 Mayıs 1919 tarihli bir Meclis-i Vükela kararıyla feshedildi. Bu konuda bk. Nejla Günay, "Teceddüt Fırkası", **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/teceddut-firkasi>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2022

² Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, C 1, 8. Baskı, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987, s.87-93.

³ Selek, **a.g.e.**, s.93-96.

Bu çalışmanın amacı, Mütareke Döneminde Üsküdar Mutasarrıflığı ve Bursa Valiliği'ni üstlenen Mehmet Ziver Bey'in Milli Mücadele'de oynadığı rolü ortaya koymaktır. Tarihsel yönetime uygun olarak hazırlanan çalışma, Osmanlı arşiv belgeleri, TBMM zabıtları ve basılı yayınların incelemesine göre hazırlanmıştır.

I. Memuriyet Hayatı

Ziver Bey, 1869 (H.1286) yılında Midilli'de dünyaya geldi. Kendisi, Midilli'nin köklü ailelerinden Kulaksızzadeler'e mensuptur. Ziver Bey'in babası Mehmed Niyazi Efendi, adada muhtelif görevlerde bulunmuş nüfuzlu bir devlet adamıydı. Ziver Bey, ilköğrenimini Midilli'de sıbyan ve rüştiye mekteplerinde gördü. Sonradan İstanbul'da Mekteb-i Sultani'de eğitimine devam etti. 1888 yılında Mekteb-i Sultani'den mezun olan Ziver Bey, akabinde memuriyet hayatına atıldı⁴.

Ziver Bey'in memuriyet hayatının büyük bir bölümü ülkenin farklı yerlerinde bulunan maarif müdürlüklerinde geçmiştir. Abdulkhakim Tuğluk'un yaptığı çizelgeye göre Ziver Bey'in görev yaptığı yerler, buralardaki görevi ve görev süreleri aşağıdaki gibidir⁵:

Görev Yeri	Görevi	Görev Tarihi
Gümölcine	İdadi Mektebi Müdürlüğü	Aralık 1888-Mart 1890
Selanik	İdadi Mektebi Müdürlüğü	Mart 1890-Haziran 1891
Rodos	İdadi Mektebi Müdürlüğü	Haziran 1891-Kasım 1892
Cezayir-i Bahr-i Sefid (Rodos)	Maarif Müdürlüğü	Kasım 1892-Kasım 1896
Halep	Maarif Müdürlüğü	Kasım 1896
İşkodra	Maarif Müdürlüğü	Kasım 1896-Mart 1897
Trabzon	Maarif Müdürlüğü	Nisan 1897-Mart 1899
Edirne	Maarif Müdürlüğü	Nisan 1899-Ocak 1902
Yanya	Maarif Müdürlüğü	Şubat 1902-Ocak 1903
Yanya	Maarif Müdürlüğü	Ocak 1904-Ocak 1905
Kosova	Maarif Müdürlüğü	Ocak 1905-Şubat 1907

⁴ Abdulkhakim Tuğluk, **Midillili Mehmed Ziver Bey**, Efe Akademi, İstanbul 20021, s.34-35.

⁵ Tuğluk, **a.g.e.**, s.35-36.

Ziver Bey, Maarif Nezaretinde gösterdiği başarılı ve istikrarlı çalışmalarından dolayı taltif edilerek, gerek ülke içinden ve gerekse ülke dışından kendisine çeşitli nişan ve madalyalar verildi. İlk olarak Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti, Maarif Müdürü Ziver Bey'in "hüsni ifa-yı vazifece meşhud olan sa'y ve gayretine nazaran" Mecidi Nişanıyla taltif edilmesine karar verdi⁶. Yine Trabzon Maarif Müdürü olduğu sırada Ziver Bey, Gümüş Ziraat Madalyasıyla taltif edildi⁷.

Ziver Bey'in en dikkat çeken taltifleri, İran ve Fransa tarafından verilen nişanlardır. İran, Edirne Vilayeti Maarif Müdürü Ziver Bey'e üçüncü dereceden Şir-u Hurşid* nişanı verirken, Fransa Hükûmeti de Ofis D'akademi** nişanı vermeyi uygun buldu. İlgili nişanlar, "müsaade-i seniyye" alındıktan sonra Ziver Bey'e takdim edildi⁸. Ziver Bey'in Yanya Vilayeti Maarif Müdürü olarak önce 1904 yılında "kıdem ve kifayeti cihetiyle şayan-ı taltif olduğu" vurgulanarak taltif edilmesine karar verildi⁹. Ardından 1905 yılında "hüsni hizmetinden ve rütbe-i hâliyesinden terfi" ettirilmesi kabul edildi¹⁰.

Ziver Bey, Kosova Vilayeti Maarif Müdürlüğünün ardından siyasete atılmaya karar verdi. Bu sırada 23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilmiş ve seçim hazırlıklarına girilmişti. Ziver Bey, mebusluk adaylığını İzmir'den koydu. İzmir kazası, müntehib-i sani seçimlerinde 36 seçim dairesine ayrılarak 30 Ekim 1908'de oy verme işlemleri başlatıldı. Merkez kazadaki seçimler, 12 Kasım'da Belediye Dairesi'nde yapıldı. Merkez kazadaki seçimlerde, 25'i Rum, 4'ü Musevi ve 4'ü Ermeni olmak üzere toplam 112 müntehi-bi sani

⁶ **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT)**, 244/25, Lef 2, 13 Ağustos 1891.

⁷ **BOA. Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)**, 1164/87257, 15 Temmuz 1898.

* İran'da Feth Ali Şah döneminde "nişan-ı Hurşid, nişân-ı Şir-i Hurşid" adlı nişanlar mevcuttu. Bunlar, İranlı önde gelen zümrelere, yabancı elçilere ve askeri görevlilere veriliirdi. Bkz. İbrahim Artuk, "Nişan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 33, 2007, s.156.

** de Ofis D'akademi (Ordre des Palmes Académiques) Fransa'da ilk olarak Napolyon tarafından Paris Üniversitesi'ndeki seçkin akademisyenlere bir madalya olarak verilirken, 1866 yılından itibaren Fransız ulusal eğitim ve kültürüne hizmet eden yabancılara da verilmeye başlandı. 4 Ekim 1955 tarihinde Cumhurbaşkanı Rene Coty tarafından nişan olarak kabul edildi. Bk. <https://amopa.asso.fr/lordre-des-palmes-academiques>, Erişim tarihi: 25 Eylül 2022

⁸ **BOA. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT)**, 526/67. Lef 3, 27 Ekim 1900.

⁹ **BOA. MF. MKT**, 762/29, 11 Şubat 1904. Ayrıca bk. **BOA. MF. MKT**, 981/40.

¹⁰ **BOA. Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT)**, 981/40, 15 Haziran 1905.

seçildi. İzmir kazası müntehib-i sanilerinin yaptığı seçimlerde eski Kosova Vilayeti Maarif Müdürü Ziver Bey, 12 oy alarak seçimleri kaybetti¹¹.

İkinci Meşrutiyet'in Birinci Meclis-i Mebusan'ı, 18 Ocak 1912 tarihinde padişah tarafından feshedildi. 18 Nisan 1912'de göreve başlayan İkinci Meclis-i Mebusan, Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa'nın önerisiyle Ağustos ayında dağıldı. 27 Eylül 1912 tarihli *Sabah*¹² gazetesine göre Ziver Bey, bir sonraki Meclis-i Mebusan seçimlerine katılmak üzere İzmir'e hareket etti. *Sabah*'ın bu dönemde Hürriyet ve İtilaf Partisinin beyannamelerini yayımladığı ve söz konusu partinin adaylarını tanıttığı göz önüne alınırsa Ziver Bey'in de Hürriyet ve İtilaf Partisinden aday olduğu söylenebilir. Fakat Birinci Balkan Savaşı nedeniyle Meclis-i Mebusan seçimleri yapılamadı. Böylelikle Ziver Bey'in ikinci kez mebus olma girişimi de sonuçsuz kaldı.

İttihat ve Terakki Partisi, 23 Ocak 1913 tarihinde Bab-ı Âli baskınıyla birlikte iktidarı tekrar eline aldı. Darbenin yarattığı kargaşa ortamında Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa, 11 Haziran 1913'te Beyazıt Meydanında bir suikasta kurban gitti¹³. İttihat ve Terakki Partisi, suikastta parmağı olduğu gerekçesiyle çok sayıda Hürriyet ve İtilaf taraftarını tutukladı. İçinde Ziver Bey'in de bulunduğu tutuklular, 18 Haziran 1913¹⁴ günü Sinop'a sürgün edildi¹⁵.

II. Mütareke Dönemi Faaliyetleri

Sürgün sonrasında İstanbul'a dönen Ziver Bey¹⁶, Hürriyet ve İtilaf Partisine mensubiyeti dolayısıyla yeni dönemde padişah Vahdettin ve Damat Ferit Paşa'yla yakın ilişkiler kurdu. Ziver Bey, Mütareke döneminde 19 Kasım

¹¹ Serhan Kemal Saygı, **Meclis-i Mebusan İzmir Mebusları 1908-1918**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014, s.39-40.

¹² **Sabah**, 27 Eylül 1912. Nak. Tuğluk, **a.g.e.**, s.42.

¹³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 34. Baskı, İstanbul 2017, s.168-169.

¹⁴ **BOA. Dâhiliye Muhasebe Kalemi (DH. EUM.MH)**, 195/66, 5 Ağustos 1919.

¹⁵ **Tanin**, 19 Haziran 1913; İkdâm, 19 Haziran 1913.

¹⁶ Mehmet Ziver Bey'in hangi tarihte İstanbul'a döndüğü belli değildir. Fakat harcırah talebinde bulunan Ziver Bey'in verdiği dilekçede sürgün cezasının 23 Temmuz 1915 tarihinde bittiği belirtilmiştir. Fakat Ziver Bey'in geri dönüş tarihi, devlet kurumları arasında kayıtlı olmadığından tam olarak anlaşılamamıştır. Bk. **BOA. DH.EUM.MH. 188/7; BOA. DH.EUM.MH. 196/66.**

1919'da kurulan İlä-yı Vatan Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı¹⁷. Cemiyet, kuruluş amacını "maksadımız felah-ı vatan ve millettir, anı da hilafet-i İslamiye ve saltanat-ı uzmâ-yı Osmaniye etrafında toplamakla mümkün'ül husul bulmaktayız" ifadesiyle açıklıyordu. Cemiyet, felah-ı devlet ve milleti gerçekleştirebilmek, padişaha ve mukaddes vatana hizmet etmek için "Anadolu'yu kana bulayan hizb-i kalili" (küçük bir zümre) yani Kuva-yı Millîye'yi ezmek için her türlü vasıtayı kullanacağını vadediyordu. Cemiyetin kurucularından

Şerif Yahya Adnan Paşa, "Millet-i İslam arasına Türklük fikrini sokan" Kuva-yı Millîye diye başladığı konuşmasında¹⁸; "Milliyet ve Türklük kelimeleri ile oynamalarından Arnavutları darılttılar keza Arapları da bu suretle ayırdılar. Bunlar, dört milyon Türk, nasıl hükûmeti idare edebilirler. Maksadımız Millet-i İslamı, fırkaları Padişahımızın başında toplayıp İngilizler vasıtası ile bir sulh yaparak milleti selamete çıkarmaktır." diyordu.

III. Üsküdar Mutasarrıflığı

Millî Mücadele'de Üsküdar ve havalisi, Kuva-yı Millîye için İstanbul ile Ankara arasında iletişimin sağlandığı stratejik bir bölgeydi. Millî Mücadele boyunca Ankara'ya istihbarat ve lojistik desteği ile eleman transferi Üsküdar üzerinden sağlanmaktaydı. Kuva-yı Millîye yanlısı örgütler için Üsküdar, Ankara'ya yapılan yardımların toplandığı ve transfer edildiği bir üs durumundaydı¹⁹. Ziver Bey, 1919 yılının Ağustos ayında Millî Mücadele açısından oldukça kritik bir sahayı kontrol eden Üsküdar Mutasarrıflığına atandı²⁰. Fakat bir süre sonra Ziver Bey, görevinden alınarak yerine Fahreddin Bey getirildi²¹. Daha sonra sabık Üsküdar Mutasarrıfı Fahreddin Bey'in eski görevi ikinci sınıf mülkiye müfettişliğine atanmasıyla birlikte Ziver Bey, yeniden Üsküdar Mutasarrıflığına atandı²².

¹⁷ İsmail Özer, "Mütareke Döneminde Faaliyet Gösteren Kuvayı Millîye'ye Muhafif, İngilizlere Muhib Cemiyetlerden İlä-yı Vatan Cemiyeti", **Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi**, C 13, S 29, Mart 2020, s.452.

¹⁸ Özer, a.g.e., s.456.

¹⁹ Ercan Karakoç, "Millî Mücadele'de Üsküdar", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II**, C 2, İstanbul 2004, s.151-159.

²⁰ **BOA. İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)**, 43/16, 1 Ağustos 1919; **BOA. BEO**, 4585/343816, 3 Ağustos 1919.

²¹ **BOA. İ.DUİT**, 43/44, 14 Mart 1920.

²² **BOA. BEO**, 4627/347009, 19 Nisan 1920.

Ziver Bey, Üsküdar'daki asayişsizliğin temel nedeni olarak Kuva-yı Millîye'nin bölgedeki faaliyetlerini görmekteydi. Bu konuda Dâhiliye Nezaretine 31 Mayıs 1920 tarihli bir rapor sunan Ziver Bey, Üsküdar'daki asayiş sorunları üzerine ayrıntılı bilgiler verdi. Raporda Üsküdar Jandarma Taburu, Kuva-yı Millîye'ye göz yummakla ve hatta ona destek vermekle suçlanıyordu. Rapora göre, Üsküdar Jandarma Kumandanı Remzi Bey, ahaliye binlerce silah dağıtmış ve silahların büyük bir kısmını Kuva-yı Millîye'ye sevk etmişti. Üsküdar'dan 100'e yakın subay ve asker firar ederek Kuva-yı Millîye'ye iltihak etmişti. Üsküdar Taburunun geri kalanı da firar hazırlığında veya İstanbul-Ankara arasındaki iletişimi sağlamakla meşguldü²³. Ziver Bey, Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına sunduğu 7 Haziran 1920 tarihli raporda Üsküdar'da asayişin sağlanması için 5 maddelik bir öneri sundu. Bu maddelerden birinde artık görevini yapamaz duruma gelen jandarma teşkilatının tasfiye edilmesini, jandarma subayı yetiştiren okullar üzerindeki Umum Jandarma Kumandanlığının yetkisinin sınırlandırılmasını ve jandarma taburlarının mülki amire bağlanmasını öneriyordu. Ziver Bey'in jandarma teşkilatını, şerir ve *hazele* sıfatlarıyla suçlaması, büyük üzüntü ve tepkiyle karşılandı. Üsküdar Jandarma Tabur Kumandan Vekili Yüzbaşı Nuri Efendi, bu suçlamaların muhatabı olmadığını ve bu şartlarda vazifesini yapamayacağını bildirdi. Ayrıca Ziver Bey'in hitabını düzeltmesi için gerekenin yapılmasını istedi²⁴.

Ziver Bey'in farklı devlet kurumlarına sunduğu raporlarda Kuva-yı Millîye'yi birçok yönden suçladığı görülmektedir. Ziver Bey, İstanbul Vilayetine gönderdiği 27 Haziran 1920 tarihli raporda Kuva-yı Millîyeci bazı "çeteler", bunların reisleri ve yaptıkları faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Yazdığına göre Karamürsel, Yalova, Adapazarı ve Kandıra'da etkili olan Kuva-yı Millîye "çeteleri", 14 Haziran'da Gebze ve 18 Haziranda da Ömerli'yi işgal etti. Gebze'de kaza kaymakamı Ahmed Bedevi Bey, Müftü Zeynelabidin ve Jandarma Kumandanı Şerafeddin Efendi hanesinden alınarak hapsedildi. Ziver Bey, baskını gerçekleştiren "çete" reisinin polislikten gelme Fuad adında biri olduğunu ve kumandan vekilinin de Bursa Mektebi muallimlerinden Rıza Efendi olduğunu belirtiyordu. Raporda maktul Yahya Kaptan avanesinden

²³ Süleyman Beyoğlu, "I. Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele Yıllarında Üsküdar (1915-1922)", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IV*, C II, İstanbul 2006, s.290-291.

²⁴ Beyoğlu, a.g.m., s.292.

Üsküplü Karabekir, Çerkes Kazım, Denizli eşrafından Haşım, Büyük Kara Arslan ve Kaplan gibi “çete” reislerinin kimliklerinin açığa çıktığı vurgulanıyordu²⁵.

Ziver Bey, “çetecilerin” Darıca ve Hereke’ye bir heyet göndererek bu bölgelerden maktu 3.000 kûsur lira para talebinde bulunduğunu, ayrıca Hereke’deki Fabrika-i Hümayundan 1.500 yüz metre kumaş aldırıldığını vurguluyordu. Bunlara ilaveten 1898 doğumlu gençlerin askere alınması konusunda “ilanat ve icraatda” bulunan “çetecilerin”, Hereke civarında bir iki tren rayını sökerek İzmit’ten gelen trenlerin İstanbul’a gitmesine engel olduğunu iddia ediyordu. Ziver Bey’in raporuna göre, Ömerli’yi basan Kuva-yı Millîye “çeteleri”, şehirdeki dükkân ve haneleri yağmalarken, aynı zamanda jandarmanın silah ve cephanesini, süvarilerin de bir takımını ele geçirdi²⁶. Raporun en dikkat çekici tarafı, Ziver Bey’in çapulcu olarak tanımladığı Yahya Kaptan, Kara Arslan ve Küçük Arslan gibi Kuva-yı Millîye “çetelerinin” Harbiye Nezaretinden Şevket Turgut, Mustafa Fevzi, Cevad ve Küçük Cemal Paşalar tarafından himaye edildikleri iddiasıydı. Ziver Bey, iddiasına dayanak olarak Harbiye Nazırı Cemal Paşa’nın 11 Ocak 1920 tarihinde Jandarma Umum Komutanı Miralay Hilmi Bey’e gönderdiği Kuva-yı Millîye reisi Manastırlı Arslan’a fena muamele edilmemesi yönündeki telgrafı kanıt gösteriyordu²⁷. Ziver Bey, Cemal Paşa’nın telgrafını alan Hilmi Bey’in Arslan “çetesinin” üyelerini dağıtmakla yetindiğini fakat “çete” mensuplarının sonradan Beykoz’da bulunan Kuva-yı Millîye’ye katıldığını ileri sürüyordu²⁸.

Ziver Bey, Kuva-yı Millîye’ye karşı mücadelede Kuva-yı İnzibatiye’den azami ölçüde yararlanıyordu. Bu sırada Kartal kazasına bağlı Paşaköy, kimliği belirsiz kişiler tarafından yakıldı. Üsküdar Jandarma Taburunun yetersiz olmasından dolayı Ziver Bey’in komutasında 450-500 kişilik bir Kuva-yı İnzibatiye’nin oluşturulması kararlaştırıldı²⁹. Teşkilat-ı Mahsusacı Hüsamet’in Ertürk’e göre Ziver Bey, Kuva-yı İnzibatiye’yi Beykoz’da Kürt Salih namıyla bilinen bir oduncuyla ortağı bir Ermeni’nin nakdi yardımlarıyla kurmuştu. Ziver Bey’in, Kuva-yı İnzibatiye ile Ömerli-Şile yolunu kesmesi üze-

²⁵ BOA. Dahiliye Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ), 42/12. Lef 2, 17 Haziran 1920.

²⁶ BOA. DH.EUM.AYŞ, 42/12. Lef 2, 17 Haziran 1920.

²⁷ Bahsi geçen telgraf için bk. BOA. DH.EUM.AYŞ, 42/12. Lef 10, 11 Ocak 1920.

²⁸ BOA. DH.EUM.AYŞ, 42/2. Lef 23, 17 Haziran 1920.

²⁹ BOA. DH.EUM.AYŞ, 42/64, 1 Temmuz 1920.

rine Kuva-yı Millîye Komutanı Nazmi Bey, Ziver Bey'i gecelediği Beykoz Karakolu'nda bir baskınla ele geçirmek istedi. Fakat o gece Ziver Bey, tesadüfen bir motorla Yeniköy'e gitmişti. Bu esnada karakolda bulunan Kuva-yı İnzibatiye Başkomiseri Mazlum Bey, eşyalarını ve silahını bırakarak kaçmayı başardı. Baskında Kürt Salih ele geçirilmiş ise de sonradan firar etmeyi başardı. Anadolu Ajansı'nın bu tarihlerde Beykoz'un millî kuvvetler tarafından ele geçirildiği haberini vermesinin nedeni bu baskındı³⁰.

Ziver Bey, Kuva-yı Millîye ile mücadelede İngilizlerle ortak hareket ediyor, bölgede etkili olan Rum çetelerine karşı da müsamahakâr davranıyordu. 20 Haziran 1920 tarihinde Alemdar yönüne gitmekte olan bir İngiliz müfrezesi, yolunu kaybederek Polonezköy civarına ulaştı. Burada İngiliz müfrezesiyle Ömerli Takım Kumandanı Mülazım-ı evvel Nazmi Efendi'nin başında bulunduğu Kuva-yı Millîye arasında bir çatışma meydana geldi. Nazmi Efendi, çatışmada ele geçirdiği bir İngiliz zabiti ile çavuşunu önce Ömerli'ye, sonra da Şile'ye götürdü. Ziver Bey, olayın duyulması üzerine bir İngiliz harp gemisiyle Şile'ye hareket etti. Fakat esir alınan askerlerin üç gün Şile'de kaldıktan sonra Adapazarı'na sevk edildiği anlaşıldı³¹.

Ziver Bey, İtilaf Devletlerinin şımarttığı ve maddi olarak desteklediği Rum çetelerinin Kuva-yı Millîye kadar zararlı olmadığı kanaatindeydi. Bu ikircikli bakış açısı, bölgedeki Müslümanların sıkça Rum çetelerinin baskınına uğramasına neden oluyordu. Öyle ki, Şile'nin Müslüman ahalisi Yeniköylü Rum çetelerine karşı Ziver Bey'den ümidini keserek Kuva-yı Millîye'den yardım istemeye başlamıştı. Bu bağlamda Şile'nin farklı mahallerinden Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraflarda Yeniköy Rumlarının zulmünden şikâyet ediliyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 12 Aralık 1920 tarihli bir yazıyla Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan tedbir alınmasını rica etti. Cemal Paşa, çetelerle mücadelede jandarmanın yetersiz olduğunu vurgulayarak Şile'de gerekli tedbirlerin alındığını ve Gebze'ye de bir müfreze gönderileceğini bildirdi³².

³⁰ Hüsametdin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, Sebil Yayinevi, İstanbul 1996, s.361-362.

³¹ BOA. DHEUM.AYŞ, 43/8, 1 Temmuz 1920.

³² Murat Aydoğdu, "Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti-Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı II", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 26, S 76, 2010, s.178-179.

IV. Bursa Valiliği

Üsküdar Mutasarrıflığı döneminde tartışmalı icraatlarıyla dikkat çeken ve İstanbul hükûmetiyle Temsil Heyeti arasında bir krize neden olan Ziver Bey, 1920 Temmuzunda Üsküdar Mutasarrıflığından ayrıldı. Yerine 22 Ağustos 1920 tarihinde İzmir Mutasarrıfı İhsan Adil Bey tayin edildi. Ziver Bey, Damat Ferit Paşa'nın 5. Hükûmeti döneminde Meclis-i Vükela kararıyla Hüda-vendigar Valiliği'ne vekâleten fakat sonradan irade-i seniyye kararıyla asaleten atandı³³.

Bursa, 8 Temmuz 1920 tarihinden itibaren Yunan işgali altındaydı. Şehirde bir işgal idaresi kuran Yunanlar, özellikle Hürriyet ve İtilaf taraftarı memurlarla sıkı bir işbirliği halindeydi. Damat Ferit Paşa, şehirdeki Kuva-yı Millîye taraftarlarını sindirmiş ve kritik mevkilere kendi adamlarını yerleştirmişti³⁴. Damat Ferit Paşa, Kuva-yı Millîye'ye karşı Saltanat idaresinin bir koruyucusu olarak gördüğü Yunan kuvvetleriyle işbirliğini kaçınılmaz görmekteydi. Ziver Bey, Damat Ferit Paşa Hükûmetinin otoritesini kurmak amacıyla vilayete gönderilen bir görev adamıydı.

Ziver Bey, Bursa'ya varışını, şehirdeki ahvali ve Yunan işgal güçleriyle olan teması hususunda Dâhiliye Nezaretini 30 Ağustos 1920 tarihli bir raporla bilgilendirdi. Ziver Bey'in raporu şöyleydi³⁵:

“Devletlü efendim hazretleri,

Ağustosun yirmi dokuzuncu günü Dersaadetden hareket ve akşam üzeri Bursa'ya muvasalat olundu. İstasyonda erkân ve memurin, ulema ve cemaat-i gayri müslime rüesası, eşraf ve müttehizan-ı memleket (memleketin ileri gelenleri) ve vaktin akşam olmasına rağmen birçok ahali tarafından pek samimi bir hürmetle istikbal olduğum gibi akşamı da yadigar-ı âli-i nezaretpenahileri olan daire-i belediye-i kebir salonunda müctemi züvar (ziyaretçiler) ile temas ve müsahabatda bulundum.

Yevm-i işgalden beri Yunan Merkez Kumandanlığı tarafından işgal edilmiş olan daire-i vilayetden makam-ı vilayet salonunun vürud-u

³³ BOA. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 252/36, 2 Ağustos 1920; BOA. Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH.KMS), 59/16, 2 Eylül 1920.

³⁴ Celil Bozkurt, “Millî Mücadelede Bursa Uleması: Yunan İşgalinde Bursa'da Saltanata Bağlılık Mitingi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 37, S103, Mayıs 2021, s.91.

³⁵ BOA. DH.KMS, 59/16, 30 Ağustos 1920. Ayrıca bk. Tuğluk, a.g.e., s.47-48.

acizanem haberi üzerine tahliye kılınmış olmasına mebni bugün alessabah daire-i vilayete gelerek müstainen bi-inayetillahi teala ifa-yı vazifeye mübaşeretle rüesa-yı idare ve memurin-i kalemiyenin tebrikatı kabul olunduktan sonra işgal merkez kumandan-ı nazırı Mösyö Dimitri Patris ile görüşüldü. Mümaileyh pek samimi bir hürmet ve ciddi bir nezaket ibraz ile beraber Hükûmet-i Osmaniye umuruna müdahale manasını tazammun etmemek üzere elyevm müstakar (yerleşmiş) görünen emniyet ve inzibatın havalı-i vilayete kadar teşmili uğrunda taraf-ı acizanemden arzu ve talep edilecek her dürlü muavanelin ibrazına amade bulunduğunu ifade etmiş ve bilmukabele teşekkür edilmiştir.

İşgal fırka kumandanı General Mösyö Çeroli ve Fransız Devlet-i fehmanesinin mümessil-i askeriyesi olarak Bursa'da bulunan Mösyö Brusso ve İtalya ve İspanya konsolosu vekilleriyle de görüşüldükten sonra mümaileyhanın ibraz edecekleri hissiyatın ve o babdaki tahassüsât (hisler) ve mütalat-ı acizanemin birkaç gün sonra takdim edeceğim raporlarla arzına müsaraat olunacağı maruzdur. Ol babda emr-i ferman Hazreti menlehü'l emrindir.”

Ziver Bey'in raporu, Bursa valisi olarak şehirde uygulayacağı politikaların esasları hususunda bazı ipuçları vermektedir. Özellikle Yunan İşgal Merkez Kumandanı Dimitri Patris'ten sağladığı izlenimler, kendisinin Yunanlarla eşgüdümlü olarak hareket edeceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim Ziver Bey'in sonraki icraatları bunu teyit etmektedir. Türk Genelkurmayının istihbarat örgütü *Askeri Polis*'in bir görevlisi raporunda Ziver Bey hakkında şu bilgileri vermektedir³⁶:

“Bursa Valisi Ziver Bey, bir merasim sırasında konuşurken, artık Yunanlarla dost ve kardeş olduklarından, kendileriyle iyi geçinmenin lüzumundan bahsetmiştir. Daha sonra konuşan Yunan işgal kuvvetleri komutanı ‘Biz, hiçbir zaman Türkleri kardeşliğe kabul etmeyiz. Bu kardeşliği Harb-i Umumi’den evvel icra etmeyi istemediniz, bugün taz-yik altında kardeş olduğumuzu söylüyorsunuz. Yunanlarla Türkler hiçbir zaman kardeş olamazlar’ şeklinde gayet zıt bir konuşma yapmıştır. Bundan ahali-i İslamiye pek müteessir olmuştur.”

³⁶ Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.114.

Yunan Kralı Konstantin, Anadolu'daki Yunan işgal birliklerini teftiş ve onlara moral vermek amacıyla 12 Haziran 1921'de İzmir'e geldi. Senenin sonuna doğru Konstantin'in Bursa'yı da ziyaret etmesi gündeme geldi. Bursa Valisi Ziver Bey'i ziyaret eden Yunanların işgal merkez komutanı Çeroli, İzmir Genel Karargâhı Başkumandanı General Papulas ve Yunan Kralı Konstantin'in birkaç gün içinde Bursa'yı teftiş edeceğinden bahisle Kralın kalması için Hünkâr Köşkü'nün³⁷ hazırlanmasını istedi. Bunun üzerine 21 Aralık 1921 tarihli bir yazıyla Dâhiliye Nezareti'ni bilgilendiren Ziver Bey, Kralın kalması için belediye başkanının "mefruş, muntazam ve müstemilatlı" konağının uygun olduğunu fakat yine de Hünkâr Köşkü'nün hazırlanmasında bir mahzurun olup olmadığını sordu³⁸. Dâhiliye Nezareti, 26 Aralık 1921 tarihinde Ziver Bey'e gönderdiği cevapta, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında henüz bir "münasebet-i siyasiye tesis etmediğinden" Yunan Kralının Bursa'da bir "misafir-i padişahi" olarak telakki edilemeyeceğini ve Hünkâr Köşkü'nün hazırlanmasının uygun olmayacağını bildirdi. Buna ilaveten eğer Yunanlar zorla Hünkâr Köşkü'nü işgal ederse de buna karşı konulamayacağından durumun kabul edilmesini öğütledi³⁹.

Ziver Bey'in Kuva-yı Millîye ile mücadelesinde en büyük destekçileri kendisi gibi Hürriyet ve İtilaf Partisi mensuplarıydı. Bunların içinde Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi'nin ayrı bir yeri vardır. Kuva-yı Millîye karşıtı faaliyetlerinden dolayı daha önce 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey tarafından sürgün edilen Ömer Fevzi Efendi, Bursa'nın Yunan işgaline girdiği sırada Bursa'ya döndü. Ziver Bey, Meşihat Dairesi'ne sunduğu 8 Eylül 1920 tarihli bir yazıda Ömer Fevzi Efendi'nin sürgün kararının herhangi bir mahkeme kararına dayanmadığını vurgulayarak kendisinin "ilim ve fazlına binaen" yeniden Bursa Müftülüğüne tayin edilmesini istedi⁴⁰. Ömer Fevzi Efendi'nin Bursa Müftülüğüne getirilmesiyle birlikte şehirde gizli faaliyet gösteren Kuva-yı Millîyeci şahıslar deşifre edilerek tasfiye edildi.

³⁷ Hünkâr Köşkü, Bursa'da Uludağ eteklerinde Temenyeri semtinde bulunmaktadır. Sultan Abdülmecit'in 1844 yılında Bursa'yı ziyareti dolayısıyla Bursa Valisi Mehmet Salih Bey tarafından bir "av köşkü" olarak yaptırılmıştır. Köşkte 1844'te Sultan Abdülmecit, 1862'de Sultan Abdülaziz ve 1909'da da Sultan Mehmet Reşat konaklamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de sıkça ziyaret ettiği köşk, 2003 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından müze olarak hizmete sunulmuştur. Bk. http://www.bursadakultur.org/koskler_bursa.htm, Erişim tarihi: 25 Eylül 2022

³⁸ BOA. DH.KMS, 60/37. Lef 2, 21 Aralık 1921.

³⁹ BOA. DH.KMS, 60/37. Lef 4, 21 Aralık 1921.

⁴⁰ Meşihat Arşivi (MŞH). SAİD 244-16-13.

Ziver Bey'in Bursa'daki en dikkat çekici faaliyetlerinden birisi, 2 Eylül 1920 tarihinde Bursa'da toplanan saltanata bağlılık mitingine liderlik etmesidir. Ziver Bey, Yunan güdümünde toplanan mitingde padişah Vahdettin'in fermanı hümayununu okudu. Ulemadan Mustafa Asım Efendi, Bursa uleması olarak 21 Nisan 1920 tarihinde Ali Fuat Paşa'nın refakatinde imzaladıkları fetvayı kendilerine zorla imzalatırıldığı gerekçesiyle reddettiklerini açıkladı. Buna ilaveten Hilafetten asla ayrılmayacaklarına dair söz verdi. Miting sonunda Bursa ulemasının saltanat ve hilafete tam bağlılığını içeren bir beyanname hazırlandı. Beyanname Kuva-yı Millîye, ülkede "katli-i nüfus, gasb ve garet" yapmakla suçlanıyordu⁴¹.

Ziver Bey'in Kuva-yı Millîye ile olan mücadelesi, Bursa Valiliği döneminde etkin şekilde devam etti. Yunan işgalinde Bursa'da bulunan Kuva-yı Millîye yanlısı gazeteci Mümtaz Şükrü (Eğilmez) Bey'in yazdığına göre, Kuva-yı Millîyeciler, Birinci İnönü Savaşı'nın ardından 21 Ocak 1921'de kurulan bir Yunan harp divanında yargılanmaya başladı. Aralarında Mümtaz Şükrü Bey'in de bulunduğu millîciler, Bursa'da gizlice birleşerek Yunan ordusunun harekâtını şifre ve diğer araçlarla düşmana bildirmekle ve aynı zamanda geride bulunan Yunan ordusunun güvenliğini tehlikeye atmakla suçlanmaktaydı. Bursa Valisi Ziver Bey, mahkemede Kuva-yı Millîyeciler aleyhinde ifade verdi. Bu bağlamda Mümtaz Şükrü Bey'in ilerici bir Kemalist olduğunu iddia eden Ziver Bey, ısrarla Kuva-yı Millîyecilerin tutuklanmasını istiyordu⁴².

Dâhiliye Nezareti'nden Bursa Valisi Ziver Bey'e gönderilen 8 Ağustos 1920 tarihli bir yazıda *Kuva-yı Bağîye* olarak nitelenen Kuva-yı Millîye "çetelerinin" Orhangazi ve Gemlik'te halktan zorla para ve silah topladığı, ayrıca eli silah tutan şahısları cebren kendine ilhak ettiği vurgulanıyordu. Yazıda Gemlik'e gelen Orhangazi Ermenilerinin, Yunanların ileri harekâtıyla birlikte harekete geçerek "hiss-i intikam" ile Müslüman köylerini basıp tahrip edebileceğine dikkat çekiliyordu. Bu şekilde "Kuva-yı Bağîye" ile Ermeni çeteleri arasında baskıda kalan "millet-i İslamiye'nin" hükûmet güçleri tarafından kurtarılması isteniyordu⁴³.

⁴¹ Bozkurt, a.g.m., s.91-94.

⁴² Mümtaz Şükrü Bey'in Yunan harp divanının toplantı tarihi olarak verdiği 21 Ocak 1921 sorumlu olmalıdır. Çünkü Bursa Valisi Ziver Bey, 22 Kasım 1920 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından görevinden azledilmişti. Dolayısıyla Ziver Bey'in ilgili tarihte harp divanında ifade vermesi beklenemez. Bu hususta bk. Mümtaz Şükrü Eğilmez, **Millî Mücadele'de Bursa**, (Yay Haz. İhsan Ilgar), Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s.77-79.

⁴³ **BOA. Dahiliye Şifre Kalemi (DH.ŞFR)**, 660/161, 8 Ağustos 1920.

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Temsil Heyeti'nin Ankara'da 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açması, İstanbul hükûmeti ve Saltanat çevrelerinde tepkiyle karşılandı. TBMM'yi Saltanat idaresine karşı bir isyan olarak yorumlayan hükûmet, Ankara'ya geçen milletvekilleri hakkında takibat başlattı. Milletvekillerinin memleketlerinde bulunan hane, iş yeri ve mal varlıklarına el konuldu. Bu durumun yansımalarını Bursa vilayetinde de görmek mümkündür. Dâhiliye Nazırı Ahmed Reşid (Rey) Bey, 26 Ağustos 1920 tarihinde Bursa Valiliğine gönderdiği bir yazıda, vilayetten “mukarrerat ve harekât-ı şekavetkaraneye iştirak etmek üzere Ankara Meclisine aza sıfatıyla” giden şahısların kimler ve geride bıraktıkları mal varlıklarının ne olduğunun tespit edilmesini istedi⁴⁴. Ziver Bey, Dâhiliye Nezaretine sunduğu 11 Ekim 1920 tarihli raporunda Bursa'dan TBMM'ye katılmak üzere Ankara'ya geçen şahıslar ve malvarlıkları hakkında şu bilgileri veriyordu⁴⁵:

1. Operatör Emin (Erkul) Bey: Doktor Yüzbaşılığından müstafi, Vilayet Sıhhiye Müdüriyeti ve Guraba Hastahanesi Ser Tabibi ve Belediye Riyaseti'nde ve Tababet-i Hususiyede bulunmuştur. Emin Bey'in Çekirge Caddesinde 8-10 bin lira değerinde bir hanesi ve 2.000 lira kıymetinde mafraşat ve eşyası mevcuttur.
2. İstanbul Millet Meclisine mebus tayin olunmuş olan Osman Nuri (Özpay) Bey: Orman eski müfettişi İsmail Bey'in hanesinde önemsiz bazı eşyası mevcuttur.
3. Alacamescid Mahallesi'nden Erzurumlu Hafız Salih Efendi: Hafız Salih'in 1.000 lira kıymetinde yalnız bir hanesi mevcuttur.
4. Alaaddin Mahallesi'nden Şeyh Servet (Akdağ) Efendi: Malı yoktur.
5. Babazakir Mahallesi'nden Saruhan Mebusluğuna tayin edilmiş olan Celal (Bayar) Bey: Aynı mahallede hasarlı bir hanesi mevcuttur.
6. Muhiddin Baha (Pars) Bey: Malı yoktur.

1920 yılı Eylül ayında Bursa Valiliğine getirilen Ziver Bey, Sadaretin 22 Kasım 1920'de Dâhiliye Nezaretine sunduğu yazıyla azledildi. Yerine Sadaret

⁴⁴ BOA. Dâhiliye İdare-i Umumiye (DH.İ.UM), 19/1, 26 Ağustos 1920.

⁴⁵ Bu şahıslardan Operatör Emin Bey, Osman Nuri Bey, Şeyh Servet Efendi ve Muhittin Baha Bey, TBMM'nin 1. Dönem Bursa Milletvekilleri olmuşlardır. Erzurumlu Salih Efendi, Erzurum ve Celal Bey ise Saruhan Milletvekilliğine seçilmiştir.

eski müsteşarı Emin Bey tayin edildi. Ziver Bey'in Bursa Valiliğinden sonraki yaşamına dair bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bazı arşiv belgeleri, Ziver Bey'in sonraki sürecine dair bilgiler vermektedir. Muhasebe Müdüriyet-i Âliyesine yazılan 16 Ağustos 1922 tarihli bir yazıda Bursa Valiliği döneminde Matbaa Müdüriyetine tayin edilen Enver Efendi'ye karşılıksız maaş veren Ziver Bey'den söz konusu meblağın geri alınmasına dair bir bilgi bulunmaktadır⁴⁶. Başka bir belgede Ziver Bey'in buna itiraz ettiği ve durumun araştırılmasını istediği görülmektedir⁴⁷.

Bursa Bidayet Mahkemesi, Ziver Bey'in Bursa Valiliği döneminde onun sadık adamlarından İstanbullu Arab Cemil Yaşar'ı Hıyanet-i Vataniye kapsamında üç sene kürek cezasına çarptırdı. Bu konuyu görüşen TBMM'nin 22 Nisan 1923 tarihli oturumunda söz alan Biga Milletvekili Hamid Bey, Ziver Bey'in "fırar" ettiğine dair sözler sarf etti⁴⁸. Fakat böyle bir firarın doğru olup olmadığı, doğrusya bu firarın ülke dışına mı yoksa ülke içinde herhangi bir yere mi olduğu belli değildir.

V. Yüzellilikler Tartışmasında Ziver Bey

Millî Mücadele'nin lider kadrosu, zaferin kazanılmasından sonra Millî Mücadele aleyhinde çalışmış ve ülkesine ihanet etmiş şahısların yargılanmasında hemfikirdi. Fakat Lozan Antlaşması'nda uluslararası hukukun teamülü gereği bir genel affin gündeme gelmesi beklenmekteydi. Nitekim İtilaf Devletleri adına İngiliz Heyeti Başkanı Lord Curzon, "Azınlıklar Meselesi" hakkında yaptığı konuşmada hem Türk hem de Yunan tarafına bir genel af ilan etmeleri çağrısında bulundu. Fakat İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti, 150 Türk vatandaşının genel affin dışında tutulmasını istedi. Böylelikle genel af konusu Lozan Barış Antlaşması'na bir beyanname olarak girerken, *Yüzellilikler* konusu da beyannameye bağlı bir protokolle karara bağlandı⁴⁹.

Yüzellilikler'in kimler olacağı konusu TBMM'nin 16 Nisan 1924 tarihli gizli oturumunda etraflıca ele alınmaya başladı. Fethi (Okyar) Bey'in başkanlık ettiği Meclis'te İçişleri Bakanı Ahmet Ferit (Tek) Bey, 150 kişinin tespiti işi-

⁴⁶ BOA. Dahiliye Umur-ı Mahalliyye ve Vilayat Müdürlüğü (DH.UMVM), 48/20, 16 Ağustos 1922.

⁴⁷ BOA. DH.UMVM.125/79, 4 Kasım 1922.

⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 1, C 27, İçtima 197, 22 Nisan 1923, s.429-434.

⁴⁹ Sedat Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, Dorlion Yayınları, Ankara 2020, s.88-94.

nin Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yapıldığını ve listenin başlangıçta 600 kişiye ulaştığını vurguladı. Bakan ayrıca, ellerinde 150, 300, 600 kişilik defterler ile uyrukluktan çıkarılanlara dair bir defterin daha bulunduğunu hatırlatarak bunların içinden 150 kişinin seçileceğini belirtti⁵⁰. Meclis'te yapılan sert ve yorucu tartışmalarda ismi öne çıkan *Yüzellilik* adaylarından birisi de Millî Mücadele yıllarında Üsküdar Mutasarrıflığı ve Bursa Valiliği yapan Ziver Bey'di. Bu konuda söz alan Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekili İhsan Bey, şunları ifade ediyordu⁵¹:

“...Mademki 150 kişi kadar adam çıkaracağız, bu 150 kişinin çıkarılmasında, istikbâlde kendilerinden daha ziyade fenalık gelebilecek olanları ayırmak lâzımdır. Bendeniz şunu arz edeyim ki tahkikat yaptım. Meselâ bir tanesini biliyorum ki; o deftere girmemiştir. O da Üsküdar Mutasarrıfı Ziver. Şimdi Beyefendiler; Üsküdar mutasarrıfı Ziver (lanet sesleri.) Kendisinde hayata sahip oldukça, yani dünyanın havayı nesimini teneffüs ettikçe mutlaka Türkiye'nin, mutlaka Cumhuriyetin, mutlaka harekâtı milliye'nin biâman düşmanıdır. Bu Üsküdar Mutasarrıfı imiş de, kabineye dâhil değildir de, filân bilmem neye dâhil değildir dersiniz hainleri bırakırız. Bunu listeden çıkarırız dersiniz büyük hata etmiş olursunuz.”

İhsan Bey'in sözünü kesen Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, “O, bitmiştir İhsan Bey, çürüktür, o çürüktür” diye cevap verince İhsan Bey, şunları ilave etti⁵²: “Hayır, efendim bitmemiştir. Tahkikat yapınız, eğer Üsküdar Mutasarrıfı Ziver'in Türkiye'de durması için ufak bir zan hâsil olursa, kalsın. Muahharen Bursa valisi olan Ziver'dir. Onun için Dâhiliye Vekili muhtereminden çok rica ediyoruz. Ne olursa olsun bu 150 kişilik listeye bu da girsin, Üsküdar mutasarrıfı Ziver de girsin.” İhsan Bey'e katıldığını ifade eden Ahmet Ferit Bey de şunları ifade ediyordu⁵³:

“Efendim İhsan Beyefendinin arzusuna bendeniz de iştirak etmek isterim. Ziver Bey namında birisi vardır ki âdi ve alçak bir adamdır. Hiç şüphe yoktur, o altı yüz veya üç yüzlük defterin içindedir. Yani yüz elliye çıkacak bir adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini çıkartırız, onun yerine Ziver Beyi koruz.

⁵⁰ **TBMM, Gizli Celse Zabıtları (GCZ)**, Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924, s.434-435.

⁵¹ **TBMM, (GCZ)**, Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924, s.436.

⁵² **TBMM, (GCZ)**, Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924, s.436.

⁵³ **TBMM, (GCZ)**, Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924, s.437.

Hiç bir mani yok. Yalnız Beyefendiler; Heyeti Vekile verdiği kararda şunu düşündü. Dedi ki, bir adam şöyle bir şenaat irtikâp etmiş, diğer bir adam, o da irtikâp etmiş. Fakat berikinin bugün aynı kudrette, aynı kuvvette tekrar olarak aynı şenaati yapabilmesi, imkân ve ihtimâli yok gibidir. Fakat diğeri aynı şenaati irtikâp edebilmek için bütün kuvvetlerle, bütün teşkilât ile mücehhezdir. Bu hususu yalnız maziye değil bilhassa selâmet, emniyet-i umumiye itibarıyla istikbâl babından düşünmek lâzımdır. Meselâ bugün Balıkesir hapishanelerinde 42 tane mevkuf vardır. Bu suretle vatana hiyanet cürmü ile idama mahkûmdurlar, duruyorlar. Bu adamlar o zamanki çete faaliyeti esnasında ve merbutiyetleri, alâkaları dolayısıyla bugün yine memleket içerisinde her türlü teşvikat ve tahrikâtı yapmağa müheyyadırlar ve o kabiliyettedirler. Bugün de, yarın da böyledir. Binaenaleyh biz büyük bir mecburiyet karşısında kaldık ve bu noktainazardan Ziver Bey ithâl edilmedi. Eğer arzu ederseniz onlardan bir tanesini çıkarırız, çizeriz, Ziver Beyi ithâl ederiz. (Hayır sesleri) Maruzatım bundan ibarettir ve bu noktainazardan başka türlü yapmak ve hepsini koyabilmek imkânı yoktur.”

TBMM’de yapılan müzakerelerde Ziver Bey, 150 kişilik listenin dolması dolayısıyla *Yüzellilikler* listesine alınmamıştır. Ziver Bey’in sonraki yaşamına dair bilgiler oldukça kısıtlıdır. Kendisinin Maarif Nezareti’nden emekli olduktan sonra Altınova’ya yerleştiği anlaşılmaktadır. Ziver Bey, 7 Aralık 1926 tarihinde vefat etmiştir. Kabrinin İstanbul veya Altınova’da olduğu tahmin edilmektedir⁵⁴.

⁵⁴ Tuğluk, a.g.e., s.50-51.

SONUÇ

Ziver Bey, Mütareke Döneminde Hürriyet ve İtilaf Partisine mensubiyeti ve İttihatçı karşıtlığı nedeniyle Damat Ferit Paşa'nın yakın adamlarından biriydi. Başarılı bir eğitimci olmasına karşı mülki konularda tecrübesiz olan Ziver Bey, Damat Ferit Paşa'ya olan sadakati sayesinde önemli makamlara getirildi. Ziver Bey'in ilk görevi olan Üsküdar Mutasarrıflığı, Millî Mücadele için stratejik bir bölgeyi kontrol etmekteydi. Millî Mücadele'nin ayakta kalması, İstanbul'dan gelecek silah ve eleman desteğine bağlıydı. İstanbul ile Ankara arasındaki iletişim, Üsküdar ve havalisindeki Kuva-yı Millîye tarafından sağlanmaktaydı. Ziver Bey, Kuva-yı Millîye'nin Üsküdar'daki varlığını sonlandırmak için devletin imkânlarını azami oranda kullandı. Bu hususta İngiliz kuvvetleriyle işbirliği yapmaktan geri durmadı. Fakat aynı kararlılığı ve ciddiyeti Müslüman yerleşimleri tehdit eden Rum çetelerine karşı göstermedi. Ziver Bey'in bu ihanet politikasından cesaret alan Rum çeteleri, uzun süre Müslüman ahaliyi baskı altında tuttu. Ziver Bey'in yoğun çabalarına rağmen, Üsküdar ve havalisinde bulunan Kuva-yı Millîye, zorlukla da olsa İstanbul ile Ankara arasındaki iletişimi sürdürmeyi başardı. Ziver Bey'in Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Harbiye Nezareti vasıtasıyla Kuva-yı Millîye'yi desteklediği yönünde ortaya koyduğu iddialar dikkat çekicidir. Özellikle Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Anadolu hareketine yakınlığının bir muhalif tarafından vesikalarla ispat edilmesi Milli Mücadele tarihi açısından önemlidir.

Ziver Bey'in Bursa Valiliği, Millî Mücadele aleyhtarı faaliyetlerinin zirveye çıktığı dönem oldu. Yunan işgali altında Bursa'da görev yapan Ziver Bey, bölgedeki Millî Mücadele hareketini söndürmek için Yunanlarla tam bir işbirliği hâlinde çalıştı. Ziver Bey, Anadolu'yu işgal eden Yunan Kralı Konstantin'i Bursa'da ağırlama planları yapacak kadar Yunan yanlısıydı. Bu durum, Yunan işbirlikçiliğinin Millî Mücadele'de geldiği noktayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ziver Bey'in döneminde Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları, Bursa'da idari hâkimiyeti ele geçirdi. Özellikle Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi ile diğer Hürriyet ve İtilafçıların, Kuva-yı Millîye hareketine karşı Yunanlarla yoğun bir işbirliğine girdiği görülmektedir. İtilafçıların İttihatçılara karşı başlattığı cadı avında çok sayıda Kuva-yı Millîye yanlısı şahıs, farklı yerlere sürgün edildi.

Ali Fuat Paşa'nın Bursa ulemasından aldığı ve Kuva-yı Millîye hareketinin meşru olduğunu gösteren fetva, Ziver Bey'in liderliğinde toplanan saltanata bağlılık mitinginde ulema tarafından reddedildi. Damat Ferit Paşa ve Ziver

Bey, Bursa'daki millî kuvvetleri sindirerek şehrin iki yıl Yunan işgalinde kalmasına neden oldu. Anadolu'ya geçerek TBMM'ye katılan Bursalı milletvekillerinin geride bıraktığı mal varlığına yine Ziver Bey'in döneminde el konuldu. Ziver Bey, üç ay gibi kısa bir süre Bursa Valiliği yapmasına rağmen Millî Mücadele aleyhtarı faaliyetleriyle Ankara nezdinde büyük tepkiler topladı. Ziver Bey'in Bursa Valiliği, TBMM'de *Yüzellilikler* tartışmasında adının ön plana çıkmasına neden oldu. Milletvekillerinin Ziver Bey'in aleyhinde öne sürdüğü iddialar, Türk kamuoyunun kendisine karşı derin bir öfke hissettiğini göstermektedir. Ziver Bey, her ne kadar *Yüzellilikler* listesine alınmasa da koyu bir Millî Mücadele aleyhtarı olarak Türk kamuoyunun hafızasında derin izler bıraktı.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 1164/87257.

BEO, 4585/343816.

BEO, 4627/347009.

Dahiliye Asayiş Kalem-i (DH.EUM.AYŞ), 42/12.

DH.EUM.AYŞ, 42/64.

DH.EUM.AYŞ, 43/8.

Dahiliye İdare-i Umumiye (DH.İ.UM) 19/1.

Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH.KMS), 59/16.

DH.KMS, 60/37.

Dâhiliye Mektubi Kalem-i (DH. MKT), 981/40.

Dâhiliye Muhasebe Kalem-i (DH. EUM.MH), 195/66.

DH.EUM.MH. 188/7.

DH.EUM.MH. 196/66.

Dahiliye Şifre Kalem-i (DH.ŞFR), 660/161.

Dahiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü (DH.UMVM), 48-20.

DH.UMVM.125/79.

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT), 43/16.

İ.DUİT, 43/44.

Maarif Nezareti Mektubi Kalem-i (MF. MKT), 244/25.

MF. MKT, 526/67.

MF. MKT, 762/29.

MF. MKT, 981/40.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 252/36.

TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 1, C 27, İçtima 197, 22 Nisan 1923.

TBMM, Gizli Celse Zabıtları (GCZ), Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924.

Artuk, İbrahim, “Nişan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 33, 2007, s.154-156.

Aydoğdu, Murat, “Kocaeli Yarımadası’nda Karakol Cemiyeti-Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı II”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 26, S 76, 2010, s.155-200.

Beyoğlu, Süleyman “I. Dünya Savaşı’nda ve Millî Mücadele Yıllarında Üsküdar (1915-1922)”, Üsküdar Sempozyumu IV, C II, İstanbul 2006, s.283-304.

Bingöl, Sedat, **Yüzellilikler Meselesi**, Dorlion Yayınları, Ankara 2020.

Bozkurt, Celil, “Millî Mücadelede Bursa Uleması: Yunan İşgalinde Bursa’da Saltanata Bağlılık Mitingi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 37, S 103, Mayıs 2021, s.77-104.

Eğilmez, Mümtaz Şükrü, **Millî Mücadele’de Bursa**, (Yay Haz. İhsan Ilgar), Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

Ertürk, Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.

Günay, Nejla, “Tecedüt Fırkası”, **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkan-siklopedisi.gov.tr/bilgi/teceddut-firkasi>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2022.

Karakoç, Ercan, “Millî Mücadele’de Üsküdar”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II**, C 2, İstanbul 2004, s.151-159.

Özer, İsmail, “Mütareke Döneminde Faaliyet Gösteren Kuvayı Milliye’ye Muhalif, İngilizlere Muhib Cemiyetlerden İlâ-yı Vatan Cemiyeti”, **Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi**, C 13, S 29, Mart 2020, s.450-465.

Pehlivanlı, Hamit, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Genelkurmay Basımevi, 1992.

Saygı, Serhan Kemal, **Meclis-i Mebusan İzmir Mebusları 1908-1918**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, C 1, 8. Baskı, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.

Tuğluk, Abdulhakim, **Midillili Mehmed Ziver Bey**, Efe Akademi, İstanbul 20021.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 34. Baskı, İstanbul 2017.

İkdam

Sabah

Tanin

<https://amopa.asso.fr/lordre-des-palmes-academiques>, Erişim tarihi: 25 Eylül 2022.

http://www.bursadakultur.org/koskler_bursa.htm, Erişim tarihi: 25 Eylül 2022.

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE İNGİLİZ İŞGALİ SÜRECİNDE ESKİŞEHİR'DE ASAYİŞ SORUNLARI

FAHRİ YETİM*

Z

Asayiş konusu toplumsal tarihin genel akışı içinde olağan gidişatı etkileyen yönleri itibarıyla her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Çoğu zaman toplumsal ortamın kendine özgü niteliklerinin yansıması olarak ortaya çıkan bu durum, bazen neden olabileceği politik sonuçları açısından bulunduğu bölgenin mukadderatına etki eder. Söz konusu durum açısından Millî Mücadele Dönemi'ne bakıldığında, Türk toplumunun tarihsel açıdan âdetâ beka sorunu ile karşı karşıya bulunduğu bir dönemde asayiş sorunlarının zaman zaman bu süreci etkileyecek boyutlara vardığı görülmüştür. Millî Mücadele'nin Batı Cephesi'nde geçen muharebelerde özellikle askerî açıdan savaşın düğümlendiği ve aynı zamanda çözüme giden gelişmelerin yaşandığı bölgenin odağında yer alan Eskişehir'de, işgal döneminde bu süreci derinden etkileyen asayiş sorunları ortaya çıkmıştır. Dönemin tarihsel koşulları içinde belli ölçüde ülkenin geneli için de söz konusu olan bu durum, bölgenin savaşın gidişatı açısından bulunduğu kritik konumu dolayısıyla Eskişehir'de daha farklı önem taşımıştır. Bazı bölgelerde iç isyanların da etkisiyle kendini gösteren asayiş sorunları, bazı bölgelerde ise işgal ortamından kaynaklanan durum dolayısıyla kronik boyutlara ulaşarak toplumsal yaşamı oldukça zora sokmuştur.

Bu çalışmada spesifik olarak asayiş konusuna odaklanılarak Millî Mücadele Dönemi'nde işgal sürecinde Eskişehir'in toplumsal ortamına ışık tutulacaktır. Konuyla ilgili çok sayıda belge bulunması ve geniş bir kontekste dayanması dolayısıyla çalışma konusu, İngiliz işgali dönemi (22 Ocak 1919-20 Mart 1920) ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Eskişehir/TÜRKİYE, fyetim@ogu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9921-3193

ana kaynak olarak arşiv belgelerine yer verilecektir. Ayrıca diğer resmî yayınlar, süreli yayınlar, gazeteler ve konuyla ilgili literatürden de gerekli ölçüde istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Asayiş, Eskişehir, İşgal, Millî Mücadele, Sosyal Tarih.

PUBLIC ORDER ISSUES IN THE PERIOD OF NATIONAL STRUGGLE DURING THE BRITISH OCCUPATION IN ESKİŞEHİR

ABSTARCT

The issue of public order has always had an important place in the general flow of social history in terms of its aspects affecting the ordinary course. Most of the time, this situation, which is a reflection of the unique characteristics of the social environment, sometimes affects the destiny of the region in terms of the political consequences it may cause. When we look at the period of the National Struggle in terms of the situation in question, it is seen that in a period when the Turkish society was faced with the problem of survival, from time to time, the problems of public order reached the dimensions that would affect this process. During the wars on the Western Front of the National Struggle in Eskişehir, which was at the center of the region where the war was focused on militarily, and at the same time, the developments leading to a solution were experienced. Security problems emerged that deeply affected this process during the occupation period. This situation, which was also in question for the whole country to a certain extent within the historical conditions of the period, had a different importance in Eskişehir due to the critical location of the region in terms of the course of the war. Public order problems, which manifested themselves with the effect of internal revolts in some regions, and in some regions due to the situation arising from the occupation environment, reached chronic dimensions and made social life arduous.

This study will shed light on the social environment of Eskişehir with in the occupation period during the National Struggle, focusing specifically on the issue of public order. Since there are many documents on the subject and it is based on a broad context, the subject of the study is limited to the period of the British occupation (22 January-22 March 1920). In the study, archival documents will be included as the primary source. In addition, other official publications, periodicals, newspapers, and literature on the subject will be utilized to the required extent.

Keywords: Eskişehir, National Stuggle, Occupation, Public Order, Social History.

GİRİŞ

Sosyal tarih, toplumsal durumun genel hatlarıyla bütüncül bir şekilde ortaya konulması açısından tarih biliminin en önemli alanlarından birini oluşturur. Sosyal tarih aynı zamanda, çok da uzunca bir geçmişe sahip olmayan modern tarihçiliğin asla göz ardı edemeyeceği toplumsal değişimin parametrelerinin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Türk toplumunun millet ve devlet hayatı açısından büyük değişim yaşadığı tarihsel dönemler içinde yer alan Millî Mücadele Dönemi'nin bu yönden ele alınmasında büyük fayda vardır. Oysa bu dönem, daha çok siyasi ve askerî yönleriyle ön plana çıkarılmış ve bu süreçteki toplumsal durum hak ettiği ilgiyi tam olarak görememiştir. Öyle ki bu dönemin sosyal tarihi ile ilgili olarak birbiri için referans değeri taşımayan sadece iki müstakil çalışma bulunmaktadır¹. Genel olarak halkın yaşam koşulları, eğitim, kültür, iktisadi yapı ve asayiş durumu toplumsal tarihin önemli konuları içinde yer alır. Bunlar arasında toplumsal devamlılığın sigortası konumundaki asayiş konusu ise özellikle olağanüstü dönemlerde turnusol kâğıdı etkisi dolayısıyla öne çıkar. Millî Mücadele Dönemi de bu açıdan böyle bir özelliğe sahiptir.

Türkiye'de asayiş sorunu genel olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemleri itibarıyla olgusal bir durum olarak görünmekle beraber, Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi'nde dönemin kendine özgü koşullarından dolayı daha kronik bir hâl almıştır². Uzun süren savaşlar sonrasında zaten elverişsiz durumda bu-

¹ Bu kaynaklardan biri Doğu Ergil, **Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Ankara 1981; diğeri ise Bayram Sakallı, **Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi**, İstanbul 1997'de yayımlanmış olan iki eserdir. Bu eserlerden Doğu Ergil'e ait olanında sosyal tarih olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kuruluşu ve iç ayaklanmalar konusu yer almaktadır. Bayram Sakallı'nın eserinde ise Millî Mücadele'nin manevi cephesi ve arkasındaki dinamikler incelenmiştir. Her iki eserde de asayiş konusu yer almamıştır. Doğu Ergil'in eserinden on altı yıl sonra yazılmış olan Bayram Sakallı'nın eserinde, Ergil'in kitabına ait herhangi bir dipnot ya da kaynakça bulunmamaktadır. Bunların dışında konuyu sempozyum bildirisi olarak ele alan bir çalışma bulunmaktadır. Bayram Kodaman, "Millî Mücadele'nin Tarihi ve Sosyal Açısından Değerlendirilmesi", **Millî Mücadelede Amasya Sempozyumu**, Amasya 1986.

² Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan süreçte var olan devlet otoritesi içinde eşkıyalığı önlemek ve asayişini temin etmek için birtakım yasal düzenlemelere gidilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde 31 Mart Olayı sonrasında payitahtta ve taşrada oluşan kaotik ortamı düzenlemek amacıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti bir dizi asayiş tedbirleri almak durumunda kalmıştır. Bunlardan biri; 27 Eylül 1909'da çıkartılan "Rumeli Vilâyatında Şekâvet ve Mefsedetin Men'i ve Mütecâsîrlerinin Ta'kib ve Te'dibi Hakkında Kanun-ı Muvakkat"tır. Bir diğeri de 4 Ekim 1909'da "Şekâvetin Men'i ve Mütecâsîrlerinin Ta'kib ve Te'dibi Hakkında Kanun-ı Muvakkat" olup Aydın vilayetinde uygulanmıştır. Kemal Yakut, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eşkıyalığın Önlenmesine İlişkin Düzenlemeler", **Kebikeç**, S 34, 2012, s.143-145.

lunan ekonomik yapının sosyal hayata fevkalade olumsuz etkileri bu dönemde iyiden iyiye görülmeye başlamıştır. Diğer taraftan merkezden taşraya kadar uzanan idari alandaki yetersizlikler sonucu kamu düzeninin giderek bozulmasına ilaveten Mütareke sonrasında yaşanan işgal ortamında asayiş sorunu sosyal yaşamı âdeta felç etmiştir. Can ve mal güvenliği konusunda yaşanan temel sorunların yoğunlaştığı bir ortamda bir süre sonra sosyal ve ahlaki problemlerin yaşandığı bir noktaya gelinmiştir. İstanbul'da *Sodom ve Gomore* atmosferini hatırlatan bu alandaki manzara, Anadolu'da bazı farklılıklar göstererek devam etmiştir. Genel olarak ülkenin bütünü için söz konusu olan bu durum, işgalin fiilen yaşandığı yerlerde daha farklı düzeyde cereyan etmiştir.

Millî Mücadele öncesinde yerel ölçekte asayiş durumuna tarihsel arka plan açısından bakıldığında, II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren Eskişehir'in, İstanbul ve Millî hareket için kilit konumundaki merkezlerden biri durumunda bulunduğu görülmektedir. 4 Kasım 1909 tarihinde Anadolu'daki genel durumu gözlemek için Eskişehir'e gelen *Tanin* gazetesi yazarı Ahmet Şerif'in verdiği bilgilere göre bu dönemde büyük bir kasaba görünümünde olan şehrin nüfusu yaklaşık otuz-otuz beş bin civarındadır. Şehrin asayiş durumuna bu tarihlerden itibaren bakıldığında iyi işlemeyen idari sistemin yol açtığı sorunlar dolayısıyla halktaki huzursuzluğun ön plana çıktığı göze çarpmaktadır. Bu meyanda Ahmet Şerif'in Anadolu'nun geneli için de söz konusu olan asayiş sorunuyla ilgili olarak Eskişehir özelinde ifade ettiği görüşler bu açıdan önem taşımaktadır. "...Zenginlerin, ağaların halk ve hükümet memurları üzerinde yaptıkları nüfuz ve etkinin kırılmadan ve sınırlanmadan halkın nefes alamayacağı" şeklindeki ifadeler Eskişehir'deki durumu bu açıdan yansıtabilecek niteliktedir³. Yazar bu konuda idari sistem üzerindeki etkisi itibarıyla Eskişehir'i inleyen sınıfsal baskıya örnek olarak Zeytunoğlu ailesini göstermektedir. Zeytunoğlu'nun memurlar üzerinde baskı kurarak âdeta kendisinin yürütme yetkisini el geçirdiğini, bunun üzerine halkın mülkiye müfettişlerine çok dert yandıklarını, bu konuda pek çok yazılı şikâyet dilekçesi vererek Dâhiliye Nazırlığına gönderdiklerini, nazırlıktan bunlara kayıtsız kalmamalarını ve sözünü yerine getirmelerini beklediklerini yazmaktadır⁴. Bu tür şikâyet yazıları Eskişehir'deki asayiş durumunun o dönemde oldukça sağlıksız olduğunu göstermektedir. 5 Kasım'da Eskişehir'in Alpu köyüne uğrayan Ahmet Şerif bu sırada köyden geçen tren yolu dolayısıyla iki nazırın İstanbul'dan Ankara'ya

³ Ahmet Şerif, **Anadolu'da Tanin**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.57.

⁴ **A.g.e.**, s.58.

gececeği haberini almaları üzerine iki üç yüz kadar köylünün istasyonda toplandığını, başta Zeytunoğlu zulmü olmak üzere sorunlarını ve şikâyetlerini bu yolla devlete iletmek istediklerini yazmaktadır. Köylülerin bu şekilde bir hareket tarzı içinde bulunmaları onların ne denli asayiş sorunuyla karşı karşıya oldukları hakkında fikir vermektedir. Daha sonra Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde (yöreye yapılan yeni göçler ve büyük insan kayıpları ve ekonomik çöküntü dolayısıyla) bu durumun daha da kötüleştiğini tahmin etmek hiç de zor değildir⁵.

Millî Mücadele Dönemi'nde bu süreci yoğun asayiş sorunlarıyla yaşayan merkezlerden biri de Eskişehir olmuştur. Gerek lojistik, sevk ve idare açısından Millî Mücadele'nin merkezine olan yakınlığı, gerekse bu harekete karşı yer yer gerilimli bir ilişki içinde bulunan İstanbul hükûmeti açısından stratejik önemi dolayısıyla Eskişehir, sosyal tarih açısından dönemin fotoğrafını yansıtan yerlerden biri durumundadır. Bunun sonucu olarak her iki taraf da Eskişehir'i kendi kontrolleri altında bulundurmak istemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesiyle başlayan ulusal bağımsızlık savaşının ilk dönemlerinde genel olarak bu harekete yakın bir çizgide seyreden Eskişehir'deki ortamda daha sonra İstanbul hükûmeti tarafından buraya özel önem verilmesi dolayısıyla birtakım gelgitler yaşanmış ve bu durum şehirdeki asayiş konusunu da yakından etkilemiştir⁶.

I. Eskişehir'in İngilizler Tarafından İşgali

Birinci Dünya Savaşı ile başlayan yeni sömürgecilik (*neo colonialism*) döneminin İtilaf Devletleri açısından önemli aşamalarından birini oluşturan Mondros Mütarekesi emperyalist bir projeydi. Bu cümleden olarak İtilaf Devletleri, Mütareke'nin 15. Maddesinden hareketle bütün demir yollarını kendi dene-

⁵ Esas itibarıyla 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında başlayan Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçlerin ilk dönemlerinde bu yöndeki etkileri genellikle demografik, mali ve içtimai yönlerden hissedilmiştir. Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, Ankara 1999, s.227-234. Balkan Savaşları döneminde yapılan göçlerde ise daha çok arazi anlaşmazlıkları, vergi meseleleri asayiş sorunlarının temelini oluşturmuştur. Engin Kırılı, **19. ve 20. Yüzyılda Eskişehir'e Yapılan Göçler**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2001, s.249-259.

⁶ Eskişehir'in Millî Mücadele'deki stratejik önemi ve bu yöndeki gelişmeler için bk. Ali Sarıkoyuncu v.d., **Millî Mücadelede Eskişehir**, Eskişehir 2002, s.5-7. Ayrıca bu durumun asayiş konusuna yansımaları için bk. Zafer Koylu, "Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi", **Atatürk Yolu**, C 12, S 46, Ankara 2010.

timleri altına almak amacıyla bir işgal harekâtı başlattılar. Daha önce 3 Kasım 1918'de stratejik bölgelerin işgali şeklinde başlayan bu yöndeki harekât, 18 Ocak 1919'dan itibaren demir yolları merkezlerine yönelmiş ve bunun sonucunda İzmit, Eskişehir ve Afyonkarahisar'a İngiliz birlikleri gönderilmiştir⁷. Bu amaçla 22 Ocak 1919'da bir İngiliz birliği Eskişehir'e gelmiş, arkasından İngilizler demir yollarındaki birliklerini takviye etmek amacıyla Hintli askerleri de bu bölgede konuşlandırmışlardır.

Bu dönemde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve genel olarak ekonomik durumun giderek bozulması nedeniyle ülkenin hemen her yerinde görülen eşkıyalık olayları dolayısıyla zaten kötü durumdaki asayiş sorunları giderek artmaya başlamıştır. Bu duruma Eskişehir örneğinde bakıldığında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan çok sayıdaki belgenin bunu teyit ettiği görülmektedir.

Genel olarak yaşanan asayiş sorunlarına bakıldığında bunların hırsızlık, gasp, eşkıyalık, adam kaçırma, yaralama, adam öldürme, cinayet, tehdit, taciz ve halk üzerinde baskı oluşturma gibi suç unsuru içeren başlıklar altında toplandığı görülmektedir. Yaklaşık on yıl süren savaş ortamında halk yoksul ve bitap düşmüş, buna ilaveten kamu düzeninin bozulması dolayısıyla bu tür olaylarda büyük bir artış olmuştur. Özellikle hırsızlık, gasp, eşkıyalık, yaralama olayları âdeta vaka-i adiyeden sayılır hâle gelmiştir.

Bu türden asayiş sorunlarından birinin örneği olan, Eskişehir ve çevresinde yaşanan eşkıyalık olayıyla ilgili olarak, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Hüdavendigâr Valisi Hazım Bey'e çekilen 13 Şubat 1919 tarihli telgrafta; Bozüyük, Eskişehir ve İnegöl çevrelerinde eşkıyalık yaparken tutuklanan şahısların isimleri ile Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa) kazası orman bekçilerinden Musa Kazım ve Mahmut'un katli ve yaralayanların kimlerden ibaret olduğuna dair yeterli izahat alınmadığından dolayı bu gibi olayların faillerinin isim ve hüviyetlerinin tafsilatıyla bildirilmesi istenmektedir⁸.

Bu konuda Hüdavendigâr Sancağından gönderilen cevapta ise bir hayli zamandan beri Bozüyük, Eskişehir ve İnegöl taraflarında eşkıyalık eden altı kişiden üçünün derdest edildiği diğerleri hakkında gerekli takibatın sürdürüldüğü bildirilmektedir⁹.

⁷ **Türk İstiklal Harbi**, C I, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974, s.44.

⁸ **BOA**, DH_EUM_00049_00058_3.

⁹ **BOA**, DH_EUM_6_00049_00058-3.

İngilizlerin işgaliyle birlikte halka yaptıkları tecavüzler erken dönemden itibaren burada asayiş sorunlarının hız kazanmasına yol açmaya başlamıştır. Bu meyanda Dâhiliye Nezareti tarafından Eskişehir Mutasarrıflığına gönderilen 20 Şubat 1335/1919 tarihli emirde İtilaf askerilerinden sataşma ve saldırıda bulunanlara karşı zafiyet gösterilmeden ve korkmadan tecavüzlerinin uygun şekilde önlenmesi ve bir olayın meydana gelmesine sebebiyet verilmemesi istenilmektedir¹⁰. Bu emirde ayrıca Eskişehir'deki İtilaf kuvvetleri kumandanı ile iyi ilişkiler kurulması ve bunun devam ettirilmesi kendisi ile temas kurularak işgal kuvvetlerinin tecavüzlerinin önlenmesi konusunda ortak önlemlerin alınmasıyla ne askerlerin halka taarruzlarına ne de komutanın hükümet ve halka müdahalesine meydan verilmemesi talep edilmektedir¹¹.

İşgaller sonunda ülkenin genelinde olduğu gibi Eskişehir'de de bu şekilde başlayan ve giderek hız kazanan asayiş sorunları zamanla daha kronik bir hâl kazanmaya başlamıştır. Memleketin bütünüyle kaybedilme tehlikesinin derinden hissedildiği bu dönemde özellikle 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Türk halkı sessizliğini bozarak tüm işgallerle olan tepkisini ortaya koymaya başlamıştır. Bu cümleden olarak 17 Mayıs 1919'da Eskişehir'de yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla büyük miting düzenlenmiştir. Odunpazarı semtinde düzenlenen miting öncesinde, miting tertip heyeti tarafından hazırlanan beyanname halka okunmuş, miting sonrasında ise alınan kararlar Sadaret makamına, Hariciye ve Dâhiliye Nezaretlerine telgrafla bildirilmiştir¹². Bu süreçte oluşan yeni ortam içinde Eskişehir'de Kuvayimilliyeye örgütlenmesi yönünde birtakım teşebbüslere gidildiyse de Dâhiliye Nezareti tarafından Eskişehir Mutasarrıflığına gönderilen 7 Temmuz 1335/1919 tarihli telgrafta: "Kuva-yı Milliye teşkilatı için teşebbusat kat'iiyen caiz değildir" emriyle bu yöndeki adımlar engellenmek istenmiştir¹³.

Miting sonrasında bu dönemde Eskişehir'de asayiş konusunda yaşanan bir başka olay da doğrudan işgal kuvvetleriyle halk arasında gerçekleşen bir taciz vakası olmuştur. 21 Mayıs 1335/1919 tarihli olup Dâhiliye Nezaretine çekilen telgrafta Pazar günü bir İngiliz zabitanın sarhoş olarak Sıcak Sular mevkiinde

¹⁰ Sarıkoyuncu, **a.g.e.**, s.7.

¹¹ **A.g.e.**, s.7.

¹² Fahri Yetim, **Milli Mücadele Döneminde Mitingler**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1994, s. 80.

¹³ **BOA**, DH_ŞFR_00101_00019_044_001_001.

kadınlar pazarı tabir olunan mahalde dolaşırken zabitler tarafından karakola götürüldüğü, bu esnada bir İngiliz zabitanın darp edilerek yaralanması üzerine geniş bir soruşturma başlatıldığı ve bu soruşturma ile ilgili gelişmenin hangi aşamada olduğu sorulmaktadır. Bu telgrafa Mutasarrıf vekili Kadı Hamdi Efendi tarafından verilen cevapta ise soruşturmanın derinleştirilerek sürdürüldüğü keyfiyetin en kısa zamanda ilgili makama bildirileceği ifade edilmiştir¹⁴. İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Komutanlığının da müdahil olduğu soruşturma çok yönlü olarak yürütülmüş ve olayın failleri olarak üç polis memuru tevkif edilmiştir. Olayın nedeni, halkı ciddi anlamda taciz eden İngiliz subayı olmasına rağmen tutuklananlar olmuş ve karakolda görevini yapmaya çalışan memurlarla birlikte sivil halk mağdur edilmiştir. Daha sonra bu tür taciz olayları farklı boyutlar kazanarak kentte daha sıkça görülmeye başlamıştır.

Bu dönemde Eskişehir'de asayiş olumsuz etkileyen gelişmelerden biri de işgal kuvvetlerinin 7 Eylül 1919'da 50 askerle birlikte buradaki millî kuvvetleri koruyan mıntika komutanı Atıf Bey'in evini basarak tutuklaması olmuştur. Bu durum millî kuvvetlerle işgalci İngilizler arasındaki gerginliği arttırdığı gibi mahalli halkta da büyük tedirginlik yaratmıştır¹⁵. Mustafa Kemal Paşa'nın da eleştirisine neden olan bu konuyla ilgili olarak General Harbord'a verilen muhtırada; işgalci İngilizlerin yol açtıkları bu tür sorunlar karşısında halkın galeyana geldiği, İngilizlerin ise bu olayı gizlemek için İttihatçılar ve Bolşeviklerin bu bölgeyi istila etmekte olmaları dolayısıyla kendilerinin bu yönde asayiş tedbiri aldıkları, genel olarak asayiş sorununun da bundan kaynaklandığı şeklindeki bilgilerin yanlış olduğu belirtilerek bu yöndeki faaliyetler protesto edilmiştir¹⁶. Bu olaydan sonra Millî Hareket açısından önem taşıyan bu bölgede inisiyatifin sağlanması için Ali Fuat Paşa Eskişehir'e hareket etmiştir¹⁷.

Heyet-i Temsiliye tarafından 9 Eylül 1919'da Garbi Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığına atanan Ali Fuat Paşa, 13 Eylül'de Sivrihisar'a geldiğinde İngilizlerin Eskişehir'de toplanarak burayı merkezî bir konuma çekme gayretleri içinde olduklarını öğrenmişti. Bu aşamada İstanbul hükûmeti tarafından karşı hamle olarak buradaki 20. Kolordu Komutanlığına Kiraz Hamdi Paşa atanmışsa da Eskişehir'de oluşan yeni ortamda Millî Hareket

¹⁴ BOA, DH_KMS_00050_2_00012_19.

¹⁵ İhsan Güneş-Kemal Yakut, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir**, Eskişehir 2007, s.165.

¹⁶ Sarıkoyuncu vd., **a.g.e.**, s.14.

¹⁷ **A.g.e.**, s.15.

yönünde yaşanan yeni gelişmeler üzerine Hamdi Paşa 18 Eylül'de görevinden istifa etmiştir. Karargâhını Hamidiye/Mahmudiye'de kuran Ali Fuat Paşa, 20 Eylül'den itibaren İtilaf Devletleri'nin Eskişehir'deki İngiliz Komutanı Sally Flood ile telgraf görüşmeleri yapmak suretiyle bu bölgenin İstanbul hükûmetine karşı tecrit edilmesini sağlayacak girişimlerde bulunmuştur¹⁸.

II. Kuvayimillîye'nin Eskişehir'de Hâkimiyeti Ele Geçirmesi, Mutasarrıf Hilmi Bey'in Öldürülmesi ve Sonrasında Yaşanılan Asayiş Olayları

İzmir'in işgal edilmesi bir taraftan ülkenin geleceği konusundaki endişeleri arttırırken diğer taraftan da ümit ve toparlanma yönündeki girişimleri de harekete geçirmiştir. Bu ortam içinde asayiş sorunları ise hız kesmeden devam etmiştir. Hırsızlık¹⁹, gasp, adam öldürme ve yaralama²⁰ gibi vaka-i adiyeye türünden olayların yanı sıra, işgal etkisi dolayısıyla halkın genel güvenliği için sıkıyönetime kadar uzanan uygulamaların devreye sokulduğu görülmüştür.

Öte yandan Damat Ferit Paşa'nın 20 Eylül'de padişaha imzalattığı bir beyannameyi millete yayınlarak kamuoyunu Heyet-i Temsiliye aleyhine kışkırtmak istemesi de²¹ buradaki olayların büyümesinde ve asayişin bozulmasında etkili olmuştur. Millî Mücadele açısından Ali Fuat Paşa ile İngilizler arasında

¹⁸ Sarıkoyuncu, a.g.e., s.22-27; Güneş, a.g.e., s.167-168.

¹⁹ Bu tür olaylardan birine örnek olarak Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyetinde Eskişehir Mutasarrıflığına çekilen 25 Mayıs 1919 tarihli şifreli telgraf gösterilebilir. Eskişehir tüccarlarından Agopyan Efendi'nin mağazasından iki yüz sandıktan fazla lüle taşının 1000 lira karşılığında İttihatçılardan İşçibaşızade Hacı Hakkı Efendi'ye ve yüz yirmi parça halının uygun fiyatla bazı kişilere verilerek bunların bedellerinin emanet olarak mal sandığında tutulduğu ve İttihatçılardan dava vekili Takıyüddin Efendi'nin bedelsiz olarak aldığı kristal takımlarının bugün adı geçen şahısta bulunduğu ve firari Nail Bey'in de yirmi bir sandık aile eşyasıyla salon ve tabak takımlarını alarak bir kısmını İttihatçılara hediye edip, bir kısmını da kendisinde bulundurduğu haber verilmiş ve söz konusu mal ve eşyanın iadesiyle verdikleri parayı elde etmeleri istenmiştir. Bu meyanda tahkikatın acil bir şekilde yapılarak Nail Bey'in aldığı şeyleri kimlere verdiğinin ve elinde kalanların ortaya çıkarılarak sonucun bildirilmesi istenmiştir. **BOA**, DH_KMS_00049_2_00024-2.

²⁰ Dâhiliye Nezareti Umum Jandarma Komutanlığından Eskişehir Mutasarrıflığına çekilen 4 Haziran 1919 tarihli telgrafta İngiliz neferini yaralayan jandarma ve refikinin bera-yı muhakeme için İngiliz Mümessil-i Askeriyesine teslim edilmesinin gerektiği bildirilmektedir. **BOA**, DH_ŞFR_00100_00028-1.

²¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C III, Ankara 1987, s. 105-107, Ves. 98.

görüşmeler ve karşılıklı mektup trafiği devam ederken İstanbul hükûmetinin Eskişehir'deki ikinci temsilcisi konumunda bulunan Kiraz Hamdi Paşa, Kuvayımilliye'ye karşı yeni bir teşkilat kurma hazırlığına girişmiştir. Kiraz Hamdi Paşa, Harbiye Nezaretine yazdığı 22 Eylül tarihli mektupta bu amaçla bir asayiş livasının oluşturulmasını istemiştir²².

Nitekim bu yöndeki gelişmelere bir örnek olarak Sadaret makamından Harbiye Nezaretine gönderilen 24 Eylül 1335/1919 tarihli telgrafta; Eskişehir ve havalisinde asayiş temin etmek için üç bölüklü bir süvari alayının kurulması ve her biri yüzer kişilik piyade askerinden oluşan altı bölüklü bir piyade alayının kurulması ve her iki alayın birleştirilerek bir asayiş livasının kurulması, bu alayın gerekli mühimmat ve teçhizatla donatılması, söz konusu alayların yerel unsurlardan oluşturulması hususunda padişahın irade-i seniye buyurulması talep edilmiştir²³. Ancak Hamdi Paşa'nın kurulmasını çok istediği "Asayiş Livası"nın teşekkülü halkın buna istekli olmayışı dolayısıyla gerçekleşmemiştir. Zira halkın önemli bir kısmı Millî Hareketin yanındaydı. Kuvayımilliye'nin gücü şehrin her yerinde hissedilmekteydi. Öyle ki, Kiraz Hamdi Paşa'nın kaldığı odaya geceleyin giren bir şahıs, "Yaşasın Millet" diye bağırabiliyordu²⁴. Bu yüzden Mutasarrıf Hilmi Bey ve Kiraz Hamdi Paşa ümitsizlik içine düştüler. Ancak her şeye rağmen olayların tırmanış göstermesi ve gerilimin artması sonucunda 30 Eylül 1919 günü Eskişehir'de idare-i örfiye ilan edilmiştir²⁵. Bu ortamda İngilizlerin baskılarına rağmen halk toplanarak gösteriler yapmış ve 2 Ekim'de Damat Ferit Paşa hükûmetinin düşmesi üzerine 3 Ekim'de Kuvayımilliye taraftarları Eskişehir'de duruma hâkim olmuşlardır. Bunun üzerine Eskişehir'de uygulanan örfi idarenin gevşetilmesi söz konusu olmuş, ancak 4 Ekim'de Mutasarrıf Hilmi Bey'in öldürülmesi asayiş durumunu etkilemiştir. Kuvayımilliyecilerin Eskişehir'e hâkim olmalarıyla Eskişehir'in zor günlerinin geride kaldığı günlere geliniyordu. Bu durum dönemin basınına

²² Mesut Erşan, **Millî Mücadele'nin Başlangıcında Eskişehir'in Önemi**, Atatürk Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991, s.73.

²³ **BOA**, BEO_004592_344380_6.

²⁴ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s. 219.

²⁵ Bu konuda başlıca etkenlerden biri de bazı vatansever Eskişehirliilerden bir kısmının mutasarrıfı değiştirerek şehri Kuvayımilliye'ye bağlama teşebbüsü olmuştur. Başarısız olan bu girişim sırasında çıkan arbedede suçlu suçsuz birçok kişi tevkif edilmiş ve buna karşı çıkan Doktor Tahsin Bey'le birkaç masum öldürülmüştür. Erşan, **a.g.e.**, s.77; İleri, 24 Teşrinievvel 1335/24 Ekim 1919.

“Unutulmaz Günler” başlığıyla yansımıştır, yayınlanan yazıda: “Zavallı Eskişehir halkı günlerden beri pek derin bir ızdırabın taht-ı tesirinde yaşıyordu. Her tarafı milli kuvvetin istila eylediği Eskişehir zulümler içirişinde inliyor ve kat’iyen bir şikâyet avazesi yükselmeyordu. Masum halk arzu ve âmâl-i milliyeye muhalif harekette bulunan Ferit Paşa kabinesi adamlarının elinde bir oyuncak hükmünde kalmıştı. Bu kadar azap yetmiyormuş gibi bir de Eylülün 30. günü idare-i örfiye ilan olundu. İçtimalar men edildi. Bilumum gazeteler sansüre tabi tutuldu. Cuma günü yapıştırılan Kuva-yı Milliye’nin ilanı, Mutasarrıf Hilmi Bey’in emriyle toplatıldı. Güya halktan her şey gizlenmek isteniyordu. Artık teşkilatçıların değil, münafıkların vahdet-i milliyeyi bolşeviklikle itham eden rezillerin süngüleri düştü. Eskişehirli de kurtuldular. Ne idi o günler, unutulmaz günler, şiddetli bir tazyik, hafiyeler, münafıklar etrafa yayılmışlardı. Mutasarrıf Hilmi, Bey cumartesi günü öğle üzeri katledildi. Pazar günü Sivas Kongresi’nin emriyle muhasebeci Sabri Bey mutasarrıf vekâletine tayin kılındı. Halk da meserretle Kuva-yı Milliye’nin şehrimize duhulünü sabırsızlıkla bekliyor”²⁶ ifadeleri yer almıştır.

116

Millî Mücadele Dönemi’nde İstanbul hükûmetinin Eskişehir’de ateşli destekçiliğini üstlenen Hilmi Bey, 4 Ekim günü hükûmet konağının 100-150 metre ilerisinde Akarbaşı mevkiinde meçhul bir şahıs tarafından öldürüldü. Katilin dört el ateş ederek yaraladığı Hilmi Bey evine ulaşabilmiş, orada yapılan müdahalelere rağmen kurtarılamamış, ancak katilin eşkâlini verebilmiştir. Henüz derdest edilememiş olan katilin kemal-i şiddetle takibine başlandığı Eskişehir mutasarrıflığından sadarete bildirilmiştir²⁷.

Hilmi Bey’in öldürülmesi üzerine mutasarrıflık ile Dâhiliye Nezareti ve Sadaret makamı arasında yoğun bir yazışma trafiği yaşanmıştır. Bunlardan son aşamadakilerden biri olan Dâhiliye Nezaretinden Sadaret makamına gönderilen 22 Teşrinisani 1335/ 22 Kasım 1919 tarihli belgede; cinayetin garaz ve intikam eseri olmayıp, mahiyet-i siyasi olduğuna şüphe olmamakla beraber kimler tarafından işlendiğine dair kati malumata ulaşılamadığı, tahkikatın derinleştirilerek sürdürüldüğü bildirilmiştir²⁸.

²⁶ Erşan, a.g.e, s. 86’dan naklen *Ahrâr*, 7 Teşrinievvel 1335/7 Ekim 1919.

²⁷ Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, İstanbul 2011, s.291; Güneş, a.g.e., s.175.

²⁸ *BOA*, BEO_004602_345131-6.

III. İşgal Döneminde Sıkça Karşılaşılan ve Genel Asayiş Ortamını Etkileyen Olaylardan Örnekler

Mutasarrıf Hilmi Bey'in öldürülmesi üzerine olaylar bir süre daha devam etmiş, daha önce söz konusu olan asayiş alayının kurulması tekrar gündeme gelmiştir. Bu cümleden olarak Sadrazamlık makamı tarafından örfi idare uygulamasının yeniden gündeme alınmasını öngören telgraf, Harbiye Nezaretine bildirilmiştir. Bu telgrafa verilen 5 Teşrinievvel 1335/5 Ekim 1919 tarihli cevapta ise böyle bir asayiş alayı için şimdilik gerek görülmediği hususunun ilgili makamlara bildirildiği ifade edilmiştir. Aynı meyanda Dâhiliye Nezaretinden Harbiye Nezaretine çekilen 21 Teşrinievvel 1335/21 Ekim 1919 tarihli telgrafta ise Eskişehir'de daha önce ilan edilen idare-i örfiyenin geçerli olmakla birlikte mevcut duruma bakıldığında bunun lüzumuna artık ihtiyaç duyulmadığı, daha önce yapılan bu yöndeki uygulamanın halkı tedirgin ettiği mutasarrıf vekili tarafından Dâhiliye Nezaretine bildirildiği haber verilmiştir²⁹.

Bu yönde alınan tedbirlere ve gösterilen çabalara rağmen işgalci birliklerin tutumlarından kaynaklanan taciz olayları ve buna bağlı asayiş sorunları artarak devam etmiştir. Bunlardan birine örnek olarak 27 Aralık 1335/1919'da 23. Alay Sahra, 2. Taburundan Yüzbaşı Abdurrahman Efendi ile sekiz askerin selam vermemelerinden dolayı devriye gezen Hintli askerler tarafından tutuklanması olayı verilebilir. Bunun üzerine durumu Harbiye Nezaretine haber veren 24. Fırka Erkân-ı Harbiye Binbaşısı, İngilizlerin amaçlarının siyasi bir sorun yaratmak olduğunu, bunlara karşı asker, subay ve ahalinin galeyana geldiğini bildirmiştir. Eskişehir Merkez Kumandanının 29/30 Ekim tarihli telgrafında; İngilizlerin sorun çıkarma girişimleri çerçevesinde şehrin en kalabalık Pazar mahallerinde yapmış oldukları alçakça hakaret ve saldırıların artık tahammül edilemeyecek seviyeye geldiği haber verilmiştir³⁰.

Kuvayimilliyeye'nin Eskişehir'e hâkim olmasından sonra bölgedeki İngiliz birlikleri yoğun olarak Eskişehir'de toplanmış ve bu süreçte halkın işgalcilere selam vermemelerinden kaynaklanan sorunlar dolayısıyla sık sık olaylar yaşanmıştır. Yer yer İngiliz zulmüne dönüşen bu gibi olaylardan birine örnek olarak 30 Kasım 1919'da Kolordu Komutanlığına çekilen telgraf metnindeki: "Eskişehir'de İngiliz zabitanı kıtalarıyla devriye gezerek 23. Sahra Topçu ta-

²⁹ BOA, DH_KMS_0005_3_00055-5.

³⁰ Zafer Koylu, **Esaretten Özgürlüğe 423 Gün İngiliz İşgalinde Eskişehir**, Eskişehir 2010, s.27.

burundan Yüzbaşı Abdurrahman Efendiyle dokuz neferi, resmi selamı ifa etmediler bahanesiyle tevkif ettikleri ve bu hal bilhassa bir mesele-i siyasiye ihdası için mürettep olunduğuna tahakkuk ettiğini ve bu sebeple de Eskişehir’de bulunan bilumum zabitan ve efrat ve sivil ahali galeyanda bulunduğunu Eskişehir’deki tabur kumandanı bildirmiştir³¹ şeklindeki bilgileri gösterilebilir.

Bu gibi taciz olaylarının neden olduğu asayiş sorunları ilerleyen dönemlerde devam etmiştir. Ülke genelinde diğer işgal bölgelerinde de görülen ve yer yer kanıksanan bu manzarada Eskişehir açısından durum oldukça farklıdır. Bunun teyidi olarak da Eskişehir Mutasarrıflığının 17 Ocak 1920 tarihli raporu gösterilebilir.

“Son zamanlarda İngiliz zabitlerinin askeri şahıslara, zabitan ve efrada ve sivil ahaliye karşı aldıkları vaziyet tahammül edilemez bir hale gelmiş olduğu halde sulhün bahis konusu olduğu şu sıralarda sükûnu bozmak maksadıyla zabiterimizle ahali fevkalade sabır ve tahammül göstermekte bulunmuştur. İngiliz zabitleri bilhassa selam vermeyen zabıt ve efradı yakalamak için çarşı, pazar atlarına rakip olarak dolaşmakta ve selam vesilesiyle zabitleri önlerine katarak kontrol zabitinin hanesine götürdükten sonra Osmanlı mıntıka kumandanlığına mahfuzen göndermekte oldukları neferleri de sille tokat ve tüfek dipçiğiyle götürmekte ve halk-ı umumi nazarından İslam’a bu hakaretler pek müthiş heyecan ve intikam hissi uyandırmaktadır. Halk fertlerine de bir takım sebeplerle tahrikâmiz muameleler yapmaktan çekinmemektedirler... İngilizlere karşı galeyan etmekte olan memleket umumi efkârının önüne geçmek güç olacaktır. Çünkü Eskişehir’in durumu ve halktaki hassasiyet diğer memleketlerle kıyas kabul etmeyecek bir derecede nazik ve mühim bir hal arz etmektedir³².

Rapordan da görüldüğü gibi bu dönemde Eskişehir’de asayiş sorunu büyük ölçüde işgal olayıyla ilintili görünmektedir. Bu kabilden işgale endeksli ve ondan bağımsız, ancak onun dolaylı etkisinin hissedildiği diğer asayiş sorunları yaşanmaya devam etmiştir.

³¹ Erşan, **a.g.e.**, s.99. Ayrıca 20. Kolordu ve Eskişehir Mutasarrıflığından Harbiye Nezaretine gönderilen telgrafta da: “Belki de esirlere bile tatbik edilmesine izin verilmeyecek olan ‘izzet-i nefis-i milliyi’ rencide edici hakarete uğrayanlar arasında herhangi bir fertten, eşrafa varıncaya kadar, ahali, memurlar büyüğünden küçüğüne kadar ordu mensupları vardır. Bu davranışların sebep olacağı olayları ve halktaki heyecanı yatıştırmaktan aciziz” ifadelerine yer verilmiştir. **A.g.e.**, s.101.

³² Gökbilgin, **a.g.e.**, s.310-311.

Bunun bir örneği olarak Dâhiliye Nezareti tarafından Sadaret Makamına çekilen 27 Kânunusani 1336/26 Ocak 1920 tarihli telgrafta İşgalci İngilizler için hastane olarak düşünülen bir binanın karargâha uzak ve yetersiz olması dolayısıyla Darülmualimin binasının ve istasyon yakınlarında bulunan Orman Müdürlüğündeki memurlara ait bir binanın tahliye edilerek kendilerine verilmesi konusunda çok ısrarcı oldukları, bu işlemin gecikmesi üzerine İngiliz askerlerinin Orman Müdürlüğüne girerek personeli darp ve hakaret ettikleri, Darülmualimin binası için de aynı şekilde hareket etmeleri üzerine halkın bu konuda büyük şikâyetleri oldukları bilgilerine yer verilmiştir³³.

Telgraftaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi bu süreçte âdeta her konu bir asayiş sorunu durumundadır. Halkın mağduriyeti ve uğradığı tacizler günlük yaşamın bir parçası gibidir. İşgal ortamı ve merkezî yönetimin bu konulardaki yetersizliği sorunların daha fazla hissedilmesine yol açmaktadır.

Bir başka olay da Dersaadet'te yayınlanan *Verçin Lur* adlı bir Ermenice gazetesinin 23 Mart 1920 tarihli nüshasındaki “Eskişehir Hristiyanları Tehcir ediliyor” başlıklı haberi buradaki tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Habere göre Eskişehir'deki Ermeni ve Rumların buldukları yerlerden kaldırılarak meçhul bir yere sevk edildikleri belirtilmiş ve bu durumun 1915'teki Tehcir'i hatırlatan manzaraya dönüşme ihtimalinden söz edilmiştir. Aynı gazetesinin 24 Mart tarihli nüshasında ise bu durumun teyit edilmediği belirtilmiş, ancak şehirdeki genel korku ortamından dolayı Ermenilerin evlerinden dışarı çıkamadıkları, dükkânlarının kapalı oldukları, bu yüzden pek çok Ermeni ailesinin şehirden ayrılmak niyetinde olduğu haberine yer verilmiştir³⁴.

Yaşanılan asayiş sorunların niteliği ve dinamikleriyle ilgili olarak farklı durumlar söz konusudur. İstanbul hükümeti açısından Anadolu hareketi yönündeki girişimler bir asayiş sorunudur. Bunun bir örneği olarak İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumisi tarafından Dâhiliye Nezaretine çekilen 17 Nisan 1920 tarihli telgrafta: Eskişehir mebusu ve mahalli Kuva-yı Milliye reisi olup Şekerci Kâzım ve refikasıyla köylerde asker ve yardım toplamak bahanesiyle ahaliyi fesat ve isyana davet ederek zabitan ile toplantılar yapan ve mahdumu Hüseyin Efendiyi Sivas'a delege olarak gönderen ve Mutasarrıf Hilmi Bey ile Belediye Reisi Mehmet Ali ve eşraftan Abdülvahap Efendilerin idamlarını tertip eden ve Cemiyet-i fesadiye tarafından şüpheli gösterilen Hacı Veli

³³ BOA, BEO_004613_345941-7.

³⁴ BOA, DH_AYŞ_00036_00028-2.

Efendi tarafından ihbar edilen bu şahısların derdest edilerek İstanbul Muhafızlığına sevk edildikleri bilgileri yer almaktadır³⁵. Telgraftaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi Millî hareket yönündeki gelişmeler de İstanbul hükümeti tarafından yoğun bir asayiş meselesi olarak görülmektedir.

Bu dönemde Eskişehir ahalisinin sıkça karşılaştığı sorunlardan biri de halkı büyük ölçüde mağdur eden hırsızlık olayları olmuştur. Bunun bir örneği olarak Dâhiliye Nezareti Jandarma Genel Komutanlığından Sadaret Makamına çekilen 2 Kânunuevvel 1291/2 Aralık 1291 tarihli telgraf gösterilebilir. Buradaki bilgilere göre Eskişehir havalisinde ikamet eden İslam ahalisinden gasb edildiği bildirilen 20 bini aşkın Ankara tiftik keçisi ve 30 bini aşkın koyun ve keçi sürüsünün Yunan askerî korumaları eşliğinde Bursa'dan Balıkesir'e getirildiği ve oradan, Dikili üzerinden Yunanistan'a sevk edilmek üzere yola çıkarıldığı bildirilmiştir. İlgili makamlar nezdinde yapılan yazışmalara binaen konuyla ilgili soruşturma ve takibatın yapılması istenmiştir³⁶.

Belgeden de görüldüğü üzere bu konudaki sorunların bu kadar büyük ölçekte uluslararası boyutta olması dikkat çekicidir. Hırsızlık olayının boyutu asayiş sorununun geldiği düzeyi yansıtmaya açısından önem taşımaktadır.

³⁵ BOA, DH_EUM_AYŞ_00038_00043-1.

³⁶ BOA, DH_İ_UM_00020_30_00014_28_-2.

SONUÇ

Asayiş sorunu olağan ve olağanüstü durumlarda toplumlar için her zaman öncelikli konulardan biri olmuştur. Zira bu konu siyasal ve toplumsal düzeyde devamlılığın ön koşullarından birini oluşturur. Türk toplumu esas itibarıyla 20. yüzyılın başından beri daha öncesi de belli ölçüde geçerli olmak üzere bu tür sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. İmparatorluğun sonunu getiren ve art arda yaşanan savaşlar sonunda devlet otoritesi önemli ölçüde kaybolmuş, bunun sonucunda eski geleneği olan eşkıyalık yeni ortamda tekrar vücut bulmuştur.

Millî Mücadele Dönemi'ne gelindiğinde ise bu durum büsbütün daha da kötüleşmiştir. Yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan halk vatanını kaybetme tehlikesini yakından hissetmiş ve buna kendi imkânlarıyla tepki vermeye çalışmıştır. Uzun yıllar süren savaşlar sonunda harap ve bitap düşmüş olan halk; vatan, millet ve devlet olarak tam bir beka sorunu yaşamıştır. Kaybedilen imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde yaşanan etnik ve demografik değişim, bu alandaki mevcut sorunlara uyum ve entegrasyon problemlerini de eklemiştir.

İngiliz işgali döneminde Eskişehir'de asayiş konusunda hırsızlık, darp, gasp, yaralama, taciz, cinayet gibi durumlar ön plana çıkmaktadır. Bununla beraber düşman işgali dolayısıyla olağanüstü hassas olan ortamda hemen her şey asayiş sorunu görünümündedir. Eski dönemlerden gelen ve şehre tahakküm eden "feodal" unsurların yarattığı otorite boşluğu ve buna bağlı ortaya çıkan asayişsizlik yaşam koşullarını güçleştirmiştir. Bunlara ilaveten savaş ortamında yaşanan insan kayıpları ve maddi imkânların yetersizliği dolayısıyla yoksulluk sorunlarının yanında, can ve mal güvenliği gibi hayati problemler gündeme gelmiştir. Oldukça basit görünümlü nedenlerden kaynaklanabilen olayların çokluğu şehirdeki genel asayiş ortamının ne denli elverişsiz olduğunu göstermektedir. Şehre zaman zaman ölüm sessizliği, zaman zaman da patlayacak bomba atmosferi hâkim olmuştur. Kuvayımillîye'nin duruma hâkim olması sonrasında da bu nazik durum devam etmiştir. Zira Eskişehir, Batı Cephesi'nde Yunan işgal harekâtının ana hedefi içinde yer alan merkezlerinden biri konumundaydı. Millî Mücadele açısından Eskişehir'in stratejik durumu dolayısıyla buradaki asayiş konusu daha fazla önem taşımaktadır. İngiliz işgaliyle başlayan yeni dönem, Batı Cephesi'nde Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonucunda Yunan işgaline dönüşerek farklı bir boyut kazanmıştır. Her türden taciz, baskı, gasp, hırsızlık, yaralama ve cinayet bu dönemde daha da artmıştır. Bunun sonucunda asayiş sorunu dolayısıyla sosyal tarih açısından bu dönemin bedeli Eskişehir'de ağır olmuştur. Ancak başarıyla sonuçlandırılan Millî Mücadele, böyle bir bedelin ödenmesini tahammül edilebilir kılmış-

tır. Her şeye rağmen bu dönemde çekilen sıkıntılar halkın belleğinde geniş bir şekilde yer alarak yakın tarih konusunda toplumsal bilincin önemli unsurlarından birini oluşturmuştur. Tarih biliminin kendine has yöntemleri yanında nesilden nesile aktarılan sözlü tarih verileri de hesaba katılarak bakıldığında, sosyal tarih açısından Eskişehir’de daha farklı bir manzaranın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan Eskişehir için “Milli Mücadele’nin yükünü çeken şehir”³⁷ yakıştırması anlamlıdır.

İngiliz işgali döneminde Eskişehir’deki asayiş sorunlarını ele aldığımız bu çalışmada genel görünüm bu şekildedir. Bu konunun bir de 18 Temmuz 1921’de başlayıp, 2 Eylül 1922 tarihine kadar devam eden Yunan işgali dönemi vardır ki o da ayrı bir çalışmanın konusu olabilir³⁸.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

³⁷ Mesut Erşan, “Milli Mücadele’nin Yükünü Çeken Şehir: Eskişehir”, **Milli Mücadeleye Yerel Bakışlar Sempozyumu**, 22-24 Ekim 2021, Gaziantep, (Yayımlanmamış sempozyum bildirisi).

³⁸ İşgalin bu döneminde yaşanan sorunlar ve genel görünüm olarak şöyle bir durum söz konudur: Yaklaşık 13 ay kadar süren Yunan işgali döneminde şehir teslim olmakla birlikte Türk askerini dağıtamayan Yunanlılar cephe gerisindeki halka saldırmış ve köylerini yakmışlardır. Direnenleri toplayıp kurşuna dizmişlerdir. Halkın dini değerlerine hakaret ederek camileri ahır ve hapisaneye çevirmişlerdir. Güneş battıktan sonra sokağa çıkma yasağı uyguladıkları için 13 ay boyunca sabah, akşam ve yatsı ezanları şehirde okunamadı. Yunan subayları zorla yanlarına alıkoydukları Müslüman kadınlara şapka giydirmiş ve onları rakı sofralarında oturmaya zorlamışlardır. Güneş, **a.g.e.**, s.223.

KAYNAKÇA

- Ahmet Şerif, **Anadolu'da Tanin**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Ahrâr**, 7 Teşrinievvel 1335/7 Ekim 1919.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C. III, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1987.
- Cebesoy, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul 1953.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), BEO_004602_345131-6.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), DH_AYŞ_00036_00028-2.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), DH_EUM_AYŞ_00038_00043-1.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), DH_İ_UM_00020_30_00014_28_-2.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), DH_KMS_0005_3_00055-5.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), DH_KMS_00050_2_00012_19.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), BEO_004592_344380_6.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), BEO_004613_345941-7.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), DH_EUM_6_00049_00058-3.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), DH_KMS_00049_2_00024-2.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), DH_ŞFR_00100_00028-1.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (**BOA**), DH_ŞFR_00101_00019_044_001_001.
- Ergil, Doğu, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara 1981.
- Erşan, Mesut, **Milli Mücadele'nin Başlangıcında Eskişehir'in Önemi**, Atatürk Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991.
- Gökbilgin, Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Güneş, İhsan-Kemal Yakut, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007.

İleri, 24 Teşrinievvel 1335/24 Ekim 1919.

İpek, Nedim, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Kırlı, Engin, **19. ve 20. Yüzyılda Eskişehir'e Yapılan Göçler**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2001.

Kodaman, Bayram, "Milli Mücadele'nin Tarihi ve Sosyal Açından Değerlendirilmesi", **Milli Mücadelede Amasya Sempozyumu**, Amasya 1986.

Koylu, Zafer, "**Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi**", **Atatürk Yolu, C 12, S 46. ss.424-455.**

Koylu, Zafer, **Esaretten Özgürlüğe 423 Gün İngiliz İşgalinde Eskişehir**, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir 2010.

Sakallı, Bayram, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

Sarıkoyuncu, Ali, Selahattin Önder, Mesut Erşan, **Milli Mücadelede Eskişehir**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2002.

Türk İstiklal Harbi, C. I, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974.

Yakut, Kemal, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eşkıyalığın Önlenmesine İlişkin Düzenlemeler", **Kebikeç**, S 34, 2012, ss.139-157.

Yetim, Fahri, **Milli Mücadele Döneminde Mitingler**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1994.

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE ORMAN VE ORMANCILIK POLİTİKASI (1920-1938)

NADİR YURTOĞLU*

Z

Bu makale 1920 yılından 1938’e kadar olan süreçte Türkiye’de orman ve ormancılık politikası ile bunun ekonomiye olan yansımalarına odaklanmaktadır. Çalışma, Atatürk Dönemi’nde ormanlarla ilgili yapılan yasal düzenlemeler; orman ve ormancılık faaliyetleri ve Orman faaliyetlerinde örgütlenme ile sınırlandırılarak üç ana başlık dhiline incelenmiştir. Orman ve ormancılığın ülke ekonomisine olan etkileri sayısal verilerle değerlendirilmiştir. Çalışmanın kaynak materyalini, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, resmî yayınlardan; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, kanunlar ve tutanak dergileri, Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazetesi, istatistik yıllıkları ve dönemin süreli yayınları arasında bulunan gazete ve dergilerinin makaleleri oluşturmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar şunlardır: Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ülkenin zenginlik kaynaklarından olan orman ve ormancılığın geliştirilmesine yönelik çalışmaların başlatıldığını, orman ürünleri ve sanayisine verilen önem, yasal düzenlemelerin yapılması ve örgütlenme faaliyetlerine gidilmesinden anlıyoruz. Bu suretle orman ve ormancılıkla ilgili üretim hacmi, işletme hasılatı ve gayrisafı millî hasıla artırılarak millî ekonomiye katkılar sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 3116 Sayılı Kanun, Orman Fakültesi, Orman İşletme Hasılatı, Orman Umum Müdürlüğü, Orman ve Ormancılık.

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kastamonu/TÜRKİYE, nyurtoglu@kastamonu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7478-3149

FORESTS AND FORESTRY POLICIES IN TÜRKİYE IN THE ERA OF ATATÜRK (1920-1938)

ABSTRACT

This study addressed the forests and forestry policies and their contribution to Türkiye's economy between 1920 and 1938. The study discussed the topic under three headings: (1) legal regulations on forests, (2) forests and forestry activities, and (3) organizations for forestry activities during the era of Atatürk. The study focused on numerical data regarding the forests and forestry activities during the era of Atatürk. Data were collected from the Presidency Republican Archival Documents, the Minutes of the Grand National Assembly of Türkiye, journals on minutes and laws, Official Gazette of the Republic of Türkiye, annual statistical records, and articles in newspapers and magazines of the period. The results are as follows: After the declaration of the Republic, considerable effort was exerted to improve the forests and forestry activities, which are the country's wealth. The legal regulations and organizational activities of the period show that forest products and industry were attached significant importance to. These processes led to an increase in production volume, management revenue, and gross national product related to the forests and forestry, resulting in a contribution to the national economy.

Keywords: Faculty of Forestry, Forest Management Revenue, Forests and Forestry, General Directorate of Forestry, Law No. 3116.

GİRİŞ

İnsanın doğduğunda yattığı beşikten, öldüğünde mezara götürülmesi için kullandığı tabuta kadar birçok gerecin ağaçtan yapılması, orman ve ormancılığın önemini ortaya koymasına bakımından önemli bir örnek olmuştur¹. İnsanoğlu tarihin en eski devirlerden beri deprem, yangın, sel ve fırtına olmak üzere belli başlı dört doğal felaketle karşı karşıya kalarak mücadele etme yoluna gitmiştir. Bunlardan biri olan sel felaketiyle çıplak arazilerde toprak sürüklenmesi meydana gelmiştir. Buna rağmen orman içi ve civarındaki ağaçlara çarparak hızını kaybeden yağmurun toprağa yavaşça süzülüp üst tabaka tarafından emilmesi, suyun hızlanarak sel hâline gelmesi ve erozyonun meydana gelmesini engellemiştir².

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren insanlar hayvanlarını da ormanlardan beslemiş, tarım hayatına geçişte tarlasından sapanına kadar her araç ve malzemesini bu doğal zenginliklerden temin etmiştir. Bilhassa Orta Çağ'da ormanlardan o kadar çok yararlanılmıştır ki bu durum bazı tarihçi ve iktisatçıların adı geçen çağa orman ve ağaç kullanma çağı demesine yol açmıştır³.

Bu devirde kuruluşunu tamamlayan Osmanlı Devleti zamanında ormanların önemini koruduğu görülmektedir. Osmanlılarda ormanların, uzun yıllar Cibâl-i Mübâhâ denilen bir uygulamaya tabi tutulduğu bilinmektedir. Bu uygulamaya göre; ormanlar Allah vergisi bir kaynak olarak görülmüş, hiçbir kısıtlamaya gidilmeksizin herkesçe istenildiği zaman ve miktarda kullanılabilmiştir. Belli başlı bir idareye bağlı kalınmaksızın yararlanılan bu ormanlar, sadece tersane ve tophane için gerekli ağaçları temin edebilmek amacıyla yerleşim birimlerine yakın olanları, hükûmetin emriyle Koru Ağaları da denen vilayet memurları tarafından muhafaza altına alınmıştır. Kırım Savaşı (1853-1856) öncesinde devletin ormanlara olan ilgisi belirli alanlarla sınırlı kalmıştır. Bu alanlar sarayın odun ihtiyacı ile başlamış, gemi yapımı için gerekli ağaç teminiyle sürdürülmüştür. Barutun icadından sonra tophanenin ihtiyacı olan ormanların kullanımına yönelik kısıtlamalara gidilmişse de ülkenin bu doğal

¹ Kenan Ünal, "Bugünkü ve Yarın ki Türkiye Ormancılığı", *İktisadi Yürüyüş*, C 5, S 116, Yıl 5, 16 Ekim 1944, s.10.

² İbrahim Kutlutan, "Ormansızlıktan Çektiklerimiz", *İktisadi Yürüyüş*, S 3, Yıl 1, 15 Ocak 1940, s.5; *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30-10-0-0/ 8-49-17, Tarih: 05.06.1936.

³ Mazhar Diker, "Ormanlardan Nasıl İstifade Ediyoruz?", *İktisadi Yürüyüş*, C 6, Orman Özel Sayısı, Yıl 6, 10 Ocak 1945, s.9.

zenginlikleriyle ilgili ciddi bir çalışma yapılamamıştır. Bu nedenle bilinçli ve belirli bir amaca yönelik ormancılık faaliyetlerinin Kırım Savaşı sonrasında ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu dönemde devletin gelir elde etme arayışı içerisine girmesi, orman kaynaklarına önem verilip bunlardan yararlanmak amacıyla 1870’de *Orman Nizamnamesi* adı altında bir düzenlemenin hayata geçirilmesine yol açmıştır. Bu tarihten itibaren ormanları işletme hakkı, taşrada teşkil edilen Orman Müdürlükleri aracılığıyla mülkiyeti devlette kalmak kaydıyla, yerli-yabancı kişi veya kuruluşlara verilmeye başlanmıştır. Ancak düzenlenip yürürlüğe konulan Orman Nizamnamesinin dönemin şartları gereği istenildiği gibi uygulanamadığı bilinmektedir. Bunun nedeni II. Abdülhamit Devri’nde (1842-1918), bu nizamnamenin ruhunu anlayacak ve ormanın ülke ekonomisiyle sağlık ve estetiği bakımından temin edeceği faydaları kavrayacak nitelikte kadroya sahip olunamamasıdır⁴.

Osmanlı Devleti’nin ormancılık konusuyla sürekli ve sistemli bir şekilde ilgilenmesi, 3 Kasım 1839’da Tanzimat Fermanı’yla başlamıştır. Bu tarihten sonra Ticaret Nezaretine bağlı bir *Orman Müdürlüğü* kurulmuşsa da faaliyetleri yetersiz kalmıştır. Ormancılık hizmetlerinin teşkilatlandırılması maksadıyla ilk ciddi teşebbüsün Fransa’dan getirilen uzmanlar aracılığıyla 1857 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir. Aynı yılda ağaçlarla kaplı geniş alanların eğitim ve öğretimini gerçekleştirmek amacıyla bir orman mektebinin açılmasının yanı sıra bu alanlarla ilgili teşkilatının temelleri de atılmıştır. 1857-1869 yılları arasında orman işlerinin yönetimi sırayla, Nafia Nezareti; Ticaret ve Nafia Nezareti; Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlı bayındırlık işleriyle uğraşan Meclisi Meabir’e bırakılmıştır. 1869 yılında teşkil edilen Orman Umum Müdürlüğünün ise Maliye Nezareti uhdesine verildiği görülmektedir. Böylece orman faaliyetleri, Orman Umum Müdürlüğü veya Orman ve Maâdin Umum Müdürlüğünün idaresinde yürütülmüştür. Bu teşkilat, hizmetlerin önem ve çeşidine göre 1872 yılında Orman ve Maâdin Nezareti; 1879’da Ticaret ve Ziraat Nezareti; 1892’de ise Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezaretine bağlı bir Orman Umum Müdürlük hâlinde örgütlenmiştir. İkinci Meşrutiyet Devrine (1908-1920) gelindiğinde Orman Heyet-i Fenniyesi (sonradan Orman Müdüriyet-i

⁴ Fahri Bük, “Orman Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Çalışması”, **İktisadi Yürüyüş**, Ziraat Fevkalade Sayısı, C 6, S 69-70, Yıl 3, Ekim 1942, s.10; Cantürk Gümüş, **Türk Orman Devrimi**, Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, Ankara 2018, s.6-7.

Umumiyesi) Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezaretine bağlanmıştır⁵.

Ormanların tahribinde göçlerin de etkisi olmuştur. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Kafkasya ve Rumeli'den gelen göçmenlerin planlı bir iskâna tabi tutulamaması ve herkese istediği yerde köy kurma serbestliğinin tanınması, tarla ve mera arazileri uğruna ormanların yağmalanarak değerli kısımlarının pazarlarda satılıp önemsiz ağaç parçalarının ateşe verilmesine yol açmıştır⁶.

Ayrıca kerestelerin ilkel yolla, el veya su hızarlarıyla biçilmesi, üretim kalitesini düşürmesine rağmen bunların cins itibariyle nitelikli oluşu, Akdeniz havzasında bu metaa olan rağbeti artırmıştır. Katran ve çamlar, Katranî ve Karamanî; yarma kayınlar, Dulabî ya da Dolap adıyla Suriye ve Mısır'da aranırken meşeden elde edilen fiçî tahtalarıyla şimendüfer traversleri de Fransa'da tercih edilmiştir. Ancak üretimin ilkel yöntemlerle yapılması, hammaddenin neredeyse yarı yarıya zayi olmasına sebebiyet vermiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında amenajman heyetleri teşkil edilerek ormancılıkta ileri bir adım atılmak istenmişse de mütareke şartları ve akabinde yaşanan harpler yüzünden bir sonuç alınamamıştır⁷. Ancak ilk kez İsmail Hakkı Paşa tarafından tahtadan araba imal etmek amacıyla Adapazarı Araba Fabrikasının kurulduğu gözlemlenmektedir⁸.

Atatürk Dönemiyle ilgili çeşitli konularda çalışma yapılmasına rağmen, orman ve ormancılık politikalarına yönelinmemesinin literatür boşluğunu meydana getirmesi, bu makalenin yazılmasını zorunlu hâle getirmiştir. Dahası orman ve ormancılığın ülke ekonomisi ve sağlığının önemli bir parçası olup insan hayatının vazgeçilemez bir unsurunu teşkil etmesi, Atatürk Döneminde

⁵ Millet Meclisi (MM), **Tutanak Dergisi**, 31.07.1971, s.5.

⁶ Bük, a.g.m., s.10; Ülkede ağaç sevgisi ve şuurunu aşlamak için yapılması gerekenler hakkında bilgi almak için bk. Kenan Ünalı, "Milli Bir Servet Kaynağı: Devlet Orman İşletmeleri", **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 112, Yıl 5, 16 Ağustos 1944, s.5.

⁷ Amenajman ve topoğrafya alanında Karl Gaigg, Gustav Micklitz ve Walter Kreibach; silvikültür konusunda Josef Pinsker; ağaç ve fidanlık hususunda ise Franz Stumfohl, Avusturya'dan uzman olarak Osmanlı Devleti'ne getirilmiştir. Adı geçen uzmanlara Orman mühendisleri Salih Sıtkı, Mehmet Emin, Sadullah Malkoç, Ali Bekir ve Bahaddin Bey'in de ilave edilmesiyle ilk amenajman kurulu teşkil edilmiştir. Bu bağlamda örnek bir amenajman planı gerçekleştirilmesi maksadıyla Türk ormancılarıyla Avusturyalı uzmanlar birlikte çalışmıştır. Selahattin Köse, "Orman Amenajmanının 100 Yıllık Tarihçesi, **Orman Amenajmanının Yüzüncü Yılı**, Ed. Sezgin Özden, Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, Ankara 2019, s.10.

⁸ Tefik Ali Çınar, "Kereste Sanayii ve Ticareti", **İktisadi Yürüyüş**, C 6, Orman Özel Sayısı, Yıl 6, 10 Ocak 1945, s.13.

orman ve ormancılık politikası hakkındaki çalışmanın ele alınmasının amaçlanmasını gerekli kılmıştır.

I. Atatürk Döneminde Ormanlarla İlgili Yapılan Yasal Düzenlemeler

Atatürk Döneminde ormanlarla ilgili yasal boşluğu ortadan kaldırmak amacıyla bir kısım kanuni düzenlemelere gidilmiştir. 11 Ekim 1920 tarihinde kabul edilen 39 sayılı Baltalık Kanunu ile bu yasal düzenlemelerden ilki gerçekleştirilmiştir. Bu kanunla odun, kömür ve keresteciliğiyle bilinin yirmi kilometreye kadar büyük ormana yakın köylerden, her bir haneye orman yetkililerinin başkanlığında mühendis, tapu memuru ve köy ihtiyar heyetinden ikişer kişiden meydana gelen bir heyet tarafından en fazla on sekiz dönümün baltalık ayırımı yapıp ücretsiz kaydı gerçekleştirilmiştir. Adı geçen baltalıkların korunması ve bunlardan yararlanma ihtiyar heyetinin gözetim ve sorumluluğu altında köy halkına ait olurken, vakıf ormanları bu düzenlemenin dışında tutulmuştur⁹. Bu kanun ile orman köylüsü her aileye 18 dönüm baltalık orman verilerek odun gereksinimlerini karşılamaları istenmişse de bunların kendilerine tahsis edilen alanları tarla hâline çevirmeleri, ülkenin doğal zenginliklerini yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır¹⁰.

39 sayılı Yasanın ardından 18 Haziran 1922'de 239 sayılı *Meccanen Kereste Katma Müsaade İtasına Dair Kanun*'un kabul edildiği görülmektedir. Bu kanuna göre; yangın, sel, deprem, savaş ve isyan sebebiyle meydana gelen tahribat sonucunda tamir ve inşası gerekli görülen mesken, okul, medrese, ibadet yeri ve yetimhaneler için gerekli kerestelerin, Ekonomi Bakanlığınca belirlenen sürede, düzenlenecek tutanakla sigortalı olanlar dışında, devlet ormanlarından ücretsiz elde edilmesine izin verilmiştir¹¹.

⁹ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, 11.10.1920, s.41; *Resmî Gazete*, S 5, 7 Mart 1921.

¹⁰ *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız*, Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1973, s.53; https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/ormanamenajmani_d3738.pdf, Erişim Tarihi: 02.04.2021.

¹¹ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, 18.06.1922, s.283; Devlet ormanlarıyla özel ormanların 1923 ile 1926 yılının yedi aylık dönemindeki gelirleri için bk. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 09.04.1927, s.11-12; İzmit'le Derince arasında 26 Temmuz 1935'de sabaha karşı saat üçte çıkan yangının söndürme çalışmaları başarıyla sonuçlanmadığından İstanbul, Derince ve İzmit arasındaki telefon ve telgraf hatları kesilmiş, trenler faaliyetini durdurmuştur. Bu konu ile ilgili bk. "İzmit'le Derince Arasındaki Ormanlar Yanıyor", *Anadolu*, 27 Temmuz 1935, No: 6273, s.2; Ayrıca yurt dışı orman yangınlarıyla ilgili bk. *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Temmuz 1934, No:4656, s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 11 Temmuz 1934, No: 4657, s.2.

15 Nisan 1924 tarihinde ise 484 sayılı *Devlet Ormanlarından Köylülerin İntifa Hakkı Kanunu* kabul edilmiştir. Bu kanuna göre eskiden beri kuru ve baltalığı olmayan köy ve kasabalardaki halkın, mescit, mektep, köprü, mesken, ağıl, ambar, ahır, samanlık gibi yerleri inşa ve tamir etmek; araba ve tarım aletleri üretmek ve ev ihtiyaçlarını gidermek amacıyla verilen resmî izinle, devlet ormanlarından ücretsiz ağaç kesebilecektir. Tarım alet ve malzemele-
rinin imal ve satışıyla meşgul köy ustaları dahi gerekli ağacı, yine resmî izin kapsamında bedava kesebilecektir. Ancak eskiden beri köye mahsus kuru ve baltalık bulunduğu hâlde kırsal kesim ahalisinin ihtiyacına yeterli kereste, odun ve kömürün bu baltalık ve korudan üretimi mümkün olmadığı takdirde dahi yukarıdaki izinden yararlanabileceği tespit edilmiştir¹².

Bu yasal düzenlemelerden biri de 22 Nisan 1924 tarih ve 501 sayılı *15 Nisan 1340 Tarihli Orman İntifa Kanununun Yedinci Maddesinin Tadiline Dair Madde-i Muvakkate*'dir. Yasaya göre 15 Nisan 1340 tarihli Orman İntifa Kanununun yayınlanmasından itibaren Sarıkamış-Kars-Gümrü geniş hattı bir ay; Sarıkamış-Erzurum-Kükürtlü dar hattı üç ay süreyle adı geçen kanunun yedinci maddesi hükmü dışında bırakılmıştır¹³.

Aynı tarihte kabul edilen 504 sayılı *Türkiye'de Mevcut Bilumum Ormanların Fenni Usulü İdare ve İşletilmeleri Hakkında Kanun* ile de devlet, birey, ortak, dernek, kurum ve köylere ait tüm orman, kuru ve baltalıklarda kesim faaliyeti, işletme planlarının düzenlenmesine bağlı hâlde getirilmiştir. Orman, kuru ve baltalıklarında kesim işletme planları en fazla üç yıl içerisinde tamamlanana kadar bu görev geçici planlarla yürütülmüştür¹⁴.

Yine 22 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 513 sayılı *Orman Nizamnamesinin Babı Sani'sinin İkinci Faslına Müzeyyel Kanunun* birinci maddesine göre; ormanlardan ruhsatsız veya işaretli olanların dışında ağaç kesip ihraç edenlerin ürünlerine el konulmuş, sulh mahkemelerince para cezası ve tazminattan başka bir haftadan bir aya kadar da hapis cezası verilmiştir. Adı geçen faaliyetlerde sorumluluğu bulunan orman müteahhit ve imtiyaz sahiplerine de aynı ceza uygulanmıştır¹⁵.

¹² TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 15.04.1924, s.345.

¹³ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 22.04.1924, s.402; 501 sayılı Kanunun 7. maddesine göre demiryolu ve güzergâhıyla sahillerde bulunan fabrikalarda odun yakılması yasak edilmiştir.

¹⁴ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 22.04.1924, s.407; 22 Nisan 1340 tarih ve 504 numaralı Türkiye'de Mevcut Bilumum Ormanların Fenni Usulü İdare ve İşletilmeleri Hakkında ki Kanuna Müzeyyel Kanun için bk. TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 06.12.1924, s.22; **Resmî Gazete**, S 81, 7 Ocak 1925.

¹⁵ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 22.04.1924, s.420.

Ormanlarla ilgili yapılan yasal düzenlemelerden biri de 2 Aralık 1925 tarih ve 680 sayılı *Orman Nizamnamesinin Babı Sanisinin İkinci Faslına Müzeyyel 22 Nisan 1340 Tarihli Madde-i Münferidenin Tadili Hakkında Kanun*dur. Bu kanunla orman faaliyetlerinde sorumluluğu bulunan müteahhit ve imtiyaz sahipleriyle birlikte şirket yetkililerinden yasaya aykırı hareket ettikleri tespit edilenlerin de aynı suretle cezalandırıldığı tespit edilmiştir¹⁶.

Atatürk Döneminde orman memurlarının ücretleriyle ilgili yasal düzenlemelere de gidilmiş, 17 Şubat 1926 tarih ve 746 sayılı *Zamanı Mesai Haricinde Çalışan Bazı Orman Memurlarına Ücret İtası Hakkında Kanun* yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla Tarım Bakanlığınca belirlenen çalışma saatleri dışında dahi sahil ve demiryolları güzergâhındaki mevkilerde imrarla (geçiş) ilgili işleri yapmayı sürdüren orman memurlarına bir saat için seksen kuruş ücret verilmiştir. Bu süre geçtiği takdirde her bir saat için ücretin yarısı ödenmiş, saat küsuratı da tam olarak hesap edilmiştir¹⁷.

Aynı yılda yayınlanan 1 Haziran 1926 tarih ve 892 sayılı *Orman Nizamnamesinin On Altıncı Maddesi Mucibince Alınacak Yaylakıye Resminin İlgasına Dair Kanun* ile yaylakıye vergisi kaldırılmıştır¹⁸.

TBMM'nin 3. Dönem çalışmalarında ormanlarla ilgili yasal düzenlemeler sürdürülmüş, 2 Ocak 1930 tarihinde 1545 sayılı *Hususi Orman Sahiplerinden ve Müteahhitlerden Alınan Amenajman Paralarının Sarfı Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Bu kanun ile sözleşmeleri gereğince orman müteahhitlerinden ve 504 sayılı Kanuna göre özel orman sahiplerinden alınan amenajman¹⁹ ve ağaçlandırma ücretleri, varidat bütçesine açılan özel bir bölüme gelir ve Ekonomi Bakanlığı bütçesinin amenajman ve ağaçlandırma kısmına ise tahsisat olarak ilave edilip kullanılmıştır²⁰.

TBMM'nin 4. Dönem faaliyetleri içerisinde yer alan 1 Aralık 1932'de 2073 sayılı *1931 Malî Senesi Zarfında Amenajman ve Teşcir İşlerinde İstihdam Edilmiş Olan Orman Fen Memurlarının Yevmî Tazminatları Hakkında Kanun* yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre; 1931 mali yılı içerisinde amenajman ve ağaçlandır-

¹⁶ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, 02.12.1925, s.4; *Resmî Gazete*, S 244, 14 Aralık 1925.

¹⁷ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, 17.02.1926, s.272; *Resmî Gazete*, S 311, 2 Mart 1926.

¹⁸ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, 01.06.1926, s.962; *Resmî Gazete*, S 404, 26 Haziran 1926.

¹⁹ Devlete ve kişilere ait ormanların, önceden hazırlanıp kabul edilmiş esaslara uygun olarak işletilmesi.

²⁰ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, 02.01.1930, s.24; *Resmî Gazete*, S 1391, 7 Ocak 1930.

ma çalışmalarında istihdam edilen orman fen memurlarına bu yasaya bağlı cetvelde gösterildiği üzere yevmiye hesabıyla tazminat ödenmiştir²¹.

1934 yılına gelindiğinde ormancılığın geliştirilmesi için eğitime de önem verilerek 2538 sayılı *Orta Orman Mektebi Teşkili ve Muallimleri Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Bu kanunla orman mühendis yardımcısı yetiştirmek üzere Tarım Bakanlığına bağlı bir Orta Orman Mektebi kurulmuştur. Bu mektebe, yüksek ziraat ve orman mekteplerini bitirenler öğretmen olmuştur. Bu esas dâhilinde Orta Ziraat Mektepleri Muallimleri Hakkındaki 10 Haziran 1933 tarih ve 2293 sayılı Kanunun 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 ve 13. madde hükümleri, Orta Orman Mektebi öğretmenleri hakkında da uygulanmıştır²².

TBMM'nin 5. Dönem faaliyetleri içerisinde de ormanlarla ilgili yasal düzenlemelere gidilmiş, 8 Şubat 1937 tarih ve 3116 sayılı 6 bölüm, 8 geçici madde ve 136 maddeden oluşan *Orman Kanunu* kabul edilerek bu konuda en kapsamlı çalışma yerine getirilmiştir²³. Bu kanunun birinci maddesine göre yasanın uygulanmasında kendi kendine yetişen ya da emekle ürün veren ağaç ve ağaçlıkların yerleriyle beraber toplu hâlleri orman sayılmıştır. Ancak koru ve

²¹ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 01.12.1932, s.3; **Resmî Gazete**, S 2273, 10 Aralık 1932.

²² TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 23.06.1934, s.896; **Resmî Gazete**, S 2742, 3 Temmuz 1934; 2293 sayılı *Orta Ziraat Mektepleri Muallimleri Kanununun* ayrıntıları için bk. TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 10.06.1933, s.967-970; **Resmî Gazete**, S 2435, 24 Haziran 1933; Arnavutluk'un Görüce çevresi Orman Müfettişi Mehmet Fethi Bey, mezun olduğu Yüksek Orman Mektebini ziyaret ederek çeşitli temaslarda bulunmuştur. Bu ziyaretin ayrıntıları için bk. "Orman Mektebini Ziyaret", **Son Posta**, 5 Temmuz 1933, No: 1057, s.11; Ayrıca Yüksek Orman Mektebine kayıt şartlarıyla ilgili ilan için bk. "Yüksek Orman Mektebine Kaydı Kabul Şeraiti", **Vakit**, 25 Ağustos 1929, No: 4175, s.5.

²³ 3116 sayılı Kanun, ormancılıkta gerçekleşen bir devrim niteliği kabul edilmesinin yanı sıra ormancının bir anayasası biçiminde de değerlendirilmiştir. Ahmet Demirbaş, "Ormancılık Tarihinden 7", **Orman ve Av**, S 6, Kasım 2011, Aralık, s.36; 3116 sayılı Orman Kanununun kabul edilmesiyle her yerde olduğu gibi Kastamonu'da baş gösteren odun buhranı Belediyenin Orman İdaresince müzayedeye konulan üç kesim yerinden aldığı odunları şehre çekmeye başlamasıyla giderilmeye çalışılmıştır. "Kastamonu Belediyesi Odun Buhranını İzale Etti", **Akşam**, 17 Ağustos 1937, No: 6765, s.12; Yeni Orman Kanununda ağaçların kesimi ve ormanları işletme hakkının devlete verilmesi, kerestenin azalacağı tahmininde bulunan tüccarların stok yaparak fiyatların artmasına neden olmuştur. Bu husus için bk. "Odun ve Kömür Tacirleri İhtikâr Yapmaya Başladılar", **Son Telgraf**, 29 Mayıs 1937, No: 396-83, s.3; Ağaçların bilinçsizce kesimi ve ormanların yok edilmesiyle ilgili makaleler için bk. Ali Naci Karacan, "Ağaç", **Tan**, 2 Mayıs 1935, No: 10-3313, s.1; "Yeni Talimatname Bugünlerde Geliyor", **Türksözü**, 18 Haziran 1937, No: 3856, s.2; Ormanların istimlakıyla ilgili genelge hakkında bilgi almak için bk. "Ormanların İstimlakı", **Ulusal Birlik**, 6 Temmuz 1937, No: 1045, s.4; "Ormanların İstimlak Muamelelerine Başlanıyor", **Yeni Asır**, 6 Temmuz 1937, No: 9594, s.2.

baltalık olmayan, sazlık, step bitkili alanlar, parklar, dikenlik ve fundalıklar ile ormanlara bitişik bulunmayan beş hektardan az, sahipli arazi üzerindeki ağaç ve ağaççıklar ormandan sayılmamıştır²⁴.

Kanunun ikinci maddesine göre; bulunduğu yer, durum ve özellik itibarıyla halkın, sıhhat, selamet ve menfaatine uygun olup da birinci madde kapsamına giremeyecek belirli ağaçlı alanlar, Bakanlar Kurulu Kararıyla tespit edilerek buralardaki kesimler Orman İdaresinin iznine tabi tutulmuştur.

Üçüncü maddeye göre ormanlar; devlet, umuma mahsus (köy, belediye ve özel idareler gibi tüzel kişiliğe sahip kamu kurumlarına ait ormanlar), vakıf ve özel olmak üzere dörde ayrılmıştır²⁵.

Dördüncü maddeye göre devlete ait olmayan ormanlar da bu kanun kapsamında kontrol altında tutulup denetimi Orman İdaresi tarafından gerçekleştirilmiştir²⁶.

Atatürk Döneminde 26 Nisan 1937 tarihinde yürürlüğe giren 3157 sayılı *Orman Koruma Teşkilat Kanunu*yla da muhafaza görevi bu yasada gösterilen şekliyle askerî kıtalara verilmiştir. Bu kıtalar, koruma vazifelerini zarara uğratmayacak şekilde askerî yöntemlere göre teşkil, talim ve terbiye edilmiştir. Tarım Bakanlığına bağlı bir Orman Genel Komutanlığı ihdas edilmiş, ağaçlarla örtülü alanların genişlik ve önemine göre alay, tabur ve bölük hâlinde oluşturulacak kıtalar, bu komutanlık emrine verilmiştir²⁷.

²⁴ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 08.02.1937, s.186; **Resmî Gazete**, S 3537, 18 Şubat 1937; Duran Taraklı, **Ormanlarımız ve Yerleşimleri**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, s.19; **FAO Türkiye Raporu**, Ankara 1962, s.83; 3116 sayılı Kanunun 1 Haziran 1937’de yürürlüğe girmesi, Kastamonu, Bolu gibi bazı vilayetlerde 10-15 yıllık odun ihtiyacının temini maksadıyla ormanların tahrip edilmeye başlanmasına yol açmıştır. Bu konu ile ilgili İçişleri Bakanlığından Başbakanlığı gönderilen yazının ayrıntısı için bk. **BCA**, 30-10-0-0/ 183-264-10, Tarih: 24.03.1937.

²⁵ Devlet Toksoy, **Türkiye’de Orman ve Ormanlık Faaliyetlerini Özelleştirme İmkânları Üzerine Bir Çalışma**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 1994, s.12.

²⁶ 3116 sayılı Orman Kanununun 85. maddesine göre; her vilâyette valiler, yılın belli mevsiminde ağaç bayramı düzenlemekle görevli olmuştur. Bu bayramlarda her vatandaş avlu, yol kenarı ve boş yerlere ağaç dikip bunları koruyup yetiştirmeğe davet edilmiştir. TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 08.02.1937, s.197; “Her Vatandaş Her Sene Bir Ağaç Dikecek”, **Yeni Sabah**, 13 Temmuz 1938, No: 69, s.2.

²⁷ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 26.04.1937, s.339; **Resmî Gazete**, S 3596, 5 Mayıs 1937; Ahmet Tolunay, **Sosyal Ormanlık ve Türkiye Açısından Önemi**, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s.71.

31 Mayıs 1937 tarihinde kabul edilen 3198 sayılı *Orman Umum Müdürlüğü 1937 Malî Yılı Bütçe Kanunu* ile de adı geçen müdürlüğün 1937 masrafları için 3.343 096 liralık ödenek verilmiş, geliri de yine 3.343 096 lira olarak tahmin edilmiştir²⁸.

Ormanlarla ilgili yasal düzenlemelerden biri de 12 Haziran 1937 tarihinde yürürlüğe giren 3254 sayılı *Vakıf Memba Sularıyla Orman ve Zeytinliklerin İşletilmesi Hakkında Vakıflar Umum Müdürlüğüne Mütedavil Sermaye Verilmesine Dair Kanundur*. Bu kanunla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilen memba sularıyla orman ve zeytinlik mahsullerinin işlenerek satılması için ticari esaslar çerçevesince hareket edilmesinde adı geçen genel müdürlük yetkili kılınmıştır. Bu faaliyetler için döner sermaye olarak kullanılacak 400.000 lira, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince tahsil edilip Vakıf Paralar Müdürlüğüne artırılan taviz bedellerinden % 5 faiz karşılığında temin edilmiştir. 3116 sayılı Orman Kanunu'nun devlete bağlı vakıflarla ilgili 62. maddesi yürürlüğünü sürdürmüştür²⁹.

14 Ocak 1938 tarihinde ise 3316 sayılı *Orman Umum Müdürlüğü 1937 Malî Yılı Bütçesinde Münakale Yapılmasına Dair Kanun* kabul edilmiştir. Bu kanuna göre 1937 mali yılı Orman Genel Müdürlüğü bütçesinin sınırlama, amenajman, ağaçlandırma, fidanlık, hastalık, haşere, istimlak, fenni deneyim, orman evi ve yangınlarla mücadelenin yer aldığı 17. faslından 10.000 lira indirilerek 11. Daimî Memuriyetler Yolluğu faslına nakledilmiştir³⁰.

²⁸ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 31.05.1937, s.795; **Resmî Gazete**, S 3627, 10 Haziran 1937.

²⁹ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 12.06.1937, s.1034; **Resmî Gazete**, S 3639, 24 Haziran 1937; 2762 sayılı *Vakıflar Kanununun* ayrıntıları için bk. TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 05.06.1935, s.519-526; **Resmî Gazete**, S 3027, 13 Haziran 1935.

³⁰ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 14.01.1938, s.124; **Resmî Gazete**, S 3814, 21 Ocak 1938; Yangınların yanı sıra Şile'den Uludağ'a kadar meşe ve çam ormanlarının bilinçsizce kesilmesine karşı Tarım Bakanlığının ne gibi önlemler aldığına dair 8 Ekim 1935'de Afyonkarahisar Milletvekili Berç K. Türker'in TBMM'ye verdiği önerenin ayrıntıları için bk. **BCA**, 30-10-0-0/ 8-49-13, Tarih: 10.10.1935; 1930 yılında Orman yangınları ve haşerelerle mücadele için 15.000 lira, muhafaza amenajman ve ağaçlandırma için 370.000 lira ve orman işletme genel masrafları için Ekonomi Bakanlığı bütçesinden 600.000 liralık ödenek ayrılmıştır. TBMM, **Zabıt Ceridesi**, İktisat Vekâleti Bütçesi, 17.05.1930, s.122; Kartal'ın Paşaköy, Kaymak Çiftliği, Kurtdoğan sınırları içerisinde çıkan orman yangını, köylü ve jandarmanın yardımıyla söndürülmüştür. "Yangınlar Söndürüldü", **Haber**, 19 Ağustos 1934, No: 829, s.6; Osmaniye'nin Yarpuz nahiyesine bağlı Pınarbaşı mevkiinde 19 Eylül 1935'de çıkan yangında 200 hektar çam fidanı yanmıştır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için bk. **BCA**, 30-10-0-0/ 120-856-6, Tarih: 03.10.1935; 17 Eylül 1935'de Bolu'nun Çepni köyünde; 29 Ağustos 1935'te Orhaneli'nin Keleş-Gelemiş köyleri arasında; 5 Ağustos 1934'te Bursa'nın Gemlik ilçesinin Hayriye köyü civarında; Manisa'nın Soma

Aynı yılda yürürlüğe giren 11 Nisan 1938 tarih ve 3355 sayılı *Orman Umum Müdürlüğü 1937 Malî Yılı Bütçesine 277.275 Lira Munzam Tahsisat Konulmasına Dair Kanun* ile Orman Genel Müdürlüğünün 1937 bütçesinin 26. korumaya teşkilatı genel masrafları kısmına 277.275 liralık bir ek ödenek ilave edilmiştir³¹.

16 Mayıs 1938 tarihinde de 3388 sayılı *Orman Umum Müdürlüğü 1937 Malî Yılı Bütçesinde Münakale Yapılması Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Bu Kanuna göre 1937 Orman Genel Müdürlüğü bütçesinin ilişik cetvelde³² yazılı tertipleri arasında 30.000 liralık bir aktarım yapılmıştır.

30 Mayıs 1938 tarihinde kabul edilip 1 Haziran'da yürürlüğe giren 3419 sayılı *Orman Umum Müdürlüğü 1938 Malî Yılı Bütçe Kanunu* ile Orman Genel Müdürlüğünün 1938 yılı masrafları için 4.462.346 liralık bir ödenek ayrılmış, geliri ise yine 4.462.346 lira olarak tahmin edilmiştir³³.

Atatürk Döneminde ormanlarla ilgili yapılan yasal düzenlemelere devam edilerek 13 Haziran 1938 tarihinde 3444 sayılı *Orman Kanununa Ek Kanun* kabul edilmiştir. Bu kanuna göre 3116 sayılı Kanunun 18, 36, 37, 39 ve 127. maddeleri değişikliğe uğramıştır. 3444 sayılı Kanunun altıncı maddesi gereğince Tarım Bakanlığı, gerekli gördüğü ahval ve çevrelerde, Bakanlar Kurulunun da onay vereceği esaslar dâhilinde, fabrika sahibi orman imalatçılarında aşağıdaki şartların tamamı veya bir kısmı mukabilinde tayin edeceği bedellerle artırımsız ağaç, tomruk ve kereste imalinden kalmış ve kalacak parçaları şu şekilde verebilmiştir:

A) Üretici tarafından Bakanlığın tespit ettiği imalat planının uygulama ve takibinin vaat edilmiş olması,

ilçesinin Tahtacı köyü Çiftlik mevkiinde; Giresun'un Yavuzkema ve Dereli nahiyeleri çevresinde; Erdek ilçesi Narlı köyü kuzeyindeki Çakalaki bayırında, çıkan yangınlarla ilgili ayrıntılı bilgi almak için bk. **BCA**, 30-10-0-0/ 120-855-36, Tarih: 27.09.1935; **BCA**, 30-10-0-0/ 120-855-27, Tarih: 16.09.1935; **BCA**, 30-10-0-0/ 120-855-15, Tarih: 09.08.1934; **BCA**, 30-10-0-0/ 120-855-4, Tarih: 05.05.1934; **BCA**, 30-10-0-0/ 120-853-11, Tarih: 20.11.1932; **BCA**, 30-10-0-0/ 120-852-21, Tarih: 14.08.1932.

³¹ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 11.04.1938, s.207; **Resmî Gazete**, S 3886, 19 Nisan 1938; Muğla merkez Bayır köyü civarındaki Elkin ormanında çıkan yangın, köylü ve kolluk kuvvetleri tarafından söndürülmüştür. "Muğla'da Orman Yangını", İzmir Postası, 17 Temmuz 1934, No: 3955, s.5.

³² 3388 sayılı Kanun ve bu kanunun ilişik cetvelinin ayrıntıları için bk. TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 16.05.1938, s.333; **Resmî Gazete**, S 3913, 21 Mayıs 1938.

³³ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 30.05.1938, s.749; **Resmî Gazete**, S 3923, 2 Haziran 1938.

B) Maliyet ve işletme şartlarının yine Tarım Bakanlığınca kontrolünün kabul edilmiş olması,

C) Bakanlıkça tayin edilecek esas, uygun satış fiyatı, stok tesisi ve sevk planının kabul edilmiş bulunması,

D) Çalışılan ormanda enkaz ve parçaların değerlendirilerek sevk şartlarının kabul ve taahhüt edilmiş olması,

E) Bir veya birçok birlik teşkili şartının kabul edilmesi.

3444 sayılı Kanunun yedinci maddesine göre doğrudan devlet tarafından ya da millî sermayeli Türk şirketleri veya bankalarla işletilecek ormanlar ve Devlet Orman İşletmesi döner sermayesine ait işlemler, Muhasebe-i Umumiye, Artırma, Eksiltme ve İhale kanunları hükümlerine tabi olmayıp Bakanlar Kurulunca düzenlenecek Kararname ve özel ticaret icaplarına göre yapılmıştır. Bu işletmelere ait hesap dönemi, Ekim ayının başlangıcından Eylül sonuna kadar devam etmiş, bilançolar, Ekim başlangıcından itibaren dört ay içinde Sayıştaya verilmiştir. Sayıştay da bu bilançoları, idarenin mevzuatına ve ticari işletmenin durumuna göre inceleyerek muhakeme etmiştir³⁴.

24 Haziran 1938 tarihinde ise 3490 sayılı *Orman Koruma Teşkilat Kanununun 14. Maddesini Değiştiren Kanun* yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla Orman Koruma Teşkilatı Hakkındaki 26 Nisan 1937 tarih ve 3157 sayılı Kanunun 14. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir:

Orman koruma kıtalarındaki subay, memur ve eratin maaş, yiyecek ve harcırahlarıyla hayvanlarının ihtiyaçları hakkında aşağıdaki hükümler uygulanmıştır:

A) Koruma erlerinin talimghâhta buldukları sürede her türlü masrafları Orman Genel Müdürlüğü bütçesinden karşılanmış, bunların askerî erat gibi maaş alıp yeme, içme, yatma ve giyme ihtiyacı giderilmiştir.

B) Talimghâhtan ayrılıp Orman Koruma Birliklerine katıldıkları günden itibaren yatma ve giyme ihtiyacının karşılanmasından başka çavuşlara on beş, onbaşılara on ve her ere beş lira maaş ve yeme içmeleri için yine her birine

³⁴ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 13.06.1938, s.826-827; **Resmî Gazete**, S 3943, 25 Haziran 1938; 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun ayrıntıları için bk. TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 26.05.1927, s.248-265; **Resmî Gazete**, S 607, 14 Haziran 1927; Ayrıca 2490 sayılı *Artırma ve Eksiltme ve İhale Kanunu* hakkında ayrıntılı bilgi almak için bk. TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 24.06.1938, s.1014; **Resmî Gazete**, S 3958, 13 Temmuz 1938.

bir aylık toptan ve peşin olarak sekiz lira verilmiştir. Firarilerin firar ettiği ve hava değişimine gidenlerin memleketlerine ulaştığı tarihten itibaren yiyecek bedelleri kendilerinden günlük hâlde geri alınmıştır. Ayrıca hastanede tedavi edilenlerin tedavide oldukları ve izinli gidenlerin izinli sayıldıkları günlerin yiyecek masrafları da kendilerinden aynı şekilde talep edilmiştir.

C) Orman Koruma Genel Komutanlık Karargâhıyla kıtaları subay ve erlerinin oda, koğuş ve karakollarının aydınlatma ihtiyacına yetecek miktarda elektrik; ya da elektrik olmayan mahallerde gaz lambası temini amacıyla hesap heyeti bulunan makamlarca onaylanacak cetvellerde gösterildiği üzere masraf edilmiştir.

Ç) Orman koruma kadrosunda yer alan devlete ait hayvanlardan yararlanma imkânına sahip bulunanların yem, soba ve yakıt ihtiyacının giderilmesi, Askerî Tayinat ve Yem Kanunundaki hükümlere tabi olmuştur. Bunların masrafları her ay tanzim ve hesap heyeti bulunan makamlarca onaylanarak cetvellerde gider olarak gösterilmiştir. Orman Koruma Kıtalarına verilecek memur, erat, erbaş, gedikli erbaş, onbaşı ve subayın geliş, gidiş, harcırah ve maaşlarıyla her türlü masrafları, Orman Genel Müdürlüğü bütçesinden karşılanmıştır. Erat, onbaşı ve erbaşlardan iki buçuk yıllık hizmetini tamamladıktan sonra orman teşkilatına girmeğe istekli olanlar, kadro durumu ve yeterliliklerine göre istihdam edilmiştir³⁵.

II. Atatürk Döneminde Orman ve Ormancılık Faaliyetleri

Atatürk Döneminde ağaç topluluklarıyla ilgili yapılan yasal düzenlemelerin yanı sıra orman ve ormancılık faaliyetleri alanında da çalışmalar yürütülmüştür. TBMM'nin 1 Mart 1922 tarihli açılış konuşmasında Atatürk, "Gerek ziraat ve gerek memleketin servet ve sıhhat-i unumiyesi nokta-i nazarından ehemmiyeti muhakkak olan ormanlarımızı da asri tedabirle hüsnü hâlde bulundurmak, tevsî etmek ve azami fayda temin eylemek esas düsturlarımızdan biridir" demiştir³⁶. Bu sözlerle Atatürk, ülkeye birçok bakımdan fayda sağlayan ormanları verimli hâlde getirip genişleterek onlardan yüksek düzeyde yararlanmanın başlıca prensipleri olduğunu ileri sürmüştür.

³⁵ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, 02.06.1934, s.706-722; *Resmî Gazete*, S 2723, 10 Haziran 1934.

³⁶ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 01.03.1922, s.5; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Haz. Ali Sevim vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.314.

1 Mart 1923 tarihli TBMM'nin açılış konuşmasında da benzer ifadelerle yer veren Atatürk, ormanların zamana uygun bir surette idaresi ve onlardan yüksek derecede yararlanmak amacıyla uzmanlarına hazırlatılan 250 maddelik bir kanunun Meclise sunulduğunu belirtmiştir³⁷.

Bu arada Başbakan Ali Fethi Okyar'ın 5 Eylül 1923'te açıkladığı hükümet programında verdiği bilgilere göre; üretimi artıran hammaddeler tarım, orman ve madenler olarak üçe ayrılmıştır. Ormanları işletmede eski kayıtlar ve şartlardan kurtarmak ve onların halkın geniş ölçüde faydalanmasını sağlayıp teknik hâlde idaresini gerçekleştirmek amacıyla hazırlanan kanun tasarısı Meclise sunulmuştur. Ayrıca bu doğal zenginliklerden yararlanmayı kolaylaştırıp iç talebi karşılama ve ihracat konusuna da önem verme, hükümetin uygulamaları arasında yer almıştır³⁸.

27 Kasım 1924 tarihli İkinci Hükümet Programında da ormanları konu edinen Okyar'ın, ağaçlarla örtülü bu geniş alanların korunmasıyla ilgili fikirleri sürdürdüğü görülmektedir. Okyar'a göre ormanlarda ciddi bir korunma teşkilatı meydana getirmek için köy ve şahıslara ait bölümlerin birbirinden ayrılması zaruridir. Orman alanlarının muhafazası ve kesim yerlerinin tespit ve düzenlenmesiyle teknik araçlarla işletilmesinde girişimcilere gerekli kolaylık sağlanacaktır³⁹.

Ormanlara önem verilmesinde tarım ürünleri ihracatında kullanılan sandıklara olan talep artışının etki ettiği görülmektedir. 1924 yılında, İzmir'in üzüm ve incir ambalaj sandıklarının tedarikinde çekilen sıkıntılar devlet kuruluşlarını bir araya sevk edip Karadere ormanlarının bir kısmını işletmek üzere bir idare kuruldu ise de işe plansız başlanması ve teknik eleman yetersizliği yüzünden sonuçsuz kalmıştır. 1926 yılına gelindiğinde Türkiye'de ilk büyük

³⁷ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 01.03.1923, s.9.

³⁸ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 05.09.1923, s.414-415; Ormanlı ve ormansız köylerin farklılığıyla ilgili bilgi almak için bk. İbrahim Kutlutan, "Ormanlı ve Ormansız Köy", **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 14, Yıl 1, 1 Temmuz 1940, s.16; İbrahim Kutlutan, "Çorak ve Çıplak Topraklarımız", **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 16, Yıl 1, 1 Ağustos 1940, s.4.

³⁹ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 27.11.1924, s.463; Kişilere ait korularla köy baltalıklarından, ticaret için kesilip ihraç edilen ağaç ve üretilen kömürlerden 1927'de 153.337 lira 1928'de 177.773, 1929'da 163.787 lira ve 1930 yılının 10 aylık döneminde ise 139.870 lira *Hususi Ormanlar Resmî* alınmıştır. TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1931 Senesi Bütçesi Hakkında 1/80 Numaralı Kanun Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 14.07.1931, s.6; 1931 yılında özel ormanlar vergisi olarak 123.501 lira tahsil edilmiştir. TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1933 Malî Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 15.05.1933, s.6.

ve modern işletmenin İbrahim Çolak tarafından Bozöyük Kereste Fabrikası adıyla ihdas edildiği bilinmektedir. Bu tesisi Karadeniz orman çevrelerinde diğer fabrikaların kuruluşu takip etmiş, bunların ilk işledikleri ağaç türleri ise köknar ve çam olmuştur⁴⁰.

Türkiye’de bir yandan kereste fabrikalarının kuruluş çalışmalarına devam edilirken öbür yandan bu işletmelerin beslendiği ormanlarla ilgili alınan önlemlerin yeterli olmadığı ileri sürülmüştür. Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Kasım 1928 tarihli TBMM’nin açılış konuşmasında, tarım ve orman alanları hakkında alınacak yeni tedbirlerle gelişim hizmetinin yerinde olacağını bildirmiştir⁴¹.

CHP’nin 10 Mayıs 1931’de toplanan Üçüncü Büyük Kongresinde kabul edilen Fırka Nizamnamesi ve Programının üçüncü kısım 8. maddesine göre; ülkenin servet kaynakları arasında bulunan orman ve madenleri işleterek geleceği aydınlatıp garanti altına almak yolunda çeşitli tedbirlere müracaat edilecektir⁴².

Bu bağlamda 1934’te ülke yüzölçümü içerisindeki sürülen ve ekilen topraklar; çayır mera, yaylak ve otlaklar; sebze ve meyve bahçeleri, zeytinlik ve bağlar ile ürün getirmeyen toplamda 77.234.000 hektar alan arasında %11,9’una tekabül eden 9.170.000 hektarın ormanlardan oluştuğu gözlemlenmektedir⁴³.

⁴⁰ Çınar, a.g.m., s.13; Bir İngiliz grubu adına Karadeniz ormanları hakkında incelemelerde bulunan mühendisler 60 bin metreküp kerestelik ağaç tespit etmiştir. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. “Bir Derya”, **Son Saat**, 14 Eylül 1929, No: 1612, s.1; Roma’da gerçekleştirilecek Uluslararası Ormancılık Kongresine, Orman Genel Müdürü Mithat Bey ile Silvikültür Profesörü Tevfik Ali Beylerin iştirak etmeleri ve kendilerine altışar İngiliz lirası günlük verilmesiyle ilgili belge için bk. **BCA**, 30-18-1-1/ 18-16-14, Tarih: 03.03.1926.

⁴¹ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 01.11.1928, s.4; Atatürk Orman Çiftliğinin Planı hakkında bilgi almak için bk. **BCA**, 30-1-0-0/ 82-516-16, Tarih: 00.00.0000; Yunus Nadi’nin Ankara’da ağaçlandırma çalışmaları hakkındaki makalesi için bk. Yunus Nadi, “Ankara’da Orman”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1929, No: 1837, s.1.

⁴² **CHP Nizamnamesi ve Programı 1931**, s.33; 1930 yılında Türkiye’de vilayetler bazında orman yüzölçümü hakkında bilgi almak için bk. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **İstatistik Yıllığı 1930-1931**, s.192; İstanbul ormanlarında çıkan yangınlarla ilgili ayrıntılı bilgi almak için bk. “Bugünlerde İstanbul Ormanlarında Yangın Çıkmakta”, **Milliyet**, 30 Temmuz 1930, No: 1604, s.3.

⁴³ İGM, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1950**, s.155; İGM, **Küçük İstatistik Yıllığı 1949**, s.155; İGM, **Küçük İstatistik Yıllığı 1948**, s.229-230; İGM, **İstatistik Yıllığı 1948**, s.249; İGM, **Tarım İstatistikleri 1934-1937**, s.83; 1934 yılında Türkiye’de il bazında ormanların yüzölçümü hakkında bilgi almak için bk. İGM, **Küçük İstatistik Yıllığı 1940-1941**, s.135; İGM, **Küçük İstatistik Yıllığı 1937-1938**, s.82; İGM, **Küçük İstatistik Yıllığı 1938-1939**, s.124; İGM, **Küçük İstatistik Yıllığı 1939-1940**, s.131; İGM, **Küçük İstatistik Yıllığı 1941-1942**, s.186.

1935 yılına gelindiğinde ülkenin bu doğal zenginliklerinin beslediği, buharla çalışıp suni olarak kurutulan şekilde tesis edilen kayın kereste fabrikasının malları iç piyasada aranırken, dış pazarlarda da müşteri bulmaya çalışmıştır. II. Dünya Savaşından önce bu yarı mamul sanayi metaı Londra piyasasına kadar sevk edilmeye başlanmış, türünün ve işlenmesinin uygunluğu nedeniyle bu piyasaca tercih edilmiştir. Aynı fabrikanın meşe ve kayından parke imaline de başladığı, yine 1935’te bu alanla ilgili sanayinin kurulmasından anlaşılmaktadır⁴⁴.

Atatürk Döneminde parke sanayisinin tesis edilmesinde ihtiyaç duyulan ormanların ülkenin önemli gelir kaynaklarından birini meydana getirdiği bilinmektedir⁴⁵.

Tablo 1’de Türkiye’de devlet orman hasılatı gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Devlet Orman Hasılatı (1927-1936)

Yıllar	Devlet Orman Hasılatı (TL)
1927	1.450.156
1928	1.564.233
1929	1.982.697
1930	1.872.000
1931	1.448.000
1932	1.391.824
1933	1.858.399

⁴⁴ Çınar a.g.m., s.13; 29 Ekim 1939 tarihinde Ziraat Vekâleti tarafından Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülke tarımının gelişini göstermek amacıyla Ankara’da açılacak Türkiye Genel Ziraat Sergisi, orman, baytar ve tarım kısımlarına ayrılmıştır. “Genel Ziraat Sergisi”, **Açık Söz**, 3 Temmuz 1936, No: 75, s.2.

⁴⁵ Halkın ağaca ve ormana karşı daha duyarlı hâle gelmesinde yapılması gerekenlerle ilgili bilgi almak için bk. İbrahim Kutlutan, “Sulhta ve Harpte Kıymetini Muhafaza Eden Servet: Ormanlar”, **İktisadi Yürüyüş**, C 4, S 44, Yıl 2, 1 Ekim 1941, s.10; Ormancılıkta verimli ve planlı çalışmanın nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili bilgi almak için bk. İbrahim Kutlutan, “Milli Servet Kaynaklarımızı Korumak İçin Ormancılıkta Planlı Çalışma”, **İktisadi Yürüyüş**, C 4, S 48, Yıl 2, 1 Aralık 1941, s.12, 19.

1934	1.580.000
1935	1.800.000
1936	1.830.000

Kaynak: TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1931 Senesi Bütçesi Hakkında 1/80 Numaralı Kanun Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 14.07.1931, s.20; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1932 Senesi Bütçesi Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 20.06.1932, s.17; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 20.06.1932, s.185; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1934 Malî Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 27.05.1934, s.13; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1935 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 22.05.1935, s.14; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Varidat Bütçesi, 22.05.1935, s.207; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Masraf Bütçeleri, 25.05.1936, s.213; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1936 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 25.05.1936, s.43; TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Varidat Bütçesi, 24.05.1937, s.221.

Tablo 1'e göre 1927'de 1.450.156 lira olan devlet orman hasılatı, 1929'da 1.982.697 lira ile en yüksek düzeye erişmiştir. Bu seneden sonra hasılatta dalgalı bir seyir takip edildiğini, 1930, 1931 ve 1932'de bir önceki yıla göre düşüşler kaydedilmesinden anlıyoruz. Bu düşüşte 1929 Dünya Ekonomik Krizinin etkili olduğu bilinmektedir. 1933'de 1.858.399 lira ile yükselişe geçilmişse de bir sonraki yılda 1.580.000 lira seviyesine inilmiştir. 1935 ile 1936 yıllarına gelindiğinde devlet orman hasılatı 1.800.000 ve 1.830.000 lira ile tekrar yükselişe geçilmiştir. Bu yükselişte, Dünya Ekonomik Krizinin etkilerinin yavaş yavaş ortadan kaybolmasının belirleyici rol oynadığı kabul edilmektedir.

Buna göre 1927 yılında 1.450.156 lira olan devlet orman hasılatı, 379.844 lira artışla 1936'da 1.830.000 liraya yükseldiğinden yükseliş oranı %26,19 seviyelerinde yer almıştır.

1937 yılına gelindiğinde devlet ormanları hasılatı 8 Şubat 1937 tarih ve 3116 sayılı Kanun gereğince katma bütçeli Orman Genel Müdürlüğü geliri kapsamına alınmış ve kazanç fazlasından hazineye verilmesi gereken tutarın kaydı için bir fasıl açılmıştır. İşletmenin ikinci yılında hasılat fazlası beklenilmediğinden 1938 yılı itibarıyla bu fasıla bir gelir konmamıştır⁴⁶.

⁴⁶ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 1938 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 23.05.1938, s.78; 1937 yılında Maliye Bakanlığında orman

1936 yılı bütçe görüşmeleri esnasında TBMM kürsüsünden söz alan Muğla Milletvekili Hüsnü Kitapçı encümenin üzerinde durduğu konulardan birinin ormanlar olduğunu ileri sürmüştür. Kitapçı'ya göre; üç yıldan beri bu millî servetten maalesef gerektiği gibi yararlanılmamaktadır. Bakanlık, ormanları koruyabilecek teşkilatına sahip olmadığını itiraf etmekle birlikte ağaç kesimini de yasaklamıştır. Hâlbuki ülkenin her tarafında imar faaliyetlerinde bulunduğu için kereste, gerekli bir ihtiyaç, bunun temini de zorunlu bir iştir. Bu zarureti acaba herhangi bir güç ortadan kaldırılabir mi. Kaldıramayacağı içindir ki, ülkenin kaçakçılık yapılamayan yerlerinde kereste fiyatları yükselmiş bundan da sınırlı sayıda kişiler istifade etmiştir. Kaçakçılık olan mahallerde de hazinenin zararına kereste yok pahasına satılmıştır. Şimdi krizle uğraşan üretici ve vatandaşları bir de böyle yeni kararlar uğraştırmak ancak gerektiği zaman yapılabilecek bir iştir. Çünkü bu kararlar binlerce vatandaş geçim vesilesinden mahrum kalmıştır. Sonra ömürlerini tamamlayan ağaçlar kıymet vasfını kaybetmiş ve nihayet korumasını sağlayacak araçlar bulunamadığından ormanların birçoğu yanmıştır. Bütün bu zarar ve sakıncalara rağmen tüccarın işletmesine izin verildiği takdirde bu kayıp daha da artacaktır⁴⁷.

Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihli TBMM'nin açılış konuşmasında ormanların bir zenginlik kaynağı olarak görülüp korunmasıyla ilgili bilgiler vermiştir: Atatürk'e göre; orman servetinin korunmasında belirli esaslarının ortaya konulması gereklidir. Ülkenin her türlü ağaç ihtiyacını karşılaması gereken ormanları, dengeli ve teknik bir surette işleterek bunlardan yararlanılması konusunda makul bir uzlaşmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Buna, TBMM'nin layık olduğu önemi vereceğinden şüphe yoktur⁴⁸.

Başbakan Celal Bayar, 8 Kasım 1937'de TBMM'de okuduğu hükümet programında Atatürk'ün 1 Kasım 1937'de ki açıklamalarına şöyle atıfta bulunmuştur:

bütçesine 743.096 lira destek sağlanırken 1938'de bu rakam 1.143.096 lira olarak tespit edilmiştir. TBMM, **Zabıt Ceridesi**, Masraf Bütçeleri, 23.05.1938, s.46.

⁴⁷ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 25.05.1936, s.199; Orman işleyen 40 fabrika temsilcisi ve keresteciler 11 Temmuz 1938 günü saat 17'de Tarım Bakanlığında kereste fiyatlarını düşürmek ve çeşitli sorunları halletmek amacıyla toplanmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılar için bk. "Kereste Fiyatları Ucuzlatılacak", **Kurun**, 12 Temmuz 1938, No: 7364-1454, s.1, 4; III. Umumi Müfettişlik çevresinde yapılacak binaların kereste ihtiyacı için bk. "Orman İşleri: Yeni İnşaat için Ayrılan Kereste", **Yeni Yol**, 6 Temmuz 1937, No: 2392, s.1.

⁴⁸ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 01.11.1937, s.4; Ağaç ve Toprak Bayramıyla ilgili makale için bk. İbrahim Kutlutan, "Ağaç ve Toprak Bayramı", **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 13, Yıl 1, 15 Haziran 1940, s.9.

Şefin, Orman servetinin korunması lüzumuyla ilgili sözlerine ayrıca işaret etmek isterim. Ancak, bunda mühim olan, koruma esaslarını; memleketin türlü ağaç ihtiyaçlarını devamlı olarak karşılaması icap eden ormanlarımızı muvazeneli [dengeli] ve teknik bir surette işleterek istifade etmek esasıyla makul bir surette telif etmek [uzlaştırmak] mecburiyeti vardır⁴⁹.”

Bayar’a göre bu talimatı takip edip orman işletme ve idarelerinde ucuzluk ve kolaylığı meydana getirecek esaslar aranacaktır. Maden üretimi programına göre yıldan yıla artacak sütun ve travers⁵⁰ ihtiyaçlarını daha emniyetle karşılayabilmek için elverişli bölgelerde yeniden okalıptüs ormanları yetiştirmeğe ve diğer bazı yerlerde de ağaçlıklar oluşturmaya çalışılacaktır. Parti programının Devletçilik prensibi için başlıca uygulama konusu olarak işaret ettiği orman işletmelerinde ana unsur hâline gelecek bir mali müessese kurma en önde işlerden sayılmaktadır. Ziraat, hayvancılık ve orman faaliyetlerinde bilgi ve ileri düşüncenin büyük etkisi, Hükûmeti köklü tedbirler almaya sevk edecektir⁵¹.

Bayar’ın bu sözlerine rağmen, Türk ormanlarının Avrupa ve ABD’dekilere göre çeşitli ve bakımsız olduğunu ve yaşını dolduran ağaçların zamanında kesilmediği için 150 yıllık bir geçmişi bulunduğunu, İstanbul Orman Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hans Mayer Wegelin dile getirmiştir. 200-250 civarında mühendisle ülkede ormancılığın gelişiminin mümkün olmadığını da işaret eden Wegelin, bu bağlamda Hükûmetin 1.500 mühendis yetiştirme kararına vardığını ileri sürmüştür⁵².

⁴⁹ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 08.11.1937, s.23; Trakya Genel Müfettişi Kazım Dirik tarafından bölgenin dâhiliye, tarım, ormancılık, bayındırlık, kültür, sağlık, maliye ve adliye ile ilgili ihtiyaçları hakkında hazırlanıp Başbakanlığa sunulan raporun ayrıntıları için bk. **BCA**, 30-10-0-0/ 73-477-7, Tarih: 26.01.1937.

⁵⁰ Üzerine rayların yerleştirildiği, yere enine konulmuş demir veya ağaç parçaların her biri.

⁵¹ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 08.11.1937, s.23; Ülkenin uygun yerlerinde Okalıptüs ormanı yetiştirilmesi ile ilgili 10 Aralık 1937 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı için bk. **BCA**, 30-18-1-2/ 80-99-13, Tarih: 10.12.1937; Ormanlardan yerli yerinde yararlanılmasıyla ilgili bilgi almak için bk. İbrahim Kutlutan, “Köylü, Orman, Tasarruf”, **İktisadi Yürüyüş**, C 3, S 27, Yıl 2, 16 Ocak 1941, s.16.

⁵² Selman Cafer, “İstanbul Orman Fakültesinde Bir Tetkik”, **İktisadi Yürüyüş**, S 6, Yıl 1 Mart 1940, s.2; Ormanlarda devlet işletmesinin zorunluğuyla ilgili bilgi almak için bk. İbrahim Kutlutan, “Neden Devlet İşletmesine Gidiyoruz?”, **İktisadi Yürüyüş**, S 6, Yıl 1 Mart 1940, s.3; Ormanların önemi için bk. İbrahim Kutlutan, “Köy İktisadında Orman”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 64, Yıl 3, 1 Ağustos 1942, s.12,20; Şevket Raşit Hatipoğlu, “Bizim Ormancılığımız”, **İktisadi Yürüyüş**, C 6, Orman Özel Sayısı, Yıl 6, 10 Ocak 1945, s.1; Orman Kanununun uygulanması sırasında keçilerin ormanlara hatta fundalıklara sokulmasının yasaklanması ve halkın pelit yapraklarını tedarikte zorluk yaşaması, bu

Wegelin’e göre bakımsız olduğu ileri sürülen Atatürk Dönemi ormanlarının vilayetlerdeki durumuna göre yüzölçümlerinin rakamsal verilerle tespiti zarureti ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle Tablo 2’de 1930-1932 yıllarında Türkiye’de ormanların iller bakımından yüzölçümü gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de Ormanların Yüzölçümü (1930-1932)

İller	Yüzölçüm (Hektar)	%	İller	Yüzölçüm (Hektar)	%	İller	Yüzölçüm (Hektar)	%
A. Karahisar	47.861	0.51	Erzurum	126.950	1.36	Mersin	186.038	1.99
Amasya	152.000	1.63	Eskişehir	282.218	3.03	Muğla	164.000	1.76
Ankara	179.000	1.92	Giresun	123.050	1.32	Niğde	6.550	0.07
Antalya	674.000	7.24	Gümüşhane	7.809	0.08	Ordu	129.455	1.39
Aydın	179.771	1.94	İçel	428.000	4.59	Rize	79.390	0.85
Balıkesir	401.200	4.31	İzmir	42.000	0.45	Samsun	88.085	0.94
Bilecik	228.000	2.45	Isparta	41.000	0.44	Seyhan	245.677	2.63
Bolu	337.139	3.63	İstanbul	60.200	0.65	Sinop	208.691	2.18
Burdur	92.300	0.99	Kars	68.000	0.73	Sivas	149.500	1.60
Bursa	394.700	4.24	Kastamonu	352.964	3.79	Ş.Karahisar	23.500	0.25
Cebelibereket	217.159	2.33	Kayseri	67.000	0.72	Tekirdağ	43.838	0.47
Çanakkale	217.869	2.34	Kırklareli	344.200	3.69	Tokat	361.050	3.87
Çankırı	208.000	2.23	Kırşehir	2.000	0.02	Trabzon	23.895	0.26
Çoruh	194.710	2.09	Kocaeli	276.042	2.96	Tunceli	255.600	2.74
Çorum	178.000	1.91	Konya	188.100	2.02	Yozgat	95.000	1.02
Denizli	242.000	2.60	Kütahya	325.503	3.49	Zonguldak	378.100	4.05
Edirne	83.243	0.89	Manisa	40.000	0.43			
Erzincan	30.500	0.33	Maraş	54.300	0.58	Toplam	9.325.157	100

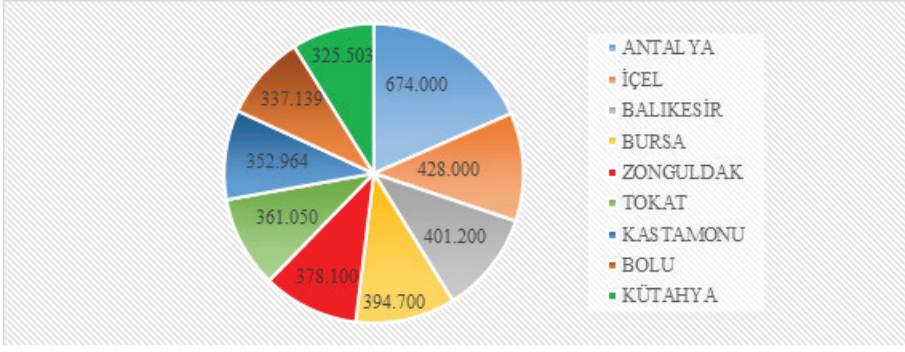
Kaynak: İGM, *İstatistik Yıllığı 1941 1942*, s.178; İGM, *İstatistik Yıllığı 1942-1943*, s.170.

Tablo 2’de göre, 1930-1932 yıllarında Türkiye’de toplam 52 ilde 9.325.157 hektar orman alanı bulunmaktadır. Bu alanlardan 674.000 hektar ile Antalya

hayvanların her birinin 50 kuruş gibi düşük bir fiyatla kasaplara satılmasına yol açmıştır. Bu husus için bk. C. Alper, “Çoruh’ta Katırcılık Bir Servet Kaynağı Olacak”, *Doğu*, 15 Aralık 1937, No: 11, s.5; Ormanların ülkenin önemli bir unsuru olmasında alınması gereken tedbirlerle ilgili bilgi için bk. İbrahim Kutlutan, “Kereste Ticaretimiz”, *İktisadi Yürüyüş*, S 10, Yıl 1, 1 Mayıs 1940, s.8,16; Ormanların askerlik yönünden yurt savunmasında da etkili olduğu bilinmektedir. Bu durum için bk. İsmail Oray, “Orman”, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, 8. Cilt, İstanbul 1953, s.11.

ilk sırada yer alırken bunu 428.000 hektarla İçel, 401.200 hektarla Balıkesir, 394.700 hektarla Bursa, 378.100 hektarla Zonguldak, 361.050 hektarla Tokat, 352.964 hektarla Kastamonu, 337.139 hektarla Bolu ve 325.503 hektarla Kütahya takip etmiştir. Bu dokuz vilayetin 3.652.656 hektar olan ormanların kapladığı alan toplam yüzölçümünün %39,21'e tekabül etmektedir. Kalan 43 vilayetin 5.672.501 hektar olan orman alanının yüzölçümü ise toplam alanın %60,79'e karşılık gelmektedir.

Grafik 1. İller Bazında Ormanların Yüzölçümü (Hektar)

II.1. Orman Ürünleri ve Endüstrisi

Atatürk Döneminde orman ve ormancılık faaliyetleri alanında yapılan çalışmaların yanı sıra işletme bakımından ağaç ürünleri ve endüstrisine de önem verilmiştir. Ormanda bulunan ve insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan maddelerin ilmi prensipler yoluyla elde edilmesine orman işletmesi denmiştir. Bir başka ifadeyle bu doğal zenginliklerden yüksek seviyede gelir elde etmek amacıyla deneyimlerin kazandırdığı bilgi ve ilmin koyduğu esaslardan yararlanarak üretim ve değerlendirmede uygun düzenlemelere gidilmiştir⁵³.

Bu dönemde orman mamullerinden olan kerestenin piyasa itibarıyla istikrarlı bir süreç takip ettiği görülmektedir. Miktarı az bulunan türler yüksek fi-

⁵³ Rıdvan Pınar, "Devlet Orman İşletmesi", **İktisadi Yürüyüş**, C 9, S 92, Yıl 4, 15 Ekim 1943, s.16; Fehim Fırat, "Orman İşletmeleri", **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İstanbul 1953, s.17; Devlet Orman İşletmesinin 1938 yılı rakamları için bk. Rıdvan Pınar, "Mühim Bir Varidat Kaynağımız", Devlet Orman İşletmesi", **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 105, Yıl 5, 1 Mayıs 1944, s.9; Ayrıca Devlet Orman İşletmelerinin başarısı için gerekli faktörler hakkında bilgi almak için bk. Rıdvan Pınar, "Mühim Bir Varidat Kaynağımız, Devlet Orman İşletmesi", **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 106, Yıl 5, 16 Mayıs 1944, s.7, 23; Rıdvan Pınar, "Mühim Bir Varidat Kaynağımız, Devlet Orman İşletmesi", **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 107, Yıl 5, 1 Haziran 1944, s.8, 21.

yatlarla satılırken bol bulunanların düşük fiyatla alıcıya ulaşmasında her yıl ihtiyaca göre üretimin sınırlandırılmamasının etkili olduğu tespit edilmiştir⁵⁴.

Ormanlarda bulunan ağaçların kerestesinden yararlanılmasının yanı sıra kabuk, çiçek, yaprak ve tohum gibi birçok maddesinden de faydalandığı bilinmektedir. Ayrıca ağaçtan kâğıt imali dışında fanila ve elbiselik kumaşlar da üretilmiştir. Sıkıştırılmış talaş ve yongadan imal edilen sunta, inşaatların yanı sıra fotoğraf ve sinema filmleri yapımında da kullanılmıştır. Yine ağaçtan çanta ve bavul imali gerçekleştirilirken atkestanesi tohumlarından alkol, bu tohumların hafif kavrulup öğütülmesiyle de sabun şeklinde temizleyici bir çamaşır tozu elde edilmiştir. Bunlara ilaveten gürgen odunundan sirke, akça ağaç özünden şeker, kayından suni ipek, meşenin kabuk, palamut ve mazısından ilaç, ağaç elyaflarından fotoğraf ve sinema filmleri, katran, zift, aktif kömür, terebentin ruhu, kolofan, vernik, lak ve birçok tıbbi ürün imal edilmiştir⁵⁵.

Orman ve ormancılığa, sanayi sektörünün yanı sıra köylü kesiminde de önem verilmiştir. Kırsal alanda kullanılan hemen her çeşit nesnenin ağaçtan yapılması, orman ve ormancılığının değerini ortaya koyması bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Cami, minare, okul, su yolu, çeşme, kuyu başta olmak üzere bütün yapılar orman köylerinde ağaçlardan imal edilmiştir. Yine tarla ve bahçe sınırları ağaç çitlerle çevrilmiştir. Köylünün araba, saban, düven, yaba, kürek gibi çeşitli tarım aletleri de ağaçtan yapılmıştır. Benzer şekilde evinde erzak ambarı, sandık, hamur tekne ve tahtası, yayık, kap, kaşık ve hatta su testisi, işlenmiş birer ağaç parçasından imal edilmiştir⁵⁶.

⁵⁴ İbrahim Kutlutan, “Kereste Piyasamız”, **İktisadi Yürüyüş**, S 9, Yıl 1, 15 Nisan 1940, s.5; 11 Temmuz 1938 pazartesi günü Ankara’ya davet edilen fabrika temsilcileri piyasa ve orman işlerini ele almak için Tarım Bakanının iştirakiyle ilk toplantılarını yapmıştır. “Fabrikalar Mümessilleri Ankara’da Toplandılar”, **Aydın**, 12 Temmuz 1938, No: 290, s.1.

⁵⁵ İbrahim Kutlutan, “Lüzumlu Bir İptidai Madde: Ağaç”, **İktisadi Yürüyüş**, S 5, Yıl 1, 15 Şubat 1940, s.2; Selahattin İnal, “Orman”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İstanbul 1953, s.10; Ağaç ve ormanın yararlandığı diğer birçok alan için bk. İbrahim Kutlutan, “Şehir ve Şehirli İktisadında Orman”, **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 65, Yıl 3, 16 Ağustos 1942, s.12; Odunun geçmişten itibaren kullanıldığı alanlar ve sanayisiyle ilgili bilgi almak için bk. Savni Huş, “Harpte ve Harp Sanayiinde Odunun Yeri”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 109, Yıl 5, 3 Temmuz 1944, s.13, 24; Reşat Aktan, **Türkiye İktisadi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968, s.167; Ege’nin belli başlı mahsullerinden olan palamudun yetiştiği yerler ve üretim merkezleri ve sanayisiyle ilgili bilgi almak için bk. İbrahim Kutlutan, “İzmir’in Meyankökü ve Palamut Fabrikası”, **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 16, Yıl 1, 1 Ağustos 1940, s.3, 14.

⁵⁶ İbrahim Kutlutan, “Köy İktisadında Orman”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 64, Yıl 3, 1 Ağustos 1942, s.12; Orman Sanayisiyle ilgili ayrıntılı bilgi almak için bk. Mehmet Ali Kâğıtçı,

Köylüler farklı ağaçlardan faydalanıp ihtiyaçlarını karşılamalarının yanı sıra Devlet Orman İşletmelerinde çalışıp çeşitli kereste türleri imal ederek millî ekonomiye katkı da sağlamıştır.

Tablo 3'te 1925 yılında orman işletme hasılatı verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye'de Orman İşletme Hasılatı (1925)

Kereste Türü	Kesilen Ağaç Sayısı	Desimetre	Değer (TL)
Çam	4.096.336	800	4.241.382
Meşe	194.628	275	654.459
Kökner	221.993	405	458.129
Kayın	531.343	565	684.904
Ardıç	1.323	651	1.291
Karaağaç	750	749	12.970
Akçaağaç	23	106	800
Kızılağaç	218	126	2.282
Çınar	13.508	621	5.001
Ihlamur	4.192	12	52.869
Kestane	33.901	474	65.677
Gürgen	4.062	860	1.711
Kavak	1.735	987	1.334
Dişbudak	719	136	2.285
Toplam	5.104.731	6.767	6.185.094

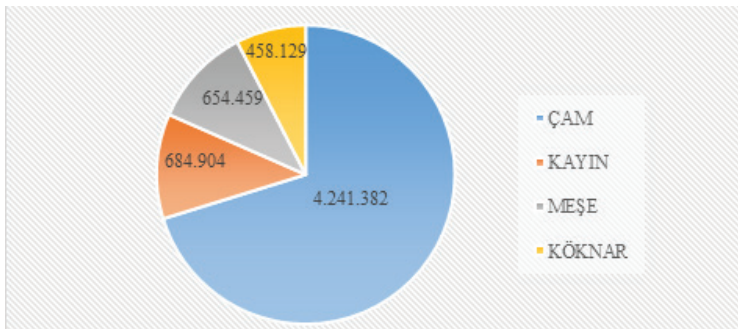
“Mühim Bir Sanayi Şubesi: Orman Sanayii”, *İktisadi Yürüyüş*, C 5, S 110, Yıl 5, 17 Temmuz 1944, s.6-7,18.

B. Odun			C. Odun Kömürü		
Cinsi	Kental ⁵⁷	Tutar (TL)	Mahrukatın Cinsi	Kental	Tutar (TL)
Çam	541.115	49.363	Çam Kömürü	18.764	102.190
Mahlût	3.005.504	1.142.289	Mahlût Kömürü	340.197	382.096
Pınar	13.297	35.222	Pınar Kömürü	18.531	64.858
Kayın	16.892	3.613	Kayın Kömürü	7.882	1.398
Gürgen	36.409	47.178	Gürgen Kömürü	3.450	11.129
Ardıç	5.976	216	Ardıç Kömürü	203	16
Meşe	7.215.102	4.855.552	Meşe Kömürü	352.998	366.845
Toplam	10.834.295	6.133.433		742.025	928.532

Kaynak: İGM, *İstatistik Yıllığı 1929*, s.131; İGM, *İstatistik Yıllığı 1930*, s.184.

Tablo 3'e göre, 1925 yılında kereste imali için toplam tutarı 6.185.094 lira olan 5.104.731 ağacın kesildiği görülmektedir. 4.241.382 lira tutarındaki 4.096.336 adet çam, bu ağaçlardan elde edilen gelirle ilk sırada yer alırken, bunu 684.904 lira tutarındaki 531.343 adet kayın ağacı, 654.459 lira tutarındaki 194.628 adet meşe ağacı ve 458.129 lira tutarındaki 221.993 adet köknar ağacı izlemiştir. Sayısı 5.044.300 bulan bu kesilen dört ağacın maddi değeri 6.038.874 lira olmuştur.

Grafik 2. Maddi Getirisi Yüksek Ağaç Türleri (TL)

⁵⁷ 100 kg'lık bir ağırlık ölçü birimine kental denmiştir.

Türkiye’de orman işletme hasılatı arasında odun ve odun kömürü de yer almıştır. 1925 yılında bu hasılatla 7.215.102 kental ve 4.855.552 lira ile meşe odunu ilk sırada yer alırken bunu 3.005.504 kental 1.142.289 lira ile mahlüt ve 541.115 kental 49.363 lira ile çam ağacı takip etmiştir. Bu üç ağaçtan elde edilen 10.761.721 kental odunun maddi değeri 6.047.204 liradır. Odun kömürü üretiminde 352.998 kental 366.845 lira ile yine meşe ilk sırada yer alırken bunu 340.197 kental 382.096 lira ile mahlüt, 18.764 kental, 102.190 lira ile çam kömürü takip etmiştir.

Bu arada orman ürünlerinden olan palamut ve özü, mazı, sumak, sıgla yağı, kitre, meyankökü, keçiboynuzu, kestane, çamfıstığı ve çeşitli av derilerinin 1938 yılı itibariyle ihracat değeri 4.917.999 lirayı bulmuştur. Buna karşın te-rebentin, kolofan, sakız, selüloz, selüloit ve adi kömür ithalatının yıllık tutarı 1.471.361 liraya ulaşmıştır⁵⁸. Aynı yılda toplam ihracat tutarının 144.946.511 lira olduğu dikkate alındığında orman ürünleri satışından elde edilen gelirin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır⁵⁹.

Yine 1938 yılında ülke ormanlarından 782.014 metreküp işlenmemiş kereste, 14.652.690 kental odun ve 477.329 kental odun kömürü ve çeşitli miktarlarda orman mahsulü elde edildiği bilinmektedir. İşlenmesiyle kerestenin ortalama %40 zayıat verdiği düşünülüp her metreküpünün ortalama satış değeri 35 lira ile çarpıldığında ormanlarda yılda çıkan kereste değerinin yaklaşık 16.422.294 lira olduğu tespit edilmiştir. Yine bir kental odunun ortalama fiyatı 1,5; kömürün ise 8 lira olarak belirlenmesi yıllık odun üretiminin 21.979.035, kömürün ise 3.818.632 lirayı bulmasına neden olmuştur. Bunlara 332.347 lira tutarında çeşitli orman ürünleri de ilave edilince yıllık üretiminin 42.552.308 liraya ulaştığı bilinmektedir⁶⁰.

⁵⁸ İbrahim Kutlutan, “Şehir ve Şehirli İktisadında Orman”, **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 65, Yıl 3, 16 Ağustos 1942, s.12,22; Brezilya ormanları ve bunların mahsulleri hakkında ayrıntılı bilgi almak için bk. Ahmet Cemil Conk, “Brezilya Ormanları”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 74, Yıl 4, 16 Ocak 1943, s.9, 22; Ahmet Cemil Conk, “Brezilya Karnauba Mumı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 76, Yıl 4, 16 Şubat 1943, s.11; Ahmet Cemil Conk, “Brezilya Karnauba Mumı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 77, Yıl 4, 1 Mart 1943, s.15; Ahmet Cemil Conk, “Dünya Piyasasının Mühim bir Maddesi: Brezilya Cevizi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 80, Yıl 4, 16 Nisan 1943, s.16; Ahmet Cemil Conk, “Dünya Piyasasının Mühim bir Maddesi: Brezilya Çayı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 78, Yıl 4, 16 Mart 1943, s.17; Ahmet Cemil Conk, “Brezilya Piosova Elyafı Sellüloz”, **İktisadi Yürüyüş**, C 9, S 88, Yıl 4, 16 Ağustos 1943, s.5.

⁵⁹ İGM, **İstatistik Yıllığı 1939-1940**, s.265.

⁶⁰ İbrahim Kutlutan, “Ormanlarımızın Geliri”, **İktisadi Yürüyüş**, S 7, Yıl 1, 16 Mart 1940, s.2; Murat Dağındaki çam ormanlarını yerinde görmek için buraya yapılan gezi ile ilgili

Tablo 4’te 1925 ile 1930 yılları arasında orman işletme hasılatı arasında bulunan kerestenin metreküp cinsinden üretimi gösterilmiştir.

Tablo 4. Kereste Üretimi (1925-1930)

Ağacın Türü	Yıllar	Metreküp	Ağacın Türü	Yıllar	Metreküp	Ağacın Türü	Yıllar	Metreküp
Çam	1925	430.553	Kök nar	1925	68.172	Kavak	1925	1.236
	1926	330.592		1926	86.446		1926	4.702
	1927	233.337		1927	61.300		1927	729
	1928	225.433		1928	67.966		1928	477
	1929	231.288		1929	101.360		1929	401
	1930	216.999		1930	59.584		1930	527
Meşe	1925	24.800	İhlamur	1925	3.290	Kestane	1925	2.614
	1926	39.262		1926	3.359		1926	4.866
	1927	19.033		1927	2.616		1927	2.258
	1928	39.361		1928	2.002		1928	2.449
	1929	19.566		1929	2.126		1929	1.728
	1930	23.706		1930	2.511		1930	19.140
Gürgen	1925	30.793	Çınar	1925	466	Muhtelif Türler	1925	8.276
	1926	35.211		1926	181		1926	11.705
	1927	32.447		1927	102		1927	10.014
	1928	24.355		1928	262		1928	13.105
	1929	28.116		1929	74		1929	13.843
	1930	50.063		1930	98		1930	20.755
Katran	1925	22.338	Karaağaç	1925	346	Toplam	1925	594.979
	1926	12.745		1926	1.148		1926	532.027
	1927	16.765		1927	940		1927	382.772
	1928	7.019		1928	844		1928	384.037
	1929	24.206		1929	1.252		1929	424.600
	1930	39.466		1930	1.403		1930	437.179

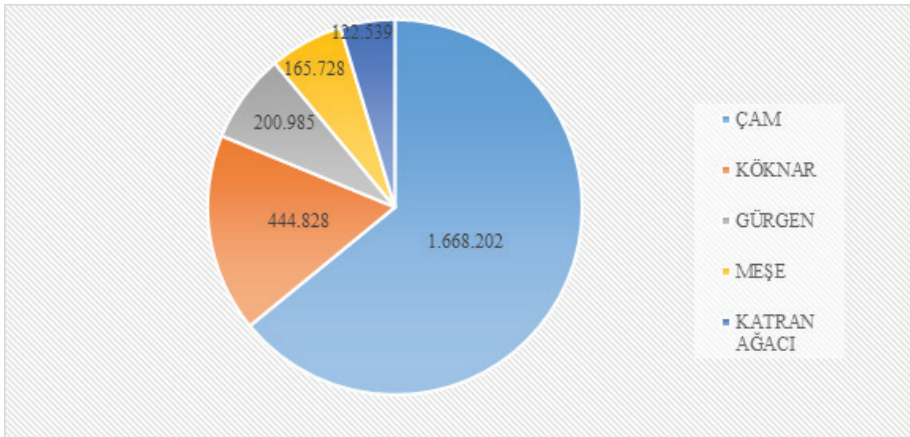
ayrıntılı bilgi almak için bk. İhsan Şensoy, “Orman Sevgisi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 24, Yıl 1, 1 Aralık 1940, s.13,16; Türkiye’de ormancilık ve ormanların korunmasına yönelik yapılması gereken uygulamalarla ilgili bilgi almak için bk. İbrahim Kutlutan, “Ormancılığımız”, **İktisadi Yürüyüş**, Ziraat Fevkalade Sayısı, C 6, S 69-70, Yıl 3, Ekim 1942, s.11, 67.

Kızılağaç	1925	1.973	Ardıç	1925	122
	1926	1.157		1926	653
	1927	1.752		1927	1.479
	1928	711		1928	53
	1929	496		1929	144
	1930	2.898		1930	29

Kaynak: İGM, **İstatistik Yıllığı 1931-1932**, s.202; İGM, **İstatistik Yıllığı 1932-1933**, s.211; İGM, **İstatistik Yıllığı 1934-1935**, s.337-338; İGM, **İstatistik Yıllığı 1935-1936**, s.234; İGM, **İstatistik Yıllığı 1939-1940**, s.217.

Tablo 4'e göre, 1925 ile 1930 yılları arasında toplamda kereste üretiminde 1.668.202 metreküp ile çam ilk sırada yer alırken bunu 444.828 metreküp ile köknar, 200.985 metreküp ile gürgen, 165.728 metreküp ile meşe, 122.539 metreküp ile katran ağacı takip etmiştir. Bu beş ağaçtan elde edilen 2.602.282 metreküp kereste, 2.755.594 metreküp olan tüm ağaçlardan üretilen kereste miktarına yakındır.

Grafik 3. 1925-1930 Yılları Arasında Kereste Üretimi (Metreküp)

Tablo 5'te 1926 ile 1938 yılları arasında Türkiye'de orman işletme hasılatı arasında bulunan odun ve odun kömürü üretimi ton cinsinden gösterilmiştir.

Tablo 5. Odun ve Odun Kömürü Üretimi (1926-1938)

Yıllar	Odun (Ton)	Odun Kömürü (Ton)
1926	169.258	41.699
1927	167.534	46.784
1928	110.396	38.131
1929	105.004	53.616
1930	98.381	29.681
1931	163.770	45.086
1932	134.567	39.509
1933	182.787	68.246
1934	443.635	93.800
1935	240.394	56.119
1936	283.757	64.916
1937	1.046.908	88.249
1938	1.403.489	65.624

Kaynak: İGM, **Tarım İstatistikleri 1934-1937**, s.459; İGM, **Tarım İstatistikleri 1936-1937**, s.173; İGM, **İstatistik Yıllığı 1938, 1939**, s.181; İGM, **İstatistik Yıllığı 1939-1940**, s.218; İGM, **İstatistik Yıllığı 1940-1941**, s.307.

Tablo 5'e göre 1926 ile 1938 yılları arasında odun ve odun kömürü üretimi istikrarsız bir seyir takip etmektedir. 1930 yılında en düşük rakamla 98.381 ton olan odun üretimi, 1938 yılında 1.403.489 tonla en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Odun üretiminin 13 yıllık seyrine gelince: 1926 yılında 169.258 ton olan üretim 1.234.231 ton artışla 1938'de 1.403.489 tona yükselerek %729, 20 oranında bir artışı ortaya koymuştur. Yine 1930'da 29.681 tonla en düşük düzeyde yer alan odun kömürü, 1934 yılında 93.800 tonla en yüksek seviyeye ulaşmıştır. İstikrarsız bir seyir takip etmesine rağmen 1926'da 41.699 ton olan odun kömürü üretimi 23.925 ton artışla 1938'de 65.624 tona ulaşmıştır. Böylece odun kömürü üretiminde %57,37 oranında bir artış gerçekleştirilmiştir.

Ormanlardan elde edilen ürünlerin Türk ekonomisinde önemli bir yer edindiği bilinen bir gerçektir. Bu sebeple ormancılığın gayrisafî millî hasılası önem arz etmektedir.

Tablo 6'da 1923 ile 1938 yılları arasında Türkiye'nin iktisadi faaliyet kolları arasında bulunan ormancılığın gayrisafî millî hasılası gösterilmiştir.

Tablo 6. Türkiye’de İktisadi Faaliyet Kollarından Ormancılığın Gayri Safi Milli Hasılası (1923-1938)

Yıllar	Ormancılığın Gayrisafi millî hasılası (1948 Fiyatlarıyla TL)	Ormancılığın Gayrisafi millî hasılası (Cari Fiyatlarla TL)
1923	10.000.000	3.000.000
1924	23.000.000	4.000.000
1925	21.000.000	5.000.000
1926	20.000.000	4.000.000
1927	16.000.000	3.000.000
1928	14.000.000	2.000.000
1929	16.000.000	3.000.000
1930	16.000.000	3.000.000
1931	17.000.000	3.000.000
1932	16.000.000	3.000.000
1933	21.000.000	6.000.000
1934	27.000.000	5.000.000
1935	22.000.000	4.000.000
1936	26.000.000	5.000.000
1937	31.000.000	7.000.000
1938	35.000.000	8.000.000

Kaynak: TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, s.619, 631; TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2006**, s.646, 658; TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2011**, s.716; TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2012**, s.629, 643; TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2013**, s.642, 656.

Tablo 6’ya göre, 1923 ile 1938 yılları arasında ormancılığın gayrisafi millî hasılasında 1948 yılı fiyatları ve cari fiyatlarla istikrarsız bir seyir takip edilmektedir. 1948 fiyatlarına göre 1923 yılında 10.000.000 lira ile en düşük rakamı gösteren ormancılığın gayrisafi millî hasılası 25.000.000 lira artışla 1938’de 35.000.000 liraya yükselmiştir. Böylece 1923-1938 Döneminde ormancılığın 1948 fiyatlarıyla gayrisafi millî hasılasında % 250 oranında bir artış söz konusu olmuştur.

1928’de 2.000.000 lira ile cari fiyatlarla en düşük olan rakamı ihtiva eden ormancılığın gayrisafi millî hasılası, 1938’de 8.000.000 lira ile en yüksek seviyede yer almıştır. Böylece 1923’den 1938’e kadar olan süreçte ormancılığın

carî fiyatlarla gayrisafî millî hasılasında %166,66 oranında bir artış sağlanmıştı.

III. Orman Faaliyetlerinde Örgütlenme

III.1. Orman Şirketleri

Atatürk Döneminde orman ürünleri ve endüstrisine verilen önemin yanı sıra bu alanla ilgili örgütlenmelere de gidilmiştir. Bu örgütlenmelerden biri de orman şirketleridir. 30 Mayıs 1926 tarihinde yönetim merkezi İstanbul olmak üzere Zingal (Zindan) ve Çangal Ormanları TAŞ kurulmuştur⁶¹. Şirketin kurucuları Çangal ve Zingal ormanlarını işletme imtiyazına sahip Türkiye Kibrit İhisarı TAŞ ile Türkiye İş Bankası ve merkezi Brüksel'de bulunan *Ozin Alumetier de Flandre Şirketi*dir. Çangal ve Zingal Ormanlarını işletmek amacıyla tesis edilen bu şirketin 1926'da 500.000 TL olan sermayesi, 1927 ve 1929'da 500.000 lira daha artırılarak 1.500.000 liraya çıkarılmıştır⁶². Adını Sinop Ayancık'daki Zingal ve Çangal Devlet Ormanlarından alan şirket kestiği ağaçları tesis ettiği fabrikaya taşıyarak işlenen kerestelerin iç ve dış piyasalara pazarlanması görevini yerine getirmiştir⁶³.

⁶¹ **BCA**, 30-18-1-1/ 19-35-13, Tarih: 30.05.1926; Zingal ve Çangal Ormanları TAŞ'nin esas sözleşmesinin 2 ve 29. maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki 20 Eylül 1934 tarihli Kararname için bk. **BCA**, 30-18-1-2/ 48-63-3, Tarih: 20.09.1934; Yine aynı şirketin sözleşmesinin 8. maddesinin değiştirilmesi 22 Ocak 1935 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir. **BCA**, 30-18-1-2/ 51-5-7, Tarih: 22.01.1935.

⁶² A. Gündüz Ökçün, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2. Basım, Ankara 1997, s.47; Zingal ve Çangal Ormanları Türk Anonim Şirketinin adı geçen ormanları işletme hakkını elde etmesiyle ilgili ayrıntılar için bk. **BCA**, 30-18-1-2/ 14-68-8, Tarih: 15.10.1930; Zingal Ormanı sözleşmesinde yapılan değişiklikler için bk. **BCA**, 30-10-0-0/ 183-264-8, Tarih: 24.10.1936.

⁶³ Ayancık'ta Zingal ve Çangal Ormanlarını işletmekte bulunan Zingal TAŞ'teki Türk memur ve işçilerine yapılan kötü muamelelerle Türklüğe karşı hakaret ve şirket işletmesindeki vergi kaçakçılığı ve ormandaki ağaç kesimi hususundaki bütün yolsuzluklarla ilgili ayrıntılı bilgi almak için bk. **BCA**, 30-10-0-0/ 183-264-4, Tarih: 28.10.1935; Yine Zingal Şirketinin usulüne uygun olmayan ağaç kesimi yaptığına dair Kocaeli Milletvekili Sırrı Bey tarafından TBMM'ye bir önerge verilmiştir. TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 04.07.1932, s.488; 4 Temmuz 1932 tarihli Tarım Bakanlığında cevaplandırılması istenen bu soru önergesinin ayrıntıları için bk. **BCA**, 30-10-0-0/ 8-48-21, Tarih: 05.07.1932; Kocaeli ormanlarının teknik bir şekilde işletilmesi amacıyla Numune Ormanları İdaresi adıyla bir örgütlenmenin meydana getirilip faaliyete geçirilmesi düşünülmüştür. "Kocaeli Ormanları", **Halkın Sesi**, 11 Temmuz 1934, No: 1218, s.4.

1930 yılında şirketin idare meclisi şu kişilerden meydana gelmiştir: Başkan: Menteşe (Muğla) Milletvekili Yunus Nadi Bey, Başkan Vekili Monsieur Robert de Bodt, İzmir Milletvekili Mahmut Celal Bayar, Samsun Milletvekili Ali Rıza Bey, Ruhi Hüsnü Bey ve Ahmet Hamdi Bey'dir. Bu kişilerin yanı sıra Asım Süreyya Bey, Mehmet Emin Bey, İbrahim Süreyya Bey, Tevfik Ali Bey, Monsieur Leon Massoux, Monsieur Paul Phillipart, Monsieur Victor Beausillon, Monsieur Joseph Deschepper, M. Desire de Bodt, Monsieur Herman Teirlinck, Monsieur Paul Beaussillon, Mösyö Jean Berginon'da şirketin idare meclisini teşkil etmiştir⁶⁴.

Çangal ve Zingal Ormanlarının işletme imtiyazını elinde bulunduran Türkiye Kibrit İhisarı TAŞ'ın sermayesinin % 50.57'si yabancılara ait olmuştur. Türkiye İş Bankasıyla *Ozin-Allumetier de Flandre Şirketi*, Zingal ve Çangal Ormanları TAŞ'ı işletmek amacıyla örgütlenmişse de bu iki ortak, hissedarlığın dışında aracı hâlde bir tür paravan rolünü üstlenmiştir. Şirketin 1929 yılında toplanan genel kurulunda hisselerin 2/279'u Ahmet Hamdi Bey ve Ali Ranâ adlı Türk vatandaşlarına, 277/279'u ise yabancılara ait olmuştur. 1930 yılına gelindiğinde İdare Meclisinde 11 yabancı ve 10 Türk vatandaşı üye olarak bulunmuştur. Bu 10 Türk vatandaşından Yunus Nadi, Asım Süreyya ve Tevfik Ali Bey gibileri yabancı hisse sahiplerinin temsilcisi durumunda iken yine Yunus Nadi, Mahmut Celal ve Mehmet Emin Beyler de Türkiye İş Bankası veya Türkiye Kibrit İhisarı TAŞ'nin de idare meclisinde üye olarak yer almıştır. 1934 ve 1936 yıllarında bir araya gelen kurullardaki kişilerin, hisselerinin tamamının ise yabancılara ait olduğu görülmektedir⁶⁵.

1920 ile 1930 yılları arasında ihdas edilen Zingal ve Çangal Ormanları TAŞ'nin dışında dört Türk anonim şirketinin kurucu, hissedar ve İdare Meclis üyeleri arasında yabancılara rastlanılmamıştır. Bunlardan sermayesi 1.000.000 lira olan *Karadeniz Türk Orman İşletme TAŞ*, 1925 yılında İstanbul'da kurulmuştur⁶⁶. 40.000 lira sermaye ile 18 Ocak 1927'de yine İstanbul'da teşkil edilen *Milli Mahrukut TAŞ*'ın ödenmiş sermayesi 20.000 lira olarak belirlenmiştir⁶⁷.

⁶⁴ Ökçün, **a.g.e.**, s.48.

⁶⁵ Ökçün, **a.g.e.**, s.48-49; Yeni Kibrit İhisarı Mukavelesi ve Orman Meselesi hakkında bilgi almak için bk. Arif Oruç, "Kibrit İhisarı: Maliye Vekili Orman Meselesini de Halletmişse Muvaffakiyeti Takdir Edilir", **Yarın**, 17 Haziran 1930, No: 178, s.1.

⁶⁶ Bolu, Kastamonu, Sinop ve Zonguldak çevresindeki ormanların *Karadeniz Türk Orman İşletme TAŞ* tarafından işletilmesiyle ilgili bilgi için bk. **BCA**, 30-18-1-1/ 13-20-18, Tarih: 31.03.1925.

⁶⁷ İstanbul'da ihdas edilen Milli Mahrukut TAŞ'nin 19 Aralık 1926 tarihli kuruluş Kararnamesiyle ilgili ayrıntıları için bk. **BCA**, 30-18-1-1/ 22-79-4, Tarih: 19.12.1926.

Adı geçen şirketin 1929'da sermayesinin 20.000 lira daha artırıldığı görülmektedir. Tevfik Bey Oğlu Hurşit tarafından otuz yıl süre ve on bin hisseye bölünmüş 100.000 lira sermaye ile teşkiline başlanan *Kandıra Halk Orman İşletme TAŞ*'in Ekonomi Bakanlığından gönderilen sözleşme tasarısı ve sermayesinin %10'unun karşılandığını gösteren banka mektubu, 27 Şubat 1929 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Kandıra'da teşkil edilen *Kandıra Halk Orman İşletme TAŞ*'in ödenen sermayesi 25.000, sermayesi ise 100.000 liradır⁶⁸. Bu şirketlerden dördüncüsü durumunda bulunan 20 Ağustos 1930'da Bolu'da kurulan *Bolu Orman İşletme TAŞ*'in sermayesi ise 100.000 lira olmuştur⁶⁹. Adı geçen bu şirketlerin ülkenin erişilebilir orman alanlarında faaliyette bulunup ulaşım sistemleri alanında yatırımlar yaparak üretime katkı sağladığı, hava ve dekovil hattı, lokomotif, oluk ve kanal, sürütme köprüsü ve hayvan yolu inşaa etmesinden anlaşılmaktadır⁷⁰.

III.2. Orman Fakültesi

Atatürk Döneminde orman şirketlerinin teşkil edilmesiyle birlikte fakülte kuruluş çalışmalarının da sürdürüldüğü görülmektedir. 18 Haziran 1934 tarihinde 2524 sayılı Kanunun kabul edilmesiyle Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsüne bağlı Tabii İlimler, Ziraat, Baytar ve Ziraat Sanatlarının yanı sıra bir Orman Fakültesi kurulmuştur⁷¹.

⁶⁸ **BCA**, 30-18-1-2/ 2-16-36, Tarih: 27.02.1929; Kandıra Halk Orman İşletme TAŞ'ın ana sözleşmesinin 58. maddesi değiştirilmiştir. **BCA**, 30-18-1-1/ 12-49-5, Tarih: 09.07.1930; Kastamonu, Bolu, Sinop ve Zonguldak'taki ormanların Karadeniz Orman İşletme TAŞ tarafından işletilmesi ile ilgili 31 Mart 1925 tarihli Kararname için bk. **BCA**, 30-18-1-1/ 13-20-18, Tarih: 31.03.1925; Aynı şirketin esas sözleşmesinin 5, 11, 15, 18, 23, 24, 26, 29, 30, 35, 40 ve 42. maddeleri 12 Temmuz 1934 tarihinde Bakanlar Kurulunca değiştirilmiştir. **BCA**, 30-18-1-2/ 46-50-13, Tarih: 12.07.1934; Türkiye Orman İşleri Anonim Şirketi Müesseselerine katılmak isteyen Akhisar Tütüncüler Bankasının müracaatının kabul edilmesiyle ilgili Ticaret Bakanlığında Başbakanlığa gönderilen yazının ayrıntısı için bk. **BCA**, 30-10-0-0/ 183-261-20, Tarih: 11.08.1925.

⁶⁹ Ökçün **a.g.e.**, s.86-87; *Bolu Orman İşletme TAŞ*'nin 29 Şubat 1928 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla teşkiline izin verildiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili hazırlanan Kararname için bk. **BCA**, 30-18-1-1/ 27-84-18, Tarih: 29.02.1928; Küçük çapta faaliyet gösteren diğer orman şirketleri hakkında bilgi almak için bk. "Ormanlarımız", **İkdam**, 24 Ağustos 1929, No: 13175, s.2.

⁷⁰ Gümüş, **a.g.e.**, s.104.

⁷¹ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 18.06.1934, s.858; **Resmî Gazete**, S 2735, 25 Haziran 1934; Ormancılık davası yönünden ilköğretimin ele alınmasıyla ilgili makale için bk. Kenan Ünal, "İlköğretim Seferberliğimiz ve Ormancılık Davamız", **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 119, Yıl 5, 13 Aralık 1944, s.7, 18.

Geleceğin mühendislerinin ülke ormancılığının ilerlemesi için çalışmalar yapabilecek yetkinlikte yetiştirmelerini sağlayıp bütün kuruluşlarda alacağı görevleri yerine getirebilmek amacıyla bu fakültenin teşkil edildiği görülmektedir. Bu müessesesinin eğitim öğretim ve araştırma çalışmaları; derslik, laboratuvar, fakülte bahçesi ve fidanlığının yanı sıra Belgrad, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli ormanlarıyla, fabrika ve diğer kurumların günlük, haftalık, aylık ve yıllık öğrenci gezileriyle, bilim insanlarının inceleme seyahatlerindeki uygulama ve gözlemleriyle yapılmıştır. Fakülte eğitim ve araştırma durumuna göre iki bölümden meydana gelmiştir. Genel şubeleri Ankara'daki Yüksek Enstitü Merkezinde; mesleki şubeleri ise İstanbul Bahçeköy'de yer almıştır. Bu eğitim yuvasının ilk iki sınıfında doğa ilimleriyle ziraat fakültelerinin çeşitli enstitülerinden yararlanarak ormancılığın temeli olan tabiat, fizik, matematik, ekonomi, hukuk ve genel bilgilerin yanı sıra yabancı dil, askerlik ve inkılap tarihi dersleri de verilmiştir. 1936-1938 yılları arasında Belgrad ormanı ve Bahçeköy'de kurulan mesleki şubelere ait tesisler, yedi enstitüden meydana gelmiştir. Bunlar; Silvikültür; Orman Muhafaza; Orman Amenajman ve Siyaset; Orman Hasılat ve İşletme İktisadı; Orman İşletme; Orman Mühendisliği; Geodezi enstitüleridir⁷².

Orman Fakültesinin yanı sıra Bursa'da 1934 ve Bolu'da 1937 yıllarında kurulan Orta Orman Mekteplerinden her yıl mühendisler yetiştirilmiş, bunlara büro görevlileri ile orman memurları destek olmuştur⁷³.

III.3. Orman Genel Müdürlüğünün Kuruluşu ve Faaliyetleri

Atatürk Döneminde Orman Fakültesiyle birlikte yeni örgütlenmeleri de gerçekleştirmek amacıyla yapılan yasal düzenlemeler neticesinde 4 Haziran 1937 tarihinde 3204 sayılı *Orman Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanunu* kabul edilmiştir⁷⁴. Bu kanunun birinci maddesine göre: ormanları koruma, işletme, imar

⁷² Mazhar Diker, "Orman Fakültesi", **İktisadi Yürüyüş**, Ziraat Fevkalade Sayısı, C 6, S 69-70, Yıl 3, Ekim 1942, s.26.

⁷³ Fahri Bük, "Orman Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Çalışması", **İktisadi Yürüyüş**, Ziraat Fevkalade Sayısı, C 6, S 69-70, Yıl 3, Ekim 1942, s.10; Tarım Bakanlığı Orman İşleri Genel Müdürlüğüne 19 Nisan 1937 tarihi itibarıyla Uzman Fahri Bük atanmıştır. **BCA**, 30-11-1-0/111-9-12, Tarih: 19.04.1937; Orman Genel Müdürü Fahri Bük, ihtiyaç üzerine 100 lira kadro maaşı ile Orman Fen Heyeti Başkanlığına 27 Mayıs 1938'de naklen tayin edilmiştir. Konu ile ilgili bk. **BCA**, 30-11-1-0/ 120-14-7, Tarih: 27.05.1938.

⁷⁴ TBMM, **Kanunlar Dergisi**, 04.06.1937, s.867; **Resmî Gazete**, S 3630, 14 Haziran 1937; Orman Genel Müdürlüğünün kurulması ardından örgütlenme çalışmalarıyla ilgili bilgi almak için bk. "Orman Genel Direktörlüğü Teşkilatı", **Ulus**, 3 Temmuz 1937, No: 5722,

etme, yeniden yetiştirme ve verimli kılmak için gerekli müesseseleri kurma; fen adamları yetiştirme ve ağaçlarla örtülü alanlara yönelik her türlü hizmeti yapmakla yükümlü, tüzel kişiliğe sahip ve katma bütçe ile idare edilen Tarım Bakanlığına bağlı bir Orman Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu bakanlık bünyesinde ve orman işlerinde çalışan bütün memurlar bu müdüriyete bağlanmıştır.

Kanunun ikinci maddesine göre; Orman Genel Müdürlüğü, merkez ve vilayetler olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Merkez teşkilatı; koruma, harita ve kadastro, amenajman, işletme, imar, tedrisat, fenni araştırma, inşaat, ağaçlandırma, mücadele ve avcılık, sanayi ve istatistik, ekonomi, denetim ve teftiş olmak üzere 13 şubeye ayrılmıştır. Merkezde ayrıca bir fen heyeti ile muhasebe müdürlüğü yer almış, şube müdürleri fen heyetinin tabii üyesi hâline gelmiştir. Vilayetler teşkilatı ise ülkenin orman durumuna göre kurulmuştur. Mevcut Orta Orman Mektebi, Orman Genel Müdürlüğüne bağlı olup özel kanun ile kurulmuş, teşkil edilen diğer müesseseler de özelliklerine göre vilayetler teşkilatı ile idare edilmiştir.

Üçüncü maddeye göre; devlet memur ve hizmetlileri hakkındaki hükümler, Orman Genel Müdürlüğü memur ve hizmetlileri hakkında da aynen uygulanmıştır. Ayrıca bu görevlilere de bütçe kapsamındaki memurlarda olduğu gibi emekliye ayrılma hükümleri uygulanmıştır.

3204 sayılı Kanunun dördüncü maddesine göre: Mühendis yardımcılarının yetiştirilmesi ve diğer memur bilgilerinin artırılması için ihtiyaca göre bölge orman mekteplerinin yanı sıra kurs ve orman numune revirleri açılmıştır.

Orman Genel Müdürlüğü: Hukuk Müşavirliği, Muhasebe ve Özlük İşleri gibi idari şubelerden de teşkil edilmiş, vilayet teşkilatında ise 32 müdürlük ve bunlara bağlı her biri bir orman mühendisinin idaresinde bölge şefliklerinden meydana gelmiştir⁷⁵. Devlet gelirleri arasında yer alan ve 1937'den itibaren Genel Müdürlüğe bırakılan gelir miktarı 2.450.000 lirayı bulmuştur. Buna karşılık aynı idareye devredilecek teşkilatın maaş ve masrafı 1.850.000 lira olmuştur⁷⁶. Orman Genel Müdürlüğünün 1938 yılında maaşlı memur sayısı 1.623, daimi ücretli sayısı, 111 ve geçici hizmetli sayısı ise 13'tür⁷⁷.

s.2.

⁷⁵ Bük, a.g.m., s.10.

⁷⁶ TBMM, **Zabıt Ceridesi**, 24.05.1937, s.73.

⁷⁷ İGM, **İstatistik Yıllığı 1949**, s.285; İGM, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1950**, s.281; İGM, **1951 İstatistik Yıllığı**, s.330; İGM, **İstatistik Yıllığı 1952**, s.345; Balıkesir Orman Müdürü

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen önemli zenginlik kaynakları arasında bulunan orman varlığının, ülke ekonomisinin her alanına katkı sağladığı bilinmektedir. Daha Millî Mücadele yıllarında askerî birlik ve donanımların taşınmasında önemli rol oynadığı düşünülen trenlerin madencilik faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi nedeniyle odunla çalıştırılması, bu dönemde ormanların önemini ortaya koyması bakımından önemli bir gelişme olmuştur.

Atatürk Döneminde TBMM'de yapılan açıklamalar ve hükûmet programlarında ormanların korunması ve onlardan yararlanılması hususunun ele alınması, başta çam, köknar, gürgen ve meşe olmak üzere farklı türde ağaçların işlendiği kereste fabrikalarının açılıp sanayisinin kurulmasına zemin teşkil etmiştir. Bu fabrikaların faaliyete geçmesi savaştan çıkmış ve yıkıma uğramış bir ülkenin toparlanması ve ekonomisinin güçlenmesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur.

Atatürk Döneminde kereste fabrikalarının yanı sıra ağaçların çiçek, yaprak kabuk ve tohum gibi maddelerinden de faydalandığı bilinmektedir. Ayrıca savaş, kimya, torna, mobilya, dokuma, tarım, araba, inşaat, doğrama, parke, kibrit, maden, ray, mobilya, kontrplak ve mutfak ürünleri sanayisi başta olmak üzere birçok alanda ormandan ve orman mahsullerinden de istifade edildiği kabul edilmektedir. Orman sanayisinin gelişmesi ve yukarıda bahsi geçen endüstri kollarının Türkiye'de faaliyet göstermesi, bu maddelerin dış ülkelere olan bağımlılığını ortadan kaldırdığı gibi ödenecek dövizin ülke yatırımlarına kaynaklık etmesinin de önünü açmıştır.

1920 ile 1938 yılları arasında orman ve ormancılıkla ilgili birçok yasal düzenlemeler de yapılmıştır. 8 Şubat 1937 tarihli Kanun, ormanlarla ilgili hazırlanan kapsamlı çalışmalardan biri olmuştur. Bu kanunla orman alanlarının sınırları tespit edilirken bu alanların kontrolüyle ağaç kesim çalışmaları, Orman İdaresinin iznine bırakılmıştır. Bu yasal düzenlemelerle bir yandan ormanların korunup onlardan yüksek düzeyde verim alınması amaçlanırken öbür yandan

Sabri Beyin Kütahya Orman Müdürlüğüne; Sabri Beyin yerine de Samsun Orman Müdürü Cemal Beyin tayini için bk. "Orman Müdürümüz Değişti", **Savaş**, 10 Temmuz 1934, No: 204, s.2; "Vilayet Orman Müdürlüğü", **Türkdili**, 10 Temmuz 1934, No: 4250, s.2; Bursa ormanları ve ormancılığı hakkında bilgi almak için bk. Fikri Kozak, "Bursa'nın İktisadi Varlıklarından: Bursa Ormancılığı", **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 100-104, Yıl 5, 1 Nisan 1944, s.56, 75.

bu ağaçlarla örtülü geniş alanlarda yaşanacak karışıklık ve hukuki olmayan uygulamalara ket vurulması hedeflenmiştir.

Atatürk Döneminde orman ve ormancılıkla ilgili örgütsel yapılanmaya da gidilmiş, ilk etapta 1925 ile 1930 yılları arasında başta Zingal (Zindan) ve Çangal Ormanları TAŞ olmak üzere yerli ve yabancı sermayenin iştirakiyle birçok orman şirketi ihdas edilmiştir. Bu şirketlerin kuruluş ve üretim faaliyetleri sayesinde orman ve orman ürünleri ihtiyacı karşılanarak birçok sektöre destek sağlanmasının yanı sıra bu alanda yaşanacak olası yoklukların da önüne geçilip, ülkede yapılan yatırımların sürdürülmesi ve alt yapı sorunlarının giderilmesi temin edilmiştir.

Atatürk Döneminde 18 Haziran 1934 tarih ve 2524 sayılı Kanunla Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsüne bağlı Orman Fakültesinin kuruluşuyla önemli bir örgütlenme daha gerçekleştirilmiştir. Bu müessesenin teşkil edilmesiyle geleceğin mühendislerinin ülke ormancılığının gelişmesi yönünde çalışmalar yapabilecek düzeyde yetişmeleri sağlanıp bütün kuruluşlarda alacağı görevleri yerine getirebilmelerinin önü açılmıştır. Ayrıca bu mühendislerin yetişmesi sayesinde orman alanlarının belirlenip haritalandırılmasıyla ağaçlandırma ve aşılama faaliyetleri temin edilmiş; bozulan ya da deforme olan doku ıslah edilerek afet ve mücadele planları hazırlanmıştır.

Bu dönemde 4 Haziran 1937 tarihinde kabul edilen 3204 sayılı Yasa ile orman ve ormancılıkta yeni bir örgütlenmeye daha gidilerek Tarım Bakanlığına bağlı bir Orman Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ormanları koruma, işletme, bayındır hâle getirme, yeniden yetiştirme ve verimli kılmak için gerekli kuruluşları ihdas etme; fen insanlarını eğitip ağaçlarla örtülü alanlara yönelik her türlü hizmeti sağlama; bu kuruluşun başlıca görevleri arasında yer almıştır. Orman Genel Müdürlüğü'nün ihdas edilip merkez ve vilayet teşkilatı adı altında birçok şubenin tek bir çatı altında toplanması, çalışmaların ivme kazanmasının yanı sıra sistemli ve verimli hâle gelmesini de temin etmiştir.

Netice itibariyle, orman ve ormancılığın üretim, endüstri, yasal düzenleme ve örgütlenme adı altında yapılan bütün faaliyetleri, ülkenin odun, odun kömürü, kereste ve orman mamulleri ihtiyacını karşılayarak millî ekonomiye katkılar sağlanmasına yol açmıştır.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Aktan, Reşat, **Türkiye İktisadı**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1968.

Alper, C., “Çoruh'ta Katırcılık Bir Servet Kaynağı Olacak”, **Doğu**, 15 Aralık 1937, No: 11, s.5.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Haz. Ali Sevim vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

“Belgrad Ormanı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 21,15 Ekim 1940, s.7, 10.

“Bir Derya”, **Son Saat**, 14 Eylül 1929, No: 1612, s.1.

“Bugünlerde İstanbul Ormanlarında Yangın Çıkmakta”, **Milliyet**, 30 Temmuz 1930, No: 1604, s.3.

“Bursa Orman Mektebi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 100-104, Yıl 5, 1 Nisan 1944, s.36,78.

Bük, Fahri, “Orman Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Çalışması”, **İktisadi Yürüyüş**, Ziraat Fevkalade Sayısı, C 6, S 69-70, Yıl 3, Ekim 1942, s.10, 66-67.

Cafer, Selman, “İstanbul Orman Fakültesinde Bir Tetkik”, **İktisadi Yürüyüş**, S 6, Yıl 1 Mart 1940, s.2-3.

Conk, Ahmet Cemil, “Brezilya Ormanları”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 74, Yıl 4, 16 Ocak 1943, s.9, 22.

Conk, Ahmet Cemil, “Brezilya Karnauba Mumı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 76, Yıl 4, 16 Şubat 1943, s.11.

Conk, Ahmet Cemil, “Brezilya Karnauba Mumı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 77, Yıl 4, 1 Mart 1943, s.15.

Conk, Ahmet Cemil, “Dünya Piyasasının Mühim bir Maddesi: Brezilya Cevizi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 80, Yıl 4, 16 Nisan 1943, s.16.

Conk, Ahmet Cemil, “Dünya Piyasasının Mühim bir Maddesi: Brezilya Çayı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 7, S 78, Yıl 4, 16 Mart 1943, s.17.

Conk, Ahmet Cemil, “Brezilya Piosova Elyafi Sellüloz”, **İktisadi Yürüyüş**, C 9, S 88, Yıl 4, 16 Ağustos 1943, s.5.

Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1973.

Çınar, Tevfik Ali, “Kereste Sanayii ve Ticareti”, **İktisadi Yürüyüş**, C 6, Orman Özel Sayısı, Yıl 6, 10 Ocak 1945, s.13-18.

Demirbaş, Ahmet, “Ormancılık Tarihinden 7”, **Orman ve Av**, S 6, Kasım, Aralık 2011, s.36-37.

Diker, Mazhar, “Orman Fakültesi”, **İktisadi Yürüyüş**, Ziraat Fevkalade Sayısı, C 6, S 69-70, Yıl 3, Ekim 1942, s.26-27, 53-54, 77.

Diker, Mazhar, “Ormanlardan Nasıl İstifade Ediyoruz?”, **İktisadi Yürüyüş**, C 6, Orman Özel Sayısı, Yıl 6, 10 Ocak 1945, s.9-12.

“Fabrikalar Mümessilleri Ankara’da Toplandılar”, **Aydın**, 12 Temmuz 1938, No: 290, s.1.

FAO Türkiye Raporu, Ankara 1962.

Fırat, Fehim, “Orman İşletmeleri”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İstanbul 1953, s.17.

“Genel Ziraat Sergisi”, **Açık Söz**, 3 Temmuz 1936, No: 75, s.2.

Gümüş, Cantürk, **Türk Orman Devrimi**, Türkiye Ormanlılar Derneği Yayınları, Ankara 2018.

Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Bizim Ormancılığımız”, **İktisadi Yürüyüş**, C 6, Orman Özel Sayısı, Yıl 6, 10 Ocak 1945, s.1, 8.

“Her Vatandaş Her Sene Bir Ağaç Dikecek”, **Yeni Sabah**, 13 Temmuz 1938, No: 69, s.2.

Huş, Savni, “Harpte ve Harp Sanayiinde Odunun Yeri”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 109, Yıl 5, 3 Temmuz 1944, s.13, 24.

https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/ormanamenajmani_d3738.pdf, Erişim Tarihi: 02.04.2021.

İnal, Selahattin, “Orman”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İstanbul 1953, s.9-11.

“İzmit’le Derince Arasındaki Ormanlar Yanıyor”, **Anadolu**, 27 Temmuz 1935, No: 6273, s.2.

Kâğıtçı, Mehmet Ali, “Mühim Bir Sanayi Şubesi: Orman Sanayii”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 110, Yıl 5, 17 Temmuz 1944, s.6-7,18.

Karacan, Ali Naci, “Ağaç”, **Tan**, 2 Mayıs 1935, No: 10-3313, s.1.

“Kastamonu Belediyesi Odun Buhranını İzale Etti”, **Akşam**, 17 Ağustos 1937, No: 6765, s.12.

“Kereste Fiyatları Ucuzlatılacak”, **Kurun**, 12 Temmuz 1938, No: 7364-1454, s.1, 4.

“Kocaeli Ormanları”, **Halkın Sesi**, 11 Temmuz 1934, No: 1218, s.4.

Kozak, Fikri, “Bursa'nın İktisadi Varlıklarından: Bursa Ormancılığı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 100-104, Yıl 5, 1 Nisan 1944, s.56, 75.

Köse, Selahattin, “Orman Amenajmanının 100 Yıllık Tarihi”, **Orman Amenajmanının Yüzüncü Yılı**, Ed. Sezgin Özden, Türkiye Ormanlılar Derneği Yayınları, Ankara 2019, s.7-27.

Kutlutan, İbrahim, “Ormansızlıktan Çektiklerimiz”, **İktisadi Yürüyüş**, S 3, Yıl 1, 15 Ocak 1940, s.5.

Kutlutan, İbrahim, “Lüzumlu Bir İptidai Madde: Ağaç”, **İktisadi Yürüyüş**, S 5, Yıl 1, 15 Şubat 1940, s.2, 16.

Kutlutan, İbrahim, “Neden Devlet İşletmesine Gidiyoruz?”, **İktisadi Yürüyüş**, S 6, Yıl 1 Mart 1940, s.3.

Kutlutan, İbrahim, “Ormanlarımızın Geliri”, **İktisadi Yürüyüş**, S 7, Yıl 1, 16 Mart 1940, s.2.

Kutlutan, İbrahim, “Kereste Piyasamız”, **İktisadi Yürüyüş**, S 9, Yıl 1, 15 Nisan 1940, s.5.

Kutlutan, İbrahim, “Kereste Ticaretimiz”, **İktisadi Yürüyüş**, S 10, Yıl 1, 1 Mayıs 1940, s.8,16.

Kutlutan, İbrahim, “Ağaç ve Toprak Bayramı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 13, Yıl 1, 15 Haziran 1940, s.8-9.

Kutlutan, İbrahim, “Ormanlı ve Ormansız Köy”, **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 14, Yıl 1, 1 Temmuz 1940, s.16.

Kutlutan, İbrahim, “İzmir'in Meyankökü ve Palamut Fabrikası”, **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 16, Yıl 1, Ağustos 1940, s.3,14.

Kutlutan, İbrahim, “Çorak ve Çıplak Topraklarımız”, **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 16, Yıl 1, 1 Ağustos 1940, s.4.

Kutlutan, İbrahim, “Köylü, Orman, Tasarruf”, **İktisadi Yürüyüş**, C 3, S 27, Yıl: 2, 16 Ocak 1941, s.16.

Kutlutan, İbrahim, “Sulhta ve Harpte Kıymetini Muhafaza Eden Servet: Ormanlar”, **İktisadi Yürüyüş**, C 4, S 44, Yıl 2, 1 Ekim 1941, s.10.

Kutlutan, İbrahim, “Milli Servet Kaynaklarımızı Korumak İçin Ormancılıkta Planlı Çalışma”, **İktisadi Yürüyüş**, C 4, S 48, Yıl 2, 1 Aralık 1941, s.12, 19.

Kutlutan, İbrahim, “Köy İktisadında Orman”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 64, Yıl 3, 1 Ağustos 1942, s.12, 20.

Kutlutan, İbrahim, “Şehir ve Şehirli İktisadında Orman”, **İktisadi Yürüyüş**, C 6, S 65, Yıl 3, 16 Ağustos 1942, s.12, 22.

Kutlutan, İbrahim, “Ormancılığımız”, **İktisadi Yürüyüş**, Ziraat Fevkalade Sayısı, C 6, S 69-70, Yıl 3, Ekim 1942, s.11,67.

Millet Meclisi, Tutanak Dergisi, Orman Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Orman ve Plân Komisyonları Raporları (1/511), S. Sayısı: 427, 31.07.1971.

“Muğla’da Orman Yangını”, **İzmir Postası**, 17 Temmuz 1934, No: 3955, s.5.

Nadi, Yunus, “Ankara’da Orman”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1929, No: 1837, s.1.

“Odun ve Kömür Tacirleri İhtikâr Yapmaya Başladılar”, **Son Telgraf**, 29 Mayıs 1937, No: 396-83, s.3.

Oray, İsmail, “Orman”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İstanbul 1953, s.11.

“Orman Genel Direktörlüğü Teşkilatı”, **Ulus**, 3 Temmuz 1937, No: 5722, s.2.

“Orman İşleri: Yeni İnşaat için Ayrılan Kereste”, **Yeni Yol**, 6 Temmuz 1937, No: 2392, s.1.

“Ormanlarımız”, **İkdam**, 24 Ağustos 1929, No: 13175, s.2.

“Ormanların İstimlakı”, **Ulusal Birlik**, 6 Temmuz 1937, No: 104, s.4.

“Ormanların İstimlak Muamelelerine Başlanıyor”, **Yeni Asır**, 6 Temmuz 1937, No: 9594, s.2.

“Orman Mektebini Ziyaret”, **Son Posta**, 5 Temmuz 1933, No: 1057, s.11.

“Orman Müdürümüz Değişti”, **Savaş**, 10 Temmuz 1934, No. 204, s.2.

Oruç, Arif, “Kibrit İnhisarı: Maliye Vekili Orman Meselesini de Halletmişse Muvaffakiyeti Takdir Edilir”, **Yarın**, 17 Haziran 1930, No: 178, s.1.

Ökçün, A. Gündüz, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2. Basım, Ankara 1997.

Pınar, Rıdvan, “Devlet Orman İşletmesi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 9, S 92, Yıl 4, 15 Ekim 1943, s.16, 21.

Pınar, Rıdvan, “Mühim Bir Varidat Kaynağımız, Devlet Orman İşletmesi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 105, Yıl 5, 1 Mayıs 1944, s.9.

Pınar, Rıdvan, “Mühim Bir Varidat Kaynağımız, Devlet Orman İşletmesi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 106, Yıl 5, 16 Mayıs 1944, s.7, 23.

Pınar, Rıdvan, “Mühim Bir Varidat Kaynağımız, Devlet Orman İşletmesi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 107, Yıl 5, 1 Haziran 1944, s.8, 21.

Şensoy, İhsan, “Orman Sevgisi”, **İktisadi Yürüyüş**, C 2, S 24, Yıl 1, 1 Aralık 1940, s.13,16.

Taraklı, Duran, **Ormanlarımız ve Yerleşimleri**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

Toksoy, Devlet, **Türkiye’de Orman ve Ormancılık Faaliyetlerini Özelleştirme İmkânları Üzerine Bir Çalışma**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon 1994.

Tolunay, Ahmet, **Sosyal Ormancılık ve Türkiye Açısından Önemi**, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 11.10.1920.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 18.06.1922.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 15.04.1924.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 22.04.1924.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 22.04.1924.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 22.04.1924.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 06.12.1924.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 02.12.1925.**
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 17.02.1926.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 01.06.1926.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 26.05.1927.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 02.01.1930.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 01.12.1932.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 10.06.1933.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 02.06.1934.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 18.06.1934.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 23.06.1934.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 05.06.1935.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 08.02.1937.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 08.02.1937.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 26.04.1937.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 31.05.1937.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 04.06.1937.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 12.06.1937.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 14.01.1938.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 11.04.1938.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 16.05.1938.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 30.05.1938.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 13.06.1938.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar Dergisi, 24.06.1938.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 01.03.1922.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 01.03.1923.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 05.09.1923.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 27.11.1924.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 01.11.1928.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, İktisat Vekâleti Bütçesi, 17.05.1930.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 1931 Senesi Bütçesi Hakkında 1/80 Numaralı Kanun Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 14.07.1931.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 20.06.1932.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 1932 Senesi Bütçesi Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 20.06.1932.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 04.07.1932.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 1933 Malî Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 15.05.1933.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 1934 Malî Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 27.05.1934.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 1935 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 22.05.1935.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Varidat Bütçesi, 22.05.1935.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 25.05.1936.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 1936 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 25.05.1936.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri, 25.05.1936.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 24.05.1937.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Varidat Bütçesi, 24.05.1937.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 01.11.1937.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 08.11.1937.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, 1938 Malî Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, 23.05.1938.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi, Masraf Bütçeleri, 23.05.1938.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), İstatistik Yıllığı 1929.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1930.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1930-1931.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1931-1932.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1932-1933.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1934-1935.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1935-1936.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Tarım**
İstatistikleri 1934-1937.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Tarım**
İstatistikleri 1936-1937.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Küçük**
İstatistik Yıllığı 1937-1938.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1938-1939.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Küçük**
İstatistik Yıllığı 1938-1939.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1939-1940.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Küçük**
İstatistik Yıllığı 1939-1940.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1940-1941.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Küçük**
İstatistik Yıllığı 1940-1941.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
İstatistik Yıllığı 1941-1942.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Küçük İstatistik Yıllığı 1941-1942.**

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **İstatistik Yıllığı 1942-1943.**

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Küçük İstatistik Yıllığı 1948.**

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **İstatistik Yıllığı 1948.**

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **İstatistik Yıllığı 1949.**

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Küçük İstatistik Yıllığı 1949.**

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **Türkiye İstatistik Yıllığı 1950.**

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **1951 İstatistik Yıllığı.**

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM), **İstatistik Yıllığı 1952.**

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-1-0-0/ 82-516-16, Tarih: 00.00.0000

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/ 13-20-18, Tarih: 31.03.1925.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 183-261-20, Tarih: 11.08.1925.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/ 18-16-14, Tarih: 03.03.1926.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/ 19-35-13, Tarih: 30.05.1926.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/ 22-79-4, Tarih: 19.12.1926.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/ 27-84-18, Tarih: 29.02.1928.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/ 2-16-36, Tarih: 27.02.1929.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/ 12-49-5, Tarih: 09.07.1930.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/ 14-68-8, Tarih: 15.10.1930.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 8-48-21, Tarih: 05.07.1932.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 120-852-21, Tarih: 14.08.1932.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 120-853-11, Tarih: 20.11.1932.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 120-855-4, Tarih: 05.05.1934.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/ 46-50-13, Tarih: 12.07.1934.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 120-855-15, Tarih: 09.08.1934.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/ 48-63-3, Tarih: 20.09.1934.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/ 51-5-7, Tarih: 22.01.1935.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 120-855-27, Tarih: 16.09.1935.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 120-855-36, Tarih: 27.09.1935.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 120-856-6, Tarih: 03.10.1935.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 8-49-13, Tarih: 10.10.1935.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 183-264-4, Tarih: 28.10.1935.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 183-264-8, Tarih: 24.10.1936.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 73-477-7, Tarih: 26.01.1937.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0/ 183-264-10, Tarih: 24.03.1937.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/ 111-9-12, Tarih: 19.04.1937.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/ 80-99-13, Tarih: 10.12.1937.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/ 120-14-7, Tarih: 27.05.1938.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 5, 7 Mart 1921.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 81, 7 Ocak 1925.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 244, 14 Aralık 1925.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 311, 2 Mart 1926.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 404, 26 Haziran 1926.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 607, 14 Haziran 1927.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 1391, 7 Ocak 1930.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 2273, 10 Aralık 1932.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 2435, 24 Haziran 1933.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 2723, 10 Haziran 1934.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 2735, 25 Haziran 1934.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 2742, 3 Temmuz 1934.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3027, 13 Haziran 1935.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3537, 18 Şubat 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3596, 5 Mayıs 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3627, 10 Haziran 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3630, 14 Haziran 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3639, 24 Haziran 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3814, 21 Ocak 1938.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3886, 19 Nisan 1938.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3913, 21 Mayıs 1938.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3923, 2 Haziran 1938.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3943, 25 Haziran 1938.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete, S 3958, 13 Temmuz 1938.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **İstatistik Göstergeler 1923-2005**.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **İstatistik Göstergeler 1923-2006**.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **İstatistik Göstergeler 1923-2011**.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **İstatistik Göstergeler 1923-2012**.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **İstatistik Göstergeler 1923-2013**.

Ünaldı, Kenan, “Milli Bir Servet Kaynağı: Devlet Orman İşletmeleri”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 112, Yıl 5, 16 Ağustos 1944, s.15.

Ünaldı, Kenan, “Bugünkü ve Yarın ki Türkiye Ormanlığı”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 116, Yıl 5, 16 Ekim 1944, s.10-11.

Ünaldı, Kenan, “İlköğretim Seferberliğimiz ve Ormanlık Davamız”, **İktisadi Yürüyüş**, C 5, S 119, Yıl 5, 13 Aralık 1944, s.7,18.

“Vilayet Orman Müdürlüğü”, **Türkdili**, 10 Temmuz 1934, No: 4250, s.2.

“Yangınlar Söndürüldü”, **Haber**, 19 Ağustos 1934, No: 829, s.6.

“Yeni Talimatname Bugünlerde Geliyor”, **Türksözü**, 18 Haziran 1937, No: 3856, s.2.

“Yüksek Orman Mektebine Kaydı Kabul Şeraiti”, **Vakit**, 25 Ağustos 1929, No: 4175, s.5.

1930 İSTANBUL BELEDİYE SEÇİMLERİ

AHMET GÜLEN*

Z

Türkiye’de çok partili hayata geçişle beraber dinamiklik kazanan seçim müessesesi 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde ayrı bir nitelik kazanmıştır. 1930 belediye seçimleri günümüzdeki gibi doğrudan belediye başkanının halkın oylarıyla belirlendiği bir seçim değildir; ancak belediye meclis adayları için yapılan bir seçim olarak önemli niteliklere sahiptir. İlk defa tek dereceli yapılan ve aynı zamanda kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınan bu seçimlerin bir başka önemli özelliği Cumhuriyet Dönemi’nde ilk kez bir muhalefet partisinin iştirak etmesidir. Temel olarak ekonomik şartlardan ve aynı zamanda hkmetin denetlenmesi ihtiyacından doğan ve kuruluşundan kısa süre sonra yerel seçimlere girme kararı alan Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türkiye’nin diğer bölgelerinde olduğu kadar İstanbul gibi büyük öneme sahip büyük bir şehirde de iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası’na karşı mücadele vermiştir. İstanbul’da muhalefet partisinin, Makbule Hanım, Suat Derviş, Nezihe Muhittin gibi üç önemli kadın adayın yanı sıra 13 de gayrimüslim adaya listesinde yer vermesi dikkate değerdir. Serbest Cumhuriyet Fırkası böylece hem o dönemde Türkiye’nin tanınmış isimleriyle seçmenlerin dikkatini çekmeye çalışmış ve hem de kültürel zenginlik olarak nitelenebilecek azınlıklara seçim yarışına girme fırsatı tanımıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası ise eski belediye yahut vilayet meclis üyelerini yani tecrübeli isimleri tekrar aday göstermeyi tercih etmiştir. Her ne kadar iki partinin yanı sıra bağımsız adayların da yer aldığı bir mücadele olmasına rağmen İstanbul seçimleri seçmen nezdinde fazla bir ilgi toplayamamıştır. Sadece 50 bin vatandaşın oy verdiği seçimler siyasal katılım açısından Cumhuriyetin ilk yıllarının en az ilgi çeken seçimlerinden birisidir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Belediye Seçimleri, Cumhuriyet Halk Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası.

* Dr. ğr. Gr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE, ahmet_gulen@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6585-0212

1930 İSTANBUL MUNICIPAL ELECTIONS

ABSTRACT

The elections, which gained dynamism with the transition to the multi-party system in Türkiye, gained a different quality in the municipal elections held in 1930. The 1930 municipal elections were not the elections where the mayor was directly elected by popular votes as it is today, but it had important qualities as an election for municipal council candidates. Another important feature of this election, which was held for the first time in a single step and also gave women the right to vote and be elected, is that an opposition party participated in the elections for the first time in the Republican era. The Free Republican Party, which was born mainly from the economic conditions and, also the need to supervise the government and decided to enter local elections shortly after its establishment, competed against the ruling Republican People's Party in a big city like Istanbul as well as in other regions of Türkiye. It is remarkable that the opposition party in Istanbul included 13 non-Muslim candidates in its list, in addition to three important female candidates such as Makbule Hanım, Suat Derviş and Nezih Muhittin. Thus, the Free Republican Party both tried to attract the attention of the voters with the well-known names of Türkiye at that time, and also gave the minorities, who could be described as cultural wealth, the opportunity to enter the election race. Republican People's Party, on the other hand, preferred to nominate former municipal or provincial council members, namely experienced names. Although it was a struggle involving independent candidates as well as two parties, the Istanbul elections did not attract much attention from the voters. The elections, in which only 50 thousand citizens voted, are one of the least interesting elections in the first years of the Republic in terms of voter turnout.

Keywords: İstanbul, Free Republican Party, Municipal Elections, Republican People's Party.

GİRİŞ

Millî egemenlik ilkesinin temel unsurlarından sayılan siyasi partilerin Türkiye’de ortaya çıkışı II. Meşrutiyet yıllarına kadar uzanmaktadır¹. Fakat yerel idarelerin ortaya çıkışı daha eski devreye II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerine rastlamaktadır. En küçük idare birimi olan köyde birinci ve ikinci muhtar adayı denilen iki kişi köylülerin oylarıyla ve oy çokluğuyla belirlenip merkezden gelen onayla seçim kesinleşiyordu². 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi’yle de Osmanlı Devleti’nde “vilayetten, sancak, kaza, nahiye ve kariyeye uzanan bir hiyerarşik sistem” getirilmiştir³. 1871 tarihli vilayet kanununda bu kez idari bölünme vilayet (vali), sancak veya liva (mutasarrıf), kaza (kaymakam), nahiye (müdür) tarafından idare olunacak şekilde düzenleniyordu. Bu yeni sistemde “en yüksek üç idari birimin her birinde bir idari meclis olacak ve bu meclislerde hem eşit sayıda seçilmiş Müslüman, gayrimüslim üye” ve hem de atanmış memurlar yer alacaktı.⁴ Ortaylı’ya göre yerel idarelerin doğuşu, “merkeziyetçi devletin artan görevlerini yerine getirmek için yerel halkın yardımına ihtiyaç duyulmasının” bir sonucudur⁵. Bununla birlikte seçim olgusu ilk kez ancak Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabaları içinde önemli bir yer tutan I. Meşrutiyet Devri’nde gündeme gelmiştir. İki dereceli seçim esasını benimseyen yasaya göre sadece erkek vatandaşların oy hakkı vardı ve “Her elli bin erkeğe bir mebus seçilmesi”, “gizli oy usulü”, “25 yaşından küçük olmamak”, “iyi halli olmak”, “Türkçe bilmek” temel koşullar arasında idi⁶. 1908’de II. Meşrutiyet Devri’nde de seçimler bu esaslara göre yapılmış ve İttihat ve Terakki ile Ahrar Fırkası arasında ilk kez çok partili dönemin seçim rekabeti yaşanmıştır⁷.

¹ Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi: 1908-1960**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991, s.23.

² Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi**, İmge Kitabevi, Ankara 2017, s.307.

³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.93-94.

⁴ Carter V. Findley, **Modern Türkiye’nin Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-1807**, Timaş Yayınları, 2011, s.99.

⁵ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s.178.

⁶ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s.152; Çavdar, a.g.e., s.47.

⁷ Tevfik Çavdar, **“Müntehib-i Sani’den” Seçmene**, V Yayınları, Ankara 1987, s.5.

1923'te Cumhuriyetin ilanından itibaren günümüze kadar gelen süreçte seçimler bazen üç, -ilk kez 1946'da seçimler erkene alınmış ve 1943 seçimlerinden 3 yıl sonra yapılmıştır- bazen de dört yılda bir yapılmaya başlanmıştır⁸. 1930 yılı sadece çok partili sistemin tekrar tesisi açısından değil, aynı zamanda belediye seçimlerinin de yapılacağı bir yıl olması nedeniyle de önemlidir. Söz konusu seçimler 1580 numaralı yeni Belediye Kanunu çerçevesinde yapılacaktı ve "18 yaşından büyük ve aynı seçim çevresinde en az altı ay oturan vatandaşlar oy kullanabileceklerdi."⁹ Ayrıca 1930 belediye seçimlerinde ilk kez kadınlar seçme ve seçilme haklarına sahip olmuşlardır¹⁰. Seçimlerde kullanılan oy sayısı, toplam seçmen sayısının yarısını geçemezse seçimler bir hafta uzatılacaktı¹¹.

1930 belediye seçimlerinin bir başka vurgulanması gereken yönü "tek dereceli" olarak yapılacak olmasıdır¹². Tek dereceli milletvekili seçimlerinin 1946'da yapıldığı düşünülürse 1930 belediye seçimlerinde "hakimiyeti millîye" ilkesinin seçmenler nezdinde daha belirgin şekilde kullanıldığı anlaşılır. Ne var ki, 1580 sayılı Belediye Kanunu'nda belediye başkanlarının İçişleri Bakanlığı tarafından atanması hükmü de yer almaktadır¹³. Bu düzenleme henüz oy kullanan vatandaşların doğrudan belediye başkanı seçemeyecekleri anlamına gelir ki, bu da çok partili sisteme geçilmesine rağmen sistemin tam demokratikleşmeye açık olmadığını ortaya koymaktadır. Bütün bu faktörlerin yanı sıra belediye seçimlerine muhalefet partisinin de katılacağıın ilan edilmesiyle beraber Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir seçim mücadelesinin birden fazla partinin katılımıyla yapılacak oluşu seçimler üzerinde basın ve kamuoyu ilgisini arttıracaktır.

⁸ Bernard Lewis, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.9.

⁹ Emrence, **a.g.e.**, s.163.

¹⁰ İhsan Sabri Balkaya, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri**, Güneş Vakfı, Erzurum 2006, s.48.

¹¹ Emrence, **a.g.e.**, s.163-164.

¹² "Belediye Kanunu", **Resmî Gazete**, 14 Nisan 1930; "Şehir Meclisi İntihabı ve Fırkalar", Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930, s.4.

¹³ Zekerîya Sertel, "Teşkilatı Esasiye Kanununun Yapanlar ve Bozanlar", **Son Posta**, 22 Ağustos 1930, s.3.

I. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu ve Programı

1930 yılı Türkiye açısından ekonomik zorluklarla dolu bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Dünya iktisadi bunalımının etkisiyle ekonomide dış ticaret ve ithalat hacminde daralmalar yaşanırken, hükûmetin bütçe gelirlerinde de önemli düşüşler yaşanmıştır¹⁴. Ayrıca köklü devrimlerle beraber meydana gelen toplumsal değişimin bir “memnuniyetsizler” kitlesi yarattığı, fakat tek parti kontrolünde bu memnuniyetsizliğin belirgin bir halde ortaya çıkmadığı da savunulmuştur¹⁵. Bütün bu faktörler dışında Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) hükûmetin bir muhalefet partisi altında denetlenmesi ihtiyacı söz konusuydu¹⁶. Çünkü başta Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa olmak üzere üst düzey kadrolarda iktidarın denetlenmesinin sorunların aşılmasında bir yöntem olacağı inancı vardı.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Başbakan İsmet Paşa arasında daha Nisan ayında bir muhalefet partisi kurulması yönünde uzlaşmaya varılmıştı. Hatta 20 Nisan 1930 tarihli görüşmede Fethi Bey'in muhalefet partisi liderliği üzerinde de konuşulmuştu¹⁷. Muhalefet partisini o sırada Paris Büyükelçisi olan Fethi Bey'in kurmasının kararlaştırılması onun hem Mustafa Kemal Paşa'nın eski bir arkadaşı olduğundan ve hem de devrim kadrosu içinde bulunmasından kaynaklanmıştır¹⁸.

Fethi Bey, 1930 yılı yaz tatili için Türkiye'ye geldiğinde Yalova'da ziyaret ettiği Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeler yapmış ve bu görüşmelerde, iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) dışında bir muhalefet partisine olan ihtiyaçtan söz edilerek bir ikinci partiyi kurması için Gazi'den teklif almıştır¹⁹. Mustafa Kemal Paşa, yeni kurulacak partinin “Cumhuriyetçi ve laik” olmasını istemiş ve bunun dışında serbest şekilde çalışabileceği teminatı da Fethi Bey'in istediği gibi vermiştir²⁰. Fethi Bey ayrıca aynı zamanda CHF'nin

¹⁴ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.240.

¹⁵ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950**, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s.328-329.

¹⁶ Kemal Karpat., **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayıncılık, İstanbul 1996, s.73.

¹⁷ İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973) I. C.**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.148.

¹⁸ Çetin Yetkin, **S.C.F. Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s.58-59.

¹⁹ Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?**, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019, s.17.

²⁰ Zürcher, **a.g.e.**, s.261.

de genel başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın partiler arası ilişkilerde tarafsız kalmasını istemiştir²¹. Gazi ayrıca Fethi Bey'e güvence olmak üzere kız kardeşi Makbule Hanım, yakın dostu Nuri Bey gibi isimlerin de yeni partiye geçmesini istemiş ve hatta Nuri Bey'in muhalefet partisinin genel sekreteri olmasını önermiştir²².

Devletçi siyaseti ağır basan CHF karşısında liberal iktisat prensibini benimseyen Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) 12 Ağustos 1930 tarihinde resmen kurularak faaliyetlerine başlamıştır²³. Partinin genel başkanlığı ise Paris Büyükelçiliği'nden istifa eden Fethi Bey tarafından üstlenilmiştir²⁴. Yeni parti programında kadınların siyasi haklarının verilmesi ve tek dereceli seçim esasının müdafaa edileceği açık bir biçimde ifade edilmiştir²⁵. Yeni partinin programında ayrıca “vergilerin halkın ödeme gücüne göre alınması”, “Türk lirasının değerinin belirlenmesi için önlem olarak dışarıdan gelecek sermayeye güven vermek”, “liman inhisarlarının kaldırılması”, “köylü ve çiftçiye uygun faizle kredi temini”, “Milletler Cemiyeti ile sıkı işbirliği” gibi esasların yanı sıra “tek dereceli seçim sistemi” ve “kadınların siyasi haklarının düzenlenmesi” de savunulmuştur.²⁶ Cumhuriyetin ilk döneminde de temel olarak benimsenen bu yasadaki hükmün aksine SCF'nin kadınların siyasi haklarının tanınmasını savunması önemlidir. Yeni parti kısa zaman içinde örgütlenme çalışmalarına başlamış ve özellikle Batı Anadolu başta olmak üzere iktidar politikalarından memnun olmayanlardan yoğun ilgi görmüştür²⁷. O dönemde 1929 krizinin olumsuz etkilerini yaşayan Türkiye'de ithalata bağımlı mallarda fiyatlar artmış, tarım kesimindeki fakirlik artarken bir yandan da şehirlerde de yoksulluk artışı gözlenmiş ve SCF bu ortamda halkın şikâyetlerine bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır.²⁸

²¹ Ahmet Gülen, **Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanlığı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018, s.35.

²² Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s.204; Okyar, a.g.e., s.80.

²³ “Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşekkül Etti”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Ağustos 1930, s.1.

²⁴ “Fethi BF. ile mülâkat”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1930, s.1.; Çavdar, a.g.e., s.331.

²⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasî Partiler: 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul 1952, s.634.

²⁶ “Yeni Fırkanın Programı”, **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1930, s.4.

²⁷ Cem Emrence, **99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.93.

²⁸ Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi: 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.225.

I.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Belediye Seçimlerine Katılma Kararı Alışı

SCF'nin kuruluşundan kısa süre sonra basında Fethi Bey'in belediye başkanlarının seçimle işbaşına gelmesine taraftar olduğuna dair bir demeci çıkmıştır. SCF Genel Başkanı demeci olası bir iktidar değişiminde artık “atanmış değil, seçilmiş” belediye başkanlarının “görev başında olacakları” şeklinde yorumlanmıştır²⁹. Kuruluşunun üzerinden bir hafta geçtikten sonra SCF'nin belediye seçimlerine katılma konusunda İstanbul'daki merkezinde bir toplantı yapılmış ve son kararın Yalova'da alınacağı bildirilmiştir³⁰. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, kendisiyle görüşen SCF'lilerin seçimlere girme arzusuna karşılık yeni kurulan partinin mensuplarına kazanabileceklerinden umutlu olup olmadığını sormuş; “evet” yanıtı üzerine de başarılar dilemiştir³¹.

SCF Genel Başkanı Fethi Bey, seçimlerle ilgili beyanatında parti olarak belediye seçimlerine girmeye karar verdiklerini söylemiş, “İntahabatın müsavat dairesinde cereyan edeceğine eminiz...” dedikten sonra vatandaşların kanaatleri ölçüsünde serbest şekilde oy kullanmalarını istemiştir³². Ancak Ağaoğlu Ahmet Bey anılarında kendisinin SCF'nin seçimlere girmesine karşı çıktığını yazmıştır. Henüz teşkilatların tamamlanmadığını, parti olarak öncelikli hedefin TBMM'de muhalefet kurmak olması gerektiğini savunmuştur. Ağaoğlu, kendisinin “parti olarak seçimlere girmemeyi ve aday göstermemeyi teklif ettiğini, ayrıca halkın serbest bırakılarak isterse SCF'ye oy verebileceklerinin ilanını” ileri sürdüğünü, fakat tekliflerinin reddedildiğini kaydetmiştir³³. Nitekim İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da verdiği demeçte belediye seçimlerinin serbest şekilde yapılacağını, hiçbir parti lehine müdahalenin söz konusu olmayacağını söylemiştir³⁴. Böylece iktidar partisi muhalefet tarafına sözlü bir güvence vermiş oluyordu.

SCF'nin aldığı kararın hemen arkasından bu partiyi destekleyen yayın organlarından *Son Posta* gazetesinde vatandaşlara bir çağrı yapılmış ve “Şehir ve fırka hesabına Fethi Bey'in kimleri namzet göstermesi faydalıdır? Lütfen bize

²⁹ “Günün Birinde Fethi B. Başvekil Olursa”, *Son Posta*, 14 Ağustos 1930, s.2.

³⁰ “Belediye İntihabına Girilecek Mi?”, *Son Posta*, 19 Ağustos 1930, s.2.

³¹ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1966, s.176.

³² “Fethi B. Yalova'ya gitti”, *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1930, s.4.

³³ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, Baha Matbaası, İstanbul 1969, s.23-24.

³⁴ “İntihabat serbesttir”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1930, s.3.

iki üç satırlık bir esbabı mucibe ile bir isim zikrediniz” denilmiştir³⁵. Böylece muhalefetin adaylarının belirlenmesinde vatandaşların katkı sağlaması amaçlanmıştır. Aynı günlerde SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, parti olarak belediye seçimlerinde Türkiye’nin her yerinden aday gösterme kararı aldıklarını açıklamıştır³⁶.

SCF’nin ardından CHF’de de İstanbul belediye seçimlerine dair hazırlıklara başlanmıştır. 19 Ağustos’ta İstanbul İl İdare Heyeti’nin toplantısında adayların tespiti çalışmaları başlamış ve partinin genel sekreteri Saffet Bey, kadınların da katılacağı seçimleri CHF’nin kazanacağına kuşku olmadığını ifade etmiştir³⁷. Saffet Bey, belediye seçimlerinde kimi yerlerin SCF’lilere bırakılmasının söz konusu olmadığını da söylemiş ve tüm üyelik ve yedeklere aday göstereceklerini ifade etmiştir³⁸.

Belediye seçimleri yaklaşırken, SCF’nin önemli isimlerinden Ağaoğlu Ahmet Bey, CHF’nin “Halkçı” bir parti olmasına rağmen “Belediye kanununda halka idare hakkı tanımadığını” belirtmiş ve “Şehreminlerinin halk tarafından intihap edilmeyerek tayin edilmeleri (Halkın kendi kendini idare etmesi) prensibini ihlal etmektedir” demiştir³⁹. Bu arada belediye seçimlerinden önce belediye başkanlığı ile valiliğin aynı kişide birleşmesini öngören nizamname Danıştay’dan çıkarak Bakanlar Kurulunda kabul edilmiş ve 1 Eylül tarihi itibarıyla da yürürlüğe girmiştir⁴⁰.

II. CHF ve SCF’nin İstanbul Belediye Seçimleri Aday Listelerinin İlanı ve Adayların Kısa Analizi

Ekimde başlayacak seçimlere bir muhalefet partisinin de girecek oluşu dikkatleri İstanbul belediye seçimleri üzerine çevirmiş ve seçimlere dair ilk ayrıntılı haberler ağustos ayı sonlarında gazetelerde verilmeye başlanmıştır. SCF’nin İstanbul şehir meclisi üyelerinin belirleme faaliyetleri sürerken, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın kız kardeşi Makbule Hanım ve öğretmen Adile Hanım’ın listede yer almasının muhtemel olduğu ileri sürülmüştür. SCF’den

³⁵ “Lütfen bize yazınız”, **Son Posta**, 20 Ağustos 1930, s.1.

³⁶ “Şehir Meclisi İntihabatına Hazırlık”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1930, s.1.

³⁷ “Yeni fırka bugün bir içtima aktecektir”, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1930, s.3.

³⁸ “Ağaoğlu Ahmet B.in cevabı”, **Milliyet**, 20 Ağustos 1930, s.5.

³⁹ “Teşkilâtı Esasiyeyi Bozan”, **Son Posta**, 21 Ağustos 1930, s.1.

⁴⁰ “Emanetle Vilayet birleşiyor”, **Vakit**, 28 Ağustos 1930, s.4.

aday olması ihtimali olan isimler arasında eski İstanbul belediye başkanı Cemil Paşa, gazeteci Ahmet Cevdet Bey, Emin Âli Bey gibi şahıslar da yer almıştır⁴¹. Buna karşılık CHF'nin aday listesinin ağustos ayı içinde belirlendiği fakat ilan zamanı gelmeden listenin açıklanmayacağı bildirilmiştir. Basında İstanbul seçimlerinin “gerek tek dereceli olması”, “gerek kadınların seçime girmesi” ve “gerekse iki partinin seçim yarışına girecek olmasından dolayı büyük bir heyecana sahne olacağı” ifade edilmiştir. İstanbul'da seçimlerde oy vermesi beklenen seçmen sayısı ise tahmini 300 bin olarak açıklanmıştır⁴².

CHF'nin İstanbul seçimlerinde aday göstereceği kadın adaylara dair bazı haberler SCF'den önce basına yansımıştır. Haberdeki ayrıntılara göre CHF listesinde beş kadın aday bulunacaktır ve İstanbul Kız Lisesi Müdürü Nakiye Hanım'la Rana Hanım'ın listede yer alması kesinleşmiştir. Nakiye Hanım'ın aday olabilmek için yasal koşulları taşımak adına müdürlükten istifa ettiği de bildirilmiştir⁴³. Parti adaylarının tespiti çalışmalarına dair CHF'den yapılan değerlendirmede mevcut belediye meclisi üyelerinin çoğunun tekrar aday gösterileceği ve 20 Eylül'den evvel listenin açıklanmayacağı ifade edilmiştir⁴⁴. CHF böylece ilk planda deneyimli isimleri İstanbul belediye seçimlerinde listesine alacağını ilan etmiştir.

SCF'nin İstanbul'da belediye seçimleri öncesinde bir propaganda mitingi düzenleyeceğinden söz edilmiş ve bunun izin alınması koşuluyla yapılabileceği bildirilmiştir⁴⁵. Parti yetkililerinden verilen bilgide SCF'nin hazırlayacağı listenin “tanınmış ve itimada layık” kişilerden oluşacağı ve 56 erkek adaya karşılık 5 kadın adaya yer verileceği belirtilmiştir⁴⁶. Ekim ayı itibarıyla da seçmen listelerinde kaydı bulunmayan vatandaşların gerekli mercilere itirazlarının alındığı ve mahkemelerin altı günde bu itirazı neticeye bağlamak durumunda olacağı belirtilmiştir⁴⁷.

İstanbul seçimlerinin yapılacağı ekim ayında partilerin aday listeleri üzerine daha detaylı haberlere rastlanmaktadır. 3 Ekim'de CHF'nin aday listesinin

⁴¹ “Şehir Meclisi İntihabatına Hazırlık”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1930, s.4.

⁴² “Şehir Meclisi İntihabatına Hazırlık”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1930, s.4.

⁴³ “Belediye intihabatında”, **Vakit**, 25 Ağustos 1930, s.1.

⁴⁴ “Şehir meclisi”, **Vakit**, 26 Ağustos 1930, s.5.

⁴⁵ “Fethi Bey yarın namzetlerin tespitini ikmal edecektir”, **Son Posta**, 23 Ağustos 1930, s.1.

⁴⁶ “Belediyeye Gösterilecek Namzetler”, **Son Posta**, 26 Ağustos 1930, s.2.

⁴⁷ “Namzet listeleri ilân edilmek üzere”, **Cumhuriyet**, 1 Teşrinievvel 1930, s.3.

hazırlanarak Ankara'ya onay için gönderildiği ve son listede altı kadın adayın bulunduğu kaydedilmiştir⁴⁸. İstanbul belediye seçimlerinde sadece CHF ve SCF adayları değil, aynı zamanda müstakil adaylar da yer almıştır. Bu bağımsız adaylar içinde gazeteci Sabiha Zekeriya Hanım da vardır⁴⁹. Sabiha Hanım yayınladığı beyannamede hiçbir partiden adaylığını koymadığını ifade etmiş ve amacını şöyle izah etmiştir: "...Müstakil olarak İstanbul şehrinin ekseriyet nüfusunu teşkil eden amele, şehir hududu dahilindeki fakir köylü, küçük esnaf, küçük memuru temsil eden halk namına koyuyorum. Tahakkukuna çalışacağım en birinci şey fakir halkın reyini, otoritesini, iktisadi ve idari haklarını müdafadır."⁵⁰ İstanbul'da bağımsız adayların sayıca az olsa da seçim mücadelesine girişmeleri demokratikleşme döneminin bir başka yansımasıdır.

İstanbul belediye meclisi seçimleri için partilerin aday listeleri 4 Ekim günü ilan edilmiştir. CHF'nin yayınladığı listede 122 aday yer almıştır. İktidar partisinin adayları arasında bulunan 32 ismin görevde bulunan üyeler arasından seçilmesi dikkat çekmektedir⁵¹. CHF listesinde Emin Âli Bey, İş Bankası Müdürü Muammer Bey, Ticaret Odası Başkanı Mitat Bey, Salâh Cimcoz Bey, gazeteci Etem İzzet Bey dışında kadın adaylardan Nakiye Hanım, Latife Bekir Hanım, Safiye Hüseyin Hanım gibi isimlere yer verilmiştir⁵². CHF'nin aday listesinde Beykoz'dan bir, Beyoğlu'ndan iki, Eminönü-Beyazıt bölgesinden iki, Fatih ve Kadıköy'den de birer olmak üzere 7 kadın aday yer almıştır⁵³. CHF'nin yedek aday listesinde de üç kadına yer verilmiştir⁵⁴.

SCF'nin aday listesi de aynı gün açıklanmıştır. İktidar yanlısı *Milliyet*'in haberinde muhalefet partisinin son ana kadar aday bulmakta zorlandığı için listenin basına geç verildiği öne sürülmüştür⁵⁵. SCF'nin aday listesinde İstanbul'un eski belediye başkanı Cemil Paşa, Lütfi Simavi Bey, Galip Kemali Bey, yazar Ziya Şakir Bey gibi tanınmış isimlerin yanı sıra Makbule Hanım, Nezihe Muhittin Hanım ve Suat Derviş Hanım olmak üzere sadece üç kadın

⁴⁸ "İntihap pazara başlıyor", **Vakit**, 1 Teşrinievvel 1930, s.9.

⁴⁹ "120 azaya bedel", **Cumhuriyet**, 3 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁵⁰ "Sabiha Zekeriya H.", **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵¹ "İntihabat bugün başlıyor", **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.1-3.

⁵² "İstanbul namzetleri", **Anadolu**, 5 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵³ "Halk Fırkasının namzetleri kimlerdir?", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵⁴ "İntihabat bugün başlıyor", **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁵⁵ "S.C.F. dün akşam geç saate kadar namzet arıyordu", **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

aday yer almıştır⁵⁶. Kadın adaylardan Makbule Hanım ve Nezihe Muhittin Hanım Beyoğlu, Suat Derviş Hanım ise Eminönü-Beyazıt bölgesinden aday gösterilmiştir⁵⁷. CHF yanlısı gazeteler kısa süre içinde SCF'nin aday listesini tenkit ederek, Millî Mücadele yıllarında Çerkes Ethem'le birleşenlerin aday gösterildiği; Cemil Paşa'nın Damat Ferit Kabinesi'nde bulunduğu ve aday olmasının "sakıncalı" olduğunu ileri sürmüşlerdir⁵⁸. Kısacası İstanbul seçimleri bir anlamda "eski defterlerin" açılmasına neden olan bir sürece de işaret etmektedir.

CHF ve SCF'nin adaylarının meslekler bakımından kısa bir analizini sunmak yerinde olacaktır. CHF listesinde yer alan isimlerin eğitimci, kimyager, banka ve sigorta sektörü, avukat, gazeteci, doktor, eczacı, esnaf, asker gibi mesleklerle sahip oldukları anlaşılmaktadır⁵⁹. Buradan CHF adaylarının eğitilmiş kesimden oldukları sonucuna varılabilir. Ayrıca eski belediye ve vilayet meclisi üyeleri de listede yer almıştır. SCF'nin adaylarının meslekleri arasında diplomat, bürokrat, memur, esnaf, çiftçi, yazar banka ve finans sektörü, eğitimci gibi farklı dallardan isimler bulunmaktadır⁶⁰. Böylece her iki partinin de daha çok eğitilmiş kesimden isimleri listesine aldıkları gözlenmiştir. CHF'nin listesinde azınlıklardan adaya yer verilmezken, SCF listesinde azınlıklar yer almıştır. CHF Genel Sekreterliği'nin illerdeki mutemetlere gönderdiği mesajda SCF listesinde azınlıklardan 13 aday bulunduğu, adayların 6'sının Rum, 4'ünün Ermeni ve 3'ünün Musevi olduğu belirtilmiştir⁶¹. SCF listesindeki azınlıklar bilhassa Beyoğlu, Eminönü gibi gayrimüslimlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerden aday gösterilmiştir⁶².

II.1. Siyasi Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda Çalışmaları

İstanbul belediye seçimleri başlarken, partiler birden fazla seçim beyannamesi yayınlamıştır. CHF'nin yayınladığı ilk beyannamede şu vurgular dik-

⁵⁶ "S.C. Fırkasının namzetleri kimlerdir?", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵⁷ "S.C. Fırkasının namzetleri kimlerdir?", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵⁸ "Hayret", **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁵⁹ "İntihabat bugün başlıyor", **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁶⁰ "S. C. Fırkasının namzetleri kimlerdir?", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁶¹ Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.242.

⁶² "İstanbul belediye intihabatı bu sabahtan itibaren başladı", **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.4.

kat çekicidir: “Yurdunu seven vatandaş! Karanlık günlerin hicranını, dünkü mazinin seni esir eden sefaletini düşün ve sana ancak büyük Gazinin izinde yürüyen fırkanın yâr olacağını unutma. Onun mücerrep ve temiz namzetlerini tereddütsüz intihap et. Çünkü senin için, yurdun için, inkılâbın selameti için en doğru yol budur.”⁶³ Bu beyannamede hem işgal yıllarının kötü tecrübelelerini ima eden ifadelere ve hem de Türk devriminin tehlikeye girmemesi için CHF’nin seçimlerde kazanması lüzumuna vurgu vardır. Ayrıca vatandaşlardan oy isterken en büyük kozlardan birinin Mustafa Kemal Paşa olduğu da anlaşılmaktadır.

CHF’nin gazetelerde çıkan ikinci beyannamesinde vatandaşlar oylarını kullanmaya davet edildikten sonra şöyle denilmiştir: “Eğer İstanbul şehrinin idaresini muktedir ellere vermek, şehrin imarını, ihtiyaçlarının teminini kendinin daima iyi ve başı yukarıda olmasını istersen reyini C.H.F.na ver...”⁶⁴. İktidarı destekleyen *Vakit* gazetesi de kadınları oy kullanmaya ve CHF’ye oy vermeye çağırmıştır. Yayınladığı çağrı metninde Medeni Kanun kazanımları dışında belediye seçimlerinde oy hakkı vererek kadınların “vatandaş” statüsüne geçirildiği, hakimlik, avukatlık mesleklerini kadınlara açtığı, hatta askerlik süresini kısaltarak “annelerin hasretini” de kısalttığı savunularak oyları CHF’ye vermeleri istenmiştir⁶⁵.

SCF’nin seçim beyannamesinde şu ifadelerle seçmenlere seslenilmiştir: “...Hür doğmuş, hür yaşamağa lâyük bir fertsin. Hiçbir taziyka, hiçbir tehdide ehemmiyet vermeyerek reyini serbestçe kullan. Seni hürriyete, refaha ulaştıracak olan Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Serbest Cumhuriyet Fırkası mütegalibe saltanatına nihayet verecektir. Ve seni yükseltecektir. Reyini Serbest Cumhuriyet Fırkasına ver. O senin kendi fırkan ve senin kendi arzundur... O seni kurtaracaktır... O senin müdaafindir. Reyini ona ver.”⁶⁶ SCF’nin seçim beyannamesindeki “hürriyet” vurgusu önemlidir. Böylece muhalefet partisi 1930’un Türkiye’de bir “mütegalibe” saltanatı olduğu ileri sürülmekte ve buna son verebilmek için de oyların SCF lehine kullanılması istenmekte ve vatandaşların oy tercihlerini kullanırken baskı altında kalmamaları istenmektedir.

⁶³ “Beyanname”, *Cumhuriyet*, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁶⁴ “Cümhuriyet Halk Fırkasının Beyannamesi”, *Son Posta*, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁶⁵ “Hanımlar”, *Vakit*, 5 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁶⁶ *BCA*, Fon No: 03010, Kutu No: 82, Dosya Gömleği No: 336, Sıra No: 29.

SCF'nin beyannamesi dışında genel başkan Fethi Bey de bir seçim beyannamesi yayınlamıştır. Cumhuriyet yasalarının vatandaşlara serbest seçim hakkını tanıdığını belirten Fethi Bey, "...Vicdan ve kanaatlerinize tâbi olarak ve kanundan başka bir şey tanımayarak bu hakkı kullanmak, Cümhuriyete karşı vazifenizi yapmak demektir... Cümhuriyete ve vatana karşı borcunuzu vicdanınızın dairesinde ifa ediniz. Reyinizi kanaatinize göre serbestçe veriniz."⁶⁷ SCF İstanbul İl Başkanı İsmail Hakkı Bey de ayrıca seçimlerle ilgili bir beyanname yayınlamıştır. "Vatandaş muhalefete kıyma..." ifadesiyle başlayan beyanname seçmenlere şöyle seslenilmiştir: "Vatandaş, siyasî rakibine (hürmet ve muhabbet et) diyen yeni teşekkülden korkma. Vatandaş muhalefeti sev, çünkü hürriyetin bekçisi odur... Vatandaş, muhalefetsiz, münakaşasız ve hürriyetsiz hürriyete inanma..."⁶⁸

İstanbul belediye seçimleri için SCF'nin propaganda faaliyetlerine de kısaca değinmek gereklidir. Muhalefet partisinin seçim propagandası için 7 bin lira ayırdığı ileri sürülmüştür⁶⁹. Partinin özellikle kadınlar aracılığıyla seçmenlere ulaşarak oy isteyeceği, bunun için kadınlardan oluşan bir heyet kurulduğu belirtilmiştir. Ayrıca halka beyannameler dağıtılarak parti için oy isteneceği ve İstanbul İl Başkanı Profesör İsmail Hakkı Bey'in Bakırköy başta olmak üzere farklı yerlerde konferanslar vereceği kaydedilmiştir⁷⁰. SCF ayrıca seçmenlere dağıtılmak üzere farklı türlerde afişler hazırlamıştır⁷¹. SCF'nin daha çok İstanbul seçmenleriyle direkt temas ve konuşmalar/konferanslar yoluyla oy toplama çalışacağı anlaşılmaktadır. CHF ise daha çok seçimlerin kazanan tarafı olacağına inandığı için SCF gibi bir propaganda çalışmasında bulunmamış, devrimleri yapan ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın başında olduğu parti imajıyla seçmenlerden oy almaya çabalamıştır.

III. İstanbul'da İlk Seçim Günlerinde Partiler Arasında Yaşanan Siyasi Rekabet

İstanbul belediye seçimleri 5 Ekim 1930 Pazar günü başlamıştır. 11 Ekim'e kadar sürecek oy verme işlemi gerekli olduğu takdirde bir hafta süreyle uzatıl-

⁶⁷ "Fethi B.in beyannamesi", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁶⁸ "İntihabat başladı", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.5.

⁶⁹ "Halk Fırkasına iftira ediyorlar", **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁰ "İstanbul belediye intihabatı bu sabahtan itibaren başladı", **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.4.

⁷¹ "Onu ve seni kurtaranlara rey ver!", **Vakit**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

lacaktır⁷². Gazetelerde seçim kanununa göre her vatandaşın kendi oyunu kullanmakla mükellef olduğu ve başkası adına oy atamayacağı hatırlatılmıştır. Oy verme hakkına sahip olan İstanbul seçmenleri oylarını şu şekilde atacaktırlar: “Oy pusulalarında seçmenin adı, adresi, imzası yahut mührü yazılacaktır. Seçmen defterinde imzaların atılmasından sonra seçmenler oy pusulasına seçilecek 61 üye için yedeklerle beraber 122 isim yazacak/yazdıracak, sonra da bizzat oy sandığına atacaktır.”⁷³ Halkın seçimlerden haberdar olması ve seçimlere ilgi göstermesi için İstanbul Valiliği, kaymakamlıklara davul çaldırarak ilanlar yapılmasını bildirmiştir⁷⁴. Oy verme işlemi sırasında sandıklar öğlene kadar seçim bölgesinin bir yakasında duracak, öğleden sonra ise diğer yakasına aktarılacaktır⁷⁵. Oy verme işlemine sabah 08:00’de başlanmış ve ilk gün 10 ilçede de seçim mücadelesi başlamıştır⁷⁶. Başlangıçta seçim mıntıkasında konuşma yapmak serbestken, 7 Ekim’de Vilayet’te tamimiyle “sandık başlarında nutuk söylemek ve çalgı çalmak halkı galeyana getirdiği ve olaylara neden olduğu” gerekçesiyle yasaklanmıştır⁷⁷.

İstanbul seçimlerinin daha başlangıcında CHF’nin yayın organı olan *Hakimiyeti Milliye* gazetesi seçimleri, erken bir kaniya vararak iktidar partisinin kazanmakta olduğunu öne sürmüş ve azınlıkların SCF’ye oy verdiğini yazmıştır⁷⁸. Fethi Bey ise azınlıklara listede yer vermenin doğal olduğunu, buna karşı çıkanların anayasaya inanmış sayılmayacağını ifade etmiştir⁷⁹. Azınlıklar konusu gündemdeyken İstanbul’da Fener Rum Patrikhanesi’nin bulunduğu Abdi Subaşı Mahallesi’nde seçimler 8 Ekim’de yapılmış ve Patrikhane’den kimsenin oy kullanmaya gelmediğine dikkat çekilmiştir⁸⁰.

Oy verme işleminin ilk günü SCF Genel Başkanı Fethi Bey, İstanbul İl Başkanı İsmail Hakkı Bey’le beraber seçim bölgelerini gezmiştir. Seçim yerlerinde

⁷² “İntihabat bugün başlıyor”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷³ “İntihabat bugün başlıyor”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁴ “İstanbul belediye intihabatı bu sabahtan itibaren başladı”, **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.4.

⁷⁵ “İstanbul belediye intihabatı başladı”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁶ “İstanbul belediye intihabatı bu sabahtan itibaren başladı”, **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁷ “İntihap yerlerinde nutuk söylenmeyecek”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁸ “İstanbul intihabını kazanıyoruz”, **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁹ “Fethi B. ve akalliyetler”, **Vakit**, 11 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁸⁰ “Dün Eyüpte intihap yapıldı”, **Milliyet**, 10 Teşrinievvel 1930, s.6.

sandık başları bayraklarla süslenmiş, oy işlemi öncesi halka sandıkların boş olduğu gösterilmiştir⁸¹. İlk gün Beyoğlu mıntkasında SCF'ye oy verenlerin işçi ve hamallar olduğuna da değinmek gereklidir⁸². Galatalı sandalcıların ise CHF'ye oy vermemeleri hâlinde işten çıkartılmakla tehdit edildikleri ileri sürülmüştür⁸³. Sandık başlarında SCF mensuplarının propaganda yaptıkları, Hocapaşa'da ise her iki parti mensuplarının vatandaşlara propaganda konuşmaları yaptıkları gözlenmiştir. SCF'nin söyledikleri arasında "Serbest fırka Gazinin fırkasıdır" sözü dikkat çekicidir⁸⁴. Muhalefet partisinin kuruluşundan beri dile getirilen Mustafa Kemal Paşa'nın yeni partiyle beraber olduğu söylemi CHF'lilerin büyük tepkisiyle karşılanmıştır. Ayrıca sandık başlarında SCF'nin iktidar olması durumunda şekeri sekiz, yağı dokuz kuruşa indireceği; yol vergisini de kaldıracağı ifade edilmiştir⁸⁵. İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, açıklamasında ilk günün olaysız geçtiğini; seçimlerin uzamasına gerek kalmayacağını sandığını ifade etmiştir⁸⁶. Seçimlerin ilk gününde Karaköy, Kuledibi, Tophane bölgelerinde sonuçlanan seçimlerde CHF'nin 843 oyun 670'ini, SCF'nin ise 173 oy aldığı bildirilmiştir. İstanbul çevresinde de seçimleri CHF'nin kazanmakta olduğu ifade edilmiştir⁸⁷.

İstanbul belediye seçimlerinin ilk günlerinde bazı bölgelerde muhalefet partisi aleyhine baskılar yapıldığı öne sürülmüştür. SCF Genel Başkanı Fethi Bey bir beyanname yayınlamış "partisine ait aday listelerinin yırtıldığı, seçmenlere hangi partiye oy vereceklerinin sorulduğu, SCF'ye oy vereceklere liste ismi olmadığı söylendiğini" ifade etmiştir. Fethi Bey ayrıca Kadıköy ve Adalar'da bıçaklı ve sopalı kişilerin "serbestçe oy atmak isteyenleri korkuttuğunu" da ileri sürmüştür. Fethi Bey, her türlü baskıyla karşılaşan seçmenlerin Cumhuriyet Savcılığı'na ve sulh hakimlerine başvurmalarını da istemiştir⁸⁸. Beyanname üzerine bir demeç veren İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, Fethi Bey'in kandırıldığını ve öne sürülen iddiaların gerçek dışı olduğunu söylemiştir. Muhittin Bey seçimlerin "tam bir serbesti" içinde sür-

⁸¹ "Sandıklar C.H.F reylerle doluyor", **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.5.

⁸² "Sandıklar C.H.F reylerle doluyor", **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁸³ "İntihabat başladı", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁸⁴ "Onu ve seni kurtaranlara rey ver!", **Vakit**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁸⁵ "İstanbul intihabatı", **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁸⁶ "Belediye intihabatı başladı", **Cumhuriyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.4.

⁸⁷ "Sandıklar C.H.F reylerle doluyor", **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.5.

⁸⁸ "Fethi B. ve intihabat", **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.1-2.

düğünü ve birkaç küçük olay dışında sükunetin devam ettiğini de sözlerine eklemiştir⁸⁹. SCF’li Tahsin Bey de İstanbul Valisi’ni doğrulayan bir demeç vererek birkaç olaya rağmen seçimlerin “memnuniyet verici” şekilde sürdüğünü ve sonuçları tahmin etmenin zor olduğunu söylemiştir⁹⁰. Siyasi partiler arasındaki mücadele devam ederken, belediye seçimlerinin üçüncü gününde kanun gereği yeter sayıda oy toplanamaması ihtimalinden söz edilmiş ve İstanbul’da oy verme süresinin bir hafta uzatılacağı tahmin edildiği belirtilmiştir⁹¹. Oy verme işleminin uzatılması ihtimali vatandaşların seçimlere yeteri kadar ilgi göstermediklerinin bir kanıtıdır.

İstanbul seçimlerinin belki de en dikkat çekici olayı muhalefet lideri Fethi Bey’in oyunu kullanamaması olmuştur. 8 Ekim günü oy atmak üzere Yeniköy’e gelen Fethi Bey’in ismi seçmen defterinde bulunmadığı için kendisine oy veremeyeceği bildirilmiştir⁹². Bu cevap üzerine defterde isminin olması gerektiğini söyleyen SCF Genel Başkanı, neden isminin deftere kaydedilmediği sorusuna karşılık şu cevabı almıştır: “Zatı âlileri Büyükdere’ye geleli henüz birkaç ay oldu... Belediye intihabatında, bir mıntıkada rey verebilmek için o mıntıkada asgarî altı ay ikamet etmiş olmak ve bunu ihtiyar heyetinin ilmuhaberi ile tevsik etmek mecburiyeti vardır. Bunları ibraza muktedir misiniz?”⁹³ Fethi Bey’in bu yanıt sonrası “sinirli” hâlde seçim mahallinden ayrıldığı belirtilmiştir. Böylece SCF Genel Başkanı Fethi Bey ilk kez bir muhalefet partisinin girdiği belediye seçimlerinde vatandaşlık hakkını kullanamamıştır. Ancak SCF Genel Başkanı’nın gerçekten ilgili seçim yasasından habersiz mi olduğu, yoksa kendisinin adının nasıl olursa olsun seçmen listesine kayıtlı olacağını mı düşündüğünü kestirmek kolay değildir.

III.1. Muhtelif Semtlerdeki Olaylar ve Serbest Fırka’ya Yönelik İrtica Suçlamaları

Kuruluşundan kısa süre sonra SCF’ye karşı irtica yanlılarının partiye alındığı yönünde iktidar tarafından ithamlar yapılmaya başlanmıştır. Oysa Fethi Bey daha başlangıçta irtica yanlılarının partiye girmiş olsalar bile çıkartılacakla-

⁸⁹ “Fethi B. ve intihabat”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.1-2.

⁹⁰ “İstanbul halkı dün de Cumhuriyet Halk Fırkasına reyini verdi”, **Milliyet**, 9 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁹¹ “Fakat kanuni şartlara haiz olmadığı için reyini veremedi”, **Vakit**, 9 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁹² “Fakat kanuni şartlara haiz olmadığı için reyini veremedi”, **Vakit**, 9 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁹³ “Fethi Beyi asabileştiren bir hadise oldu”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrinievvel 1930, s.4.

rını ilan etmişti⁹⁴. Ancak İstanbul'daki seçim mücadelesi sırasında 10 Ekim günü Kasımpaşa'da SCF yanlılarının “yeşil bayrak eşliğinde seçim sandığına geldikleri” haberi tartışmaları tekrar alevlendirecektir⁹⁵. İktidarı destekleyen gazeteler de 10 Ekim günü İstanbul'daki seçim mücadelesinin âdeta bir “kavga” hâlini aldığını, “sadece silahların patlamadığını”, Kasımpaşa, Balat ve Kumkapı'da sandık başlarında olaylar çıktığını yazmıştır⁹⁶. Eminönü'deki hadiseler sırasında bastonların kullanılması sonucunda başından ağır yaralananlar olmuş, Halıcıoğlu Vapur İskeleyi'nde de vatandaşlar arasında “sille-tokatlı” bir kavga meydana gelmiştir⁹⁷.

Ancak gazeteler daha çok irticayı çağrıştırdığı için “yeşil bayrak” hadisesine daha geniş yer vermişlerdir. Haberlere göre Kasımpaşa Camii'ne konulan seçim sandığının başına SCF yanlılarınca “yeşil zemine beyaz yıldız” işlenmiş bir bayrak getirilmiştir. Bu bayrağın Vefa Kulübü'ne ait olduğu, fakat bayrağı taşıyanların Vefalı olmadıkları belirtilerek, bayrağın “seçim bölgesinde ne aradığı” sorusu sorulmuştur⁹⁸. Vatandaşların ayrıca oyların geç verildiği gerekçesiyle cami kapılarına saldırdığı belirtilirken, sandıkların bayrak olayı sonrası içeri alınması sonrası çıkan olaylar üzerine bölgeye gelen İstanbul polis müdürü Ali Bey ile CHF'li Cevdet Kerim Bey halka “sakin olmaları” çağrısı yapmıştır⁹⁹. Beyoğlu mıntıkasında da SCF yanlıları oldukları ileri sürülen kişilerin sandık başlarındaki itişmeleri önlemek için getirilen itfaiye arazözünü parçaladıkları da belirtilmiştir¹⁰⁰.

Kasımpaşa'daki bayrak hadisesi üzerine bir açıklama yapan Vefa Kulübü yetkilileri kendilerine ait böyle bir bayrak olmadığını, çıkan olaylarla da bir ilgileri olmadığını beyan etmişlerdir¹⁰¹. Açılan bayrakla ilgili emniyet yetkililerinin soruşturma başlattığı, ancak henüz bir sonuç alınmadığı da belirtilmiştir¹⁰². SCF Genel Başkanı Fethi Bey ise suçlamalar üzerine bunun bir spor

⁹⁴ Yetkin, a.g.e., s.226.

⁹⁵ “Dün intihabat, pek gürültülü oldu”, **Milliyet**, 11 Teşrinievvel 1930, s.1-5.

⁹⁶ “Sandık Başlarında Mücadeleler”, **Cumhuriyet**, 11 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁹⁷ Ziya Şakir, **Fethi Okyar ve Serbest Fırka: Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2020, s.245.

⁹⁸ “Sandık Başlarında Mücadeleler”, **Cumhuriyet**, 11 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁹⁹ “Gürültülü Bir Gün!”, **Vakit**, 11 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹⁰⁰ “Dün intihabat, pek gürültülü oldu”, **Milliyet**, 11 Teşrinievvel 1930, s.1-5.

¹⁰¹ “Yeşil bayrak”, **Milliyet**, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰² “İşte Adalar intihabatının neticesi”, **Vakit**, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

kulübünün bayrağı olduğunu ve gençler tarafından taşındığını ifade etmiştir¹⁰³. Fethi Bey, partilerine yönelik suçlamalara CHF mensuplarından başka kimsenin inanmadığını da sözlerine eklemiştir¹⁰⁴.

CHF yanlısı gazetelerde aradan günler geçtikten sonra bayrak olayına dair SCF'yi itham eden yorumlar/haberler devam etmiş, yapılan araştırmada İstanbul'da hiçbir spor kulübünün böyle bir bayrağı olmadığını belirlendiği ifade edilerek bayrağın Kasımpaşa'ya "özel bir maksatla" getirildiği savunulmuştur¹⁰⁵. Haberde bir yandan da SCF'nin hadisede "dahli olmadığı"ndan söz edilerek meselenin muhalefeti "kendisine siper edenleri" göstermesi bakımından mühim olduğu kaydedilmiştir¹⁰⁶. SCF'yi destekleyen *Son Posta* gazetesi Kasımpaşa'daki hadise üzerine yaptığı yorumda bunun bir spor kulübüne ait bayrak olduğu ve CHF yanlısı gazetelerin yazı işleri müdürlerinin aday gösterildikleri için "gerçeği arayarak yazmaya zaman bulamadıkları" bunun da mazur görülebileceği belirtilmiştir¹⁰⁷. Hatta o gün Kasımpaşa'da görevli olarak bulunan kırk polis memurunun böyle bir bayrak görmediklerini söyledikleri de ileri sürülmüştür¹⁰⁸.

III.2. İstanbul Seçimlerinde Muhalefet Adaylarına Baskı Yapıldığı İddiaları

1930 belediye seçimlerinde Anadolu'nun bazı bölgelerinde usulsüzlükler, SCF adaylarına yönelik baskılar yapıldığı bilinmektedir. İstanbul'daki seçimlerde de seçmenler üzerine baskı kurulduğuna yönelik çeşitli haberler gazetelerde yer almıştır. Örneğin Anadolu yakasında 800 işçiye oy kullandırılmadığı, Çengelköy'de seçim sandıklarına atılan oyların SCF lehine gelişmesi üzerine sandıkların erkenden kaldırıldığı ve vatandaşların bu duruma tepki gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca Beylerbeyi'nde oy sandığının Halk Fırkası'na konulması üzerine münakaşa çıkmış ve mesele sandık başlarına SCF delegelerinin konulmasıyla çözülmüştür¹⁰⁹. Seçimlerde bazı seçmenlere listelerde isimleri olmadığı gerekçesiyle oy kullandırılmamıştır. Uzun zamandır Kumkapı'da

¹⁰³ "Bu yeşil bayrağı çeken kim?", *Vakit*, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁴ "Yeşil bayrak efsanesi ve Ali Fethi Beyin Mütaleası", *Son Posta*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁵ "Hayır değil, evet!", *Milliyet*, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁶ "Hayır değil, evet!", *Milliyet*, 14 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹⁰⁷ "Yeşil bayrak nedir?", *Son Posta*, 12 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁸ "Yeşil bayrak efsanesi ve Ali Fethi Beyin Mütaleası", *Son Posta*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁹ "800 Kişilik Bir Grup Reyini Kullanamadı", *Son Posta*, 12 Teşrinievvel 1930, s.2.

ikamet etmelerine rağmen seçmen listelerinde adları olmadığı gerekçesiyle muhtarın kendilerine oy kullandırmadığını belirten bazı vatandaşlar, aynı muhtarın senelerdir kendilerini mahalle defterine yazan kişi olduğunu söylemişlerdir¹¹⁰. Muhalefetin şikâyetleri üzerine görüş bildiren eski Bayındırlık Bakanı Recep Bey şunları söylemiştir: “Muhaliflerin şikâyete hakları yoktur. İntihap meselesinde dünyanın en serbest memleketi olan Fransa’da bile hiçbir muhalif fırkanın bu kadar nümayiş, tecavüz ve propaganda yapmasına müsaade edilmemiştir.”¹¹¹ Bu sözler, CHF yanlılarından bazılarının Türkiye’de demokrasinin Fransa’dan bile ileride olduğunu ve hatta muhalefete Türkiye’de daha fazla “tahammül” gösterildiği görüşünde olduklarını ortaya koymasına bakımından çok önemlidir.

IV. İstanbul’da Seçimlerin Bir Hafta Uzatılması Kararı ve Seçimlerin İkinci Devresi

5 Ekim günü başlayan İstanbul’daki seçim mücadelesinde kullanılan oyların ilgili kanuna göre yeterli kazanamayacağı ve seçim süresinin uzatılacağı kısa sürede anlaşılmıştır. 8 Ekim tarihli gazetelerde bu doğrultuda ilk haberler yer almış ve ilk üç günde il genelinde sadece 8 bin kadar oy toplandığı belirtilmiştir¹¹². Aynı haberde Beyoğlu’nda ilk üç gün atılan oy sayısının 4 binde kaldığına da dikkat çekilerek bu mıntıkada 97 bin seçmen bulunduğu belirtilmiştir. Yasaya göre 97 binin yarısına ulaşmanın kalan sürede imkânsız görüldüğü de ileri sürülmüş ve seçimlerin uzatılmasının güçlü bir olasılık olduğu savunulmuştur¹¹³. Daha başlangıçtaki tahminler doğru çıkacak ve seçimler uzatılacaktır.

İstanbul Valisi Muhittin Bey, 11 Ekim’de Adalar bölgesi dışında yasaya göre gereken oy sayısına ulaşamadığından seçimlerin bir hafta uzatıldığını açıklamıştır¹¹⁴. Adalar’ın tamamlanan seçimlerinde CHF’nin 1906 oyuna karşılık, SCF sadece 10 oyda kalmıştır¹¹⁵. İstanbul’da bir hafta uzatılan belediye seçimlerinde sandıkların belediye dairelerinde kalacağı, seçmenlerin oylarını buralarda kullanacakları, oy verme işleminin ilk devredeki sıra ve tertip içinde

¹¹⁰ “Kumkapı halkı şikâyet ediyor”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹¹ “Recep B.”, **Cumhuriyet**, 10 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹² “Dün Nisbî bir Sükûn Vardı”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹³ “Dün Nisbî bir Sükûn Vardı”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁴ “Bu iş böyle nereye varacak?”, **Milliyet**, 12 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁵ “İşte Adalar intihabatının neticesi”, **Vakit**, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

yapılacağı belirtilmiştir¹¹⁶. Basında seçimlerin ilk aşamasında İstanbul’da 300 bin seçmenden sadece 35 bininin oy verdiği ve bu sayının uzatma döneminde artacağı sanıldığı yazılmıştır¹¹⁷.

18 Ekim’e kadar devam edecek İstanbul belediye seçimlerinin ikinci devresinin ilk gününde SCF’nin propaganda faaliyetlerinin yavaşladığı kaydedilmiş, bunun nedeni olarak da partinin harcadığı paranın tükenmesi gösterilmiştir¹¹⁸. Ancak SCF’nin propaganda afişlerinin hâlen durmakta ve vatandaşlar tarafından okunmakta olduğu da gözlenmiştir¹¹⁹. Partiler arasındaki seçim mücadelesine dair haberlerde Kadıköy’deki oy verme işlemi sırasında İçerenköy’de oturanların çoğunun SCF lehine oy kullandığı, Sarıyer-Yeniköy civarında da köylerin çoğunun muhalefet partisini oylarıyla desteklediği kaydedilmiştir. Bakırköy’de oyların eşit gözükmemesine rağmen SCF’nin kazanmasının beklenmediği ileri sürülmüştür¹²⁰.

İktidar gazeteleri ise tam aksine CHF’nin “açık ara” İstanbul seçimlerini kazanmakta olduğunu yazmıştır. 13 Ekim’de 2 bin oyun sandıklara atıldığından söz eden *Vakit*’in haberinde en fazla oy atılan yer olan Fatih’te CHF’ye bini aşkın oy verildiği belirtilmiştir¹²¹. Türk kadınına ilk kez bir seçimde seçme ve seçilme hakkının tanındığı bu dönemde İstanbul’da kadın seçmenler haklarına sahip çıkmaya özen göstermişlerdir. Beyoğlu’ndaki seçimlerde oylarını atan 100 civarında kadın seçmenin tamamının CHF’ye oy attığı iddia edilmiştir¹²². 14 Ekim’de Fatih’te SCF’lilerin oy kullandırılmadıklarından şikâyet ettiği, bazı SCF mensuplarının ise “halkı tahrik ettikleri” gerekçesiyle gözaltına alındıkları yazılmıştır¹²³.

¹¹⁶ “İntihap bir hafta temdit edildi”, *Vakit*, 12 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁷ “İşte Adalar intihabatının neticesi”, *Vakit*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁸ “Serbestçiler iki şer gündeliği veremeyince dün çığırtkansız kaldılar”, *Milliyet*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁹ “Muhalefet lideri Fethi Bey suallerimize müphem, kaçamaklı cevaplar veriyor!”, *Milliyet*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²⁰ “İntihabatta Memurun Bitarafılığı Böyle Anlaşıyorsa Hata Ediliyor”, *Son Posta*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²¹ “İntihabat yeniden temdit edilmeyecek”, *Vakit*, 14 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹²² “İntihap her yerde C.H.F. lehinde”, *Milliyet*, 14 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹²³ “Fatih dairesinde dün hayli gürültü oldu”, *Cumhuriyet*, 15 Teşrinievvel 1930, s.1-3.

V. İstanbul Seçimlerinin İkinci Devresinde CHF ile SCF Arasındaki Rekabet

İstanbul'da seçim mücadelesinin sonuna yaklaşıırken, muhalefet tarafı baştan beri yapıldığını iddia ettiği “usulsüzlükler, baskılar” gibi faktörlerden dolayı vatandaşların artık oy vermeye gelmediğini savunmuştur¹²⁴. Bu dönemde de oy kullanmak isteyenlere defterde adlarının olmadığı söylenmiş, yalnız Kadıköy’de 20 bin seçmenin yaklaşık 8 bininin bu gerekçeyle oy kullanamadığı kaydedilmiştir¹²⁵. Beyoğlu yakasında da papazların dolaşarak vatandaşlara CHF’ye oy vermelerini telkin ettikleri ve bunun nedeninin anlaşılacağı da basına yansıyan haberler arasındadır¹²⁶. Partileri destekleyen gazeteler seçimlerin ikinci aşamasında da diğer partiyi itham eden haberler yayınlanmıştır. Örneğin CHF’liler seçimlerin bitmesine doğru Beyoğlu’nda SCF’nin gereken parayı dağıtmasından sonra yeniden propaganda çalışmalarına hız verdiğini yazmışlardır¹²⁷. SCF mensupları ise bilhassa Fatih’te karşı partinin arabalarla seçmenleri oy kullanmaları için taşıdığını, ayrıca SCF’ye oy vermek isteyenlerin oy pusulalarının yırtıldığını ileri sürmüşlerdir¹²⁸.

16 Ekim günü İstanbul’un Fatih ilçesindeki seçim mücadelesinin çekişmeli geçtiği, toplam 400 oyun kullanıldığı seçimde her iki partinin kamyonlarla Eyüp ve civarından seçmenleri taşıdığı gözlenmiştir. Basındaki haberlerde SCF’nin o gün 16 kamyon tutarak seçmenleri oy verecekleri yerlere getirdikleri belirtilmiştir¹²⁹. Bir başka habere göre de SCF’liler evlerinden aldıkları kadınları oy verme yerlerine taşımışlardır. Bakırköy’de de muhalefet “ormanlardan odun kesme serbestisi”, “parasız arazi tahsisi” gibi birtakım vaatlerle oy almaya çabalamıştır¹³⁰. 16 Ekim’de ayrıca Beyazıt’ta bazı SCF’lilerin encümen odasından defter çalmaya teşebbüs ettikleri ileri sürülmüş, oy kullanmadıkları yöündeki şikâyetler üzerine Eminönü Kaymakamı Haluk Bey seçim serbestisi için gayret ettiklerini, fakat “asılsız” ithamlarla karşılaştıklarını söylemiştir¹³¹.

¹²⁴ “İntihap yavaşladı”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²⁵ “İntihap yavaşladı”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²⁶ “Halkta Reyini Kullanmak Arzusu Hiç Kalmadı”, **Son Posta**, 15 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹²⁷ “İstanbul intihabı”, **Milliyet**, 16 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²⁸ “H. F. İntihabın Uzamasından Nasıl İstifade Ediyor?”, **Son Posta**, 15 Teşrinievvel 1930, s.4.

¹²⁹ “İstanbul ve mülhakatı intihabatı da bitiyor”, **Cumhuriyet**, 17 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹³⁰ “Sandık başlarında”, **Vakit**, 17 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹³¹ “Serbestçiler tehdit mektupları gönderdiler”, **Milliyet**, 17 Teşrinievvel 1930, s.1.

Seçim mücadelesinde sona gelirken, 17 Ekim Cuma günü, sandık başlarının daha kalabalık gözükmesine rağmen oy kullanan seçmen sayısının bini aşkın olduğu, ertesi gün sona erecek oy verme işleminde şu ana kadar CHF adaylarının pek çok yerde önde olduğu haber verilmiştir¹³². Cuma günü seçimlerde renkli görüntülere de rastlanmıştır. Mesela oylama işlemi devam ederken, Beyazıt meydanında şehir bandosu akşam saatlerine kadar konser vermiştir¹³³. Bando konserinin günlerdir seçim mücadelesiyle geçen stresli bir dönemin ardından vatandaşları “dinlendirme yahut sükuna kavuşturma” amaçlı yapıldığı söylenebilir. Anadolu yakasında Beykoz’da Paşabahçe ispirto fabrikası işçilerinin oy verme yerlerine motorlarla getirildiği, rakı fabrikası işçilerine ise nüfus kağıdı olmaksızın oy kullanıldığı belirtilmiştir¹³⁴.

V.1. İstanbul Belediye Seçimlerinin Tamamlanması ve Sonuçların İlanı

İstanbul belediye seçimleri 18 Ekim 1930 Cumartesi günü akşam saat 17:00’de son oyların kullanılması ve sandıkların kapatılmasıyla tamamlanmıştır. Gazetelere yansıyan ilk sonuçlara göre CHF İstanbul genelinde seçimlerden galip çıkmış, Kadıköy ile Beykoz-Hisar bölgelerinde ise oy sayımının bitmediği ilan edilmiştir¹³⁵. İlçelerde oy sayım işlemi sandıkların kapanmasından bir saat sonra başlamıştır. Geç saatlere kadar süren sayımda ilk olarak Üsküdar sonuçları kesinlik kazanmıştır¹³⁶. Oylar sayılırken yasa gereği sandık başlarında kaymakamlarla encümen üyeleri dışında kimse yer almamıştır. İstanbul belediye seçimlerinin ilk gününden son gününe kadar resmî raporlara yansıyan olaylarda sekiz kişi yaralanmış, 11 kişi hakkında silah yahut kesici alet bulunduranlar hakkında işlem yapılmış, 14 kişi ise propaganda yaptıkları iddiasıyla önce tutuklanmış ve daha sonra serbest bırakılmıştır¹³⁷.

İstanbul’da belediye seçimlerinde ilk gün sonuçları açıklanan altı seçim çevresinde partilerin aldıkları oy oranları şöyledir: “Üsküdar: CHF: 3387, SCF: 1491, Bakırköy: CHF: 2069, SCF: 108, Eminönü-Beyazıt: CHF: 5010, SCF: 923, Adalar: CHF: 1690, SCF: 16, Beyoğlu: CHF: 6368, SCF: 2112, Fatih:

¹³² “Şehir İntihabatı Bugün Bitiyor”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹³³ “Şehir İntihabatı Bugün Bitiyor”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930, s.4.

¹³⁴ “Dahili Haberler”, **Son Posta**, 18 Teşrinievvel 1930, s.2.

¹³⁵ “İntihabatı Halk Fırkası Kazandı”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹³⁶ “İntihaptan zaferle çıktık”, **Milliyet**, 19 Teşrinievvel 1930, s.1-6.

¹³⁷ “Umumi vaziyet Serbest Fırkanın Lehinde İdi”, **Son Posta**, 19 Teşrinievvel 1930, s.2.

CHF: 9714, SCF: 2720.”¹³⁸ Sonuçların en erken alındığı ilçe olan Üsküdar’da toplamda 4917 oy kullanılmış, 33 oy pusulası imzasız olmasına rağmen geçerli sayılırken, Arap harfleriyle imzalanan 3 oy pusulası iptal edilmiştir. Bağımsız aday Sabiha Zekeriya Hanım’a sadece bir oy çıkmıştır¹³⁹. Bir başka CHF yanlısı gazete olan *Vakit*’te Üsküdar’da imzasız 33 oy pusulasının ve Arap harfleri ile yazılmış 5 seçim pusulasının iptal edildiği kaydedilmiştir. Beyazıt’ta ise geçersiz oy pusulası sayısı 81’dir¹⁴⁰. Sonuçları daha geç açıklanan bölgelerden Kadıköy’de 4446 seçmen oy kullanmış, CHF’ye 2956 oy, SCF’ye ise 1503 oy çıkmıştır. Beykoz-Hisar bölgesinde de CHF’ye 5955, SCF’ye ise 1430 oy verilmiş ve 129 oy iptal edilmiştir¹⁴¹. Sarıyer’de ise CHF’ye 1597, SCF’ye ise 1276 oy verilmiştir¹⁴². Kadıköy ve Sarıyer’de SCF’nin seçim sonuçlarına itiraz ederek Savcılığa başvurduğu fakat sonuç alamadığı da bildirilmiştir¹⁴³. Şehir meclisi için İstanbul çevresindeki Yalova ve Kartal’da seçimleri CHF adaylarının kazandığı ilan edilmiştir¹⁴⁴. Silivri’nin ilan edilen sonuçlarının da CHF lehine tecelli ettiği belirtilmiştir¹⁴⁵.

Kesinleşen sonuçlara göre İstanbul belediye seçimlerinde kullanılan oy sayısı 49.204’tür. Oyların oransal olarak dörtte üçünü (yüzde yetmiş beşini) elde eden CHF’nin aldığı 35.934 oya karşılık SCF 12.813 oy almıştır¹⁴⁶. Oy oranlarından anlaşıldığına göre CHF’nin oyları SCF’nin oylarından yaklaşık üç kat fazladır. Seçim sonuçlarını değerlendiren bir yorumda İstanbul’da sayıca fazla olan azınlıkların çoğunun sanılanın aksine SCF’ye değil, CHF’ye oy verdikleri savunulmuştur. Ayrıca Adalar ve Beyoğlu bölgelerinde de çoğunluk olan azınlıkların iktidar partisi adaylarını tercih ettikleri belirtilmiştir¹⁴⁷. İstanbul belediye seçimlerinde oy verme hakkını haiz olan 300 bini aşkın seçmenden 250.746’sının oylarını kullanmadıkları da tespit edilmiştir¹⁴⁸. Seçimlere

¹³⁸ “Kazandık”, **Milliyet**, 19 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹³⁹ “İntihaptan zaferle çıktık”, **Milliyet**, 19 Teşrinievvel 1930, s.6.

¹⁴⁰ “İstanbul İntihabatı Dün Bitti”, **Vakit**, 19 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴¹ “Kadıköyünde de...”, **Vakit**, 20 Teşrinievvel 1930, s.1-7.

¹⁴² “Her Yerde C.H. Fırkası Kazanıyor”, **Cumhuriyet**, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴³ “İntihabat”, **Son Posta**, 20 Teşrinievvel 1930, s.2.

¹⁴⁴ “Bütün Memlekette İntihabat Bitti”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴⁵ “C.H.F.”, **Vakit**, 23 Teşrinievvel 1930, s.2.

¹⁴⁶ “Her Yerde C.H. Fırkası Kazanıyor”, **Cumhuriyet**, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴⁷ “Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, **Vakit**, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴⁸ “Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, **Vakit**, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

katılım oranının düşük olmasının nedenlerini irdeleyen *Vakit* gazetesi çoğu insanın “hayat kaygısından ve diğer sebeplerden” dolayı seçimlerle yeterince meşgul olamadığını da savunmuştur¹⁴⁹. Belki de en ilginç yorum aynı gazetede yapılan ve “seçimlere sadece CHF girmiş olsa ve SCF’lilerin mücadeleleri olmasa” oy kullananların sayısının 10 bini bile bulamayacağı değerlendirmesidir¹⁵⁰. Bu değerlendirme CHF yanlılarının SCF’nin gayretlerini ve bir muhalefet partisi olarak varlığının önemini kabul ve takdir ettikleri nadir değerlendirmelerden birisidir. Seçim sonuçlarının kesinleşmesinden sonra kazananların mazbatalarının hazırlanmasına ve İstanbul belediye meclisinin 1 Kasım’da toplanması için hazırlıklara başlanmıştır¹⁵¹

¹⁴⁹ “Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, *Vakit*, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁵⁰ “Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, *Vakit*, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁵¹ “Zaferimiz kat’idir”, *Milliyet*, 20 Teşrinievvel 1930, s.5.

SONUÇ

1930 yılında yeniden çok partili sisteme geçilmesi özellikle CHF iktidarının politikalarından memnun olmayan vatandaşlara bir alternatif sunulması bakımından önemlidir. Nitekim Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikleriyle kurulan SCF kısa zamanda özellikle 1929 ekonomik krizinden olumsuz etkilenen kitleler tarafından benimsenmiştir. Denebilir ki, SCF kurulur kurulmaz o yıl yapılacak olan belediye seçimlerine katılma kararı almıştır. Yeni parti kurucularının daha teşkilatlar tam hazır olmadan aldıkları bu karar, onların iktidarı yenebilecekleri düşüncesinden ve daha önemlisi girilecek seçimde vatandaşlar nezdinde güçlerini sınamak arzusundan kaynaklanmış olmalıdır. SCF başlangıçta parti merkezi olarak benimsediği İstanbul'daki belediye seçimlerine de bu anlayış içinde hazırlanmıştır.

1930'da yapılan belediye seçimleri günümüzdeki gibi doğrudan vatandaşların oylarıyla belediye başkanlarının seçilmesine imkân tanımamaktadır. Oy verme işlemi sadece belediye meclisi üyelerinin seçilmesi için yapılmıştır. İstanbul'u yönetecek kişi atamayla gelecektir. Bu yönüyle seçimlerin tam olarak millî egemenlik ilkesine açık olmadığı ortadadır. Atama usulüyle muhalif bir belediye başkanının göreve getirilmesi düşünülemez. Zaten SCF'liler de yasada doğrudan seçim usulünü getirmeyen CHF iktidarını eleştirmiştir. Ayrıca İstanbul seçimlerinden kısa süre önce yapılan bir düzenlemeyle valilik ve belediye başkanlığı makamları birleştirilmiştir.

Tek dereceli olarak düzenlenen ve ilk kez kadınların da aktif olarak katılabildikleri seçimlere katılım sayısı İstanbul'da düşük kalmıştır. 1930 yılında İstanbul'da yasaya göre 300 bin seçmen olmasına rağmen yaklaşık olarak 50 bin kişinin oy kullanmış olması düşündürücüdür. Bu durumda iki aşamalı tamamlanan seçim mücadelesinde ilk aşamada 35 bin, ikinci aşamada ise 15 bin oy kullanılmıştır. İstanbul gibi kozmopolit bir şehirde seçmen sayısının sadece 6'da birinin oy kullanmak için sandık başına gelmesi basında "vatandaşın işi gücüyle meşgul olduğu" ve "oy atmaya zaman bulamadığı" teziyle yorumlanmıştır. Ancak bu tezi doğru kabul edersek, o dönemde henüz seçmenler arasında vatandaşlık ödevlerinin ve sorumluluğunun tam olarak kavranmadığından söz etmek gerekecektir. Muhalefet basınında ise İstanbul'da baskı ve usulsüzlük iddialarının halkı "sandıktan soğuttuğu" ileri sürülmüştür. Özellikle SCF'li seçmenlere sıklıkla defterde kaydının olmadığı söylenmiş olması da oy verme oranını düşürmüştür. Muhalefet lideri Fethi Bey de İstanbul'da seçmen listesinde kaydı bulunmadığından belediye seçimlerinde oy kullanamamıştır.

İstanbul'daki seçim mücadelesinde de zaman zaman SCF'liler çeşitli baskılarla karşılaştıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu baskıların en yaygını seçmen listesinde adları olmayan seçmenler konusudur. Ancak o dönemdeki yasada oy vermek için seçmenin “oy vereceği bölgede beş sene ikamet etmesi” koşulu yer alıyordu. Dolayısıyla oy kullanamayan seçmenlerin kaçınının bu koşula uymadıkları için oy atamadıkları, kaçına ise defterde adının olmadığı usulsüz şekilde söylendiği belli değildir. Zaman zaman taraflar arasında sandık başlarında gerginlikler yaşanmışsa da 1930 belediye seçimlerinde Anadolu'nun farklı bölgelerinde görülen ve SCF hakkında yapılan farklı çalışmalarda işlenen baskı ve usulsüzlükler İstanbul'da daha sınırlı olarak görülmüştür.

İstanbul 1930 belediye seçimlerinde partilerin gösterdikleri adaylar ve seçim mücadelesine değinmek gerekirse, CHF iktidardaki parti olarak gösterdiği adayların bir kısmını daha önce belediye ve vilayet meclislerinde bulunan kişilerden seçmiştir. Bunun yanı sıra yeni adaylar da vardır. CHF listesinde kadın aday sayısının daha fazla olduğu, ancak SCF'nin üç kadın adayının da kamuoyunda tanınan isimlerden seçilmesi önemlidir. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule Hanım'ın varlığı önemli bir etkidir. Onun listedeki varlığı Gazi Paşa'nın tensipleriyle kurulmuş olan SCF'ye seçmenler nezdinde “Mustafa Kemal'in de desteğini” alan parti imajı kazandırmış olmalıdır. Seçime az sayıda bağımsız aday da katılmıştır. Bağımsızların en tanınmış ismi olan Sabiha Zekeriya hedefinin seçildiği takdirde yoksul kesimleri savunmak olduğunu açıklamış ve partilerden farklı bir söylemi olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü ne CHF'nin ne de SCF'nin söylem, beyanname ve propagandalarında benzer ifadeler yer almamıştır.

CHF'nin listesinde azınlıklardan aday yer almazken, SCF'nin 13 gayrimüslim vatandaşa yer vermesi aslen Türk vatandaşı olan azınlıkları da seçim yarışına dâhil etme amacı taşımaktadır. Ancak daha İstanbul seçimlerinin başlarında iktidar tarafı azınlık adaylarının muhalefet safında olmasını eleştirmiştir. Daha mücadelenin başında azınlıkların karşı partiye oy verdiği yönündeki propaganda açık şekilde vatandaşlar arasındaki birlik ve beraberliği sarsabilecek bir niteliğe sahiptir. Seçimler neticelendikten sonra iktidar destekçisi gazetelerde azınlıkların SCF'ye değil, çoğunlukla CHF'ye oy verdiklerinin belirtilmesi başlangıçta savunulan tezin bir seçim taktiği olduğunu ve seçmenleri etkilemek amacı taşıdığını göstermektedir. Her iki partinin de seçmenleri araba, kamyon gibi çeşitli vasıtalarla seçim bölgelerine taşıdıkları gözlenmiş, iki partinin de aynı taktiği kullanmasına karşın partileri destekleyen gazetelerde ima yoluyla da olsa “taşımali seçmen” uygulaması eleştirilmiştir.

İstanbul seçimlerinin önemli bir yönünü propaganda sürecinde ortaya atılan görüş ve iddialar oluşturmaktadır. CHF tarafı daha çok Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunan ve devrimleri yapan parti imajını kullanmaya çabalamıştır. İstanbullu kadınlara seslenen bir bildiriye Medeni Kanun'dan, kadınlara oy hakkı tanınmasından ve meslek seçim hakkından söz edilerek bunları sağlayan CHF'ye oy vermeleri istenmiştir. CHF'nin önemli bir argümanı da SCF'lilerin içinde irtica yanlıları yani gericiler bulunduğu tezidir. Kasımpaşa'daki yeşil bayrak olayı bunun bariz bir göstergesi olarak sunulmuş ve CHF yanlısı gazetelerde günlerce bu hadise üzerinden SCF'ye gericilik ithamları yöneltilmiştir. Dolayısıyla SCF tarafının seçim sürecinde üstesinden gelmek durumunda olduğu bir başka konu da partinin gerici olmadığına kitleleri inandırmaktır.

SCF'liler ayrıca İstanbul seçimlerinde daha çok ekonomik konuları ele alarak iktidara geçmeleri hâlinde yapacakları vaatleri ön plana çıkarmışlardır. Her iki parti beyannamelerinde ve basına yansıyan propaganda haberlerinde İstanbul'da yapılacak işlere dair vaatlere rastlamak mümkün değildir. Kısaca CHF'nin seçimlerde oy isterken ideolojik gerekçeler öne sürdüğü, SCF'nin ise hem özgürlükleri arttırmayı ve hem de ekonomik reformlar vaat ettiği görülmektedir. Seçimler iktidarda olmanın avantajı ve muhalefetin yeterince örgütlenememesi gibi faktörlere bağlı olarak CHF tarafından kazanılmıştır. SCF'nin ayrıca İstanbul'da seçmenler tarafından yeterince tanınmamış olduğundan da söz edilebilir. Her ne kadar bu partinin bir propaganda mitingi yapacağından söz edilmişse de bu miting yapılmamıştır. Bütün eksiklerine ve zaman zaman sandık başlarında yaşanan usulsüzlüklere rağmen İstanbul'da ilk kez iki partili bir seçim mücadelesinin yaşanmış olması 1930 belediye seçimlerini önemli kılmaktadır. İstanbullu seçmenler birden fazla partinin yer alacağı bir sonraki seçimi ancak 1945 yılı sonrasında görebilecektir.

İstanbul belediye seçimlerine dair basının tutumuna da değinmek gereklidir. Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikiyle kurulan ve bizzat onun arzuladığı çok partili sisteme geçişe iktidar yanlısı basın ayak uyduramamıştır. CHF'nin yayın organı olmayan ancak bizzat bu partinin üyeleri tarafından idare edilen *Milliyet*, *Vakit*, *Cumhuriyet* gibi gazeteler partiler arasında tarafsız kalamamışlardır. Seçim sonuçlarına dair başlıklarında dahi partizanlıktan kurtulamayan gazeteler çoğu zaman SCF'yi gericilikle, azınlıkların partisi olmakla itham etmişler, propagandalarını ise “çığırkanlık” olarak nitelendirmişlerdir. İstanbul'da seçim sonuçlarının ilanı sonrası halkın çoğunlukla sandık başına

gitmediğinin vurgulandığı yorumlarda SCF olmasa bu kadar seçmenin dahi oy kullanmayacağıının vurgulanması ise ironiktir. Kısacası bugünkü tabiriyle medya 1930 İstanbul seçimlerinde başarılı bir sınav verememiş ve demokratikleşme sürecine katkı sağlayamamıştır.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

- “120 azaya bedel”, **Cumhuriyet**, 3 Teşrinievvel 1930.
- “800 Kişilik Bir Grup Reyini Kullanamadı”, **Son Posta**, 12 Teşrinievvel 1930.
- “Ağaoğlu Ahmet B.in cevabı”, **Milliyet**, 20 Ağustos 1930.
- “Belediye intihabatı başladı”, **Cumhuriyet**, 6 Teşrinievvel 1930.
- “Belediye intihabatında”, **Vakit**, 25 Ağustos 1930.
- “Belediye İntihabına Girilecek Mi?”, **Son Posta**, 19 Ağustos 1930.
- “Belediye Kanunu”, **Resmî Gazete**, 14 Nisan 1930.
- “Belediyeye Gösterilecek Namzetler”, **Son Posta**, 26 Ağustos 1930.
- “Beyanname”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930.
- “Bu iş böyle nereye varacak?”, **Milliyet**, 12 Teşrinievvel 1930.
- “Bu yeşil bayrağı çeken kim?”, **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1930.
- “Bütün Memlekette İntihabat Bitti”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrinievvel 1930.
- “C.H.F.”, **Vakit**, 23 Teşrinievvel 1930.
- “Cümhuriyet Halk Fırkasının Beyannamesi”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.
- “Dahili Haberler”, **Son Posta**, 18 Teşrinievvel 1930.
- “Dün Eyüpte intihap yapıldı”, **Milliyet**, 10 Teşrinievvel 1930.
- “Dün intihabat, pek gürültülü oldu”, **Milliyet**, 11 Teşrinievvel 1930.
- “Dün Nisbî bir Sükûn Vardı”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930.
- “Emanetle Vilayet birleşiyor”, **Vakit**, 28 Ağustos 1930.
- “Fakat kanuni şartlara haiz olmadığı için reyini veremedi”, **Vakit**, 9 Teşrinievvel 1930.
- “Fatih dairesinde dün hayli gürültü oldu”, **Cumhuriyet**, 15 Teşrinievvel 1930.
- “Fethi B. ve akalliyetler”, **Vakit**, 11 Teşrinievvel 1930.
- “Fethi B. ve intihabat”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930.
- “Fethi B. Yalova’ya gitti”, **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1930.
- “Fethi B.in beyannamesi”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.

“Fethi Bey yarım namzetlerin tespitini ikmal edecektir”, **Son Posta**, 23 Ağustos 1930.

“Fethi Beyi asabileştiren bir hadise oldu”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrinievvel 1930.

“Günün Birinde Fethi B. Başvekil Olursa”, **Son Posta**, 14 Ağustos 1930.

“Gürültülü Bir Gün!”, **Vakit**, 11 Teşrinievvel 1930.

“H. F. İntihabın Uzamasından Nasıl İstifade Ediyor?”, **Son Posta**, 15 Teşrinievvel 1930.

“Halk Fırkasına iftira ediyorlar”, **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1930.

“Halk Fırkasının namzetleri kimlerdir?”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.

“Halkta Reyini Kullanmak Arzusu Hiç Kalmadı”, **Son Posta**, 15 Teşrinievvel 1930.

“Hanımlar”, **Vakit**, 5 Teşrinievvel 1930.

“Hayır değil, evet!”, **Milliyet**, 14 Teşrinievvel 1930.

“Hayret”, **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930.

“Her Yerde C.H. Fırkası Kazanıyor”, **Cumhuriyet**, 20 Teşrinievvel 1930.

“İntihabat başladı”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.

“İntihabat bugün başlıyor”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930.

“İntihabat serbesttir”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1930.

“İntihabat yeniden temdit edilmeyecek”, **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1930.

“İntihabat”, **Son Posta**, 20 Teşrinievvel 1930.

“İntihabatı Halk Fırkası Kazandı”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930.

“İntihabatta Memurun Bitarafılığı Böyle Anlaşıyorsa Hata Ediliyor”, **Son Posta**, 13 Teşrinievvel 1930.

“İntihap bir hafta temdit edildi”, **Vakit**, 12 Teşrinievvel 1930.

“İntihap pazara başlıyor”, **Vakit**, 1 Teşrinievvel 1930.

“İntihap yavaşladı”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930.

“İntihap yerlerinde nutuk söylenmeyecek”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930.

“İntihaptan zaferle çıktık”, **Milliyet**, 19 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul belediye intihabı başladı”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul belediye intihabı bu sabahtan itibaren başladı”, **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul halkı dün de Cümhuriyet Halk Fırkasına reyini verdi”, **Milliyet**, 9 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul İntihabı Dün Bitti”, **Vakit**, 19 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul intihabı”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul intihabı”, **Milliyet**, 16 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul intihabını kazanıyoruz”, **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul namzetleri”, **Anadolu**, 5 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul ve mülhakatı intihabı da bitiyor”, **Cumhuriyet**, 17 Teşrinievvel 1930.

“İşte Adalar intihabatının neticesi”, **Vakit**, 13 Teşrinievvel 1930.

“Kadıköyünde de...”, **Vakit**, 20 Teşrinievvel 1930.

“Kazandık”, **Milliyet**, 19 Teşrinievvel 1930.

“Kumkapı halkı şikâyet ediyor”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930.

“Lûtfen bize yazınız”, **Son Posta**, 20 Ağustos 1930.

“Muhalefet lideri Fethi Bey suallerimize müphem, kaçamaklı cevaplar veriyor!” **Milliyet**, 13 Teşrinievvel 1930.

“Namzet listeleri ilân edilmek üzere”, **Cumhuriyet**, 1 Teşrinievvel 1930.

“Onu ve seni kurtaranlara rey ver!” , **Vakit**, 6 Teşrinievvel 1930.

“Recep B.”, **Cumhuriyet**, 10 Teşrinievvel 1930.

“S. C. Fırkasının namzetleri kimlerdir?”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.

“S.C.F. dün akşam geç saate kadar namzet arıyordu”, **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930.

“Sabiha Zekeriya H.”, **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930.

“Sandık Başlarında Mücadeleler”, **Cumhuriyet**, 11 Teşrinievvel 1930.

“Sandık başlarında”, **Vakit**, 17 Teşrinievvel 1930.

- “Sandıklar C.H.F reyleriyle doluyor”, **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930.
- “Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşekkül Etti”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Ağustos 1930.
- “Serbestçiler iki şer gündeliği veremeyince dün çığırtkansız kaldılar”, **Milliyet**, 13 Teşrinievvel 1930.
- “Serbestçiler tehdit mektupları gönderdiler”, **Milliyet**, 17 Teşrinievvel 1930.
- “Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, **Vakit**, 20 Teşrinievvel 1930.
- “Şehir İntihabatı Bugün Bitiyor”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930.
- “Şehir Meclisi intihabatı ve fırkalar”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1930.
- “Şehir Meclisi İntihabatına Hazırlık”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1930.
- “Şehir meclisi”, **Vakit**, 26 Ağustos 1930.
- “Teşkilâtı Esasiyeyi Bozan”, **Son Posta**, 21 Ağustos 1930.
- “Umumi vaziyet Serbest Fırkanın Lehinde İdi”, **Son Posta**, 19 Teşrinievvel 1930.
- “Yeni fırka bugün bir içtima aktececektir”, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1930.
- “Yeşil bayrak efsanesi ve Ali Fethi Beyin Mütaleası”, **Son Posta**, 13 Teşrinievvel 1930.
- “Yeşil bayrak nedir?”, **Son Posta**, 12 Teşrinievvel 1930.
- “Yeşil bayrak”, **Milliyet**, 13 Teşrinievvel 1930.
- “Zaferimiz kat'idir”, **Milliyet**, 20 Teşrinievvel 1930.
- Ağaoğlu, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, Baha Matbaası, İstanbul 1969.
- Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- Balkaya, İhsan Sabri, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri**, Güneş Vakfı, Erzurum 2006.
- Çadırcı, Musa, **Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi**, İmge Kitabevi, Ankara 2017.
- Çavdar, Tevfik, **“Müntehib-i Sani'den” Seçmene**, V Yayınları, Ankara 1987.
- Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi: 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950**, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

Emrence, Cem, **99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Erer, Tekin, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1966.

Findley, V. Carter, **Modern Türkiye'nin Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-1807**, Timaş Yayınları, 2011.

Gülen, Ahmet, **Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanlığı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018.

İnönü, İsmet, **Defterler (1919-1973) I.C.**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Kabasakal, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi: 1908-1960**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayıncılık, İstanbul 1996.

Koçak, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Lewis, Bernard, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Okyar, Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?**, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

Şakir, Ziya, **Fethi Okyar ve Serbest Fırka: Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2020.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Tezel, Sezai Yahya, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasî Partiler: 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul 1952.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 30-10-0-0, Kutu: 182, Gömlek: 259, Sıra: 4.

Yetkin, Çetin, **S.C.F. Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.

Zekeriya Sertel, “Teşkilatı Esasiye Kanununun Yapanlar ve Bozanlar”, **Son Posta**, 22 Ağustos 1930.

Zürcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

KIBRIS CUMHURİYETİ (1960-1963) DÖNEMİNDE KIBRIS TÜRK BASININDA ATATÜRK

MÜNEVVER KATA* & AZİZE UMMANEL**

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin 1878 yılında Kıbrıs'ı İngilizlere teslim etmek zorunda kalmasıyla Ada'da İngiliz sömürge yönetimi başlamış; Ada'nın 1914 yılında İngiltere tarafından ilhak edilmesi ve 1925 yılında Britanya Krallığı'na bağlı Taç Koloni ilan edilmesiyle Kıbrıs'ta İngiliz sömürge yönetimi hüküm sürmüştür (1878-1960). 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Türkiye'de yaşanan birçok gelişme ve inkılaplar, İngiliz sömürge idaresinde olan Kıbrıs Türk toplumu tarafından da hızlı bir şekilde benimsenmiş ve uygulanmıştır. Kıbrıs Türk toplumu, her koşulda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e ve Türkiye'ye bağlılığını dile getirmiş ve bunu davranışlarıyla da göstermiştir. Ada'da yayımlanan Kıbrıs Türk gazetelerinin hemen hemen hepsinde bu tutuma örnek teşkil eden söylemler ve haber metinleri yer almaktadır. Uzun yıllar Adada hâkimiyet süren İngiliz sömürge yönetiminden sonra Kıbrıs Türkleri ve Rumlar arasında yaşanan gerginlikleri sona erdirmek, Rumların Enosis, Türklerin ise Taksim ideolojisini ortadan kaldırmak ve tüm paydaşların çıkarlarına uygun bir ortam yaratmak için 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Türkleri ve Rumların birlikte yaşama esasına dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğünde oluşan yeni düzende iki toplumun barış içerisinde ve demokratik bir ortamda yaşaması amaçlanmış olsa da iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti sadece üç yıl ayakta kalabilmiş ve süreç başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buna rağmen, bu yıllarda, Kıbrıs Türk basınına yansıyan genel söylem daha

* 1. Yazar: Dr. Öğr. Üyesi, Girne Amerikan Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Medya Bölümü, Girne/KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ munevverkata@gau.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5480-8505

** 2. Yazar: Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi Dr. Fazıl Küçük Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Lefke/KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ aummanel@eul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1452-3449

önceki yıllarda olduğu gibi Mustafa Kemal Atatürk'e ve Türkiye'ye olan bağlılık ve sevgi çerçevesinde devam etmiştir. Bu çalışma, 1960-1963 yılları arasında varlığını sürdüren iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde Kıbrıs Türk basınına yansıyan Atatürk ile ilgili haberleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Atatürk'le ilgili gazetelere yansıyan haberler incelenmiş ve sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili basına yansıyan haberlerin genellikle Onun askerî yönü ile ilgili olduğu; az da olsa edebî yönünü de içeren kişisel özelliklerinin gazete sayfalarında yer aldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, Atatürk'e ve Onun devrimlerine olan bağlılığı gösteren yazılara da rastlanmıştır. Çalışma sonucunda Kıbrıs Türkü'nün Mustafa Kemal Atatürk'ü bir lider olarak gördüğü ve Onun yaptıklarını kendi bağımsızlık mücadelesi sürecinde örnek aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Kıbrıs Türk Basını, Kıbrıs Cumhuriyeti.

ATATURK IN THE TURKISH CYPRIOT PRESS IN THE PERIOD OF REPUBLIC OF CYPRUS (1960-1963)

ABSTRACT

The developments and revolutions in Türkiye were quickly adopted and accepted by the Turkish Cypriot community, even though it was under the British colonial administration. The Turkish Cypriot community has shown its loyalty to Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Turkish Republic, and to Türkiye without hesitation under all circumstances. Almost all of the Turkish Cypriot newspapers published on the island included discourse and news texts exemplifying this attitude. After the British colonial rule that dominated the island for many years, the bi-communal Republic of Cyprus was established on 16 August 1960 as a result of the desire to end the tensions between the Turkish Cypriots and the Greek Cypriots. Although the new order created under the guarantorship of England, Türkiye and Greece aimed for the two communities to live in a peaceful and democratic environment, the bi-communal Republic of Cyprus survived for only three years and the process failed. The general discourse reflected in the Turkish Cypriot press in these years continued within the framework of loyalty and love to Mustafa Kemal Atatürk and Türkiye, as in previous years. This study aims to analyze the news about Atatürk, which was reflected in the Turkish Cypriot press during the bi-communal Republic of Cyprus. For this purpose, the news reflected in the newspapers about Atatürk were examined and evaluations were made. It has been determined that the news reflected in the press about Mustafa Kemal Atatürk are generally related to his military aspect. There are also several newspaper articles describing his literary side. In addition, there are also articles showing loyalty to Atatürk and his revolutions. As a result of this study, it has been determined that Turkish Cypriots see Atatürk as a leader and take an example in their own struggle for independence.

Keywords: Atatürk, Republic of Cyprus, Turkish Cypriot Press.

GİRİŞ

İnsan dünyada ve çevresinde olup bitenleri öğrenme ihtiyacı içerisinde ve bu ihtiyacını çeşitli iletişim araçları ile karşılamaktadır. Basın, tarihi süreç içerisinde kitleleri etkilemek için kullanılan belki de en önemli araçlardan birisi olmuştur. Öyle ki, sadece sosyal ve ekonomik anlamda değil; kamuoyu oluşturmak, demokrasiye hizmet etmek, toplumsal kimliğin, aidiyet duygusunun ve siyasal yaşamın oluşumunda da önemli rol oynamaktadır.¹ Keza siyasi partilerin görüşleri, politikaları ve uygulamaları basın yayın aracılığıyla toplumla buluşmakta ve toplumu etkilemektedir. Tunca, toplumsal kimlik oluşumunda gazetelerin büyük etkisi olduğunu; gazetelerin toplumsal zihniyet ve ulusal kimlik oluşumunda en önemli unsurlardan birisi olduğunu savunmaktadır.² Nitekim Türk Millî Mücadelesi döneminde işgal güçlerine karşı toplumsal birliğin oluşturulması ve direnişin örgütlenmesinde; ardından çok partili sisteme geçiş döneminde demokrasi kavramının yaygınlaştırılmasında ve ülke bütünlüğünü korumaya yönelik propaganda yazılarının yayınlanmasında gazetelerinin etkili araçlar olduğu görülmektedir.³

Tarihsel açıdan Kıbrıs Türk toplumunda gazetelerin yayın hayatına başlaması ulusal kimlik oluşturma kapsamında olmuştur.⁴ Toplumsal olaylar ve siyasi yaşam Kıbrıs Türk basınının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz dönemindeki siyasi gelişmelerden etkilenen Kıbrıs Türk basını, 1950'li yıllardan itibaren Ada'daki siyasi konulara daha fazla değinmeye başlamıştır.⁵ Gazeteler, Kıbrıs Türk toplumunun en gergin ve karışık dönemlerinde toplumu bilgilendiren ve yönlendiren önemli iletişim

¹ Nergishan Koçer, "Yerel Basın-Siyaset Ekseninde Hakikat Gazetesinin (1949-1955) Yerel Siyasetteki Rolü". *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2022, S 9, s. 68-89. DOI: 10.56676/kiad.1115016.

² Elif Asude Tunca, "Halkın Sesi Gazetesi Örneğinde Kimlik ve Ulusal Kimlik Oluşumunda Basının Rolü", *Folklor/Edebiyat*, 2019, C 25, S 100, s. 1057-1069. DOI: 10.22559/folklor.1017.

³ Deniz Güner, "Tek Parti Döneminde Basın Yayın Yoluyla Yapılan Bölücülük Propagandasına Uygulanan Sansür", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2014, C 14, S 29, s.223-248. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25531/269329>.

Nergishan Koçer, "Yerel Basın-Siyaset Ekseninde Hakikat Gazetesinin (1949-1955) Yerel Siyasetteki Rolü". *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2022, S 9, s. 68-89. DOI: 10.56676/kiad.1115016.

⁴ Tunca, a.g.m.

⁵ KKTC Enformasyon Dairesi, "Kıbrıs Türk Basın Tarihi", 2023. <https://pio.mfa.gov.ct.tr/medya-rehberi/kibris-turk-basin-tarihi/>.

araçlarından birisi olmuştur. Ayrıca Kıbrıs Türk toplumunun örgütlenmesini sağlamak basının en belli başlı konusunu oluştururken, gazetelerde toplumu sürekli olarak uyarıcı, teşvik edici telkinler, yorumlar ve görüşlere yer verilmiştir.⁶ Kısacası Kıbrıs Türk gazetelerinin ortak amacı, Kıbrıs Türkü'nün varlığını dünyaya duyurmak, onların haklarını ve çıkarlarını savunmak, adanın Yunanistan'a ilhak edilmesine karşı çıkmak ve Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle *Türklüğün sesinin solmasını* önlemek olmuştur.⁷

Uzun yıllar Ada'da hâkimiyet süren İngiliz sömürge yönetiminden sonra Kıbrıs Türkleri ve Rumlar arasında yaşanan gerginlikleri sona erdirmek; Rumların Enosis, Türklerin ise Taksim ideolojisini ortadan kaldırmak ve tüm paydaşların çıkarlarına uygun bir ortam yaratma isteği sonucunda bağımsızlık fikri ortaya atılmıştır. Bu fikrin tartışılması ve İngiltere, Yunanistan, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından benimsenmesi sonucunda 11 Şubat 1959'da Zürih Anlaşması ve 19 Şubat 1959'da da Londra Anlaşması imzalanmıştır. İttifak ve Garanti Anlaşmaları ile iki uluslu yeni bir yönetime adım atılmıştır. Bu yeni oluşum Kıbrıs Cumhuriyeti olup resmî olarak 16 Ağustos 1960 tarihinde ilan edilmiştir.⁸

Zürih ve Londra antlaşmalarına göre Kıbrıs Cumhuriyeti, başkanlık rejimiyle yönetilecektir. Cumhurbaşkanı Rum; yardımcısı Türk olacaktır. Yürütme yetkisi başkan ve başkan yardımcılara ait olup Bakanlar Kurulu, 7 Rum, 3 Türk üyeden oluşacak ve Dışişleri, Maliye ve Savunma Bakanlıklarından birisi mutlaka bir Türk bakana verilecektir. Başkan ve başkan yardımcısı, kendi toplumuna ait bakanları ayrı ayrı seçebilecek, yasama yetkisi Temsilciler Meclisine ait olacak ve Temsilciler Meclisinin, %70'i Rum, %30'u Türk üyelerden oluşacaktır.⁹

Rum lider Makarios bu antlaşmayı Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ileride Enosis'e basamak olarak kullanabileceği düşüncesiyle imzalamıştır. Antlaşmanın imza-

⁶ Sibel Akgün, "Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 22, Ankara 2006, s.418.

⁷ Ulvi Keser, "1958–1963 Mücadele Sürecinde Kıbrıs'ta Basın ve Nacak Gazetesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2012, C 12, S 24, s.305-348. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25245/266945>.

⁸ Süleyman Koç, *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s.173-175.

⁹ Müge Vatansver, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C 12, Özel Sayı, 2010, s.1487-1530. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfd/issue/46934/588952>.

lanmasından kısa bir süre sonra anayasanın maddeleri ihlal edilmeye ve Kıbrıs Türk toplumuna zorluklar yaşatılmaya başlanmıştır. Rumlar, anayasanın uygulanamaz olduğu bahanesi ile 13 maddesinin değiştirilmesini talep etmişlerdir. Bu teklifin Türkiye tarafından reddedilmesi üzerine Kıbrıs Türklerine yönelik saldırgan bir politika izlenmeye başlanmıştır.¹⁰ Ayrıca Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük dış politika konularında sonradan bilgilendirilerek yetkileri ihlal edilmiş, Türk Bakanlar hükümet gündeminden son anda haberdar olmuş ve devlet memuriyetindeki %30 Kıbrıs Türk oranına uyulmamıştır.¹¹ İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğünde oluşan yeni düzende iki toplumun barış içerisinde ve demokratik bir ortamda yaşaması amaçlanmış olsa da iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti sadece üç yıl ayakta kalabilmiş ve süreç başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kıbrıs Türk toplumu gerek İngiliz sömürge idaresi döneminde gerekse iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'e ve Türkiye Cumhuriyeti'ne olan bağlılığını göstermiştir. Ada'da yayımlanan Kıbrıs Türk gazetelerinin hemen hemen hepsinde bu tutuma örnek teşkil eden söylemler ve haber metinlerine rastlamak mümkündür.

Bu çalışma, 1960-1963 yılları arasında varlığını sürdüren iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde Kıbrıs Türk basınına yansıyan Atatürk ile ilgili haberleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Atatürk ile ilgili gazetelere yansıyan haberler incelenmiş ve sınıflandırılarak değerlendirilmede bulunulmuştur.

YÖNTEM

Nitel bir yaklaşımla yapılandırılmış olan çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Pandemi koşulları, gazete arşivlerine erişimde yaşanan sıkıntılar ve zamanın sınırlı oluşu nedenleri ile kolay ulaşılabılır örnekleme yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda çalışma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhuriyet Meclisi dijital arşivinde yer alan gazetelerle sınırlandırılmıştır.

¹⁰ Derviş Manizede, **Kıbrıs Dün Bugün Yarın**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1975, s.35, 90.

¹¹ İlker Çelebi, Vasfiye Çelik, "1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan 2004 Annan Planı'na Kadar Olan Süreçte Kıbrıs Meselesi", **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 6 (2), 2020, s.168-193. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebp/issue/58780/828331>.

Dijital arşivde 1960 ve 1963 yılları arasında yayınlanan gazetelere ulaşılmış; belirlenen örneklem kapsamında Bozkurt, Cumhuriyet, Nacak, Akın ve Devrim gazeteleri incelenmiştir. Bu gazetelerden Bozkurt, Akın ve Devrim günlük; Nacak ve Cumhuriyet gazeteleri haftalık yayımlanan gazetelerdir. Çalışma kapsamında belirlenen gazetelerin, özel günlerde çıkan sayıları kullanılarak -ilgili tarihlerden bir önceki ve bir sonraki sayıları da olmak üzere (23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos, 29 Ekim, 10 Kasım) doküman incelemesi gerçekleştirilmiş ve inceleme sonucu elde edilen veri içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir.

BULGULAR

İçerik analizi sonucunda elde edilen bulgular benzerlikleri doğrultusunda kategorize edilmiş ve farklı gruplar altında incelenmiştir. Buna göre 1960-1963 yılları arasında Kıbrıs Türk basınında Atatürk ile ilgili haberler Milli Bayramlar, Anma Günleri, Atatürk'ün Az Bilinen Yönleri, Edebî Eserler ve Diğer olmak üzere toplamda beş başlık altında gruplanmıştır.

I. Millî Bayramlar

İncelenen gazetelerin millî bayramlara tesadüf eden sayılarında Atatürk hakkında çeşitli yazılara rastlanmıştır. Bu yazılardan bazıları Atatürk'ün kişisel özelliklerini, kahramanlığını, devlet adamlığını ve ileri görüşlü oluşunu konu almaktadır. Bunun yanı sıra, millî bayramlarda gönderilen kutlama mesajları ve Atatürk için yapılan benzetmelere de rastlanılmıştır.

Devrim gazetesinin 29 Ekim 1963 tarihli sayısında çıkan “*Atatürk'ü Sevmek Bir İbadettir*” adlı yazıda Atatürk'ün ileri görüşlülüğü şu şekilde aktarılmaktadır:

“Devrimlerin bu millet için bir ölüm kalım davası olduğunu bugün hiçbir vicdanlı aydın inkara kalkışmıyor. Kuvvetli hükümetler kurmak lüzumundaki ısrarı zamanla büsbütün değerlendirmiştir... Çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma parolasını verirken bunu sözde bırakmamış, halk evlerini kurmuş, sanat mabetlerinin temelini atmıştı. 1933 Üniversite reformu, katıksız bir vatan sevgisinin cesur bir eseridir.”¹²

¹² “Atatürk'ü Sevmek Bir İbadettir”, **Devrim**, 23 Nisan 1963, s.3.

Benzer bir şekilde Atatürk'ün kahramanlığı ve devletine olan bağlılığını gösteren birçok yazıya rastlanmıştır. Bu yazılardan birisi Ahmet Göksan tarafından kaleme alınmıştır. 19 Mayıs 1963 yılında Akın gazetesinde yayınlanan yazısında Göksan, Mustafa Kemal'in görev ve devlet adamı bilinci ile köhne bir vapur olan Bandırma'ya binmesi ve tüm tehditlere rağmen yolundan dönmemesini anlatmış; Atatürk'ün ancak yapılacak devrimler ile kuvvetli bir devlet kurulabileceği düşüncesini aktarmıştır.¹³ Benzer bir şekilde Devrim gazetesinin 23 Nisan 1963 tarihli sayısında yer alan Dr. Fazıl Küçük'ün 23 Nisan mesajında Atatürk'ün kahramanlığından bahsedilmektedir.

“...Sevgili çocuklar, bugün sizler de anavatandaki kardeşlerinize beraberce eğleniyor, aynı sevinç ve heyecanı taşıyorsunuz. Çünkü Türk-sünüz... Bizim ebedileşen bir Atamız vardır. Sizler O'nun evlatları-sınız. Yokluktan varlık yaratan, karanlığı nura garkeden ilahi bir kuvvetin emaneti olduğunuzu hatırdan çıkarmayınız...”¹⁴

Esat Faik Muhtaroglu'nun 19 Mayıs 1962'de Bozkurt gazetesinde yayınlanan “*Mustafa Kemal ve Biz*” adlı yazısında ise Atatürk'ün cesaretle aldığı kararlardan ve Atatürk'ü örnek alan Kıbrıs Türkü'nden bahsedilmektedir:

“-Anne ben yarın Anadolu'ya gidiyorum. Buraların (İstanbul'un) ne olacağı malum değil. Selanik nasıl elden gitti ise, buralar da öyle gidebilir! Ben kurtarmağa çalışacağım. Elimden ne gelirse yapacağım. Fakat bu işte tehlike çoktur. Hesapta ölmek, gidip gelmemek de var. Bana hakkını helal et anne! İşte Mustafa Kemal, Anadolu'ya hareketinden önce, akşam sofrasında annesine bu sözleri söylemişti. Mustafa Kemal inandı, güvendi, çalıştı ve başardı. Biz de, Mustafa Kemal gibi inana-cağız, güveneceğiz, çalışacağız, başaracağız! Çalış, Öğün, Güven!”¹⁵

Milli bayramlarda Türkiye Cumhuriyeti'ne gönderilen tebrik mesajları incelenen gazetelerde dikkati çeken bir diğer noktadır. Devrim gazetesinde 30 Ağustos 1963 tarihinde yer alan Dr. Fazıl Küçük'ün tebrik telgrafında şu sözlere yer verilmiştir:

¹³ Ahmet Göksan, “19 Mayıs”, **Akın**, 19 Mayıs 1963, s.2.

¹⁴ “Dr. F. Küçük ve Rauf Denktaş Devrim'e Beyanat Verdiler”, **Devrim**, 23 Nisan 1963, s.1.

¹⁵ Esat Faik Muhtaroglu, “Mustafa Kemal ve Biz”, **Bozkurt**, 19 Mayıs 1962, s.2.

“Türkün bin bir mahrumiyet ve yokluk içerisinde kazandığı 30 Ağustos Zaferi, Dünya durdukça her Türkün kalbinde bir zafer meşalesi olarak parlayacaktır. Biz Kıbrıs Türkleri bu büyük günü Anavatandaki kardeşlerimiz gibi sevinç ve neşe içinde kutlarken, siz büyüklerimizin izinden ve emirlerinizden asla ayrılmıyacağımızı tekrar tevdi eder, bu vesile ile 30 Ağustos Zafer Bayramınızı şahsım ve Kıbrıs Türkleri adına candan kutlar saygılarımı sunarım.”¹⁶

Son olarak, bu kategori altında incelenen bir diğer öge Atatürk’e yapılan benzetmelerdir. Ulu Önder, Yüce Önder, Büyük Adam, Eşsiz Kahraman, Eşsiz Devrimci, Büyük Dahi, Ata, Asil Türk, Büyük Kurtarıcı, Büyük İnsan, Ulu Kurtarıcı, Ulu Adam ve Ebedî Şef gibi benzetmelere özellikle milli bayramlarda çıkan yazılarda daha fazla rastlanmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 23 Nisan 1962 tarihli sayısında şu ifadeler kullanılmıştır:

“Kırk iki yıl önce bugün, tarih kadar yaşlı olan Türk Milletinin öz yurdu olan Anavatanımızda Milli Hakimiyet güneşi, karanlıkları boğarcasına doğmuştu. Kırk iki yıl önce bugün, Türk Kurtuluş Savaşı’nın yüce önderi Mustafa Kemal Paşa Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni açmıştı.”¹⁷

II. Anma Günleri

Gazetelerin anma günlerini içeren yazılarında anma törenlerinin programlarına, farklı devlet adamlarının verdiği demeçlere, farklı ülkelerden Atatürk hakkında yapılan yorumlara, Atatürk’e yönelik övgü dolu sözlere, Kıbrıs Türkü’nün Atatürk sevgisine yönelik kaleme alınmış yazılara ve Atatürk’e olan bağlılığını gösteren sözlere yer verilmektedir.

“Türk Maarif Dairesinin hazırlamış olduğu bir programa uygun olarak, Kıbrıs Türk Cemaati Ata’yı anma haftasına bu sabahtan itibaren başlayacaktır. Bu münasebetle bugün Lefkoşa’da Atatürk heykelinin önünde ve Ada’nın her tarafındaki Türk okullarında anma törenleri yapılacaktır.”¹⁸

¹⁶ “Dr. Fazıl Küçük’ün Tebrik Telgrafları”, **Devrim**, 30 Ağustos 1963, s. 1.

¹⁷ “23 Nisan Güneşi”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1962, s.1.

¹⁸ “Kıbrıs’ta Ata’yı Anma Törenleri”, **Akı**, 10 Kasım 1963, s.1.

Anma günlerinin gazetelere yansıyan sayılarında, bu günlere özel olarak Kıbrıs Türk yönetimi ve diğer farklı ülkelerden devlet adamlarının verdiği demeçlere de rastlanmıştır. Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş'ın 10 Kasım 1963 tarihinde Lefkoşa'da Atatürk için yapılan anma törenindeki konuşması şu şekildedir:

*“Türklüğün damarlarındaki kan, göğsündeki iman olan Ulu Atam. Ebediyete mal olduğun günün 25. yıldönümünde sadece Türklük dünyası değil, bütün dünya seni hürmetle, sevgi ile anıyor... Sana inanan milletini yoktan var ettin. Bu asil milleti mahvetmek için elbirliği yapanlar, senin bu mucizen önünde saygı ile seni ve milletini selamlayarak çekildiler.”*¹⁹

Benzer bir şekilde, farklı ülkelerden devlet adamlarının da Atatürk için söyledikleri incelenen gazetelere yansımıştır. Devrim gazetesinin 10 Kasım 1963 tarihli sayısında yer alan Polonya Paf Ajansı'nın söylemi “*Atatürk Türkiye'yi silah kuvvetiyle kurtarmış ve Vaşington'un Birleşik Amerikayı yaratması gibi yeni Türkiye'yi yaratmıştır. Atatürkün eseri hatta milletlerarası büyük işlerde tesirini göstermiştir*”²⁰ şeklindedir.

İncelenen gazetelerin anma günlerine denk gelen sayılarında dikkati çeken yazılar arasında, Atatürk'e yönelik övgü dolu sözler, Kıbrıs Türkü'nün Atatürk'e olan sevgisini ve O'na karşı bağlılığını gösteren yazılar yer almaktadır. Osman Türkay'ın 10 Kasım 1960 tarihinde Bozkurt gazetesinde yayımlanan “*Atatürk Sevgisi*” adlı yazısında şu satırlara yer verilmiştir:

*“Kıbrıs Türklüğü ve Kıbrıs Türk gençliği olarak, Atatürk, bizim de yolumuzda ışık, kalbimizde imandır. 22 yıl önce böyle bir gün, O'nun fani varlığını yitirmenin yası içinde, bir yurt parçası olan bu Ada, Atatürk düşüncesi, Atatürk devrimler ile sarmaş dolaştır.”*²¹

Yine, 10 Kasım 1963 tarihinde Akın gazetesinde yayımlanan “*Bugün Senin Günündür Atatürk*” adlı yazıda: “*Kıbrıs Türkü'nün kalbinde Atatürk'ün yıkılmaz bir tahtı vardır. Bugün en küçüğünden en büyüğüne her Kıbrıs Türkü'nün*

¹⁹ “Eşsiz İnsan Atatürk'ü Milletçe ve Dünyaca Andık”, **Akın**, 11 Kasım 1963, s.1.

²⁰ “Atatürk İçin Söylenenler”, **Devrim**, 10 Kasım 1963, s.5.

²¹ Osman Türkay, “Atatürk Sevgisi”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.2.

ağzında Atatürk adı dolaşmaktadır. Duygularda Atatürk, düşüncelerde Atatürk, her yerde Atatürk vardır bugün..."²² ifadelerine yer verilmiştir.

Son olarak, Atatürk'e olan bağlılığı şüphe göstermez Kıbrıs Türkü'nün bağlılık söylemleri arasında 3 Kasım 1961 tarihli Nacak gazetesinde yer alan "*Kıbrıs Türkü de Anavatandaki kardeşleri gibi Ata'nın çizdiği nurlu medeniyet yolunun yolcusudur. Atatürk bize de her zaman ışık ve ilham verecek, yolumuzu ebediyyen aydınlatacaktır.*"²³ cümleler dikkat çekmektedir.

III. Atatürk'ün Az Bilinen Yönleri

Gazetelerin Atatürk ile ilgili yazıları arasında Atatürk'ün az bilinen yönlerine de değinilmiş; farklı ilgi alanları ve özellikleri aktarılmaya çalışılmıştır. Bu konular arasında Atatürk için dokuz rakamının önemi, spora verdiği önem, sanata düşkünlüğü, mizacı, Türk dilini geliştirmeye yönelik çalışmaları, hoş sohbeti, edebî yönü ve barışçıl kişiliği yer almaktadır.

Mustafa Kemal Derneği Başkanı Muhtar Kumral'ın 10 Kasım 1960 tarihinde Bozkurt gazetesi için kaleme aldığı "*Atatürk ve Dokuz Rakamı*" adlı yazısında aşağıda yer alan bazı saptamalar dikkati çekmektedir:

*"...19 Mayıs 1915'te Albaylığa yükseldi, 9. Ordu Komutanı olarak Erzuruma tayin edildi, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı, 9 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresini açtı, 9 Eylül 1922'de kumanda ettiği ordular İzmir'i kurtardı, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan etti, 29 Ocak 1923'te Latife hanımla evlendi, 10 Kasım 1938'de saat 9'u 5 geçe hayata gözlerini yumdu."*²⁴

Akın gazetesinin 10 Kasım 1963 tarihli sayısında ise Atatürk'ün her fırsatta spor yapmayı sevdiği, yüzdüğü, kürek çektiği ve güreştiği belirtilmiştir. Dahası, Atatürk tam manasıyla bir sporseverdi. Sporun yanı sıra sanatseverdi. Öyle ki Kenan Yontunç, Devrim gazetesinin 10 Kasım 1963 tarihli sayısında kaleme aldığı "*Atatürk ve Heykel*" adlı yazıda "*Birçok milletlerin tarihlerinde büyük adamlar gelmişlerdir. Sanatçılara ilham vermişlerdir. Hiçbiri fizyonomi ve insan yapısı mükemmeliyeti bakımından Atatürk kadar müessir olmamışlardır*"²⁵ demektedir.

²² "Bugün Senin Günündür Atatürk", **Akın**, 10 Kasım 1963, s.1.

²³ "Cumhuriyet Bayramı Anavatan'da ve Kıbrıs'ta Heyecanla Parlak Törenlerle Kutlandı", **Nacak**, 3 Kasım 1961, s. 1.

²⁴ Muhtar Kumral, "Atatürk ve Dokuz Rakamı", **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.2.

²⁵ Kenan Yontunç, "Atatürk ve Heykel", **Devrim**, 10 Kasım 1963, s.4.

Ergin Birinci'nin hazırladığı ve Akın gazetesinin 10 Kasım 1963 tarihli sayısında yayınlanan “Çeşitli Yönleriyle Atatürk” adlı yazıda Atatürk'ün kalbinde kıskançlık ve kin duygularının yer almadığı, ince yürekli olduğu söylenmektedir. Bu durum onun barışçıl yönünü de yansıtmaktadır:

“...Atatürk Erkân-ı Harp zabiti iken sürgün edilmesinde büyük rol oynayan bir zatin Reısicumhur olduktan sonra kendisine işi düşmüştü. Yıllarca evvel kendisine fenalık eden o adama zerre kadar güçlük çıkarmadan, işinin halledilmesi için gerekli yerlere emirler verdi. İşte o böyle bir insandı...”²⁶

Atatürk'ün Türk dilini geliştirmeye yönelik aldığı kararlar ve attığı adımlar birçok kaynakta kendini göstermektedir. Mehmet Kansu'nun Devrim gazetesinde 10 Kasım 1963 tarihinde yayınlanan “Dilimiz ve Atatürk” adlı yazısında şu satırlara yer verilmektedir:

“...Atatürk'ün bu uyarmasını benimseyerek başladık dilimizi özleştirmeye. Başladık dilimizi arı dile doğru sürüklemeye. Güneş Dil teorisi atıldı ortaya. Sonra Türk Dil Kurumu'nun temelleri atıldı. Her yenilik, bir örgütlenme ile başlamalıydı. Bu düşünce O'nun tüm devrimlerinde de görünür. Dilimize yerleşen bu yabancı otlar pek çok ve sıkı...”²⁷

Son olarak, Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak'ın 10 Kasım 1962'de Bozkurt gazetesinde yayınlanan “Sohbet Adamı Atatürk” adlı yazısında “O'nun sohbetleri uzun sürerdi. Neşeli ve formunda olduğu günler, sabaha kadar devam ettiği nadir değildir...”²⁸ ifadelerine yer verilmektedir.

IV. Edebî Eserler

İncelenen gazetelerde Atatürk'le ilgili karşılaşılan edebî eserler arasında şiirler, metinler, anekdotlar, şarkı sözleri ve kitap tanıtımları yer almaktadır. Şiirler arasında Atatürk'ün kendi yazdığı şiirleri ile Kıbrıs Türkü ve Türkiye'den şairlerin Atatürk için yazılmış şiirleri yer almaktadır.

²⁶ Ergin Birinci, “Çeşitli Yönleriyle Atatürk”, **Akın**, 10 Kasım 1963, s.3.

²⁷ Mehmet Kansu, “Dilimiz ve Atatürk”, **Devrim**, 10 Kasım 1963, s.4.

²⁸ Sadi Irmak, “Sohbet Adamı Atatürk”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1962, s.2.

Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Bir Askerin Mezarından*” adlı şiiri 10 Kasım 1962 tarihinde Bozkurt gazetesinde yayımlanmıştır:

Bir Askerin Mezarından

“Şurada, kabrin üzerinde konulmuş bir
Beyaz taş var; onun altında bayraklar
Temevvüç ederken, kelleler uçuşurken...
Celâdeti tâbân olurken aldığı cerîhai mevt
İle bu âlem-i hîçîye vedâ etmiş bir
Asker yatıyor...”²⁹

Kıbrıs Türk basınında, Kıbrıs Türk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli şairlerinden Mustafa Kemal Derneği Başkanı Ahmet Muhtar Kumral, Behçet Kemal Çağlar, Seyfeddin Başçılar, Halit Fahri Ozansoy, Orhan Seyfi Orhon, Osman Türkay, İlder Veziroğlu ve bir dönem öğretmenlik görevi için Kıbrıs'ta bulunan İbrahim Zeki Burdurlu gibi kişilerin şiirlerine yer verilmiştir. Şiirlerin genelinde Türk ulusunun Atatürk'e olan sevgisi, özlemi ve onun yokluğundaki acının en içten ifadesi görülmektedir. Aşağıda Orhan Seyfi Orhon'un Akın gazetesinin 10 Kasım 1963 tarihli sayısında yayınlanan “*Gidiyor*” adlı şiiri yer almaktadır:

Gidiyor

“...*Gidiyor, rastgelmez bir daha tarih eşine
Gidiyor on yedi milyon takmış peşine
Gidiyor, sonsuz olan kudreti sığmaz akla
Gidiyor, göğsünü çepçevre saran bayrakla...*”³⁰

Gazeteler Türkiyeli şairlerin yanı sıra Kıbrıs Türk şairlerinin de şiirlerine yer vermektedir. Bunlardan birisi de Özker Yaşın'ın 10 Kasım 1961 tarihinde Nacak gazetesinde yayınlanan “*Koca Çınarın Filizleri*” adlı şiiridir:

Koca Çınarın Filizleri

“...*Kırmaya kalktılar heykellerini
Anladık çilemiz bitmedi Atam!
'Özgürlük' dedik silah çektiler*

²⁹ “Bir Askerin Mezarından”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1962, s.2.

³⁰ “Gidiyor”, **Akın**, 10 Kasım 1963, s.2.

*‘Özgürlük’ dedik copla geldiler
Karşımıza çıktılar atlılar, yayalarla...
Biz filizleriz. Koca Çınar’ın filizleri...
Biz yirmi yaşında Mustafa Kemalleriz,
Biz Menemen’de Kubilayız,
Biz Turan Emeksiz, Ali İhsan Kalmazız,
Biz senin özlediğin insanız...’’³¹*

Atatürk’ün kahramanlıkları ve liderliği üzerine yazılan bir diğer şiir ise İlter Veziroğlu’nun 30 Ağustos 1963 tarihinde Devrim gazetesinde yayınlanan şiiridir:

*“Görünmez ne çıkar dağlar taşlar dumandan
Haykırdı andımızı cihana Başkumandan
Kabul etmez bu vatan, bu millet asla bölün
Bir tek şey istiyoruz. YA İSTİKLAL YA ÖLÜM.”³²*

İncelenen gazetelerde şiirlerin yanı sıra kısa metinlere de rastlanmıştır. Metinler içerisinde Atatürk’e yönelik övgü dolu sözler, Atatürk’le ilgili anekdotlar, özlü sözler ile hürriyet, istikbal ve Atatürkçülüğü anlatan kısa yazılar yer almaktadır. Eren Arı’nın 10 Kasım 1963 tarihinde Akın gazetesinde yayınlanan “Atatürk’e” adlı yazısında şu satırlar dikkati çekmektedir:

*“Heybetli koca bir vücudun, cihanın hayran olduğu düşüncelerle dolu,
zekâ yatağı bir başın vardı. Cihana karşı duran, kalmaz bir azmin, sağ-
lam, sapsağlam bir iraden vardı. Türk milletine, kendi öz evlâtlarına
sarsılmaz bir güvenin tükenmez bir sevgin vardı Ata’m.”³³*

Gerek Atatürk’ün kendi ağzından gerekse başkalarından Atatürk ile ilgili aktarılan anekdotlar incelenen gazetelerde çoklukla dikkati çekmektedir. Nacak gazetesinin 19 Mayıs 1961 tarihli sayısında şöyle bir anekdot dikkati çekmektedir:

*“Mustafa Kemal, Samsun’da karaya çıktığı zaman kendisini sevinçle,
coşkunlukla karşılayanlar arasında bir askerin ağladığını gördü. Ona*

³¹ “Koca Çınarın Filizleri”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.1.

³² “30 Ağustos ve Kıbrıs”, **Devrim**, 30 Ağustos 1963, s.3.

³³ Eren Arı, “Atatürk’e”, **Akın**, 10 Kasım 1963, s.2.

yaklaştı ve 'asker ağlamaz' dedi. Bu asker neden ağlıyordu? Düşmanlarla savaştık, yurdu kurtaracak silahı olmadığı için ağlıyordu. Fakat Mustafa Kemal ona silah verdi. Onun gibi daha binlerce Mehmetçik yeniden silahlandırıldı ve düşmanlar yenilip vatan kurtarıldı!"³⁴

Benzer bir anektoda Bozkurt gazetesinin 23 Nisan 1961 tarihli sayısında "Atatürk'te Çocuk Sevgisi" adlı yazıda rastlanmaktadır:

"Atatürk'ün çocuk sevgisi sonsuzdu. Bir gün bir enstitüde çocuk bakımı derslerinde çocuk bahçesini ziyaret ediyordu. -Biz çocukları niçin severiz? Diye bir soru sordu. Herkes fikrini söyledikten sonra kendi fikrini söyledi.

-Çocukları severiz, çünkü çocuklar bizim devamımızdır. Her çocukta biz ebediyete doğru uzayıp gitme iştiağımızın tatminini buluruz."³⁵

Akın gazetesinin 19 Mayıs 1963 tarihli sayısında Atatürk'ün Samsun'a ziyareti ile ilgili Makbule Atadan şunları aktarmaktadır:

"Üzgündüm. Konuşmak istemiyordum. Bir ara Mustafa Kemal;

- Niye konuşmuyorsun Makbuş? dedi. Nemli gözlerimi ona çevirdim.

- Ağabeyciğim, dedim. Ne konuşayım. Muharebeye giderdin, bilirdim. Terfian giderdin, bilirdim. Bir vazife ile giderdin, bilirdim. Fakat bugün ne için gidiyorsun? Benim aklım durdu bu işe.

- Evet Makbuş, dedi. Merak etme, bunu da bilirsin inşallah.

Beni bağrına bastı. Veda etti. Merdivenleri atlayarak aşağı indi. O biraz sonra arkadaşlarının refakatinde arabasına binip kapıdan uzaklaştığı zaman, biz pencereye yığılmış, gözyaşı döküyorduk... Üç gün sonra telgrafını aldık: - Samsun'a çıktım, sıhhatteyim, merak etmeyin."³⁶

³⁴ "Asker Ağlamaz", **Nacak**, 19 Mayıs 1961, s.2.

³⁵ "Atatürk'te Çocuk Sevgisi", **Bozkurt**, 23 Nisan 1961, s.3.

³⁶ "Makbule Atadan Ağabeyisi Atatürk'ün Samsun'a Çıkışını Anlatıyor", **Akın**, 19 Mayıs 1963, s.2.

İncelenen gazetelerde dikkati çeken bir diğer nokta da Atatürk'ün sözleridir. Bunlardan birisi Baki Vandemir tarafından derlenmiş olup 29 Ekim 1961 tarihinde Bozkurt gazetesinde yayınlanan ve askerî edebiyatta yer eden sözdür:

“Atatürk, ordunun değerini subay ve kumandanlarının değerleriyle ölçer. Bunun için der ki: “‘Bir ordunun kıymeti, zabitan ve kumanda heyetinin kudretiyle ölçülür. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir.”³⁷

Atatürk'ün hürriyet ve istiklal üzerine söylediği sözler de gazetelerde dikkati çekmektedir. Bunlardan bazıları Devrim gazetesinin 30 Ağustos 1963 tarihli sayısında yayınlanmıştır:

“Bir zamanlar gelir ki, beni unutmak veya unutturmak isteyen gayretler belirebilir. Fikirlerimi inkâr edenler ve bana taan edenler çıkabilir. Hatta bunlar benim yakın bildiğim ve inandıklarım arasından bile olabilir. Fakat ektiğimiz tohumlar o kadar özlü ve kuvvetlidir ki bu fikirler, Hind'den, Mısır'dan döner, dolaşır gene gelir; feyizli neticeleri kalpleri doldurur.”³⁸

Nacak gazetesinin 10 Kasım 1961 tarihli sayısında ise Atatürk'ün şu sözlerine yer verilmiştir:

“Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız. Memleket evladı her tehsil derecesinde iktisadi hayatta amil, muessir ve muvaffak olacak surette tehz olunmalıdır. Beni görmek demek, mutlaka yüzümü görmek demek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu kafidir.”³⁹

Gazetelerin bazı sayfalarında Atatürk için yazılmış şarkı sözleri de bulunmaktadır. Bunlardan birisi koro için yazılmış; bütün koro, kızlar korusu ve erkekler korusu gibi farklı bölümleri ile birbirinden ayrılmış sözlerdir. İbrahim Zeki Burdurlu'nun “*Çağlarda Atatürk*” adlı eseri 10 Kasım 1960 tarihinde Bozkurt gazetesinde yayınlanmıştır:

³⁷ Baki Vandemir, “Cumhuriyetin Büyük Kurucusu Atatürk'ten Vecizeler”, **Bozkurt**, 29 Ekim 1961, s.3.

³⁸ **Devrim**, 30 Ağustos 1963, s.1.

³⁹ “Atatürk'ün Güzel Sözleri”, **Nacak**, 10 Kasım 1961, s.1.

Çağlarda Atatürk

*“...Ağlatmıyor eserlerinin rengi
Gülüyorum eşsiz duygularla ben
Zamanın güzel topraklarından
Fikir filizlerle yükselerek sen
Öpüyorsun seninle dolu gözlerimden
Çağdaş hayat bilir Türkoğlu Türk’üm
Mustafam, Kemalim, Can Atatürküm.”⁴⁰*

Bir diğer şarkı ise Ankaralı Âşık Ömer tarafından kaleme alınmıştır. “Ağıt” ismini taşıyan şarkı 11 Kasım 1963 yılında Akın gazetesinde yayınlanmıştır:

Ağıt

*“Yok gayri bizlere uyku döneş vay
Kime bel bağlayak kime döneş vay
Vay amansız ecel alçak felek vay
Türklük yüreğini dağlasın gayri
Cihan da bizimle ağlasın gayri...”⁴¹*

Bu kategori altında son olarak kitap tanıtımına yer verilmiştir. Şemsi Belli, Makbule Atadan ile yapmış olduğu roportajdan yola çıkarak “*Ağabeyim Mustafa Kemal*” isimli bir kitap yazmıştır. Bu kitabın tanıtımı Bozkurt gazetesinin 10 Kasım 1960 tarihli sayısında yayınlanmıştır.⁴²

V. Diğer

Bu kategori altına alınan konular radyo ve televizyon yayın akışları, okul, meydan, büst, heykel açılışları ve fotoğraflardır. İncelenen gazetelerin özel günler kapsamında yayınladıkları radyo ve televizyon yayın akışlarında Atatürk ile ilgili programlara yer verilmektedir. Yine özel günlerde Atatürk’e saygı ve Atatürk’ü anma kapsamında yapılan açılış törenleri hakkında haberlere; bu etkinliklerde yapılan konuşmalara yer verildiği gözlemlenmiştir. Genellikle siyah beyaz basım yapan gazetelerin milli günler ve anma günlerinde renkli fotoğraflara yer verdiği, kırmızı rengi baskın şekilde kullandığı ve resimlerin manşetten verildiği gözlenen bir diğer unsurdur.

⁴⁰ “Çağlarda Atatürk”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.2.

⁴¹ “Ağıt”, **Akın**, 11 Kasım 1963, s.2.

⁴² Şemsi Belli, “Ağabeyim Mustafa Kemal”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.3.

Akın gazetesinin 10 Kasım 1963 tarihli sayısındaki bir habere göre: “*Bu akşam televizyonda özel bir program yayınlanacaktır. Bu programda Türkiye büyükelçisi Dr. Mazhar Özkol ile Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş birer konuşma yapacak ve ATA ile ilgili dökümanter filmler gösterilecektir.*”⁴³

Benzer bir şekilde Akın gazetesinin 20 Mayıs 1963 tarihli sayısında “*Dün Bafta Atatürk’ün bir büstü törenle açıldı. Büstün açılış töreninde konuşan Denктаş, haklarımızı nihayete kadar korumak azmimizi teyit etti*” ifadesine yer verilmiştir.⁴⁴ ?

Son olarak, Devrim ve Cumhuriyet gazetelerinde manşetten verilen resimler aşağıda örneklendirilmiştir.

⁴³ “Kıbrıs’ta Ata’yı Anma Törenleri”, **Akın**, 10 Kasım 1963, s.1.

⁴⁴ “Dün Baf’ta Atatürk’ün Bir Büstü Törenle Açıldı”, **Akın**, 20 Mayıs 1963, s.1.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk, Türk siyasetinin genel politikasından dolayı Kıbrıs siyasetine karışmamış; fakat Kıbrıs'ın Türkiye ile olan yakınlığı, stratejik konumu ve Türk varlığından dolayı Ada ile yakından ilgilenmiştir. Kıbrıs Türk toplumu İngiliz sömürge döneminde bile Anadolu'yu kendisine vatan; Mustafa Kemal Atatürk'ü de lider bilmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'nun ve Türk toplumunun yanında olmuş; İngiliz yönetiminden gizli Anadolu'ya katır, eşek ve birçok hayati mal taşımıştır.⁴⁵ Tüm bunların yanı sıra, 1920-1922 yılları arasında gönüllü gençler ve kadınlar tarafından piyesler oynanmış, kartpostallar satılmış ve elde edilen gelir Türk toplumuna yardım için Anadolu'ya gönderilmiş, Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne de yardımda bulunulmuştur. Kıbrıs Türkü İngiliz sömürge devletinin yasaklamalarına rağmen Türk bayrağını kendi bayrağı bilip milli günleri Türkiye ile aynı coşku ve heyecanla kutlamıştır.⁴⁶ Atatürk'e olan sevgisini her koşulda göstermekten çekinmeyen Kıbrıs Türk toplumu hiçbir zorlama olmaksızın kısa sürede Atatürk'ün inkılâplarını benimsemiştir.⁴⁷ Atatürk de Kıbrıs Türkü'nün kendisine ve Türkiye'ye olan sevgisinin farkındadır. 1925 yılında bir yasa çıkartan İngiliz sömürge yönetimi Kıbrıs Türkü'ne diledikleri bir ülkeye göç etme izni vermiştir. 1935'lere kadar 20000'den fazla Kıbrıs Türkü Türkiye'ye göç etmiştir. Atatürk Ada'daki Türk nüfusunun azalmaması için göçü durdurma yollarına gitmiş; öte yandan Anadolu'ya gelen insanların ne tür koşullarda yaşadıkları ve nerelere yerleştirildikleriyle de yakından ilgilenmiştir.⁴⁸ Türkiye ve Atatürk'ün desteği farklı alanlarda da kendini hissettirmiştir. Türkiye'nin desteği ile tiyatro sanatçıları ve futbol takımları Kıbrıs'ı ziyaretlerde bulunmuş, Türkiye'ye yükseköğretime gidecek olan öğrencilere destek verilmiş, 1925'te Larnaka'da bir konsolosluk açılmış, Türkiye'den Kazım Nami Duru, İsmail Hikmet Ertaylan ve Turgut Sarıca gibi milliyetçi eğitimciler adaya gönderilmiş ve milli günlerin

⁴⁵ Yücel Özkaya, "Türk Ulusal Savaşında Kıbrıs ve Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs'a Yansıması", **Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu**, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, Lefkoşa 2000, s.60-71.

⁴⁶ Sabahattin İsmail ve Ergin Birinci, **Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1938)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 2000.

⁴⁷ Özkaya, "Türk Ulusal Savaşında...", s.60-71.

⁴⁸ Hasan Cicioğlu, "Kıbrısta Türk Kimliği ve Atatürk", **Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu (17 Kasım 2000)**, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, Lefkoşa 2000, s.24-28; Sabahattin İsmail, **a.g.e.**

Kıbrıs'ta da kutlanılmasına ön ayak olunmuştur.⁴⁹ Hatta, Kıbrıs'ta yayın yapan Söz gazetesi sahibi olan Mehmet Remzi Okan'ın Almanya'dan sipariş ettiği Latin harflerinin ödemesi de Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından karşılanmıştır.⁵⁰ Öyle ki Türk basınına yapılacak yardımlarla Kıbrıs Türkü'nün sesi her zaman duyulacaktı.

Kıbrıs Türk toplumu Atatürk'e ve Türkiye'ye olan sevgi ve bağlılığını basın yayın aracılığı ile çokça göstermiş ve hissettirmiştir. İki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devam ettiği 1960 ve 1963 yılları arasında Kıbrıs Türk basınında yer alan makale ve haberlerde Mustafa Kemal Atatürk'ün lider özellikleri, kişiliği ve siyasi yönü farklı açılardan değerlendirilmiş ve yazıya aktarılmıştır. Bu dönemde yayın yapan gazetelerde göze çarpan en önemli noktalardan birisi de 10 Kasım haftalarında yapılan anma günleri ve milli bayramların Türkiye'deki gibi ortak duygularla verilmiş olmasıdır. Söz konusu günlerde gazete sayfalarında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhuriyeti kurarken hangi hususlara dikkat ettiği, millet bilincini nasıl uyandırdığı, yaptığı devrimler, topluma kazandırdıkları ve ileri görüşlülüğü ile barışçı yönü gibi birçok özelliği çeşitli anekdotlarla okuyucuyla paylaşılmıştır. Esat Faik Muhtaroglu'nun "*Atatürk Kıbrıs'ta*" adlı eserinde belirttiği gibi; Kıbrıs'ın köylerine, kasabalarına, kahvehanelerine gelen gazetelerin evden eve dolaştığı, özlemle okunduğu, dinlendiği ve konuşulduğu; böylelikle Atatürk'ün Kıbrıs'a geldiği ve evden eve ziyaretlerde bulunduğu ifade edilmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen gazetelerin Atatürk hakkında ortak bir dille yayım yaptığı gözlemlenmiştir. Bu gazeteler arasında muhalif bir gazete olma özelliği taşıyan Cumhuriyet gazetesi ideolojik olarak Kıbrıs Türkleri ile Rumların birlikte yaşama esasını desteklemektedir. Bu ideolojiyi destekleme bağlamında Mustafa Kemal Atatürk'ün barış ve demokrasi demecilerine fazlaca yer verdiği görülmüştür. Öyle ki gazetenin isminin hemen altında '*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*' yazmaktaydı.

⁴⁹ Sibel Akgün, "Atatürk Dönemi Türkiye ve Kıbrıs Türk Toplumu İlişkileri (1923- 1938)", **International Journal of Social Science**, Volume 5, Issue 1, 2012, s. 4. https://jasstudies.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1211846168_akg%C3%BCn_sibel_TT.pdf&key=26101, Erişim 10.09.2022.

⁵⁰ Fevzi Kasap, "Özgürlük Mücadelesinin Mimarlarından Mehmet Remzi Okan" **Yenidüzen**, 8 Şubat 2021. <https://www.yeniduzen.com/ozgurluk-mucadelesinin-mimarlarindan-mehmet-remzi-okan-136898h.htm>, (Erişim Tarihi: 22.09.2022)

Basında yer alan Atatürk ile ilgili makalelerde Atatürk'ün askerî ve siyasi yönü ile karakteristik özelliklerinden övgü dolu sözlerle bahsedilmektedir. Öyle ki, isminin önünde çoğu zaman önder, yüce, büyük kahraman, eşsiz devrimci gibi ifadeler yer almaktadır. Kıbrıs Türk toplumuna Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili bilgi vermeyi amaçlayan gazetelerde Atatürk'ün yapmış olduğu devrimler tek tek ele alınarak çeşitli hikâyeciklerle aktarılmıştır. Atatürk, sadece bir devlet adamı ya da asker olarak değil; dil ve edebî bilgisiyle, yenilikçi yaklaşımları doğrultusunda yaptığı devrimlerle, barışçıl kişiliği, spora ve sanata düşkünlüğü ile ve aynı zamanda hoş sohbetini ortaya koyan anekdotlarla Kıbrıs Türk toplumuna anlatılmıştır. Örneğin incelenen gazetelerden birisi Atatürk'ün dil ve üsluba verdiği önemi anlatılırken; Atatürk'ün Türkçenin kendisine sunduğu bütün olanakları bilgiye ve bilince dayalı olarak nasıl kullandığına, “*Gençliğe Hitabe*”yi yazarken kelime seçimine, cümle yapısı ve kavramlar arasında müthiş bir bağlantı kurduğuna vurgu yapılmıştır. Kıbrıs Türk basınında Atatürk'le ilgili haberleri inceleyen başka çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Karakartal ve Pehlivan'ın, Atatürk'ün yarattığı yeni Türkiye'ye yakından tanıklık eden Hakikat, Masum Millet ve Söz gazetelerinde yapmış oldukları taramalar sonucunda Atatürk'ten Büyük Gazi, Reis-i Cumhuriyet, Milletın Kurtarıcısı olarak bahsedildiği saptanmıştır.⁵¹ İngiliz idaresinin en baskıcı yıllarında çıkan bu gazetelerde Atatürk'ün çeşitli özelliklerine, söylemlerine, sağlığına, özel hayatına ve devrimlerine sıkça yer verilmiştir. Bu durum Kıbrıs Türkü'nün İngiliz yönetiminin başındaki Kral ve sonrasında Kraliçeyi değil, Atatürk'ü kendilerine lider gördüklerinin en önemli ispatıdır.

Bu çalışma her ne kadar 1960-1963 yıllarını kapsayan gazete haberleri ile sınırlı olsa da öncesinde Kıbrıs Türk basınında Atatürk ve Türkiye ile ilgili haberlerin sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Atatürk sevgisi yıllardır var olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960-1963 yılları arasında Kıbrıs Türk basınına yansıyan Atatürk ile ilgili haberlerin milli bayramlar, anma günleri, Atatürk'ün az bilinen yönleri, edebi eserler ve diğer bazı konular altında toplandığı gözlenmiştir. Atatürk'e yazılan övgü dolu metinler ve onun askerî yönü ile devrimlerini ele alan yazıların gazetelerde en çok rastlanılan konular olduğu tespit edilmiştir. İki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti döne-

⁵¹ Oğuz Karakartal ve Ahmet Pehlivan, “Kıbrıs Türk Basınında Atatürk ile İlgili Bazı Haberler”, *Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu (17 Kasım 2000)*, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, Lefkoşa 2000, s. 169-176.

mi, Ada Türkleri için tam anlamıyla huzurlu bir dönem olarak geçirilmemiştir. Kıbrıs Türk ve Rum toplumları arasındaki gerginlik gazetelere yansımakta, Kıbrıs Türkleri baskı görmekteydi. Bu durum toplumlar arası olaylara dönüşerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin etkinliğini sona erdirmiştir. Tüm bu gerginlikler Kıbrıs Türk toplumunun Atatürk gibi bir lidere özlemine artırmış, Onun Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken geçtiği yolları hatırlatmıştır. Gazetelerde bu gibi haberlerin fazla olmasının sebepleri arasında Kıbrıs Türkü'ne imkânsız diye bir şeyin olmadığı, Türk'ün isterse neleri başarabileceğinin hatırlatılması gösterilebilir.

Cumhuriyetin 100. yılında yapılan bu çalışmada Kıbrıs Türk basınına yansıyan Atatürk ile ilgili haberler incelenmiştir. Kıbrıs Türk basın tarihinin belirli bir dönemi ele alınmış ve yapılan sınırlandırma ile belirli gazeteler incelenmiştir. İleride yapılacak çalışmalarda Kıbrıs Türk basını tarihinden 1963-1974 yılları arası ve 1974 sonrası gibi farklı dönemlerin incelenmesi önerilmektedir.

Kıbrıs Türk basın tarihinde yer alan en önemli gazetelerden birisi de Halkın Sesi gazetesidir. Yapılan sınırlandırma kapsamında Halkın Sesi çalışma grubuna dahil edilmemiştir. İleride yapılacak çalışmalarda Halkın Sesi gibi önemli gazetelerin çalışma kapsamına alınması ve kapsamın genişletilmesi önerilmektedir.

Bu çalışmanın Kıbrıs-Türkiye ve Atatürk ilişkisini ortaya koyan önemli bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Bu ilişkinin daha iyi anlaşılması bağlamında çalışmanın okuyuculara yararlı olacağı düşünülmekte, bu tür çalışmaların literatürde daha fazla yer alması önerilmektedir.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*
Plagiarism Detection

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*
Ethical Statement

Yazar Katkıları MK (%50)
Author Contributions AU (%50)

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.
Open Access License | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

“Ağıt”, **Akın**, 11 Kasım 1963, s.2.

Akgün, Sibel, “Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs’a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 22, S 64-65-66, Ankara 2006, s.418.

Akgün, Sibel, “Atatürk Dönemi Türkiye ve Kıbrıs Türk Toplumunu İlişkileri (1923- 1938)”, **International Journal of Social Science**, Volume 5, Issue 1, 2012, s.4. https://jasstudies.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1211846168_akg%C3%BCn_sibel_TT.pdf&key=26101. (Erişim Tarihi: 10.09.2022.)

Arı, Eren, “Atatürk’e”, **Akın**, 10 Kasım 1963, s.2.

“Asker Ağlamaz”, **Nacak**, 19 Mayıs 1961, s.2.

“Atatürk’te Çocuk Sevgisi”, **Bozkurt**, 23 Nisan 1961, s.3.

“Atatürk’ü Sevmek Bir İbadettir”, **Devrim**, 23 Nisan 1963, s.3.

“Atatürk’ün Güzel Sözleri”, **Nacak**, 10 Kasım 1961, s.1.

“Atatürk İçin Söylenenler”, **Devrim**, 10 Kasım 1963, s.5.

Belli, Şemsi, “Ağabeyim Mustafa Kemal”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.3.

“Bir Askerin Mezarından”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1962, s.2.

Birinci, Ergin, “Çeşitli Yönleriyle Atatürk”, **Akın**, 10 Kasım 1963, s.3.

“Bugün Senin Günündür Atatürk”, **Akın**, 10 Kasım 1963.

Çelebi, İlker, Çelik, Vasfiye, “1960’da Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşundan 2004 Annan Planı’na Kadar Olan Süreçte Kıbrıs Meselesi”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 6 (2), 2020. 168-193. <https://dergipark.org.tr/pub/kkujebp/issue/58780/828331>.

Cicioğlu, Hasan, “Kıbrısta Türk Kimliği ve Atatürk”, **Kıbrıs’ta Türk Varlığı Sempozyumu (17 Kasım 2000)**, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, Lefkoşa 2000.

“Cumhuriyet Bayramı Anavatan’da ve Kıbrıs’ta Heyecanla Parlak Törenlerle Kutlandı”, **Nacak**, 3 Kasım 1961, s.1.

“Çağlarda Atatürk”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.2.

“Dr. F. Küçük ve Rauf Denktaş Devrim’e Beyanat Verdiler”, **Devrim**, 23 Nisan 1963, s.1.

“Dr. Fazıl Küçük’ün Tebrik Telgrafları”, **Devrim**, 30 Ağustos 1963, s.1.

“Dün Baf’ta Atatürk’ün Bir Büstü Törenle Açıldı”, **Akın**, 20 Mayıs 1963, s.1.

“Eşsiz İnsan Atatürk’ü Milletçe ve Dünyaca Andık”, **Akın**, 11 Kasım 1963, s.1.

“Gidiyor”, **Akın**, 10 Kasım 1963, s.2.

Göksan, Ahmet. “19 Mayıs”, **Akın**, 19 Mayıs 1963, s. 2.

Güner, Deniz. “Tek Parti Döneminde Basın Yayın Yoluyla Yapılan Bölücülük Propagandasına Uygulanan Sansür”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2014, C 14, S 29, s. 223-248. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25531/269329>.

Irmak, Sadi, “Sohbet Adamı Atatürk”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1962, s.2.

İsmail, Sabahattin ve Birinci, Ergin, **Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1938)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 2000.

Kansu, Mehmet, “Dilimiz ve Atatürk”, **Devrim**, 10 Kasım 1963, s.4.

Karakartal, Oğuz ve Pehlivan, Ahmet, “Kıbrıs Türk Basınında Atatürk ile İlgili Bazı Haberler”, **Kıbrıs’ta Türk Varlığı Sempozyumu (17 Kasım 2000)**, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, Lefkoşa 2000.

Kasap, Fevzi, “Özgürlük Mücadelesinin Mimarlarından Mehmet Remzi Okan”, **Yenidüzen**, 8 Şubat 2021. <https://www.yeniduzen.com/ozgurlik-mucadelesinin-mimarlarindan-mehmet-remzi-okan-136898h.htm>. (Erişim Tarihi: 22.09.2022.)

Keser, Ulvi, “1958-1963 Mücadele Sürecinde Kıbrıs’ta Basın ve Nacak Gazetesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2012, C 12, S 24, s.305-348. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25245/266945>.

“Kıbrıs’ta Ata’yı Anma Törenleri”, **Akın**, 10 Kasım 1963, s.1.

“Koca Çınarın Filizleri”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.1.

Koç, Süleyman, **Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.

Koçer, Nergishan, “Yerel Basın-Siyaset Ekseninde Hakikat Gazetesinin (1949-1955) Yerel Siyasetteki Rolü”, **Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi**, 2022, S 9, s. 68-89. DOI: 10.56676/kiad.1115016.

Kumral, Muhtar, “Atatürk ve Dokuz Rakamı”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.2.
“Makbule Atadan Ağabeyisi Atatürk’ün Samsun’a Çıkışını Anlatıyor”, **Akın**, 19 Mayıs 1963, s.2.

Manizede, Derviş. **Kıbrıs Dün Bugün Yarın**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1975.

Muhtaroğlu, Esat Faik, “Mustafa Kemal ve Biz”, **Bozkurt**, 19 Mayıs 1962, s.2.

“30 Ağustos ve Kıbrıs”, **Devrim**, 30 Ağustos 1963, s.3.

Özkaya, Yücel, “Türk Ulusal Savaşında Kıbrıs ve Atatürk Devrimlerinin Kıbrısa Yansıması”, **Kıbrıs’ta Türk Varlığı Sempozyumu (17 Kasım 2000)**, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, Lefkoşa 2000.

Tunca, Elif Asude, “Halkın Sesi Gazetesi Örneğinde Kimlik ve Ulusal Kimlik Oluşumunda Basının Rolü”, **Folklor/Edebiyat**, 2019, C 25, S 100, s. 1057-1069. DOI: 10.22559/folklor.1017.

Türkay, Osman. “Atatürk Sevgisi”, **Bozkurt**, 10 Kasım 1960, s.2.

Vandemir, Baki, “Cumhuriyetin Büyük Kurucusu Atatürk’ten Vecizeler”, **Bozkurt**, 29 Ekim 1961, s.3.

Vatansever, Müge, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 12, Özel Sayı, 2010, s.1487-1530. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfd/issue/46934/588952>.

“23 Nisan Güneşi”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1962, s.1.

Yontunç, Kenan. “Atatürk ve Heykel”, **Devrim**, 10 Kasım 1963, s.4.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

YAYIN İLKELERİ

Yayın İlkeleri

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, güz ve bahar olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.

Derginin Yayın Amacı

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin bilgi ve belgelerle ilgili bilimsel araştırma ve çalışmaları yayımlayarak ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyasıyla paylaşmaktır.

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin konuları ele alan yakın dönem tarih dergisidir. Derginin konusu, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin içine doğduğu siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlu ulusal ve küresel ortamı; beşerî ve sosyal bilimler bağlamında bilimsel ölçütlere göre inceleyen araştırmaları, değerlendirmeleri ve çalışmaları içermektedir.

Derginin İçeriğinde Yer Alacak Çalışmalar

- Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makaleler;
- İncelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları;
- XIX. yüzyıldan günümüze değin Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda hazırlanan proje kapsamında geliştirilmiş araştırmalar;
- Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmi faaliyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Gönderilecek yazıların, daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir

bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler, yeni bilgi, belge ve yorum ilave edilmek kaydıyla ve yeni hâliyle çalışmanın özgün olduğunun belirtilmesi koşuluyla yayımlanabilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Gelen yazılar, yayın ilkelerine uygunluğu bakımından Yayın Kurulunca incelendikten sonra, alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur.

Yazar(lar), hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, öneri ve düzeltmelerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçelerini bildirme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilen ve edilmeyen makale/yazıların yazar(lar)ına bilgi verilir.

Yayımlanan makale/yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan makale/yazıların yazar(lar)ına ve hakemlerine, telif ve inceleme ücreti ödemesi yayın tarihinden sonra yapılır. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Yayınlanacak makalelerde araştırma ve yayın etiğine uyulması zorunludur.

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde, diğer dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler ile birlikte verilir.

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

- 1- Başlık, koyu karakterde büyük harflerle ortalı olarak yazılmalıdır.
- 2- Dergide kör hakemlik sistemi uygulandığından makalede Yazar ad(lar)ı, soyad(lar)ı yer almamalıdır. Makalenin yayımlanma aşamasında Yazar ad(lar)ı, soyad(lar)ı, kurum, akademik unvan, adres, ORCID gibi bilgiler dergi editörlüğünce eklenir.
- 3- Öz (anahtar kelimeler eklenerek)
- 4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)
- 5-Makale; amaç, kapsam ve çalışma yöntemlerini belirten bir öz, giriş, ana metin bölümleri, sonuç ve kaynakçayı içerecek şekilde düzenlenmelidir.

Öz

En az 250 kelime olacak şekilde Türkçe ve İngilizce olarak ayrı ayrı yazılmalıdır. Öz, makalenin ana fikrini ve katkısını yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak en az 4, en çok 8 anahtar kelime alfabetik sıra ile verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda, üst/alt/sağ/sol 2,5 cm sayfa kenarlığı boşluğu bırakılarak, cilt payı 0 cm olacak şekilde, paragrafın ilk satırı girintilenmeden, satır aralarında önce ve sonra 12nk 1,5 satır aralığı ile ve 11 punto (Öz ve Abstract 10 punto ile) Times New Roman yazı karakteri ile MS Word programında yazılmalıdır. Yazılar en fazla 10.000 kelimedenden oluşmalıdır.

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere yazıda ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar (Makale Türkçe ve İngilizce başlıkları, ÖZ, ABSTRACT, GİRİŞ, SONUÇ, KAYNAKÇA, EKLER) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar ise ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle ve koyu (bold) yazılmalıdır.

Ara başlıklar Romen rakamlarıyla I-II-III... şeklinde ara başlıkların alt başlıkları ise I.1.-I.2.-I.3. ... şeklinde düzenlenmelidir.

Örnek 1:

II. Büyük Buhran ve Buhran Vergisi

II.1. Buhran Vergisinin Yasal Çerçevesi

Şekil, Çizelge ve Resimler

Şekiller, çizelgeler ve resimler birden başlayarak numaralandırılmalı ve açıklayıcı dipnotlara hemen altlarında yer verilmelidir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Alıntılar

Alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Tırnak içerisinde verilen ifadeler ayrıca italik olarak yazılmamalıdır. Üç satırı geçen alıntılar metnin sağından ve solundan 1 cm içeride ve 10 punto büyüklüğü ile yazılmalıdır.

Kaynak Gösterme

Kaynaklar dipnot şeklinde yazılmalı, Times New Roman yazı biçimiyle 10 punto ve tek aralık olmalıdır.

a- Kitap: Baş harfleri büyük olmak üzere önce yazarın adı, soyadı, kitabın adı (koyu karakterde), (varsa) Cilt, yayınevi, yayın yeri ve tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 2:

Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.18.

b- Makale: Baş harfleri büyük olmak üzere; yazarın adı, soyadı, makalenin adı (tırnak içinde), içinde yer aldığı yayının adı (koyu karakterde), Cilt, Sayı, yayın tarihi (varsa), yayın yeri ve yılı, sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 3:

Abdurrahman Bozkurt, “Gelibolu Yarımadası’nda İtilaf Bloğuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXVIII, S 84, Ankara 2013, s.57.

Çok yazarlı kitap ya da makalelere atıf yapılırken ilk yazar adı mutlaka belirtilmeli, diğer yazarların adları araya virgül gelecek şekilde belirtilebileceği gibi ilk yazardan sonra “vd.” şeklinde belirtilmek koşuluyla yazılmayabilir. Ancak Kaynakçada bütün yazarların isimleri mutlaka yer almalıdır.

Örnek 4:

(İkiden fazla yazarlı) Durmuş Yalçın, vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt I, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.511.

Mülakat ve röportaj tarzı görüşmeler, metin içinde ad-soyad ve tarih belirtilerek değinilmeli, ayrıca Kaynakçada da gösterilmelidir.

Tekrarlanan atıflarda; soyadı, eser kitap ise **a.g.e.**, makale ise a.g.m., yazılmalı ve sayfa numarası eklenmelidir.

Saray, **a.g.e.**, s.82.

Bozkurt, a.g.m., s.5.

Kaynakça

Yazar soyadlarına göre ve alfabetik olarak sırayla yazılmalıdır.

a- Kitap: Yazar(lar)ın soyadı, adı, kitabın adı (Koyu Karakterde), yayınevi, yayın yeri ve tarihi.

Örnek 5:

Bayındır Uluskan, Seda, **Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

b- Süreli Yayın: Yazar(lar)ın soyadı, adı, makalenin başlığı (tırnak içinde), süreli yayının tam adı (koyu karakterde), Cilt, Sayı, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 6:

Tokluoğlu, Ceylan, “Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXVIII, S 84, Ankara 2013, s.103-142.

c- Bildiri: Yazar(lar)ın soyadı, adı, bildirinin başlığı (tırnak içinde), sempozyumun veya kongrenin adı, düzenlendiği yerin adı, düzenlenme tarihi,

Bildiriler, varsa editör(ler)in adı, Cilt, basımevi/yaynevi, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 7:

Şimşir, Bilal N., “Atatürk ve Avusturalya”, **Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi, Ankara, 12-16 Kasım 2007, Bildiriler**, Cilt I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.35-73.

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi’nde yayımlanmak üzere yayın ilkelerine ve Türk Dil Kurumu (TDK) yazım kurallarına ve TDK Güncel Türkçe Sözlüğüne (bu şart Türkçe makalelerde istenir) uygun olarak hazırlanmış yazıların başvuruları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun web sayfası üzerinde yer alan <https://giris.ayk.gov.tr/signin> uzantılı Yayın Takip Sistemi (YAYSİS) üzerinden yapılacaktır. Yazarlar Yayın Kurulu’nca ve dergi editörlüğünce esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

Publication Principles

The Journal of Atatürk Research Center, which began to be published in November, 1984, is published in two issues per year in Spring and Autumn.

Publication Purpose of the Journal

Within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, the aim is to share the scientific researches and studies about the information and documents relating to Turkish History, Atatürk and the Republic of Türkiye with science world by publishing on both national and international levels.

Topics of the Journal

Journal of Atatürk Research Center, within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, is a contemporary history journal in which a wide range of topics relating to “Turkish History”, “Atatürk” and “the Republic of Türkiye” are addressed. The Journal includes the researches, evaluations and studies which inspect the political, socio-economic and cultural dimensional national and global atmosphere which Atatürk and the Republic of Türkiye were born into according to scientific criteria in terms of humanities and social sciences.

The Studies to be Included in the Context of the Journal Should Be:

- Original articles, filling the gap in their field, based on research,
- Research, review and compilation articles which evaluate and criticize the reviewed subjects according to a rich bibliography and put forward new and noteworthy opinions,
- Developed researches within the scope of projects about Turkish History, Atatürk and the Republic of Türkiye’s History since the 19th century.
- Articles promoting the works, personage and scientific events about National Struggle and the Republic of Türkiye.

Articles which will be sent should not be published elsewhere previously or accepted for publication. Papers presented in a scientific congress previously can be issued provided that they are added new information, document and review, and stated as original with their new edition.

Evaluation of Articles

After looking for the eligibility of the principles of the Editorial Board, incoming articles are sent to two referees who are expert in their fields. In case one of the reports is positive and another is negative, the article can be sent to a third referee. Names of the referees are kept confidential and reports are kept for five years. The author(s) take(s) into account the corrections and suggestions of the referees and the Editorial Board. If they disagree, they reserve the right for a justification report. The author(s) of the articles/articles accepted or not accepted for publication are informed, but the article / writing texts will not be refunded.

The responsibility for the published articles/writings belongs to their authors. Text and photos can be cited by stating the source.

Copyright and examination fees are paid within two months from the date of publication to author(s) and referees of the articles/writings agreed for publication. The amount of the fees is determined according to the Copyright, Publishing and Sales Regulations of “Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History” and affiliated institutions.

It is compulsory to abide by research and publication ethics in papers to be published.

Official Language

The official languages of the Journal of Atatürk Research Center are English and Turkish. However, articles written in other languages can be accepted by the decision of the Editorial Board providing that they do not exceed one-third of each issue of the journal.

English and Turkish summaries of the published articles can be given with the keywords determined by their authors.

Spelling Rules

Structure of the Article

In general, the article must be taken into the order specified below:

1. The title should be written in bold capital letters.
2. Author's name(s) and last name(s) should not be included in the article, as the blind peer-review system is applied in the journal. During the publication of the article, information such as the author's name(s), last name(s), institution, academic title, address, ORCID are added by the editorial board of the journal.
3. Abstract (with keywords)
4. English title and abstract in English (with keywords)
5. An introduction should indicate article, purpose, scope and methods of work and sections of the main texts should be arranged to include Conclusion and Bibliography.

Abstract

The abstract should be written separately in Turkish and English, with a minimum of 250 words. The abstract should reflect the contribution and the main idea of the article. A minimum of 4 and a maximum of 8 keywords should be given by leaving one blank line below the summary.

Main text

The article should be written in A4 size, with a margin of 2.5 cm above/bottom/right/left. The gutter should be 0 cm, the first line of the paragraph should not be indented, before and after the lines with 12nk 1.5 line spacing and 11 point (abstracts with 10 points) Times New Roman font in MS Word program. Article length should be 10.000 words.

Section Headings

Intermediate and sub-headings can be used in the article to determine the structure of the article and to provide a regular information transfer in the main text. Main headings [Article Turkish and English titles, ÖZ (ABSTRACT), ABSTRACT, GİRİŞ (INTRODUCTION), SONUÇ (CONCLUSION), KAYNAKÇA (BIBLIOGRAPHY), EKLER (ATTACHMENTS)] in capital letters; Intermediate and sub-headings should be written in lowercase letters with the first letters in capital letters and in bold.

Example 1:

II. Büyük Buhran ve Buhran Vergisi (II. The Great Depression and the Depression Tax)

II.1. Buhran Vergisinin Yasal Çerçevesi (II.1. Legal Framework of the Depression Tax)

Figures, Tables and Pictures

Figures, tables and pictures should be numerated beginning with one and the footnotes should be given beneath them. Figures, tables and pictures should not exceed 10 pages.

Citations

Citations should be in quotes. The citations passing three-line should be formatted left and right 1.5 cm and written in 11 pt.

References

References should be written in the form of a footnote, and should be 10 pt. with one line space.

a-Book: Author's name and last name should be written in capital letters; title in bold, (if any) Volume, publisher, date and place of publication and page numbers of the book should be given.

Example 2:

Abdurahman Çaycı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization), Atatürk Research Center Publications, Ankara 2002, p.130.

b-Article: Author's name and last name should be written in capital letters; title of article should be in quotes; name in bold, Volume, Number, publisher, date (if any), place, year and page numbers of the publication should be given.

Example 3:

Mehmet Ali Beyhan, "The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II", **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p.57.

When citing books or articles with multiple authors, the name of the first author must be specified, the names of other authors may be specified with a comma in between, or they may not be written on condition that “etc.” is indicated after the first author. However, the names of all authors must be included in the bibliography.

Example 4:

Durmuş Yalçın, etc., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt I, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.511.

In the repeated references: Last name should be written; if the work is a book, one should write **ibid** but if the work is an article one should write **ibid**; page number should be added.

Çaycı, **ibid**, p.11.

Beyhan, **ibid**, p.60.

Bibliography

Bibliography should be put in alphabetical order by last names of authors.

a- Book: Author’s (s’) last name, name, the book’s title, publisher, place and date of publication should be specified.

Example 5:

Çaycı, Abdurahman, Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization), Atatürk Research Center Publications, Ankara 2002.

b- Periodical: Author’s (s’) last name, name, title of article (in quotes), periodical’s full name, Volume, Number, place and date of publication, page range should be specified.

Example 6:

Beyhan, Mehmet Ali, “The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II”, **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p.57-99.

c- Papers: Author’s (s’) last name, name, title of declaration (in quotes), symposium’s or congress’ name, name of organization place, date of issue,

declarations, (if any) editors' name, volume, printing house/publishing house, place and date of publication, page range should be specified.

Example 7:

Şimşir, Bilal N., "Atatürk ve Avusturalya", **Sixth International Atatürk Congress, Ankara, 12-16 November 2007, Papers**, Volume I, Atatürk Research Center Publications, Ankara 2010, p.35-73.

Submission of Writings

The applications of the articles to be published in the Journal of Atatürk Research Center, prepared in accordance with the publication principles, are to be made via YAYSIS (Publication Tracking System) which can be reached at <https://giris.ayk.gov.tr/signin> on the website of Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History. Authors are deemed to have accepted that minor corrections which do not target the essence may be made by the Editorial Board and by the editors of the journal.

ATAM Dergisinin Tarihi:

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi yayın hayatına 1984 yılında başlamıştır. Yayımlandığı tarihten itibaren Mart, Temmuz ve Kasım aylarında yılda üç (3) sayı olarak yayımlanmıştır. 2015 yılından itibaren ise Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaya devam etmektedir.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Komitesince 2016 yılı, 93. sayısından (Bahar 2016) itibaren veri tabanına alınmaya uygun bulunarak TrDizin’de dizinlenmeye başlamıştır. Ayrıca SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini) ve EBSCO Historical Abstracts tarafından da dizinlenmektedir. Derginin tüm sayılarına Dergi web sayfası ve DergiPark üzerinden ücretsiz olarak erişilebilmektedir.

History of the Journal of Atatürk Research Center:

The Journal of Atatürk Research Center was first published in 1984. Since the date of its first publication, the journal has been published in March, July and November, namely in three (3) issues each year. As of 2015, it continues to be published in two issues per year as Spring and Fall.

The Journal of Atatürk Research Center was found eligible for inclusion in the database starting from its 93rd issue (Spring 2016) by the TÜBİTAK ULAKBİM Social and Human Sciences Database Committee and it is indexed in TrDizin. The journal is also indexed by SOBİAD (Social Sciences Citation Index) and EBSCO Historical Abstracts. All the issues of the journal can be accessed free of charge through the web site of the Journal and DergiPark.

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
PRESIDENCY OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

VOLUME: 39 • SPRING 2023 • ISSUE: 107

Peer Reviewed Journal Published in Spring and Autumn